

Mikael Gilljam • Sören Holmberg

**RÖTT
BLÅTT
GRÖNT**

En bok om 1988 års riksdagsval

Med bidrag av

Kent Asp Martin Bennulf

Peter Esaiasson Maria Oskarson

Bonniers

Rött Blått Grönt utgör rapport nr 12 i Statistiska centralbyråns skriftserie valundersökningar.

© 1990 Mikael Gilljam och Sören Holmberg
Omslag Martin Heap
Foto © Pressens Bild AB, Lasse Hedberg och Per Lindström
Bonnier Fakta Bokförlag AB, Stockholm
Sättning Ytterlids Sätteri, Falkenberg
Tryckning Scandbook AB, Falun 1990
ISBN 91-34-51124-5

Innehåll

Förord 9

1 Svensk valforskning – kontinuitet och förnyelse

Mikael Gilljam och Sören Holmberg 11

Den svenska valforskningens historia 12 Valundersökningarnas organisation och upplägning 14 1988 års undersökningsmaterial 16

2 Valrörelsen 1988 *Mikael Gilljam* 19

Valutgången 1988 26 Väljarnas bedömningar av valrörelsen 29 Väljarnas valfrågor 32 Väljarnas kontakter med partierna 33 Väljarnas förväntningar om valutgången 35 Väljarnas valrörelse 42

3 Medierna och valrörelsen *Kent Asp* 44

Att gynnas – eller missgynnas 45 Miljöpartiets intåg i valrörelsen 47 Regeringsalternativen 50 Borgerlig sammanhållning 53 Förändrade konfliktmönster 55 Socialdemokraterna bestämmer konfliktmönstret 56 Sakfrågor, idéfrågor, maktfrågor – och affärer 58 Frågor som slogs upp – och frågor som kom bort 62 TV ingen partimegafon 66 Inget utbrett missnöje mot TV 68 Miljöpartiet gynnades i TV, tyckte politikerna 71 Ekot och Dagens Nyheter mest ”rättvisa och balanserade” 73 För mycket Ebbe Carlsson och miljö 76 Larmet och tystnaden 77 Medievalrörelsen 1988 78 Valjournalistik – tre te- ser 81

4 Partiernas profiler *Sören Holmberg* 84

Partiprofilernas skärpa och innehåll 85 Positiva och negativa profilfrågor 89 Ideologiska positioner 92 Nygamla profiler 99

5 Väljare på vandring *Sören Holmberg* 101

Förändringar i väljarkårens sammansättning 102 Förändringar i valdeltagandet 104 Partibyten 105 Röstsplittring 110 Allt självständigare väljare 113 Valutgången tolkad via väljarströmmarna 121

- 6 Valspurten avgör** *Sören Holmberg* 123
Valrörelserna allt viktigare 125 Partisympatiförändringar under valåret 1988 129 Partibyten under valspurten 133 Partiernas maximala och minimala väljarstöd 135 Kunniga eller okunniga valrörelsebytare 137 Vinnare och förlorare i valspurten 1988 140
- 7 Det gröna genombrottet** *Martin Bennulf* 142
Ett nytt parti växer fram 142 Miljöpartiets socioekonomiska förankring 146 Miljöpartiväljarnas sakfrågeåsikter 151 Miss-troende eller miljö? 154 Den gröna dimensionen – finns den? 157 Det gröna genombrottet 161
- 8 Folket tycker om partiledarna** *Peter Esaiasson* 164
Att mäta popularitet 166 Partiledarnas popularitetsställning 1979–1988 167 Partiledarnas popularitetsställning efter valet 1988 169 Valrörelsemodellen eller resultatmodellen? 172 Image och popularitet 178 Några popularitetsreflektioner 184
- 9 Att rösta eller inte rösta** *Sören Holmberg* 186
Socialt valskolk 191 Politiskt valskolk 196 En politisk-socio-logisk modell 202 Valskolkets effekter 205 Att rösta genom att inte rösta 214
- 10 Klassröstning på reträtt** *Maria Oskarson* 216
Klassröstning 217 Betydelse av strukturella förändringar 228 Offentlig eller privat sektor och röstning 231 Kön och röstning 240 Klasstillhörighet fortfarande viktigast 243
- 11 Väljarna förklarar sitt partival** *Mikael Gilljam* 246
Väljarna förklarar sig 247 Viktiga sakfrågor för partivalet 255 Partibyterna förklarar sig 258 Därför röstade vi som vi gjorde 1988 262
- 12 Sex förklaringar till valet av parti** *Mikael Gilljam* 266
Klassröstning 267 Partiidentifikation 272 Åsiktsröstning 274 Regeringsfrågan 282 Partiledareffekter 286 Taktisk röstning 290 Därför röstade väljarna som de gjorde 1988 293
- 13 Inför nittioalet** *Mikael Gilljam och Sören Holmberg* 301
I dag 302 I går 306 I morgon 314

Litteratur **318**

Tabeller och figurer **327**

Författarna **333**

Förord

Rött Blått Grönt är en bok om väljare och val i Sverige. Den har tillkommit inom ramen för det valforskningsprogram som sedan mitten av 1950-talet bedrivs vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Programmets kärna är den serie intervjuundersökningar med väljare som har genomförts i samarbete med Statistiska centralbyrån vid samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956. På senare år har väljarintervjuerna kompletterats med undersökningar av massmediernas innehåll och partiernas valbudskap och med studier av riksdagsledamöterna. Syftet är att studera hela valprocessen och det demokratiska samspelet mellan väljare, massmedier, partier och beslutsfattare i riksdagen.

Arbetet med 1988 års väljarintervjuer har letts av Mikael Gilljam och Sören Holmberg. Martin Bennulf har varit forskningsassistent med ansvar för kodning och datauppläggning. Medverkat i arbetet har också Maria Oskarson och Lena Rehnberg.

Massmedie- och partistudierna har letts av Kent Asp med Per Hedberg som forskningsassistent. I massmedieforskningsgruppen har också Monika Djerf ingått.

Peter Esaiasson och Sören Holmberg har varit ansvariga för riksdagsundersökningen. Lena Rehnberg har varit forskningsassistent. Vid planeringen av riksdagsstudien deltog även Bo Särilvik.

Valforskningsprogrammets sekreterare är Anna-Gun Andersson. Kodningen av de tusentals intervju- och enkätformulären gjordes av Fredrik Furtenbach, Gunilla Sjöberg och Lena Wängnerud. Klassificeringen av medie- och partimaterialet utfördes av Ann Lundqvist, Sofie Lycksell och Anders Widfeldt.

Intervjuerna med väljarna genomfördes av cirka 200 intervjuare vid Statistiska centralbyrån. Ansvariga för arbetet inom SCB har varit Olle Johansson, Michael Nilsson och Staffan Sollander.

Vi vill rikta ett varmt tack till alla som medverkat i valforskningsprogrammets olika undersökningar 1988. Boken tillägnas Jörgen Westerståhl som en gång i tidernas begynnelse förde med sig valforskningen från Stockholm till Göteborg.

Göteborg i november 1989

Författarna

1 Svensk valforskning – kontinuitet och förnyelse

Mikael Gilljam och Sören Holmberg

Svensk valforskning har nått mogen ålder. Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg har under de senaste 35 åren publicerat en strid ström av vetenskapliga rapporter om väljare och val i Sverige. Boken *Rött Blått Grönt* – som handlar om väljarna, valet och valrörelsen 1988 betraktade ur ett trettioårigt perspektiv – är det senaste bidraget i serien.

Rött Blått Grönt har flera likheter med sina föregångare. Bokens övergripande frågeställningar är – precis som tidigare – varför svenska väljare röstar som de gör och varför valet gick som det gick. Och naturligtvis är det intressant att med ytterligare ett val i bagaget kunna skriva fram olika trender och belysa resonemanget om väljare i förändring. Den initierade läsaren kommer också att känna igen sig när hon stöter på nyckelbegrepp som väljarrörlighet, partiprofiler, klassröstning och partiidentifikation.

Men i *Rött Blått Grönt* finns också många nyheter. Här några axplock. Kapitel 2 innehåller en analys av väljarnas förväntningar om hur det skulle gå för partierna i valet. Kapitel 3 behandlar massmediernas roll under valrörelsen – såväl nyhetsbevakningen i press, radio och TV som väljarnas och riksdagsmännens bedömningar av nyhetsutbudet. I kapitel 6 redovisas en omfattande kartläggning av väljarströmmarna mellan partierna under hela valåret 1988; analysen är den första i sitt slag och har kunnat genomföras tack vare en separat intervjustudie där samma väljare har kontaktats vid inte mindre än fem olika tillfällen mellan november 1987 och valet 1988. I kapitel 7 återfinns en noggrann genomlysning av de väljare som röstade in miljöpartiet i riksdagen. Kapitel 8 innehåller den första analysen av partiledarnas sk image. I kapitel 9 prövas olika förklaringar till det sjunkande valdeltagandet och till varför vissa väljare stannade hemma på valdagen. Kapitel 10 handlar om socioekonomiska skiljelinjer i valmanskåren ur ett historiskt perspektiv men utifrån ett delvis nytt datamaterial. I kapitel 11 och 12, slutligen, prövas ett något annorlunda angreppssätt när det gäller att förklara varför väljarna röstade som de gjorde i 1988 års val.

Rött Blått Grönt är en traditionell produkt från valforskningsprogrammet i Göteborg i den meningen att den i första rummet handlar om vad *väljarna* tycker och gör. Men boken är på samma gång nydanande genom att den också spänner över andra nivåer i politiken: *Massmediernas* valrörelsebevakning har undersökts och *riksdagsmännens* åsikter och bedömningar skymtar fram lite här och var.

Den svenska valforskningens historia

De första vetenskapliga intervjustudierna med svenska väljare genomfördes på 1940-talet i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen vid Stockholms högskola och det då nybildade Svenska Gallupinstitutet. Samarbetet resulterade i boken "*Gallup*" och *den svenska väljarkåren* (1950) med professor Elis Håstad som redaktör och med bidrag av bland andra docenten Jörgen Westerståhl. Boken innehåller de första vetenskapliga analyserna av svenskt väljarbeteende och bygger på intervjuer vid riksdagsvalen 1944 och 1948 och vid kommunalvalet 1946.

Den moderna svenska valforskningen startade alltså i Stockholm. När sedan Jörgen Westerståhl år 1952 tillträdde den statsvetenskapliga professuren i Göteborg tog han valforskningen med sig. Från den tiden har svensk valforskning haft sitt säte i Göteborg.

Den första göteborgsbaserade valundersökningen genomfördes i samband med 1954 års kommunalval. Undersökningen leddes av Jörgen Westerståhl och Bo Särllvik. Avsikten var bl.a. att testa intervjutekniken i ett antal lokala studier för att sedan kunna återkomma med en landsomfattande undersökning vid riksdagsvalet 1956. Jörgen Westerståhl och Bo Särllvik hade en vision. De ville inte enbart uttala sig om väljarnas beteende. De ville också kunna säga någonting om de större politiska sammanhangen – om valens betydelse i svensk politik och om den representativa demokratis funktionssätt.

Visionen påverkade uppläggningsen av de första valundersökningarna. Westerståhl och Särllvik var måna om att inte begränsa verksamheten till intervjuer med väljare. De lokala studierna 1954, den första rikstäckande valundersökningen 1956 samt en undersökning genomförd av Bo Särllvik i samband med folkomröstningen om ATP 1957 omfattade därför inte enbart en intervjustudie med väljare, utan också analyser av pressens bevakning av valrörelserna och studier av partiernas valbudskap. Uppläggningsen var inspirerad av de studier som Paul Lazarsfeld och Bernard Berelson hade genomfört i USA på 1940-talet. Ett av huvud-

syftena med Westerståhls och Särilviks första undersökningar var att studera valpropagandans räckvidd och effekter.¹

Intresset för partiernas och massmediernas insatser var mindre i de valundersökningar som genomfördes under Bo Särilviks och senare Olof Peterssons ledning under 1960-talet och första halvan av 1970-talet (1960, 1964, 1968, 1970, 1973 och 1976). Under denna period inspirerades studierna i första hand av den typ av valforskning som bedrevs vid Michiganuniversitetet i USA. De svenska valundersökningarna koncentrerades nu till frågeställningar som primärt handlade om väljarna. Några studier av massmediernas innehåll och effekter eller av de politiska partiernas agerande genomfördes inte.²

Valforskningen under 1960-talet var dock inte begränsad till frågeställningar kring väljarna. Tanken att knyta an väljarstudierna till andra nivåer i politiken hölls levande. I samband med 1968 års väljarstudie genomfördes under Bo Särilviks ledning ett större forskningsprojekt om den representativa demokratin. Huvuddelen av projektet utgjordes av en intervjustudie med de svenska riksdagsledamöterna och analyserna handlade bl a om åsiktsöverensstämmelse mellan riksdagsmän och väljare.³

Idéerna från 1950-talet aktualiserades ånyo i slutet av 1970-talet när Sören Holmberg övertog ansvaret för valundersökningarna och Kent Asp nystartade massmedie- och partistudierna. Vid samtliga riksdagsval sedan 1979 och i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980 har det – parallellt med den traditionella väljarundersökningen – genomförts omfattande studier av massmediernas innehåll och effekter och av partiernas valbudskap. Studierna är upplagda så att resultaten från de olika undersökningarna skall kunna jämföras med varandra. Tanken är att kunna analysera påverkan och interaktion mellan partier, massmedier och väljare.⁴

¹ Resultaten från 1950-talets valundersökningar finns redovisade i bl a *Svensk valrörelse 1954. Två lokala studier* (1955), *Svensk valrörelse 1954. Icke-röstning. Mediestudier* (1955) och *Svensk valrörelse 1956* (1957) av Jörgen Westerståhl och Bo Särilvik, samt i *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957* (1959) av Bo Särilvik. Se också tex Särilvik (1967).

² Resultat från valundersökningarna 1960–1976 återfinns bl a i uppsatser av Bo Särilvik i serien *Sveriges Offentliga Statistik (SOS)*, i Bo Särilviks avhandling *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System* (1970), i Bo Särilviks och Olof Peterssons bok *Rikspolitik och lokalpolitik i valet 1973* (1976) samt i Olof Peterssons bok *Väljarna och valet 1976* (1977). En annan bok om 1976 års val är *Väljarna och kärnkraften* (1977) av Sören Holmberg, Jörgen Westerståhl och Karl Branzén.

³ Resultat från forskningsprojektet om den representativa demokratin återfinns bl a i Sören Holmbergs avhandling *'Riksdagen representerar svenska folket'* (1974). Se även Särilvik (1969).

⁴ Sedan 1985 leds väljarundersökningarna av Sören Holmberg och Mikael Gilljam

I samband med valet 1985 utvidgades valforskningsprogrammet med en ny riksdagsstudie. Vid valen 1985 och 1988 genomfördes enkätundersökningar med samtliga svenska riksdagsmän. I riksdagsstudien ingår också en undersökning av riksdagsmännens parlamentariska agerande under mellanvalsperioden 1985–1988. Ett huvudsyfte med studien är att kunna säga någonting om hur riksdagsmännen uppfyller sina roller som väljarrepresentanter och opinionsbildare i svensk politik.⁵

Under senare år har valforskningsprogrammet också kommit att lägga tonvikt vid historiska och komparativa frågeställningar. I en historiskt upplagd undersökning studeras hur partier och partiledare har agerat i de svenska valrörelserna mellan 1866 och 1988. Exempel på komparativa studier är Bo Särilviks pågående forskningsprojekt *Nordiska väljare* och Donald Granbergs och Sören Holmbergs jämförelser av väljarbeteende i Sverige och USA.⁶

Det är vår förhoppning att svensk valforskning skall fortsätta att inte enbart omfatta de traditionella väljarstudierna, utan också studier av de valda riksdagsledamöterna, de politiska partiernas budskap och massmediernas innehåll och effekter. Svensk valforskning skall omfatta valprocessen i sin helhet – hur väljare, partier, massmedier och beslutsfattare i riksdagen interagerar i den representativa demokratin.

Valundersökningarnas organisation och uppläggning

Valundersökningarna har sedan starten på 1950-talet genomförts i samarbete mellan Statsvetenskapliga institutionen vid Göteborgs universitet och Statistiska centralbyrån. Intervjustudierna med väljare finansieras sedan 1960 av riksdagen via ett anslag till valstatistik, medan studierna av riksdagsmännen, massmedierna och par-

gemensamt. Resultat från väljarstudierna från och med valet 1979 finns redovisade i bl a Sören Holmbergs böcker *Svenska väljare* (1981) och *Väljare i förändring* (1984) samt i Sören Holmbergs och Mikael Gilljams bok *Väljare och val i Sverige* (1987). Resultat som också innefattar analyser av partiernas budskap och av massmediernas innehåll och effekter återfinns bl a i avhandlingen *Mäktiga massmedier* (1986) och i uppsatserna *The Struggle for the Agenda* (1983) och *Politisk journalistik* (1988) av Kent Asp, samt i Sören Holmbergs och Kent Asps bok *Kampen om kärnkraften* (1984) och i Mikael Gilljams avhandling *Svenska folket och löntagarfonderna* (1988).

⁵ Resultat från 1985 års enkätundersökning med riksdagsmännen återfinns i Sören Holmbergs och Peter Esaiassons bok *De folkvalda* (1988).

⁶ Den historiska studien av partiernas och partiledarnas kampanjarbete presenteras i Peter Esaiassons avhandling *Svenska valkampanjer 1866–1988* (1990). Se även Esaiasson (1985). Jämförelser mellan svenskt och amerikanskt väljarbeteende återfinns bl a i boken *The Political System Matters* (1988) av Donald Granberg och Sören Holmberg. En analys av de sociala och ekonomiska skiljelinjernas betydelse för de svenska väljarnas röstning ur ett komparativt, västeuropeiskt perspektiv återfinns i Oskarson (1990).

tiernas budskap har genomförts med ekonomiskt stöd från Riksbankens jubileumsfond. Väljarstudierna – och inom kort även de andra undersökningarna – finns tillgängliga vid dataarkivet *Svensk Samhällsvetenskaplig Datatjänst (SSD)* i Göteborg.

Valforskningsprogrammets *väljarstudier* har alltid genomförts i form av besöksintervjuer. Uppläggning och urvalsdesign har dock varierat. Väljarundersökningen 1956 och folkomröstningsundersökningen 1957 fick formen av valrörelsepaneler med intervjuer före och efter valet medan intervjuerna i 1960 års undersökning endast kontaktades vid ett tillfälle.⁷ Väljarundersökningarna 1964, 1968 och 1970 utformades som en långtidspanel i tre steg, där intervjuerna kontaktades vid samtliga tre val. Sedan 1973 är väljarstudierna upplagda som rullande tvästegspaneler, vilket innebär att halva urvalet i 1973 års undersökning återintervjuades 1976 medan den nya halvan 1976 återintervjuades 1979 osv; hälften av intervjuerna kontaktas före valet medan den andra halvan intervjuas efter valet; personerna i förvalsurvalet får dessutom besvara en kort brevenkät direkt efter valet. Undersökningen i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980 innehöll dels en kampanjpanel i tre steg, dels två långtidspaneler 1976–1979–1980 och 1979–1980–1982. Vid valet 1988 genomfördes vid sidan av besöksintervjuerna en kampanjstudie i form av en panelundersökning i fem steg byggd på telefonintervjuer vid fyra tidpunkter före valet samt en avslutande telefonintervju direkt efter valet. Väljarstudierna har under 1980-talet utsträckts till att också omfatta mellanvalsperioderna. Sedan mitten av 1980-talet deltar valforskningsprogrammet i de sk *SOM-undersökningarna*, som är en årligt återkommande enkätstudie med ett urval av befolkningen i åldrarna 15–75 år som genomförs av ett antal forskningsprojekt vid Statsvetenskapliga institutionen i Göteborg.⁸

Riksdagsstudierna omfattar dels frågeundersökningar med riksdagsmännen, dels undersökningar av riksdagsmännens handlande i riksdagen. Frågeundersökningar har genomförts 1969, 1985 och 1988 – vid det första tillfället i form av personliga intervjuer, vid de

⁷ Hälften av intervjuerna genomfördes före och hälften efter valet. Personerna i förvalsurvalet fick också besvara en kort brevenkät direkt efter valet.

⁸ Väljarstudiernas urval har ökat successivt – från cirka 1200 personer vid valet 1956 till omkring 3700 personer i de senaste undersökningarna. Folkomröstningsundersökningen 1980 omfattade intervjuer och enkäter med sammanlagt 4500 personer. Valrörelsepanelen 1988 bygger på ett urval av 2200 personer medan SOM-undersökningarnas urval uppgår till 2500. Även bortfallet har ökat successivt – från 5–8 procent i de första undersökningarna till dagens 20–25 procent. Närmare upplysningar om de olika undersökningarnas utformning och genomförande återfinns i respektive undersöknings *Tekniska rapport*. Resultat från SOM-undersökningarna återfinns i bl a Holmberg och Weibull (1987) och i boken *Attional* (1989), redigerad av Sören Holmberg och Lennart Weibull.

två senare genom brevenkäter.⁹ Undersökningen av riksdagsmännens aktiviteter bygger på en genomgång av riksdagstrycket under mellanvalsperioden 1985–1988.

Massmediestudierna omfattar innehållsanalyser av varje dags inslag i televisionens nyhetsprogram Rapport från den 1 januari 1979 och av nyhets- och ledarmaterialet i storstadspressen och etermediernas nyhetsprogram under valrörelserna. *Partistudierna* bygger på de politiska partiernas tryckta valmaterial och på partiledarnas viktigaste framträdanden under valrörelserna.¹⁰

1988 års undersökningsmaterial

Boken *Rött Blått Grönt* bygger på olika typer av datamaterial. *Väljarstudierna* består dels av den traditionella väljarundersökningen, dels av en separat *valrörelsestudie* med fem panelsteg. *Riksdagsstudien* utgörs av en enkätundersökning med de riksdagsmän som väljarna valde 1988. *Massmedieundersökningen* är en innehållsanalys av det politiska nyhetsutbudet i press, radio och TV under valrörelsen.

Populationen för 1988 års *väljarundersökning* är röstberättigade svenska medborgare mellan 18 och 80 år bosatta i landet. Ur populationen drogs ett obundet slumpmässigt nettourval bestående av 3694 personer. Nettourvalet består av tre delurval: ett panelurval på 1624 personer som ingick i 1985 års undersökning, ett tilläggsurval bestående av 114 förstagsväljare samt ett nytt urval omfattande 1956 personer. Antalet genomförda intervjuer uppgick till 2777. Av dessa genomfördes 1159 före och 1618 efter valdagen. Personerna i förvalsurvalet fick också besvara en kort brevenkät direkt efter valet.¹¹ Efter vägning på grund av att de personer som inte ställde upp för intervju 1985 drogs med halv urvalssannolikhet kunde antalet intervjupersoner i 1988 års väljarundersökning fastställas till 2845.

Den nya *valrörelsestudien* har en något annorlunda population. De tre första panelstegen och de däri ingående intervjufrågorna är identiska med Statistiska centralbyråns partisympatiundersökningar i november 1987, februari 1988 och maj 1988. Bland de personer som ställde upp för intervju i SCB:s samtliga tre panelsteg drogs ett nettourval på 2198 personer. Av dessa ställde 1927 upp för intervju i det fjärde panelsteget i augusti och likaledes 1927 i det

⁹ Andelen riksdagsmän som har ställt upp och besvarat frågorna har vid samtliga tre undersökningstillfällen överstigit 96 procent.

¹⁰ Undersökningarnas utformning beskrivs mer utförligt i respektive massmedieundersöknings *Tekniska rapport*.

¹¹ Av de personer som ställde upp för intervju före valet var det 5,4 procent som inte besvarade brevenkäten.

femte steget i september strax efter valet. Sammanlagt 1848 personer intervjuades i samtliga fem panelsteg.

Statistiska centralbyråns intervjuarbete med den traditionella väljarundersökningen startade fjärde veckan i augusti och pågick till slutet av oktober. Det stora flertalet intervjuer genomfördes vid hembesök, men 285 personer kunde endast förmås att vara med om en förkortad intervju via telefon.¹² Den genomsnittliga intervjutiden för en besöksintervju uppgick till 72 minuter. Fältarbetet för valrörelsestudiens två sista panelsteg genomfördes under tre veckor i augusti respektive under tre veckor direkt efter valet. Samtliga intervjuer gjordes via telefon. En genomsnittlig intervju pågick i cirka 10 minuter.

Bortfallet uppgick till 24.8 procent i väljarundersökningen och till 12.3 procent i valrörelsestudiens steg fyra och fem.¹³ Mer än två tredjedelar av bortfallet i besöksintervjustudien består av personer som vägrade låta sig intervjuas. Den enda riktigt stora skillnaden i bortfall mellan olika grupper var den mellan röstare och icke-röstare. Bortfallet var 21.8 procent bland de som gick till valurnorna mot hela 44.8 procent bland de som stannade hemma.¹⁴

Partiernas valresultat återspeglas förhållandevis väl i både väljarundersökningens och valrörelsestudiens urval. Den genomsnittliga avvikelser för ett enskilt parti var 0.7 procentenheter i väljarundersökningen och 0.6 procentenheter i valrörelsestudien (se tabell 1.1).

Tabell 1.1 Partifördelningen i 1988 års valundersökning och valrörelsestudie samt i valmanskåren vid valet 1988 (procent)

<i>parti</i>	<i>1988 års valresultat</i>	<i>1988 års väljar- undersökning</i>	<i>1988 års valrörelse- studie</i>
vpk	5.9	5.3	5.6
s	43.2	45.2	44.9
c	11.3	11.8	10.5
fp	12.2	11.9	12.1
m	18.3	16.6	18.6
kds	2.9	2.9	1.9
mp	5.5	5.9	6.0
övriga partier	0.7	0.4	0.4
summa procent	100.0	100.0	100.0
antal intervjuade		2417	1670

Kommentar: Antalet intervjupersoner i 1988 års väljarundersökning som röstade i riksdagsvalet var 2574. Av dem uppgav 123 (4.8 procent) inte vilket parti de röstade på medan 34 (1.3 procent) uppgav blankröstning. Motsvarande siffror för valrörelsestudien var 1752, 54 (3.1 procent) och 28 (1.6 procent).

¹² Av dessa 285 personer var det 159 som endast fick frågorna om sitt partival 1985 och 1988 ("extremt förkortad intervju").

¹³ De personer som endast ställde upp i ett av panelstegen eller inte alls uppgick till 15.9 procent.

¹⁴ Siffrorna bygger på väljarundersökningens urval.

Socialdemokraterna och miljöpartiet är något överrepresenterade i båda urvalen medan vänsterpartiet kommunisterna och folkpartiet är svagt underrepresenterade. Socialdemokraterna noteras – liksom så många gånger tidigare – för den kraftigaste positiva avvikelserna (+2.0 i väljarundersökningen) medan moderaterna uppvisar den största underrepresentationen (-1.7 i väljarundersökningen).

En mer fullständig redogörelse för uppläggning och genomförande av väljarundersökningen och valrörelsestudien 1988 återfinns i valundersökningens tekniska rapport.¹⁵

Riksdagsstudien 1988 genomfördes i form av en brevenkät med samtliga 349 ledamöter som tog plats i kammaren efter valet. Statsråden och talmannen ersattes dock även här av sina suppleanter. Enkäterna fylldes i mellan oktober 1988 och januari 1989. Andelen riksdagsmän som inte ställde upp och besvarade frågorna var så låg som 3.7 procent eller 13 stycken.¹⁶

De studier av *massmediernas innehåll* under valrörelsen som ligger till grund för analyserna av partiskhet i kapitel 3 består av två delar. Dels varje dags politiska nyheter i Rapport från den 1 juni 1988 fram till valet (687 inslag). Dels samtliga politiska nyhetsinslag i Rapport, Aktuellt (klockan 21) och Ekot (klockan 18) samt alla politiska nyhetsartiklar i storstadspressen under de fyra sista veckorna före valet (616 inslag och 6433 artiklar). En redogörelse för massmedieundersökningen 1988 återfinns i en separat teknisk rapport.¹⁷

¹⁵ Gilljam, Holmberg och Bennulf (1990).

¹⁶ Se Esaiasson och Holmberg (1989).

¹⁷ Asp och Hedberg (1989).

2 Valrörelsen 1988

Mikael Gilljam

Valrörelsen 1988 blev lång, ovanlig och oviss. Den började redan på försommaren. Den handlade till stor del om miljöfrågan och politiska affärer. Osäkerheten om valutgången och om vilka partier som skulle komma in i riksdagen var stor.¹

Onsdagen den 1 juni avslöjade Expressen att förlagsdirektören Ebbe Carlsson i hemlighet deltagit i polisens utredning av mordet på Olof Palme. Samma dag fastnade en av medlemmarna i Ebbe Carlssons spaningsgrupp i Helsingborgs-tullen när han försökte föra in avancerad elektronisk avlyssningsutrustning. Den 3 juni medgav justitieminister Anna-Greta Leijon att hon skrivit ett icke diariefört rekommendationsbrev till Ebbe Carlsson, och ytterligare två dagar senare meddelade finansmannen Tomas Fischer att han lånat ut två miljoner kronor till Ebbe Carlssons spaningsverksamhet. När så samtliga fyra oppositionspartier den 6 juni enades om att fälla Anna-Greta Leijon i en kommande misstroendeomröstning i riksdagen hade statsminister Ingvar Carlsson inget val. Den 7 juni avgick Anna-Greta Leijon med löfte om att få en tung regeringspost efter en eventuell socialdemokratisk valseger. Valrörelsen 1988 hade fått en dramatisk upptakt och – skulle det visa sig – en långdragen följetong i det som redan börjat kallas Ebbe Carlsson-affären.

Den tidiga valrörelsens andra följetong blev miljöfrågan. Under andra halvan av maj drabbades Västerhavet och den svenska västkusten av giftig algblomning som slog hårt mot fisk- och djurbeståndet. Samtidigt kom rapporter från Danmark om en virussjukdom som orsakat massdöd bland sälarna. I slutet av juni hade säljukdomen spridit sig till Sverige och hundratals döda sälar påträffades längs kusterna. I massmedierna kompletterades nyheterna om algblomning och säldöd med rapporter om bl a klorutsläpp, skogsdöd och nedsmutsat badvatten.

Miljöhändelserna och Ebbe Carlsson-affären avlöste varandra under sommaren: algblomning och fiskdöd i maj, Ebbe Carlsson-

¹ Valrörelsen 1988 skildras också i texter Arter (1989), Compston (1989), Sainsbury (1989) samt Wörlund (1989).

affärens avslöjande i juni, sändöde i juni och juli och öppna konstitutionsutskottsfröör med de inblandade i Ebbe Carlsson-affären i månadsskiftet juli/augusti. Fröören i konstitutionsutskottet direktsändes i TV, och i synnerhet när Anna-Greta Leijon och Ingvar Carlsson intog svarandestolen gick det inte att dölja att ett ovisst riksdagsval stod för dörren.

Opinionsmätningarna under våren 1988 gav inget entydigt besked om utgången av det kommande valet. I Sifo:s mätningar i mars, april och maj erhöil visserligen socialdemokraterna och vpk mellan 5 och 8 procentenheter fler sympatisörer än de tre borgerliga partierna tillsammans. Men i Imu-mätningarna var läget jämnt; i maj redovisade Imu to m en knapp övertikt för det borgerliga blocket. Statistiska centralbyråns undersökningar i februari och maj uppvisade båda en två-procentig skillnad i s-blockets favör.

Men ovissheten var större än så. Opinionsinstituterna var nämligen helt överens om att miljöpartiet de gröna – som enträget vägrade att ta ställning för något av de två blocken – för första gången skulle komma att ta plats i Sveriges riksdag. Samtidigt visade samtliga Sifo-mätningar mellan december 1987 och maj 1988 att vänsterpartiet kommunisterna skulle komma att hamna under fyra-procentspärren. Ovissheten blev naturligtvis inte mindre av att uppemot tio procent av väljarna var osäkra om vilket parti de sympatiserade med.²

I kommentarerna till vårens opinionsundersökningar diskuteras de faktorer som talade för respektive emot en fortsatt socialdemokratisk regering. Till socialdemokraternas pluskonto räknades bl a att det gick bra för Sveriges ekonomi och att kds-rösterna inte längre skulle tillfalla det borgerliga blocket.³ Till de borgerligas fördel talade bl a att det regerande partiet eller partikonstellationen hade förlorat röster i samtliga riksdagsval sedan 1970, samt att

² I Sifo:s mätserie överskred miljöpartiet fyra-procentgränsen i mars 1987 (4.5 procent). I de följande mätningarna fram till valet erhöil partiet mellan 4.6 och 8.1 procent. Miljöpartiets opinionsmässiga inträde bland riksdagspartierna berodde sannolikt till en del på att Sifo i januari 1987 justerade sin mätmetod: De personer som intervjuades fick nu för första gången, tillsammans med Sifo-röstsedlar för de fem riksdagspartierna och kds, även en förtryckt röstsedel med beteckningen miljöpartiet att välja på; tidigare hade miljöpartiets sympatisörer själva tvingats skriva sitt partis namn på en blank valsedel. Under hösten 1986 hade miljöpartiet fått omkring 1.5 procent i Sifo:s undersökningar. Efter metodförändringen vid årsskiftet fick partiet 3.0 procent i januari, 3.9 procent i februari och 4.5 procent i mars (jfr Sjöström, 1989:44). I SCB:s partisympatiundersökningar passerade miljöpartiet fyra-procentstrecket i maj 1987. Imu har genomgående redovisat fler miljöpartisympatisörer än Sifo och SCB med en högsta siffra på 10.0 procent i september 1987 och en passering av fyra-procentgränsen, när det gäller mellanvalsperioden 1985–1988, redan i september 1986.

³ Inför valet 1985 hade centerpartiet och kds ingått en valteknisk samverkan som innebar att partierna gick till val under den gemensamma beteckningen centern. Kartellen upplöstes efter partiernas utvärdering av valresultatet.

de tre borgerliga partierna – med gemensamma program om införande av vårdnadsbidrag, avskaffande av löntagarfonderna och privatisering av statliga företag – uppvisade större enighet än vid de närmast föregående valen.⁴

De sista partisympatiundersökningarna före sommaruppehållet emotsågs med stor spänning. Miljöfrågan hade nu fått ordentligt fotfäste och Ebbe Carlsson-affären och Anna-Greta Leijons avgång hade rört om ordentligt i den politiska grytan. Det blev därför något av en antiklimax när det visade sig att Sifo:s och Imu:s juni-mätningar pekade åt olika håll. Jämfört med Sifo:s maj-mätning hade s-blockets ledning krympt från 5.1 till 3.8 procentenheter; enligt Imu hade däremot den borgerliga ledningen med 1 procentenhet i maj förvandlats till ett försprång för s-blocket med 4.5 procentenheter i juni. Sifo visade samtidigt att stödet för miljöpartiet hade sjunkit från 6.5 till 4.6 procent, medan Imu redovisade en ökning för samma parti från 5.5 till 8.0 procent. Enligt i första hand Sifo – som hade genomfört sina intervjuer senare än Imu – såg det ut som om det kommande valet skulle bli en jämn kamp mellan blocken med miljöpartiet farligt nära den viktiga fyra-procentgränsen.⁵

Under sommarmånaderna publicerades ett flertal intressanta opinionsundersökningar. De mest uppmärksammade resultaten handlade om miljöfrågan och om konsekvenserna av Ebbe Carlsson-affären.⁶

Undersökningarna om miljön gav klara besked. "Miljön slår ut alla andra valfrågor", skrev Aftonbladet i augusti med anledning av en mätning som tidningen låtit beställa från Sifo. Resultaten visade att hela 75 procent av svenska folket tyckte miljöfrågan var en av de viktigaste frågorna att ta itu med för den kommande

⁴ Sören Holmberg har utifrån en intervjuundersökning med väljare på senhösten 1987 försökt fastställa vilka faktorer som då talade för respektive emot ett fortsatt socialdemokratiskt regeringsinnehav. Till de positiva faktorerna räknar Holmberg väljarnas bedömningar av regeringens allmänna kompetens och ekonomiska politik, Ingvar Carlssons starka ställning i opinionen samt den mojnande höger vinden. Det som ett knappt år före valet talade emot en socialdemokratisk regering var, enligt Holmberg, att miljöfrågan dominerade väljarnas politiska dagordning, att högervinden trots allt inte hade vänt och att bedömningarna av ekonomin inte var så positiva som man kanske kunde ha förväntat: "En sammanvägd bedömning är inte lätt att göra, även om det känns minst krystat att säga att de positiva inslagen bör ha vägt tyngre än de negativa" (Holmberg, 1988:33–40, citat s.40).

⁵ Både Sifo:s och Imu:s mätningar presenterades den 26 juni, men Sifo:s intervjuer hade genomförts den 1–22 juni och Imu:s den 16 maj–8 juni. En för opinionsinstitutet välvillig tolkning av de "motstridiga" resultaten är att Imu men inte Sifo redovisade en uppgång för miljöpartiet vid tiden för algbloomingen och fiskedöden (andra halvan av maj), medan Sifo men inte Imu lyckades fånga upp de borgerliga partiernas inknappade försprång till följd av Ebbe Carlsson-affären.

⁶ En sammanställning av det stora antalet Sifo-undersökningar inför valet 1988 återfinns i Sjöström (1989).

regeringen; därefter följde frågan om vård av äldre och sjuka (51 procent) samt frågorna om skatter (28 procent), fred (26 procent) och sysselsättning (22 procent). I en liknande undersökning som Svenska Dagbladet hade presenterat i juli intog miljöfrågan en nästan lika klar förstaplats. I augusti spädde Veckans Affärer på med ytterligare en Sifo-undersökning, som visade att väljarna tyckte att en strängare miljölagstiftning var det avgjort viktigaste bland tolv olika vallöften. Av mätningarna framgick också att miljöpartiet ansågs ha den i särklass bästa politiken i miljöfrågor: 50 procent av de tillfrågade föredrog miljöpartiets miljöpolitik mot cirka 10 procent (socialdemokraterna och centerpartiet) eller där under för övriga partier.⁷

Sifo:s undersökningar med anledning av Ebbe Carlsson-affären handlade i stor utsträckning om förtroende. På uppdrag av TV-Aktuellt och Dagens Nyheter frågade Sifo bla vid tre tillfällen huruvida Anna-Greta Leijon borde ingå i en eventuellt kommande s-regering. I mitten av juni tyckte 58 procent att hon borde bli minister medan 34 procent inte tyckte det. I två mätningar strax före respektive strax efter förhöret med Leijon i konstitutionsutskottet den 4 augusti hade förtroendet sjunkit: drygt 40 procent var nu negativa medan omkring 35 procent var positiva.⁸

Men det var inte enbart förtroendet för Anna-Greta Leijon som sjönk till följd av Ebbe Carlsson-affären. I mitten av augusti frågade Sifo på uppdrag av A-pressen om förtroendet för ett antal av de inblandade aktörerna hade ökat eller minskat. Resultaten var nedslående för samtliga: Anna-Greta Leijon 55 procent minskat mot 2 procent ökat, regeringen 44 procent mot 1, Ingvar Carlsson 36 procent mot 4, de borgerliga partierna 13 procent mot 9, vpk 8 procent mot 4, konstitutionsutskottet 29 procent mot 8, säpo 51 procent mot 3, säpo-chefen 30 procent mot 1, rikspolischefen 43 procent mot 2 och massmedierna 30 procent mot 7.⁹

Ebbe Carlsson-affären och sommarens miljöhändelser kastade också sina skuggor över höstens valrörelse. Den 1 september presenterade konstitutionsutskottet ett utkast till betänkande som in-

⁷ Aftonbladets undersökning genomfördes den 2-8 augusti och Svenska Dagbladets undersökning den 18-31 maj. Resultaten från den senare undersökningen visade att 55 procent av svenska folket tyckte att miljön var en av de intressantaste politiska frågorna; därefter följde vård och lag och ordning (båda 36 procent) samt skatter (34 procent). I Veckans Affärers undersökning svarade 80 procent att en strängare miljölagstiftning var ett mycket viktigt vallöfte; därefter följde sänkt skatt på mat (61 procent), återupprättande av rättssamhället (55 procent) samt en sänkning av det totala skattetrycket (40 procent). Resultaten om väljarnas inställning till partiernas miljöpolitik ingick i Svenska Dagbladets undersökning.

⁸ Se Sjöström (1989:66-67).

⁹ Undersökningen genomfördes den 15-18 augusti.

nebar att Anna-Greta Leijons rekommendationsbrev bedömdes strida mot regeringsformen. De borgerliga KU-ledamöterna ville rikta ytterligare kritik mot Leijons handlande men fick i slutändan inte med sig vänsterpartiet kommunisternas utskottsrepresentant. Meningarna om konstitutionsutskottets "dom" gick isär. Dagens Nyheters ledarsida karaktäriserade den socialdemokratiska utskottsmajoritetens utlåtande som en "försvarsinlag för Anna-Greta Leijon", medan Arbetet inte "hade förväntat sig att partipolitiken skulle kunna hållas utanför behandlingen".¹⁰

Miljöfrågan fortsatte att vara ett påtagligt om än inte lika dominerande inslag ända in i valdebattens elfte timma. Miljöpartiets politik och framtida agerande i regeringsfrågan nagelfors av både politiker och journalister. Nyhetsrapporteringen handlade bl a om bilavgaser, sopförbränning, gifter i jordbruket och de miljömässiga konsekvenserna av ett närmande till EG. Och TV-ledningen valde att för första gången jämställa miljön med den ekonomiska politiken, genom att vid sidan av den traditionella ekonomiska debatten även anordna en direktsänd miljödebatt med företrädare för samtliga partier.¹¹

Under augusti och september fick händelserna kring Ebbe Carlssons mordspaning konkurrens av andra politiska affärer. Och precis som inför regimskiftesvalet 1976 var det i första hand socialdemokraterna som sattes på de anklagades bänk.¹² Det började under andra veckan i augusti med fd säpo-chefen P G Vingens bok om socialdemokratisk åsiktsregistrering av kommunister; boken följdes av Aftonbladets avslöjande om ett hemligt krigs-IB och av ett förnyat intresse för sjukhusspioneriet i Göteborg i mitten av 1970-talet. Några veckor senare var ett av samtalsämnena huruvida LO-chefen Stig Malm hade utnyttjat sin ställning för att ordna en lägenhet i Stockholm åt sin dotter. Och några dagar in i september greps en socialdemokratisk riksdagsman och medlem av parti styrelsen misstänkt för rattfylleri. Fram till valdagen fylldes kvoten

¹⁰ Dagens Nyheter och Arbetet (880902).

¹¹ På valdagen presenterade Kent Asp en undersökning av innehållet i TV-Rapport mellan den 1 juni och 15 september. Under perioden sände Rapport 119 inslag som i huvudsak handlade om miljöfrågan, vilket kan jämföras med 69 inslag om skatter, samhällsekonomi och sysselsättning och 22 inslag om sjuk- och åldringsvård samt familjepolitik. "Det bör dock poängteras att miljöfrågorna under de två sista veckorna av valrörelsen har fått klart mindre uppmärksamhet och att t ex skatter och ekonomisk politik fått ett ökat utrymme" (Asp, 1988b). Se även kapitel 3 nedan.

¹² Den minnesgode läsaren kommer säkert ihåg ett antal uppmärksammade händelser inför 1976 års val: sjukhusspionen i Göteborg, telefonavlyssning av vänsterbokhandlar, finska smuggelpengar på Arlanda, transportbasens resa till Kanarieöarna, Ingmar Bergmans skatteaffärer, Astrid Lindgrens Pomperipossa-saga samt ledande socialdemokraters skatteavdrag (se Petersson, 1977:199-200).

av socialdemokratiska affärer på med beskyllningar mot Anna-Greta Leijon för att ha försökt hindra en åklagare att förhöra en indisk delegation på Sverige-besök, en diskussion om spritkonsumtionen vid regeringsluncherna, samt tillkännagivandet två dagar före valet att kammarrätten hade dömt Metall-ordföranden Leif Blomberg för en olaglig tomtaffär.

Men det var inte enbart socialdemokraterna som drabbades av politiska affärer. Under valrörelsens sista dagar diskuterades det också om inte glorian på några av miljöpartiets främsta företrädare hade hamnat lite på sned. Först framkom det att partiets skatteexpert hade dömts för bokföringsbrott och dessutom under ett antal år underlåtit att deklarerera. Dagarna efter visade det sig att ytterligare en av partiets topp-politiker inte hade deklarerat och dessutom stod åtalad för olaga intrång och ofredande, samt att en tredje högt uppsatt partimedlem fått sparken från sitt arbete i civilförsvarsförbundet. Kulmen på miljöpartiaffärerna nåddes tre dagar före valet då partiets språkrör Birger Schlaug fastnade i en poliskontroll med sin hustrus oskattade och oförsäkrade bil, samtidigt som det framkom att familjen Schlaugs hus i Vingåker värmdes upp med direktverkande el.¹³

Ett annat ämne som fick stor uppmärksamhet under valrörelsen var den kommunala folkomröstningen om flyktingmottagning i Sjöbo. Folkomröstningskampanjen innehöll rasistiska undertoner och flyktingförespråkarna fick vid ett par tillfällen sina valstugor vandaliserade. Flyktingmotståndet personifierades av Sjöbo-centerns starke man Sven-Olle Olsson, och kopplingen till centerpartiet bidrog till att frågan fick stort rikspolitiskt intresse. När det visade sig att Sjöbo-centern hade distribuerat en invandrarfientlig broschyr, författad av en medlem i Nysvenska Rörelsen, uppmanade centerledaren Olof Johansson de inblandade att lämna partiet. Sjöbo-centern tog dock ingen notis om sin partiledare och centerpartiet gick starkt framåt i kommunalvalet. I folkomröstningen röstade 68 procent av Sjöbo-väljarna emot flyktingmottagning medan 32 procent röstade för.

Affärer, säldöd och flyktingmotstånd till trots innehöll 1988 års valrörelse naturligtvis också många traditionella inslag. Debatten mellan de etablerade partierna och TV:s utfrågningsprogram med partiledarna handlade till stor del om skatter och fördelningspoli-

¹³ Det påtagliga inslaget av politiska affärer i 1988 års valrörelse framgår med önskvärd tydlighet av Kent Asps undersökningar av massmedieutbudet. Under den sista månaden före valet handlade 14 procent av den politiska nyhetsbevakningen i Sveriges Radio och 9 procent i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet om politiska affärer. Affärerna sammantagna hamnade därmed på andra plats i rangordningen av ämnen – efter miljöfrågan men före de andra sakfrågorna (se Asp, 1988d). Se även kapitel 3 nedan.

tik.¹⁴ Skattedebatten resulterade bl a i ett "mittengräl" mellan centerledaren Olof Johansson och folkpartiledaren Bengt Westerberg; Johansson ansåg i ett tal att folkpartiets skattepolitik missgynnade de lågavlönade, varvid Westerberg kallade till presskonferens och förklarade att centerpartiet inte hade förstått de fördelningsspolitiska konsekvenserna av sitt eget skatteförslag.¹⁵ Även den avslutande partiledardebatten i TV – där miljöpartiet inte tilläts vara med – handlade till stor del om skatter och ekonomisk politik.¹⁶

Ett hart när traditionellt inslag i 1988 års valrörelse var debatten om en debatt mellan statsministern och en företrädare för oppositionen. Bengt Westerberg inledde med att utmana Ingvar Carlsson. Statsministern svarade att han föredrog en debatt mot samtliga tre borgerliga partiledare och att han i en sådan debatt tänkte ta med sig utrikesministern och finansministern. Carl Bildt och Olof Johansson ställde sig positiva medan Bengt Westerberg ansåg att i så fall borde även vpk-ledaren Lars Werner ingå i regeringslaget. Någon debatt kom aldrig till stånd och Westerberg fick nöja sig med en TV-sänd duell mot miljöpartiets unga stjärnskott Åsa Domeij.¹⁷

Diskussionen om valutgången och miljöpartiets uteblivna ställningstagande i statsministerfrågan pågick ända fram till valdagen. Under valrörelsens sista hektiska månad publicerades nio olika undersökningar som kastade ved på brasan. Imu presenterade två prognoser, Sifo en sympatimätning och en prognos och Semka fem prognoser. Resultaten pekade – med ett viktigt undantag – i samma riktning: Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna skulle bli större än de tre borgerliga partierna, men samtidigt skulle miljöpartiet ta plats i riksdagen och få en vågmästarställning mellan blocken. En opinionsmätning avvek från de övriga. Imu:s sista prognos två dagar före valet förutspådde att socialdemokra-

¹⁴ Skattefrågans dominans i TV:s utfrågningsprogram med partiledarna har belagts i en uppsats av statsvetaren Hans Bergström (Bergström, 1988).

¹⁵ De borgerliga partierna, och kanske främst moderatledaren Carl Bildt, försökte tona ned motsättningen. Grälets allvar var dock svårt att dölja. I en intervju i Dagens Nyheter den 9 september framhöll tex Bengt Westerberg att "(d)et får vara någon måtta på vad man kan acceptera från ett parti. Deras vice ordförande Görel Thurdin har till exempel sagt att jag är Sveriges Reagan". Kontroversen visade sig dock inte vara mer djupgående än att de borgerliga partierna kunde enas om ett gemensamt utspel i miljöfrågan tre dagar före valet.

¹⁶ Flera politiska bedömare ansåg att 1988 års valrörelse handlade för mycket om marginalskatttabeller och annan sifferexercis och för lite om idéer, ideologier och långsiktiga visioner (se tex Dagens Nyheter's ledarsida 880912 och Lewin, 1988).

¹⁷ Åsa Domeij ersatte språkröret Birger Schlaug som i sista stund lämnade återbud på grund av sjukdom.

terna och vpk skulle få fler röster än miljöpartiet och de tre borgerliga partierna tillsammans.¹⁸

Valutgången 1988

Valnatten blev inte särskilt spännande. Socialdemokraterna vann en klar seger i kampen om regeringsmakten samtidigt som de tre borgerliga partierna gjorde sitt sämsta val någonsin. Socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna fick tillsammans 49.1 procent av rösterna mot 41.8 procent för moderata samlingspartiet, folkpartiet och centerpartiet – en skillnad mellan blocken på hela 7.3 procentenheter.¹⁹

Valet 1988 innebar också att ett nytt parti tog sig över tröskeln till Sveriges riksdag. I sitt tredje försök lyckades miljöpartiet de gröna slå sig in bland de etablerade partierna. Miljöpartiet ökade sin röstandel från 1.5 procent 1985 till 5.5 procent 1988 – en ökning med svårslagna 267 procent.

Socialdemokraterna behöll regeringsmakten trots att partiet förlorade röster och gjorde sitt sämsta riksdagsval efter kriget med undantag för regimskiftesvalet 1976. Socialdemokraternas röstandel minskade från 44.7 procent 1985 till 43.2 procent 1988.²⁰ Men samtidigt stärkte partiet sin parlamentariska ställning. Till skillnad från föregående mandatperiod blev socialdemokraterna nu större än de tre borgerliga partierna tillsammans. Dessutom kunde socialdemokraterna efter 1988 års val samla absolut riksdagsmajoritet med vart och ett av de övriga fem partierna inklusive nykomlingen miljöpartiet.

Vänsterpartiet kommunisterna hade gått kräftgång i vinterns och vårens Sifo-undersökningar. Det kom därför som en liten överraskning när det på valnatten stod klart att partiet gjort sitt bästa val sedan 1948. Vpk ökade sin röstandel med en halv procentenhet – från 5.4 procent 1985 till 5.9 procent 1988.²¹ Vänster-

¹⁸ Under valrörelsen kom också rapporter om att färre personer än vid föregående val hade utnyttjat möjligheten att poströsta. Efter två veckors poströstande låg valdeltagandet 18 procentenheter lägre än vid motsvarande tidpunkt 1985. Postens siffror indikerade stor osäkerhet i väljarkåren och/eller att valdeltagandet 1988 skulle bli lägre än vid de närmast föregående valen.

¹⁹ Skillnaden mellan de två blocken på 7.3 procentenheter är den näst största under efterkrigstiden. Vid socialdemokraternas stora segerval 1968 var skillnaden 7.6 procentenheter.

²⁰ I 1976 års val fick socialdemokraterna 42.7 procent av rösterna. Det därnäst sämsta riksdagsvalet var 1932 då partiet fick 41.7 procent. I valet 1979 fick socialdemokraterna 43.24 procent, vilket var aningen bättre än 1988 års siffra 43.21.

²¹ I riksdagsvalet 1948 fick vpk 6.3 procent av rösterna. I Statistiska centralbyråns valstatistik anges 5.8 procent för vpk i 1988 års riksdagsval. Vpk:s röstandel 1988

partiet kommunisternas parlamentariska position försvagades dock samtidigt, eftersom socialdemokraterna blev mindre beroende av partiets aktiva stöd i riksdagsvoteringarna.

Moderata samlingspartiet noterade valets kraftigaste röstförlust men blev ändå, för fjärde valet i rad, störst bland de borgerliga partierna. Moderaternas röstandel sjönk med 3.0 procentenheter – från 21.3 procent 1985 till 18.3 procent 1988. Tillbakagången var dock sedan länge intecknad av samtliga opinionsinstitut, och den blev därför mindre smärtsam än den något mindre men oväntade förlusten 1985.²²

Folkpartiets röstförlust 1988 blev mindre än moderaternas men samtidigt mer kännbar.²³ I valet 1985 hade folkpartiet ökat sin röstandel med hela 8.3 procentenheter och erhållit 14.2 procent av rösterna. Inför valet 1988 förutspådde flertalet opinionsinstitut och politiska bedömare en fortsatt ökning av partiets röststöd.²⁴ Det blev därför valets stora överraskning när det visade sig att folkpartiet hade förlorat 2.0 procentenheter och endast fått 12.2 procent av rösterna.

Den enda vinnaren på den borgerliga sidan blev centerpartiet. Efter fyra förlustval i rad lyckades partiet vända trenden och öka sitt röststöd. Centerpartiet fick 11.3 procent av rösterna 1988, vilket innebar en ökning med 1.2 procentenheter jämfört med valet 1985.²⁵

Kristdemokratiska samhällspartiet, kds, tillhörde också vinnarna i 1988 års val. Kds gjorde sitt fjärde framgångsval i rad och ökade sin röstandel med 0.6 procentenheter – från 2.3 procent 1985 till 2.9 procent 1988.²⁶

Småpartierna i 1988 års val fick tillsammans 0.7 procent av rösterna, vilket innebar en ökning med 0.2 procentenheter jämfört

var 5.844 procent med tre decimaler. Vi har valt att redovisa 5.9 procent för vpk för att få procentsiffran för samtliga partier att summera till 100.0 procent (se kommentaren under tabell 2.1).

²² Moderaternas röstförlust 1982 uppgick till 2.3 procentenheter – från 23.6 procent 1982 till 21.3 procent 1985. Under första halvan av 1985 hade Sifo redovisat omkring 30 procent moderata sympatisörer.

²³ Räknat i relativa tal förlorade både moderaterna och folkpartiet 14.1 procent av sin röstandel och 17.2 procent av sin väljarkår.

²⁴ I 21 av de sammanlagt 23 partisympatimätningar och valprognoser som Sifo, Imu, Semka och SCB presenterade mellan januari och september 1988 erhöll folkpartiet mer än 14.2 procent. Undantagen var Imu:s junimätning (14.0 procent) och Imu:s prognos två dagar före valet (13.9 procent).

²⁵ I 1985 års val gick centerpartiet och kds till val under den gemensamma beteckningen centern. I valet 1985 erhöll centern 12.4 procent av rösterna fördelade på centerpartiet 8.8 procent, kds 2.3 procent och listor utan kandidatnamn samt den "saxade" listan i Kalmar 1.3 procent. Vi har valt att redovisa 8.8+1.3=10.1 procent för centerpartiet 1985.

²⁶ Kds fick 1.36 procent av rösterna 1976, 1.39 procent 1979, 1.9 procent 1982, 2.3 procent 1985 och 2.9 procent 1988.

med 1985. Störst bland småpartierna blev – precis som 1985 – socialistiska partiet (f d kaf) med 0.2 procent.²⁷

Det officiella valresultatet från 1988 års riksdagsval presenteras i tabell 2.1. I tabellen redovisas också resultatet från 1985 års val samt förändringarna mellan 1985 och 1988.

Tabell 2.1 Resultat av riksdagsvalen 1985 och 1988

parti	Riksdagsvalet 1985		Riksdagsvalet 1988		Förändring 1985-1988	
	antal röster	procent	antal röster	procent	antal röster	procent-enheter
vpk	298 419	5.4	314 031	5.9	+15 612	+0.4
s	2 487 551	44.7	2 321 826	43.2	-165 725	-1.5
c	564 710	10.1	607 240	11.3	+42 530	+1.2
fp	792 268	14.2	655 720	12.2	-136 548	-2.0
m	1 187 335	21.3	983 226	18.3	-204 109	-3.0
kds	126 548	2.3	158 182	2.9	+31 634	+0.6
mp	83 645	1.5	296 935	5.5	+213 290	+4.0
övriga partier	26 546	0.5	36 559	0.7	+10 013	+0.2
summa giltiga valsedlar	5 567 022	100.0	5 373 719	100.0	-193 303	
giltiga valsedlar	5 567 022	99.1	5 373 719	98.8	-193 303	-0.3
ogiltiga valsedlar/blanka röster	48 220	0.9	67 331	1.2	+19 111	+0.3
summa röstande totalt	5 615 242	100.0	5 441 050	100.0	-174 192	
antal röstande	5 615 242	89.9	5 441 050	86.0	-174 192	-3.9
antal icke-röstande	634 203	10.1	888 973	14.0	+254 770	+3.9
summa antal röstberättigade	6 249 445	100.0	6 330 023	100.0	+80 578	

Källa: Allmänna valen 1985 och 1988 (SOS), Statistiska centralbyrån, Stockholm. Vänsterpartiet kommunisternas röstandel 1988 har avrundats till 5.9 procent. I Allmänna valen 1988 anges 5.8 procent för vpk. Vpk:s röstandel var 5.844 med tre decimaler. Vi har valt att redovisa 5.9 procent för vpk för att få procentsumman för samtliga partier att bli 100.0 procent. I Allmänna valen 1988 summerar partiernas procentandelar till 99.9 procent. I 1985 års val gick centerpartiet och kds till val under den gemensamma beteckningen centern. I valet erhöll centern 12.4 procent av rösterna fördelade på centerpartiet 8.8 procent, kds 2.3 procent och listor utan kandidater samt den "saxade" listan i Kalmar 1.3 procent. I tabell 2.1 har de 1.3 procenten för listor utan kandidater slagits samman med centerpartiets 8.8 procent.

Ett av de mest uppmärksammade resultaten i 1988 års riksdagsval var det fortsatt sjunkande valdeltagandet. Andelen röstande hade sjunkit från 91.4 procent 1982 till 89.9 procent 1985 och den sjönk nu med ytterligare 3.9 procentenheter. Valdeltagandet i 1988 års

²⁷ Socialistiska partiet fick 12 943 röster (0.24 procent) i 1988 års riksdagsval. I storleksordning därefter följde arbetarpartiet kommunisterna, apk, 9 414 röster (0.18 procent) och skänepartiet 7 112 röster (0.13 procent).

riksdagsval blev med andra ord 86.0 procent, vilket är den lägsta noteringen sedan valet 1964.²⁸ Samtidigt ökade andelen blanka och ogiltiga valseklar från 0.9 procent 1985 till 1.2 procent 1988.²⁹

Väljarnas bedömningar av valrörelsen

Den långa och i flera avseenden ovanliga valrörelsen 1988 fick i stort sett samma bedömning av väljarna som den mer traditionella valrörelsen 1985. I valundersökningens postenkät efter valet ingick en fråga med tre positiva och fyra negativa omdömen om valrörelsen. Svarspersonerna ombads att välja ut det eller de omdömen som stämde bäst överens med den egna uppfattningen.³⁰ Resultatet presenteras i tabell 2.2.

Tabell 2.2 Väljarnas bedömningar av 1985 och 1988 års valrörelser. Andel intervju-personer som instämde i respektive påstående (procent)

Fråga: "Hur skulle du vilja beteckna årets valrörelse? Kryssa för de beteckningar som stämmer bäst överens med Din uppfattning. Fler än en beteckning kan anges."

valrörelsen 1985/1988	andel väljare som instämde		
	1985	1988	förändring
... innehöll för mycket partikåbell	66	66	±0
... var alltför koncentrerad på partiledarna	39	27	-12
... var alltför konfliktfylld och aggressiv	36	26	-10
... svårbegriplig valdebatt i press, radio och TV	15	18	+3
... uppvisade klara skillnader mellan partierna	13	18	+5
... var intressant och spännande	13	10	-3
... var saklig och informativ	3	3	±0

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från 1066 personer 1985 och 850 personer 1988 som besvarade frågan i en postenkät direkt efter respektive val. Det genomsnittliga antalet svar (beteckningar) per intervju-person var 1.8 1985 och 1.7 1988.

Väljarnas betygsättning av 1988 års valrörelse var inte särskilt positiv. Det dominerande omdömet var – precis som vid valet tre år tidigare – att valrörelsen hade innehållit för mycket partikåbell (66 procent). Relativt många väljare var också missnöjda med kon-

²⁸ Valdeltagandet i 1964 års riksdagsval var 83.9 procent. Siffran 86.0 procent innebär att 888 973 röstberättigade medborgare inte deltog i valet. En passering av en-miljonstrecket hade krävt en ökning av valskolket med ytterligare 1.8 procentenheter (dvs ett valdeltagande på 84.2 procent).

²⁹ Av de 1.2 procenten blanka och ogiltiga valseklar klassificerades 98.6 procent (66 378) som blanka och 1.4 procent (953) som ogiltiga.

³⁰ Postenkäten innehöll frågor om röstning och konsumtion och bedömningar av valprogrammen i TV och sändes ut till de personer som hade intervjuats före valet. De personer som inte sände in postenkäten och därför kontaktades per telefon (236 stycken 1988) tillfrågades inte om sin syn på valrörelsen.

centrationen till partiledarna (27 procent) och det konfliktfyllda och aggressiva tonläget (26 procent).

I likhet med 1985 var de positiva omdömena betydligt ovanligare. Arton procent av väljarna tyckte att 1988 års valrörelse hade uppvisat klara skillnader mellan partierna, 10 procent hade upplevt den som intressant och spännande och endast 3 procent höll med om att valrörelsen hade varit saklig och informativ.

Bilden av väljarnas bedömningar av 1988 års valrörelse är dock inte så mörk som det i förstone kan verka. Trots följetongen av politiska affärer var väljarna aningen *mindre* negativa 1988 än 1985; valrörelsen 1988 uppfattades som något mindre koncentrerad till partiledarna och något mindre konfliktfylld och aggressiv. De övervägande kritiska bedömningarna av valrörelsen återfinns dessutom i alla olika väljargrupper, vilket tyder på att den använda frågetekniken kan var en del av förklaringen till den vid första anblicken så negativa bilden.³¹ Till yttermera visso framträder en annorlunda bild när vi studerar väljarnas bedömningar av hur valrörelsens mest framträdande aktörer klarade sina arbetsuppgifter.

Under valrörelsen sände TV2 en serie utfrågningsprogram med partiledarna. I direkt anslutning till var och en av de sju utfrågningarna genomförde Sifo en telefonintervjuundersökning där svarspersonerna fick betygsätta den för dagen aktuella partiledaren. Resultaten publicerades i Expressen dagen därpå.³²

Enligt väljarnas svar på Sifo:s frågor gjorde samtliga partiledare bra ifrån sig i utfrågningsprogrammen. Det var betydligt fler väljare som tyckte att partiledarna klarade sig mycket eller ganska bra (mellan 86 och 69 procent) än som använde något av betygen mycket eller ganska dåligt (mellan 21 och 5 procent). Balansmättet andel positiva minus andel negativa svar hamnade för samtliga partiledare i intervallet +80 till +50. Det mest intressanta är dock

³¹ Väljarnas bedömningar av valrörelsen uppvisar här samma mönster som det omtalade politikerföraktet, vilket i flera sammanhang har visat sig sakna både påtagliga beteendekonsekvenser och starka kopplingar till sociala och politiska orsaksfaktorer (se Holmberg och Gilljam, 1987:241, samt kapitel 5 nedan).

³² Resultaten finns också publicerade i Sjöström (1989:59–62). Sifo:s "dagsfärsk" telefonintervjuundersökningar kan ifrågasättas på metodologiska grunder. Dels bygger resultaten på endast mellan 196 och 302 svarspersoner. Dels – och sannolikt viktigare – är det svårt att avgöra huruvida svarspersonerna utgör ett representativt urval av TV-tittare, eftersom Sifo använder telefonnummer som urvalsram och hushåll som urvalsenhet, och då det förmodligen finns ett icke ringa antal personer som inte svarar eller drar ur jacket efter klockan 20.30 på vardagskvällar. (Sifo genomförde intervjuerna mellan 20.30 och cirka 22.00.) Oavsett de metodologiska problemen är dock mätningarna högtintressanta genom den – mer eller mindre riktiga – bild av svenska folkets betygsättning av partiledarna som Expressen och därefter övriga medier förmedlade. Sifo:s dagsfärsk telefonintervjuundersökningar under 1988 års valrörelse är en utmärkt belysning till den otillräckligt diskuterade motsättningen mellan kvalitet och snabbhet inom opinionsundersökningsbranschen.

inte nivåskattningarna utan i stället att några av partiledarna fick bättre vitsord än de andra (se tabell 2.3).

Tabell 2.3 Väljarnas bedömningar av partiledarnas insatser i TV:s utfrågningsprogram inför valet 1988 (procent och balansmått)

<i>partiledare</i>	<i>andel som tyckte partiledaren klarade sig mycket bra</i>	<i>andel mycket bra och ganska bra minus andel mycket dåligt och ganska dåligt</i>	<i>antal intervjuade</i>
Lars Werner	17	+51	216
Ingvar Carlsson	33	+78	302
Olof Johansson	23	+69	282
Bengt Westerberg	19	+50	271
Carl Bildt	19	+54	238
Alf Svensson	41	+80	209
Birger Schlaug	17	+51	196

Kommentar: Sifo genomförde intervjuerna på telefon mellan 20.30 och cirka 22.00 samma dag som utfrågningen ägde rum. Resultaten publicerades i Expressen dagen därpå. Alf Svensson frågades ut den 22 augusti, Birger Schlaug den 25 augusti, Carl Bildt den 29 augusti, Bengt Westerberg den 1 september, Lars Werner den 5 september, Ingvar Carlsson den 9 september och Olof Johansson den 12 september.

"Strålande, Svensson", "Bra, Carlsson" och "Se så bra, Johansson", löd Expressens rubriker om de tre partiledare som väljarna tyckte gjorde bäst ifrån sig i utfrågningsprogrammen. För övriga partiledare använde tidningen beteckningar som "Godkänt" och "Ingen TV-succé".³³ Mest förvånande var det naturligtvis att kdsledaren Alf Svensson – företrädaren för det minsta partiet i församlingen – fick de mest positiva väljarrecensionerna. Många höjde nog också på ögonbrynen när det visade sig att folkpartiledaren Bengt Westerberg – 1985 års valrörelsekomet – fick nöja sig med relativt måttliga betygspoäng.³⁴

³³ Undantaget var vpk-ledaren Lars Werner, vars betygsättning presenterades under rubriken "Dystert Werner". Rubrikvalet föränledes dock inte av siffrorna i tabell 2.3 – där ju Werner befinner sig på samma nivå som Birger Schlaug, Carl Bildt och Bengt Westerberg – utan i stället av väljarnas svar på frågor om partiledaren klarade sig bättre eller sämre än väntat och om man under utfrågningen blivit mer positiv eller mer negativ till partiledarens parti. Intervjufrågan om huruvida partiledaren klarat sig bättre eller sämre än väntat gav följande rangordning (balansmättet visar andel bättre än väntat minus andel sämre än väntat): Alf Svensson +40, Olof Johansson +30, Birger Schlaug +14, Ingvar Carlsson +13, Carl Bildt +11, Lars Werner -5 och Bengt Westerberg -14. På frågan om mer positiv eller mer negativ till partiet blev ordningsföljden: Alf Svensson +35, Birger Schlaug +18, Olof Johansson +17, Ingvar Carlsson +8, Carl Bildt +1, Bengt Westerberg +0 och Lars Werner -5.

³⁴ Bengt Westerberg fick dock viss revansch i den avslutande partiledardebatten i TV två dagar före valet. Sifo snabbintervjuade 323 personer och frågade hur de tyckte att debatttagarna hade klarat sig. Kjell-Olof Feldt tog, med Expressens formulering, "hem segern", men Bengt Westerberg klarade sig lika bra som statsministern och bättre än övriga partiledare. Ordningsföljden enligt balans-

Vid ett ytligt betraktande kan det verka paradoxalt att 1988 års väljare var kritiska till valrörelsen som helhet men positiva till partiledarnas insatser i TV:s utfrågningsprogram. Om vi bortser från att intervjufrågornas olika vinklingar kan förklara en del av "motsägelsen", är det dock ett känt fenomen i Sverige att det är lättare att uttrycka missnöje mot politik och partier i allmänhet än mot enskilda partiföreträdare av kött och blod.³⁵ Väljarnas missnöje riktade sig mot käbbel och konflikter i allmänhet – inte mot sakliga utfrågningar av väl pålästa partirepresentanter.

Väljarnas valfrågor

Valrörelser kan snabbkaraktäriseras utifrån vad väljarna tycker är viktiga frågor när de bestämmer sitt partival. En jämförelse mellan de fyra senaste valen visar att det finns klara och tydliga skillnader. Den viktigaste partivalsfrågan 1979 var kärnkraften näst följd av sysselsättningen och skatterna. Vid valet 1982 hänvisade väljarna i mycket stor utsträckning till löntagarfondsfrågan och sysselsättningsfrågan. Valet 1985 utmärks av att det saknades en eller två dominerande valfrågor; 1985 års väljare nämnde främst sysselsättningen, miljön, skatterna, den sociala välfärden och familjepolitiken. Vid valet 1988 fanns återigen en större samsyn bland väljarna. Nästan hälften av 1988 års väljare hänvisade till en och samma sakfråga. Den frågan var miljön (se tabell 2.4).

Hela 46 procent av 1988 års väljare tyckte att miljön var en viktig partivalsfråga. Det är 13 procentenheter mer än löntagarfondsfrågans rekordnotering från valet 1982 (33 procent). De tre näst i tur kommande valfrågorna 1988 var skatterna 19 procent, familjepolitiken 16 procent och den sociala välfärden 15 procent. Ytterligare två frågor nämndes av mer än fem procent av 1988 års väljare: pensioner/äldrevård 9 procent och ekonomin 8 procent.

Miljöns betydelse som viktig partivalsfråga ökade från 22 procent 1985 till 46 procent 1988 (+24 procentenheter). Ingen annan fråga uppvisade mer än en marginell ökning under samma period. Den kraftiga ökningen för miljöfrågan överträffas endast av löntagarfondsfrågans uppsving som valfråga mellan 1979 och 1982 – från 4 till 33 procent (+29).

De frågor som nämndes mindre ofta 1988 än 1985 var i första hand sysselsättningen (från 25 till 5 procent), löntagarfonderna

mättet andel mycket eller ganska bra minus andel mycket eller ganska dåligt blev Kjell-Olof Feldt +57, Ingvar Carlsson och Bengt Westerberg båda +40, Carl Bildt och Olof Johansson båda +29 och Lars Werner +9 (se även Sjöström, 1989:65).

³⁵ Se Granberg and Holmberg (1988:88–107).

Tabell 2.4 Viktiga frågor för väljarnas partival 1979, 1982, 1985 och 1988. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive sakfråga (procent)

Fråga: "Om du tänker på valet i år. Är det någon eller några frågor som är/var viktiga för dig när det gäller/gällde vilket parti du tänker rösta/röstade på vid riksdagsvalet den 18 september?"

sakfråga	valår				förändring 1985-1988
	1979	1982	1985	1988	
miljöfrågor	6	7	22	46	+24
skattefrågor	17	8	20	19	-1
familjepolitik/barnomsorg	8	8	17	16	-1
vårld/socialpolitik/sjukvård	4	12	19	15	-4
pensioner/äldrevård	5	8	8	9	+1
ekonomi	9	14	14	8	-6
sysselsättning	18	29	25	5	-20
utrikes/försvar/internationellt	1	4	6	5	-1
bostadsfrågor	5	2	2	4	+2
vänster-högerideologi	5	2	7	3	-4
energi/kärnkraft	26	2	1	3	+2
utbildningsfrågor	6	3	3	2	-1
invandrar- och flyktingfrågor	0	0	1	2	+1
löntagarfonder	4	33	11	1	-10
jordbruk/regionalpolitik	1	1	2	1	-1
religion/moral	2	1	1	1	±0
lag och ordning	1	1	0	1	+1
rättssamhället/affärer	0	0	0	1	+1
andel väljare som nämnde minst en fråga	61	75	77	72	-5
antal intervjuade	2679	2640	2622	2299	

Kommentar: Resultaten bygger på svaren från de personer som röstade i respektive riksdagsval.

(från 11 till 1 procent) och ekonomin (från 14 till 8 procent). Valrörelsens politiska affärer fick inget genomslag som viktiga valfrågor bland väljarna. Endast 1 procent av 1988 års intervjupersoner avgav svar som kunde klassificeras under rubriken rättssamhället/affärer.³⁶

Väljarnas kontakter med partierna

Statsminister Ingvar Carlssons valtal på Höglint strax utanför Visby den 20 juli 1988 fick stora konsekvenser för fortsättningen av den socialdemokratiska valrörelsen. Partiledningens besvikelse över talets begränsade uppmärksamhet i massmedierna resulterade i ett långt telefonsamtal mellan Ingvar Carlsson och partisekretären Bo Toresson. Massmedierna dominerades av förvecklingarna kring Ebbe Carlsson-affären, och för socialdemokraterna var det uppenbart att något måste göras. "Det var då vi beslutade att

³⁶ Väljarnas egna förklaringar till varför de röstade som de gjorde 1988 analyseras mer utförligt i kapitel 11.

föra vår valrörelse utan massmediernas medverkan”, avslöjade statsministern i Publicistklubbens eftervalsdiskussion den 27 september. Partiet anordnade extra utbildningssammankomster med sina 400 riksdagskandidater, valarbetarna i de 2 900 föreningarna ”massmobiliserades” och antalet små valmöten ökades på med Ingvar Carlssons resa längs Göta Kanal som förebild.³⁷

I vad mån väljarna nåddes av socialdemokraternas och de andra partiernas valrörelseaktiviteter åskådliggörs i tabell 2.5. I tabellen redovisas också väljarnas kontakter med partierna i 1982 och 1985 års valrörelser.

Tabell 2.5 Väljarnas kontakter med partierna i 1982, 1985 och 1988 års valrörelser (procent)

kontaktform mellan parti och väljare	andel av samtliga väljare som uppger kontakt med partiet								andel väljare som uppger kontakt med något parti
	valår	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
var på valmöte anordnat av något parti	1982	2	9	3	3	4	0	1	13
	1985	1	7	2	2	3	1	0	12
	1988	2	7	2	2	3	1	1	10
hade hembesök från något parti	1982	0	2	0	0	1	0	0	4
	1985	0	2	0	0	1	0	0	4
	1988	0	2	0	0	0	0	0	2
personlig kontakt med valarbetare på arbetsplatsen	1982	1	5	1	1	1	0	0	8
	1985	1	5	1	1	1	0	0	7
	1988	0	5	1	1	1	0	0	7
läst valbroschyr eller trycksak från något parti	1982	31	41	36	35	38	14	15	56
	1985	29	43	34	37	39	19	18	57
	1988	22	36	29	30	30	16	23	52
såg utfrågning med partiets partiledare i TV	1985	32	46	35	45	49	-	-	63
	1988	41	44	42	45	44	31	27	69

Kommentar: Intervjufrågorna om valmöten, hembesök, arbetsplatskontakter och valbroschyr läsning ställdes endast till de personer som intervjuades efter valet. Frågorna om partiledarutfrågningarna fanns däremot även med i den korta brevenkät som efter respektive val sändes till personerna i förvalsurvalet. Vid valet 1982 ställdes inga intervjufrågor om utfrågningarna av de enskilda partiledarna. Vid valet 1985 förekom inga utfrågningsprogram med kds' och miljöpartiets partiledare. Andelen personer som såg minst en av partiledarutfrågningarna med vpk, s, c, fp och m uppgick 1988 till 67 procent.

³⁷ Uppgifterna bygger på intervjuer med Bo Toresson och socialdemokraternas presschef Leif Gustafsson i Svenska Dagbladet (880920) samt på ett referat från eftervalsdiskussionen på Publicistklubben (880927) i Pressens Tidning nr 12-13 1988. Det socialdemokratiska missnöjet med (de borgerliga) massmediernas valbevakning är ingen nyhet. Diskussioner om socialdemokratisk massmobilisering vid sidan av medierna fördes också inför bl a valen 1948, 1968 och 1976 samt inför folkomröstningen om ATP 1957 (se Esaiasson, 1990).

Väljarna tycks inte ha märkt mycket av socialdemokraternas extra valrörelsesatsning "helt oberoende av massmedia".³⁸ Socialdemokraterna var visserligen det parti som fick direktkontakt med flest väljare under 1988 års valrörelse – 7 procent av väljarna besökte ett socialdemokratiskt valmöte, 5 procent fick kontakt med en socialdemokratisk valarbetare på arbetsplatsen och 2 procent fick besök i hemmet av en s-valarbetare. Men siffrorna är inte särskilt höga och visar inte heller på någon ökning jämfört med valrörelserna 1982 och 1985. Eftersom andelen väljare som uppger direktkontakt med *något* av partierna uppvisar en svag nedgång under 1980-talet kan man dock möjligen – med reservation för statistisk osäkerhet – säga att socialdemokraternas *relativa* försprång framför de övriga partierna ökade en aning.

De indirekta kontaktvägarna mellan partierna och väljarna i 1988 års valrörelse var betydligt mer frekventa. Drygt varannan väljare uppgav sig ha läst en broschyr eller trycksak från något parti och drygt två tredjedelar sa sig ha sett minst en partiledarutfrågning i TV. Valbroschyr läsningen har minskat något under 1980-talet medan tittande på partiledarutfrågningarna i TV visar en svag ökning.³⁹ Dagens moderna valrörelser – med eller utan massmobilisering vid sidan av medierna – bygger i allt väsentligt på indirekta kontakter mellan partier och väljare.

Väljarnas förväntningar om valutgången

Det är inte bara opinionsmätningens institut och politiska förståsigpåare som vågar uttala sig om hur det skall gå i ett kommande val. Ställda inför samma fråga är även *väljarna* beredda att avslöja vad de ser i sin kristallkula.⁴⁰ En överväldigande majoritet av väljarkåren har en uppfattning om vem som kommer att bilda regering

³⁸ Citatet ingår i ett intervjuuttalande av partisekreteraren Bo Toresson i Svenska Dagbladet (880920): "Därför var vi tvungna till att köra vår egen valrörelse, helt oberoende av massmedia".

³⁹ Partiledardebatten i TV två dagar före valet sågs helt eller delvis av 64 procent av svenska folket, vilket var en något lägre siffra än vid valet 1982 (71 procent) och 1985 (69 procent). Sifo:s telefonintervjuundersökningar i direkt anslutning till TV:s utfrågningsprogram och debatter visar cirka 10 procentenheter lägre andelar än i tabell 2.5: Lars Werner 30 procent, Ingvar Carlsson 39 procent, Olof Johansson 32 procent, Bengt Westerberg 34 procent, Carl Bildt 34 procent, Alf Svensson 32 procent, Birger Schlaug 22 procent, miljödebatten 39 procent, ekonomiska debatten 39 procent och partiledardebatten 47 procent. Siffrorna har tagits fram av Toivo Sjören vid Sifo (se även Sjöström, 1989:65).

⁴⁰ Redan i valforskningsklassikern *The People's Choice* hade Paul Lazarsfeld och hans medarbetare "a very strong impression that in political discussions the question of who will win is the most frequent topic among people" (Lazarsfeld et al., 1944:107).

efter valet och hur det skall gå för de olika partierna. Och i flertalet fall brukar det visa sig att väljarnas förväntningar är korrekta.⁴¹

I juni 1988 gick Sifo ut och frågade svenska folket vad de trodde om utgången av det kommande valet. Tre månader före valet och med Ebbe Carlsson-affärens avslöjande i färskt minne var det en klar majoritet av de tillfrågade som förutsåg rätt vinnare. Enligt väljarna kunde socialdemokraterna vara mer segersäkra 1988 än vid samma tidpunkt inför valet 1985 (se tabell 2.6).

Tabell 2.6 Väljarnas förväntningar om vem som skall bilda regering efter valen 1985 och 1988 (procent och balansmätt)

Fråga: "Tror Du att det blir en borgerlig eller socialdemokratisk regering efter valet 1985/1988?"

förväntad regering	samtliga		s/vpk-sympatisörer		borgerliga sympatisörer	
	1985	1988	1985	1988	1985	1988
socialdemokratisk	46	63	71	81	26	48
borgerlig	36	24	14	8	58	40
tvksam/vet ej	18	13	14	11	16	12
summa procent	100	100	99	100	100	100
balansmätt	+10	+39	+57	+73	-32	+8

Kommentar: Resultaten för 1985 bygger på 1062 besöksintervjuer under perioden 29 maj–11 juni. Resultaten för 1988 bygger på 994 telefonintervjuer under perioden 18–22 juni. Undersökningarna har genomförts av Sifo. Balansmättet visar andel personer som förväntade sig en socialdemokratisk regering minus andel personer som förväntade sig en borgerlig regering.

Enligt Sifo:s juni-mätning var det 63 procent som trodde på en socialdemokratisk valseger, medan endast 24 procent väntade sig en borgerlig regering (63 minus 24 ger balansmättet +39). Motsvarande siffror på försommaren 1985 var 46 respektive 36 procent (balansmätt +10). Både 1985 och 1988 var det i första hand socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer som trodde på en socialdemokratisk regering efter valet.

I 1988 års valundersökning ingick tre intervjufrågor om hur det skulle gå för partierna i det kommande riksdagsvalet.⁴² De perso-

⁴¹ I USA har en majoritet av väljarna lyckats förutsäga rätt vinnare i presidentvalet vid sex av åtta tillfällen under perioden 1956–1984. Genomsnittet för de åtta valen var 69 procent rätta svar. Väljarna "missade" Kennedy 1960 och Reagan 1980 (se Lewis-Beck and Skalaban, 1989).

⁴² Intervjufrågor om väljarnas förväntningar om valutgången har tidigare funnits med i 1968 års valundersökning och i 1980 års folkomröstningsundersökning. Intervjufrågan 1968 handlade om sannolikheten för ett regeringskifte, medan 1980 års fråga gällde Linje 3:s (nej-sidans) förväntade andel av rösterna. Väljarnas förväntningar inför valet 1968 och folkomröstningen 1980 analyseras i Donald Granbergs och Sören Holmbergs bok *The Political System Matters* (1988:136–65).

ner som intervjuades före valet tillfrågades dels huruvida de trodde att socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna tillsammans skulle få fler eller färre röster än de tre borgerliga partierna, dels huruvida vpk och miljöpartiet skulle klara fyra-procentspärren och därmed komma in i riksdagen. Väljarnas förväntningar om valutgången redovisas i tabell 2.7.

Tabell 2.7 Väljarnas förväntningar om partiernas valresultat 1988 – bland samtliga och efter partisynpatii (procent och balansmätt)

"Hur tror Du att det kommer att gå i årets riksdagsval?"

	samtliga	partisynpatii						
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp
s och vpk får fler röster								
än de tre borgerliga partierna	69	81	83	61	52	51	61	66
s och vpk får färre röster än								
de tre borgerliga partierna	21	13	8	25	40	39	39	22
vet inte/vill ej svara	10	6	9	14	8	10	0	12
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	1181	32	468	107	135	165	18	68
balansmätt	+48	+68	+75	+36	+12	+12	+22	+44

"Tror Du att vpk kommer att få minst 4 procent i valet?"

	samtliga	partisynpatii						
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp
ja, vpk får minst fyra procent	65	94	70	60	65	60	44	65
nej, vpk får inte fyra procent	24	6	18	25	30	33	44	26
vet inte/vill ej svara	11	0	12	15	5	7	12	9
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	1181	32	468	107	135	165	18	68
balansmätt	+41	+88	+52	+35	+35	+27	±0	+39

"Tror Du att miljöpartiet kommer att få minst 4 procent i valet?"

	samtliga	partisynpatii						
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp
ja, mp får minst fyra procent	73	88	67	70	76	74	83	96
nej, mp får inte fyra procent	20	12	23	22	20	24	0	3
vet inte/vill ej svara	7	0	10	8	4	2	17	1
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	1181	32	468	107	135	165	18	68
balansmätt	+53	+76	+44	+48	+56	+50	+83	+93

Kommentar: Intervjufrågorna ingick endast i förvalsundersökningen (1181 intervju-svar). Resultaten för de olika partiernas sympatisörer bygger på ett begränsat antal intervju-personer och skall därför läsas med viss varsamhet. Balansmättet i den övre tabellen visar andel personer som trodde att s och vpk skulle få fler röster än de tre borgerliga partierna minus andel personer som trodde att s och vpk skulle få färre röster. Balansmättet i de två nedre tabellerna visar andel personer som trodde att vpk/mp skulle få minst 4 procent minus andel personer som inte trodde det.

I samtliga tre fall gjorde en majoritet av väljarna en riktig förutsägelse. När det gällde kampen om regeringsmakten förväntade sig 69 procent att socialdemokraterna och vpk skulle få fler röster än de tre borgerliga partierna, medan endast 21 procent trodde på en borgerlig valseger (balansmått +48). För vpk:s del förutspådde 65 procent att partiet skulle klara fyra-procentspärren medan 24 procent trodde tvärtom (+41). Miljöpartiet kunde enligt väljarna vara ännu något säkrare på att komma in i riksdagen: 73 procent trodde att partiet skulle få minst fyra procent av rösterna medan 20 procent inte trodde det (+53).

Väljarnas framtidsseende var dock inte fullkomligt. Trots de tre korrekta förutsägelserna var det endast 36 procent av samtliga tillfrågade som både förväntade sig en röstövertikt för socialdemokraterna och vpk och trodde att vpk och miljöpartiet skulle komma in i riksdagen. De närmast vanligaste svarskombinationerna var s/vpk-övertikt med miljöpartiet i och vpk utanför riksdagen (11 procent) och s/vpk-övertikt med vpk i och miljöpartiet utanför riksdagen (10 procent).⁴³

När förväntningarna om valutgången studeras bland de olika partiernas sympatisörer framträder ett intressant mönster. Sambanden mellan partisynpati och förväntningar pekar nämligen alla tre i riktning mot önsketänkande: Förväntningarna om en röstövertikt för socialdemokraterna och vpk sjunker från vänster till höger i partisystemet (vpk +68, s +75, c +36, fp +12, m +12). Tron på att vpk skulle få minst fyra procent av rösterna visar också en vänster-högerrangordning men med vpk-sympatisörerna som de klart mest optimistiska (vpk +88, s +52, c +35, fp +35, m +27). Och även förväntningarna om att miljöpartiet skulle lyckas ta sig in i riksdagen var starkast bland de egna sympatisörerna (mp +93, vpk +76, fp +56, m +50, c +48, s +44). Tolkningen av sambanden i termer av önsketänkande styrks av att det bland vart och ett av partiernas sympatisörer finns positiva samband mellan gillande/ogillande av de olika partierna (på en skala från -5 till +5) och förväntning om respektive partis framgång i valet.⁴⁴

⁴³ Näst i tur följde svarskombinationerna borgerlig röstövertikt med vpk och miljöpartiet i riksdagen (8 procent) och borgerlig övertikt med miljöpartiet i och vpk utanför riksdagen (7 procent). Övriga svarskombinationer samlade mindre än 5 procent av de tillfrågade. Avsaknaden av ett dominerande förväntningsmönster understryks av korrelationerna mellan de tre intervjufrågorna: +0.16 (Pearson's r) mellan röstöverviktsfrågan och vpk-frågan och noll-samband mellan röstöverviktsfrågan och mp-frågan och mellan vpk-frågan och mp-frågan (trikotoma variabler med vet inte-svaren som mittenkategori).

⁴⁴ Önsketänkandehypotesen innebär en kausal relation där partisynpatin påverkar förväntningarna. Den motsatta men betydligt mindre sannolika modellen med förväntningar som orsak till partisynpati/partival brukar benämnas bandwagon-hypotesen. Donald Granberg och Sören Holmberg har med hjälp av panelanalys

En analys av väljarnas förväntningar om valutgången vecka för vecka under den sista månaden före valet visar att den rätta svars-kombinationen med s/vpk-övervikt och både vpk och miljöpartiet i riksdagen blev allt vanligare – från 28 procent bland de personer som intervjuades fyra veckor före valet, via 35 procent tre veckor före och 37 procent två veckor före valet, till 45 procent under sista veckan.⁴⁵ Men förändringarna såg olika ut för de olika förväntningarna: Tron på att miljöpartiet skulle komma in i riksdagen ökade mest (från +21 fyra veckor före valet till +62 under sista veckan). Förväntningarna om en röstövervikt för socialdemokraterna och vpk ökade också under samma period (från +40 till +63), medan tilltron till vpk:s möjlighet att klara fyra-procentspärren visade en *nedgång* från +51 till +29 mellan tredje och andra veckan före valet för att sedan åter öka under sista valveckan (+44) (se tabell 2.8).⁴⁶

av amerikanskt och svenskt material visat att "the wishful thinking model" ger en betydligt bättre bild av verkligheten än "the bandwagon model" (Granberg and Holmberg, 1988:135-65). I en brittisk och en dansk studie påträffades endast marginella bandwagon effekter, när väljarna fick svara på om de hade låtit sitt partival påverkas av opinionsmätningarna (se Crewe, 1982:121-3; Elklit, 1989:99). Den som trots allt inte vill kasta bandwagonmodellen över bord kan hämta inspiration i Paul Lazarsfeld m fl:s klassiska studie av 1940 års amerikanska presidentvalskampanj (Lazarsfeld et al., 1944:105-9). Att väljare i högre grad än politiker låter sina förväntningar styras av önsketänkande finns belagt i en studie av två folkomröstningar i Oregon, USA (se Lemberg, 1986). För en undersökning som visar att de svenska riksdagsmännen önsketänker mer än väljarna, se Holmberg (1989a).

⁴⁵ Michael Lewis-Beck och Andrew Skalaban har utifrån amerikanska data visat att andelen korrekta förväntningar ökar med närheten till valdagen. Den viktigaste förklaringsfaktorn i Lewis-Becks och Skalabans analys är dock "tightness of the election contest". För att pröva hypotesen att det är lättare att förutsäga vinnaren i ett ojämnt än i ett jämnt val krävs emellertid tidsseriedata. Lewis-Beck och Skalan är förvånade över att de inte fann några samband mellan "forecasting accuracy" och politiskt deltagande, politiskt intresse och konsumtion av politik i massmedierna (under kontroll för partiidentifikation). Däremot fann författarna ett visst positivt samband mellan "accuracy" och utbildning, vilket de förklarar med att högt utbildade dels har ett större socialt kontaktnät, dels är mer effektiva när det gäller att söka upp och samla in relevant information (Lewis-Beck and Skalan, 1989). En motsvarande analys av det svenska materialet leder till samma slutsatser – ett svagt positivt samband med utbildning (Pearson's $r = +0.12$, trikotom utbildningsvariabel), men inga samband med politiskt intresse, politisk diskussionsaktivitet och läsning om politik i tidningarna. (För att hålla partifaktorn och därmed önsketänkandet under kontroll har analysen begränsats till de fyra stora partierna och till intervjufrågan om miljöpartiet.)

⁴⁶ Resultaten i tabell 2.8 styrks av två Sifo-mätningar. När Sifo den 22 augusti frågade 659 personer om de trodde att miljöpartiet skulle klara fyra-procentspärren svarade 52 procent ja och 31 procent nej (balansmätt +21, vilket är exakt samma siffror som för perioden 22-28 augusti i tabell 2.8). När Sifo den 5 september ställde samma fråga om vpk till 709 personer svarade 53 procent ja och 26 procent nej (balansmätt +27, vilket skall jämföras med +29 för perioden 5-11 september i tabell 2.8). På en ytterligare fråga den 22 augusti trodde endast 14 procent att kds skulle komma in i riksdagen medan 68 procent inte trodde det (-54).

Tabell 2.8 Förändringar av väljarnas förväntningar om partiernas valresultat under 1988 års valrörelse (procent och balansmätt)

"Hur tror Du att det kommer att gå i årets riksdagsval?"

	vecka			
	22-28 aug	29 aug-4 sept	5-11 sept	12-17 sept
s och vpk får fler röster än de tre borgerliga partierna	64	67	67	78
s och vpk får färre röster än de tre borgerliga partierna	24	24	20	15
vet inte/vill ej svara	12	9	13	7
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	198	329	407	246
balansmätt	+40	+43	+47	+63

"Tror Du att vpk kommer att få minst 4 procent i valet?"

	vecka			
	22-28 aug	29 aug-4 sept	5-11 sept	12-17 sept
ja, vpk får minst fyra procent	65	71	59	66
nej, vpk får inte fyra procent	22	20	30	22
vet inte/vill ej svara	13	9	11	12
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	198	329	407	246
balansmätt	+43	+51	+29	+44

"Tror Du att miljöpartiet kommer att få minst 4 procent i valet?"

	vecka			
	22-28 aug	29 aug-4 sept	5-11 sept	12-17 sept
ja, mp får minst fyra procent	55	70	80	78
nej, mp får inte fyra procent	34	22	14	16
vet inte/vill ej svara	11	8	6	6
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	198	329	407	246
balansmätt	+21	+48	+66	+62

Kommentar: Se kommentaren till tabell 2.7

Förändringarna av förväntningarna när det gällde småpartiernas kamp mot fyra-procentspärren var i stort sett de samma bland s/vpk-sympatisörer som bland sympatisörer till de tre borgerliga partierna. Däremot fanns det en klar blockskillnad i förändringarna när det gäller vem som förväntades bilda regering efter valet. Från första till fjärde valveckan (från 22-28 augusti till 12-17 september) ökade förväntningarna om en röstövertikt för s och vpk med 14 balansmåttsenheter bland socialdemokraternas och vänsterpartiet kommunisternas sympatisörer - från +75 till +89. Motsvarande ökning bland de borgerliga partiernas sympatisörer var hela 48 enheter - från -8 till +40. Förklaringen till skillnaden skall med

största sannolikhet sökas i det informationstillskott som en valrörelse innebär. Det var de borgerliga partiernas sympatisörer som under 1988 års valrörelse fick "besked" om att deras förhoppningar av allt att döma skulle gå om intet.

Den mest troliga förklaringen till de förändrade förväntningarna är naturligtvis partiernas upp- och nedgångar i de olika opinionsmätningarna. De ökade förväntningarna om en röstövervikt för socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna kan utan besvär tolkas som en sådan opinionsundersökningseffekt: I valspurtens samtliga sju publicerade opinionsmätningar från Sifo, Imu och Semka var socialdemokraterna och vpk större än de tre borgerliga partierna tillsammans.⁴⁷

Förväntningarna om vänsterpartiet kommunisternas och miljöpartiets valresultat uppvisar också tydliga kopplingar till resultaten från opinionsmätningarna. De kraftigt sjunkande förväntningarna om vpk:s möjlighet att ta sig över fyra-procentspärren kan avläsas direkt efter Sifo:s och Imu:s mätningar lördagen den 3 september, där vpk förutspåddes få 3.2 respektive 3.9 procent av rösterna.⁴⁸ Veckan före de två opinionsmätningarna trodde 71 procent av svenska folket att vpk skulle komma in i riksdagen medan 20 procent inte trodde det (balansmått +51). Under veckan efter mätningarna var motsvarande siffror 59 respektive 30 procent (+29).⁴⁹

Tilltron till miljöpartiets chanser att ta sig in i riksdagen tog två stora kliv framåt under valrörelsen – båda i direkt anslutning till offentliggörandet av goda opinionssiffror. Den första ökningen inträffade i samband med publiceringen av en lokal Sifo-undersökning i Göteborg lördagen den 27 augusti som gav miljöpartiet hela 13.5 procent av sympatierna. Veckan före Göteborgsundersökningen förväntade sig 55 procent av svenska folket att miljöpartiet skulle komma in i riksdagen medan 34 procent trodde tvärtom (+21). En vecka senare var siffrorna 70 respektive 22 procent

⁴⁷ Röstövervikten i procentenheter för s och vpk med publiceringsdatum inom parentes var 7.0 i Sifo:s augusti-mätning (3/9), 1.6 i Sifo:s prognos (16/9), 7.0 i Imu:s prognos I (3/9), 7.7 i Imu:s prognos II (16/9), 2.2 i Semka:s prognos I (20/8), 2.9 i Semka II (27/8), 3.1 i Semka III (3/9), 5.6 i Semka IV (10/9), och 1.5 i Semka V (16/9).

⁴⁸ I den mindre uppmärksamade Semka-mätningen som presenterades samma dag fick dock vpk 4.6 procent.

⁴⁹ En statistiskt osäker analys av förväntningarna om vpk:s valresultat dag för dag visar en förändring från +56, +63 och +62 de tre sista dagarna före den 3 september (då Sifo:s och Imu:s undersökningar publicerades) och +35, +29 och +35 för måndagen, tisdagen respektive onsdagen i veckan efter (i genomsnitt 73 intervjuer per dag; de fåtaliga intervjuer som genomfördes under lördagen och söndagen har slagits samman med måndagsintervjuerna). Måndagen den 5 september utfrågades Lars Werner i TV. Expressens rubrik till Sifo-mätningen om hur Werner hade klarat sitt framträdande var "Dystert Werner". Det går naturligtvis inte att utesluta en viss negativ "Werner-effekt" bakom de sjunkande förväntningarna om vpk:s valresultat.

(+48). Lördagen den 3 september presenterade Sifo och Imu sina rikstäckande undersökningar där miljöpartiet fick 8.1 respektive 10.3 procent. Andelen personer som trodde att miljöpartiet skulle klara fyra-procentspärren steg under den följande veckan till 80 procent medan endast 14 procent höll fast vid att partiet skulle snubbla på mållinjen (+66).⁵⁰

Resultaten från opinionsundersökningarna går inte spårlöst förbi. De påverkar förväntningarna om partiernas valresultat, vilket i sin tur kan ha betydelse för en del människors röstningsbeslut. Rapporterna inför 1988 års val om att vpk var på väg ut ur riksdagen bidrog sannolikt till partiets goda valresultat. När opinionsciffrorna är som sämst är förmodligen "kamrat fyra procent" som närmast.⁵¹

Opinionsundersökning efter opinionsundersökning inför 1988 års val slog fast att miljöpartiet skulle komma in i riksdagen. De väljare som var oroliga för att en röst på miljöpartiet skulle bli en "bortslängd" röst kunde känna sig lugna. Opinionsinstitutens förutsägelser var säkerligen en bidragande orsak till att Sverige fick ett nytt riksdagsparti i 1988 års val.

Väljarnas valrörelse

När valkvällen 1988 väl kom var spänningen snart överstånden. Socialdemokraterna vann kampen om regeringsmakten samtidigt som de tre borgerliga partierna gjorde sitt sämsta val någonsin. Miljöpartiet lyckades med klar marginal ta sig in i riksdagen, men partiet fick inte den vågmästarställning mellan blocken som många hade förutspått. Valdeltagandet sjönk för andra valet i rad – nu till 86.0 procent, vilket är den lägsta noteringen sedan valet 1964. Samtidigt ökade andelen blankröstare.

Det här kapitlet har behandlat fyra frågeställningar om väljarna, valrörelsen och valutgången. Resultaten kan sammanfattas i lika många punkter.

Väljarnas betygsättning av 1988 års valrörelse blev inte särskilt positiv. Det vanligaste omdömet var att valrörelsen hade innehållit för mycket partikäbbel. Få väljare tyckte att valrörelsen hade varit saklig och informativ. De många politiska affärerna till trots var

⁵⁰ I Semka:s samtliga fem prognoser under valrörelsen förutspåddes att miljöpartiet med god marginal skulle komma in i riksdagen. Semka II (mp 7.4 procent) publicerades i anslutning till den lokala Göteborgsundersökningen och Semka III (mp 8.2 procent) i samband med Sifo:s och Imu:s rikstäckande undersökningar.

⁵¹ Någonstans under 4 procents stöd i opinionen finns en gräns där fler väljare lämnar än strömmar till ett parti. Exakt var gränsen går och hur den varierar mellan olika partier är en lika intressant som svårbesvarad fråga. Kds, exempelvis, har ännu så länge alltid befunnit sig på "fel" sida om gränslinjen.

dock väljarna aningen mindre negativa till 1988 än till 1985 års valrörelse. Partiledarna fick över lag goda vitsord av väljarna för sina insatser i TV:s utfrågningsprogram. Alf Svensson, Ingvar Carlsson och Olof Johansson var de partiledare som klarade sig bäst i väljarnas ögon.

Miljön var väljarnas i särklass viktigaste partivalsfråga 1988. Hela 46 procent av de tillfrågade uppgav att miljön var en viktig fråga för valet av parti. Miljön passerade därigenom löntagarfondsfrågans rekordnotering från valet 1982 (33 procent). De näst vanligaste partivalsfrågorna 1988 var skatterna, familjepolitiken och den sociala välfärden. De frågor som väljarna nämnde mindre ofta 1988 än 1985 var först och främst sysselsättningen, ekonomin och löntagarfonderna.

Socialdemokraterna försökte genomföra en valrörelse "utan massmediernas medverkan". Den extra satsningen gav dock inget märkbart resultat. Andelen väljare som kommer i direktkontakt med socialdemokraternas eller de andra partiernas valrörelser visar en svagt nedåtgående trend under 1980-talet. Dagens valrörelser utmärks i allt väsentligt av att massmedierna förmedlar kontakterna mellan partier och väljare.

Majoriteten av väljarna gjorde korrekta förutsägelser om hur det skulle gå i valet. Mer än två tredjedelar av de som intervjuades före valet trodde att socialdemokraterna och vpk skulle få fler röster än de tre borgerliga partierna, och ungefär lika många förutspådde att vpk och miljöpartiet skulle klara fyra-procentspärren; det var dock bara en dryg tredjedel som lyckades pricka in samtliga tre förutsägelser. Väljarnas förväntningar om valutgången styrs till viss del av önsketänkande. S- och vpk-väljarna var de som trodde mest på en socialdemokratisk valseger, och i stort sett alla vpk-väljare och mp-väljare förutspådde att det egna partiet skulle klara fyra-procentspärren. Väljarnas förväntningar om hur det skulle gå i valet förändrades alltmedan valrörelsen pågick. Det finns tydliga kopplingar mellan offentliggörandet av resultat från opinionsmätningar och förändrade förväntningar bland väljarna. Opinionsinstitutens mätningar inför valet 1988 var sannolikt *en* av förklaringarna till miljöpartiets intåg i riksdagen och till vänsterpartiet kommunisternas överraskande starka valresultat.

3 Medierna och valrörelsen

Kent Asp

Under 1985 års valrörelse fick miljöpartiet knappt två procent av nyhetsutrymmet i press, radio och TV.

I 1988 års val förekom miljöpartiet mer än tio gånger så ofta i Rapport, Aktuellt, Ekot, Dagens Nyheter, Svenska Dagbladet, Expressen, Aftonbladet, Arbetet . . . Och i 1988 års val fick miljöpartiet också för första gången vara med i televisionens partiledarutfrågningar på samma villkor som de gamla riksdagspartierna.

Den kraftigt förändrade uppmärksamheten för miljöpartiet i medierna mellan de två senaste valen illustrerar inte enbart hur viktiga medierna är för de politiska partiernas möjligheter att nå ut till väljarna, utan också hur massmedierna genom sitt urval och sin behandling av nyhetsmaterialet drastiskt kan förändra de opinionsmässiga villkoren för ett politiskt parti.

Det är resultatet av denna urvals- och bearbetningsprocess inom press, radio och TV som kommer att studeras i detta kapitel.¹ Syftet är i första hand att analysera den bild som svenska nyhetsmedier gav av 1988 års valrörelse. Resultaten relateras även till tidigare studier av 1979, 1982 och 1985 års valrörelser. Sådana jämförelser är möjliga eftersom de tidigare innehållsstudierna är gjorda med samma teoretiska utgångspunkter och samma undersökningsteknik.²

Det är främst nyhetsrapporteringen i radio och TV som kommer

¹ En del av de resultat och slutsatser om mediernas bevakning av 1988 års valrörelse som här redovisas har tidigare presenterats för Sveriges Radios bolagstämma och koncernstyrelse i december 1988 (Asp, 1988d). Det gäller även vissa resultat och slutsatser om valåret och valrörelsen 1988 som publicerades i direkt anslutning till valet (Asp, 1988b, 1988c).

² Analyserna av mediernas innehåll omfattar nyhetsrapporteringen i press, radio och TV de sista fyra veckorna före valdagen. I medieurvalet ingår Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner Rapport, Aktuellt och Ekots 18-sändning samt åtta storsidstidningar: Svenska Dagbladet (obund m), Dagens Nyheter (ober), Göteborgs-Posten (lib), Skånska Dagbladet (c), Arbetet (s), Ny Dag (vpk), Expressen (lib) och Aftonbladet (s). För en mer ingående redogörelse för medieurval och uppläggning av innehållsmätningarna hänvisas till de tekniska rapporterna (Asp, Hedberg och Esaiasson, 1985a, 1985b, 1988; Asp och Hedberg, 1989). För en redovisning av mediernas bevakning av 1979, 1982 och 1985 års valrörelser hänvisas i första hand till *Politisk journalistik* (Asp, 1988a).

att behandlas. Och det är frågan om nyhetsmediernas partiskhet som kommer att utgöra utgångspunkt och sammanhängande tema i min analys. Mediernas partiskhet studeras utifrån två olika infallsvinklar. Först analyseras det faktiska nyhetsutbudet; gynnade eller missgynnade mediernas *innehåll* något parti eller politisk riktning i 1988 års val? Därefter analyseras partiskheten med utgångspunkt i vad mottagarna och avsändarna av innehållet ansåg om den bild medierna gav av valrörelsen; hur *uppfattade* TV-publiken och de politiker som deltog i valkampanjen mediernas partiskhet?

Att gynnas – eller missgynnas

Miljöpartiet kan vid ett första påseende tyckas ha fått en mycket mer gynnsam behandling i nyhetsmedierna under 1988 än under 1985 års valrörelse. Men innebär det att Sveriges Radio och dagspressen därigenom varit partiska i sin nyhetsrapportering?

Svaret är självklart inte enkelt. Svaret beror bland annat på vad som avses med *partiskhet*. Frågan om mediernas faktiska partiskhet måste tex skiljas från den normativa frågeställningen om medierna på ett oskäligt sätt har gynnat eller missgynnat något parti eller politisk åsiktsriktning. Om exempelvis miljöpartiet faktiskt har missgynnats i Rapport eller Aktuellt innebär det inte med nödvändighet att partiet därmed oskäligt har missgynnats.

Resultat som visar på faktisk partiskhet ger med andra ord bara *underlag* för slutsatser huruvida missgynnandet eller gynnandet kan betraktas som oskäligt eller ej. Slutsatser om mediernas faktiska partiskhet är således inte automatiskt giltiga på den normativa nivån.

Det synsätt och de studier av nyhetsmediernas partiskhet som här redovisas tar inte sin utgångspunkt i Sveriges radios avtal med staten eller någon annan typ av regelsamling.³ Detta är med andra ord en studie av mediernas faktiska partiskhet. Huruvida partiskheten varit oskälig eller ej tar jag i detta sammanhang inte ställning till. Det hindrar självfallet inte att de resultat som redovisas kan användas som underlag för slutsatser på normativ nivå.

Det bör även poängteras att studierna av mediernas partiskhet avser det journalistiska arbetets slutprodukt. Det är sålunda inte nyhetsmediernas intentioner som undersöks. Ett enskilt medium

³ För en mer ingående redogörelse för innehållsstudiernas allmänna teoretiska utgångspunkter och en diskussion kring slutsatser om medieinnehållsegenskaper på deskriptiv och normativ nivå hänvisas till kapitel 5 'Massmedierna som informations- och opinionsförmedlare' i *Kampen om kärnkraften* (Holmberg och Asp, 1984) och till *Måktiga massmedier* (Asp, 1986:kap 1, 3 och 5-8).

kan mycket väl ha för avsikt att vara opartiskt men ändå inte vara det, liksom ett medium kan vara opartiskt även om avsikten har varit att gynna eller missgynna någon aktör. Att fastställa att ett medium är partiskt i ett visst avseende innebär inte med nödvändighet att detta också varit journalisternas avsikt.

Svaret på frågan om mediernas partiskhet är också beroende av ett annat förhållande. Ett parti kan missgynnas i ett visst avseende, men gynnas i ett annat. Miljöpartiet kan exempelvis missgynnas när det gäller att få uppmärksamhet men gynnas genom att partiet, när det väl får framträda, alltid tillåts tala om sina speciella favoritfrågor. Det innebär att vetenskapliga studier av partiskhet måste utgå från en föreställning eller *teori* som uttömmande anger de olika sätt på vilka en aktör kan gynnas eller missgynnas.⁴

Enligt mitt synsätt kan en aktör – ett politiskt parti, en organisation, en myndighet, ett företag, en enskild person eller ett land – i princip gynnas eller missgynnas i mediernas nyhetsrapportering på tre olika sätt:

För det *första* kan en aktör gynnas eller missgynnas genom den bild som medierna ger av aktören själv. Det kan t ex ske (a) genom den uppmärksamhet aktören får, (b) genom det sätt som aktören framställs på, men också (c) genom det sätt på vilket aktören relateras till andra aktörer.

Men en aktör kan inte enbart missgynnas eller gynnas av den behandling aktören själv får i medierna. En aktör kan också, för det *andra*, gynnas eller missgynnas genom att den världsbild aktören står för gynnas eller missgynnas i mediernas nyhetsrapportering. Det kan t ex ske (a) genom den uppmärksamhet olika företeelser och sakfrågor får, (b) genom det sätt på vilket olika sakförhållanden framställs i medierna och (c) genom den bild som medierna ger av relationerna mellan olika företeelser och sakfrågor.

En aktör kan även, för det *tredje*, gynnas eller missgynnas genom det sätt på vilket aktören relateras till olika sakfrågor eller sakförhållanden. En aktör kan t ex gynnas genom att han förbinds med den sakfrågeprofil, budskapsprofil eller åsiktsprofil som aktören själv önskar framträda med eller missgynnas genom att aktö-

⁴ Studierna av mediernas partiskhet ingår i ett större teoretiskt sammanhang där partiskhetsstudierna endast utgör en av flera frågeställningar. Samtliga analyser av mediernas innehåll utgår från en grundläggande teori där individens politiska handlande antas vara bestämt av hur han/hon uppfattar och värderar två centrala objekt i den politiska världen: aktörer och sakfrågor. Det är dessa två *objekt* tillsammans med åtföljande *relationer* och *egenskaper*, som konstituerar "den politiska världen". Med utgångspunkt i en politisk värld där endast två slags objekt med åtföljande relationer och egenskaper antas existera följer rent logiskt att en aktör endast kan gynnas eller missgynnas på de olika sätt som presenteras i texten.

ren förbinds med olika företeelser och sakfrågor på ett sådant sätt som aktören inte själv önskar.

Sammantagna – men också var för sig – kan de tre sätten att gynna eller missgynna en aktör ge en uppfattning om mediernas faktiska partiskhet. Slutsatserna bör dock i idealfallet bygga på en samlad bedömning av samtliga de sätt som medierna kan gynna eller missgynna en aktör på.

Svaret på frågan om mediernas partiskhet är beroende av ytterligare ett förhållande. Hur skall man avgöra huruvida faktisk partiskhet föreligger? Det är inte självklart att det alltid är gynnsamt att få stor uppmärksamhet i nyhetsmedierna – och ogynnsamt att få lite publicitet. Ett parti – ett storföretag, en fackförening, en myndighet eller en enskild person – kan exempelvis tvingas att framträda i medierna mot sin vilja.

Till grund för att avgöra vad som kan tänkas vara gynnsamt eller ogynnsamt för en aktör ligger ett antal enkla *antaganden* om vad som i normalfallet är gynnsamt respektive ogynnsamt för en aktör. Att det i normalfallet är gynnsamt för ett parti att få uppmärksamhet, att det i normalfallet är mer gynnsamt att få beröm än kritik, att det i normalfallet är mer gynnsamt att framställas i harmoni än i konflikt med sina politiska vänner, att det i normalfallet är gynnsamt om mediernas bild av omvärlden och sakförhållanden stämmer överens med den bild aktören själv vill ge osv.⁵ Följaktligen måste man i en del fall fastställa eller i varje fall ha en uppfattning om vilken världsbild aktören själv står för och vilka preferenser aktören själv har för att kunna avgöra om medierna kan anses ha gynnat eller missgynnat aktören i fråga.

Miljöpartiets intåg i valrörelsen

Ett parti kan sålunda gynnas genom den uppmärksamhet det får. I tabell 3.1 redovisas den sammantagna exponeringen för olika partipolitiska aktörer den sista månaden före valdagen 1979, 1982, 1985 och 1988. Resultatet redovisas dels sammanslaget för Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner: Rapport, Aktuellt och 18-Ekot, dels för pressurvalet i sin helhet: Svenska Dagbladet (obund m), Dagens Nyheter (ober), Expressen (lib), Aftonbladet (s), Göte-

⁵ Det är självklart så att det i en del fall kan vara negativt för en aktör att framträda i medierna; en aktör kan tex mot sin vilja tvingas fram i medierna. Och att det i andra fall kan vara negativt för en aktör att få beröm; beröm från en viss aktör kan vara detsamma som en dödsbys, liksom det kan vara positivt för en aktör att få kritik; kritik från en motståndare kan vara något man eftersträvar. I flertalet fall torde dock de grundantaganden som ligger till grund för att avgöra om en aktör gynnas eller missgynnas i medierna vara giltiga. Därav tillägget "i normalfallet".

Tabell 3.1 Partipolitiska aktörers exponering som agerande och omtalad aktör i nyhetsrapporteringen sista månaden före valen 1979, 1982, 1985 och 1988 (procent)

	1979		1982		1985		1988	
	SR	Press	SR	Press	SR	Press	SR	Press
vpk	4	6	6	9	5	7	5	7
s	27	31	29	29	36	36	33	35
"socialistiska partier"	0	0	1	0	1	1	1	0
c	17	16	14	17	11	13	11	12
fp	26	20	13	13	10	10	12	11
m	13	14	15	15	20	20	9	11
"borgerliga"	3	5	7	4	10	6	7	6
"mitten"	3	2	9	6	0	0	0	0
kds	1	1	1	2	2	3	2	2
mp	—	—	2	2	2	1	13	10
övrigt/ospec partier	6	5	3	3	3	3	7	6
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
Procentbas	1896	16389	1804	16797	2263	21695	3463	25636

borgs-Posten (lib), Skånska Dagbladet (c), Arbetet (s) och Ny Dag (vpk).

Det första vi kan konstatera är den enastående likheten mellan Sveriges Radios nyhetsredaktioner och pressurvalet när det gäller de olika partiernas exponering under de fyra undersökta valrörelserna. Denna långtgående likhet gäller även om enskilda nyhetsmedier jämförs.

Nyhetsmedierna tycks således i det här avseendet tillämpa en och samma urvalsprincip. Ser vi till resultaten mer i detalj och för varje enskild valrörelse visar det sig att det i grova drag finns en överensstämmelse mellan partiernas medieexponering under valrörelserna och partiernas styrka i opinionen.

Det är dock knappast partiets ställning i valmanskåren som sådan som avgör storleken på medieexponeringen. Den nyhetsvärderingsprincip som sannolikt ligger bakom är en allmän relevansbedömning där ett partis betydelse eller politiska vikt blir det som i stor utsträckning avgör det utrymme det får i nyhetsrapporteringen. Och ett viktigt och enkelt kriterium för journalisterna på ett partis politiska tyngd är partiets ställning i opinionen.

Det mest framträdande draget är med andra ord förekomsten av en gemensam urvalsprincip hos de olika nyhetsmedierna. Men trots likformigheten mellan medierna finns det en klar och genomgående tendens att det parti en tidning stödjer på ledarplats också får en relativt större uppmärksamhet på nyhetsplats än andra partier. I 24 fall av 24 möjliga (sex partitidningar och fyra val) får partierna en något större uppmärksamhet i det "egna" partiorganet än vad partiet får i genomsnitt i pressurvalet. Det är dock inte

frågan om några större skillnader, med undantag för Skånska Dagbladet (c) och Ny Dag (vpk).

Svensk valrörelsejournalistik tycks således i högre grad kännetecknas av en professionell opinionsspeglande urvalsprincip än av en partibunden opinionsdrivande urvalsprincip. Det är dessutom en tendens som blivit alltmer påtaglig de senaste 20–25 åren.⁶

I tabell 3.1 framträder även miljöpartiets dramatiska intåg i medievalrörelsen. I 1988 års valrörelse var miljöpartiet näst efter socialdemokraterna det mest uppmärksammade partiet i TV:s nyhetsprogram. Riktigt så stor uppmärksamhet fick dock inte miljöpartiet i dagspressen. Men skillnaden är måttlig.

Miljöpartiets stora uppmärksamhet är något förvånande. Att miljöpartiet mot bakgrund av partiets goda opinionssiffror, eventuella vågmästarroll och de dramatiska miljöhändelserna under sommaren skulle få stor uppmärksamhet i 1988 års val kunde man förvänta sig. Men knappast att partiet skulle få lika stor uppmärksamhet som moderaterna, folkpartiet och centerpartiet.

Miljöpartiets intåg i medievalrörelsen fick naturligtvis återverkningar på de andra partiernas exponering i medierna. Men i jämförelse med rapporteringen om valet 1985 var det egentligen bara moderaterna som fick en klart sämre medieexponering. Moderaterna fick i stort sett endast hälften av den uppmärksamhet partiet fick i 1985 års val. Det gäller i Rapport, Aktuellt och Ekot. Men det gäller också för dagspressen – inklusive Svenska Dagbladet. De övriga partierna fick i stort sett samma uppmärksamhet 1988 som 1985.

I moderaternas fall – och det är viktigt – avser dock den minskade exponeringen i första hand partiet som *omtaland* aktör. När det gäller partiet som *agerande* aktör i nyhetsflödet, dvs då partiet självt får "säga" eller "göra" något, är minskningen i jämförelse med 1985 inte lika stor.

Det innebär att moderaterna kom att inta en mer undanskymd plats i valdebatten än vid tidigare val på 1980-talet. Det var inget av de andra partierna som kritiserade eller över huvud taget uttalande sig om moderaterna i någon större utsträckning. Moderaterna kom på mellanhand när socialdemokraterna – som vi ska se längre fram – valde att inte angripa moderaterna.

⁶ Den på lång sikt allt mindre uttalande partiskheten i partipressen gäller inte enbart tidningarnas nyhetsinnehåll. Det gäller också för läsarnas syn på partipressen; den uppfattas vara mindre partisk i dag än för 20–25 år sedan (Asp, 1982:188–193).

Regeringsalternativen

Att ge uppmärksamhet åt en aktör är bara ett sätt att gynna eller missgynna en politisk aktör på. Det är självklart också av vikt hur aktören uppmärksammas: på vilket sätt aktören får framträda.

För att på ett enkelt sätt få en uppfattning om hur partierna behandlas i nyhetsrapporteringen används här ett sammanfattande index. Detta aktörsbehandlingsindex (AB-index) anger – något förenklat uttryckt – förhållandet mellan i vilken utsträckning ett parti får komma till tals som agerande aktör, i vilken utsträckning partiet som omtalad aktör utsätts för "kritik" och i vilken utsträckning det får "beröm". På så sätt kan olika mediers behandling av olika aktörer jämföras. Och kanske inte minst viktigt – det går att jämföra hur olika aktörer har behandlats över tid, eftersom undersökningstekniken är densamma i val efter val.⁷

I figur 3.1 redovisas detta sammanfattande mått på hur socialdemokraterna och det borgerliga blocket har behandlats i olika medier under de senaste fyra valrörelserna.⁸

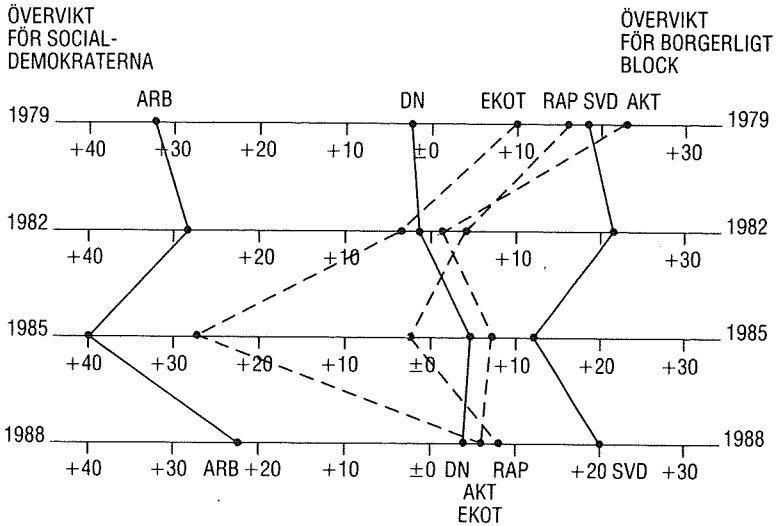
I 1979 års val låg Arbetet och Svenska Dagbladet på var sin ytterkant; Arbetet med en stark övervikt för socialdemokraterna och Svenska Dagbladet med en något mindre påtaglig övervikt för det borgerliga blocket. Dagens Nyheter låg kring nollpunkten. De båda regeringsalternativen behandlades i stort sett på ett likartat sätt i DN.

De tre nyhetsredaktionerna inom Sveriges Radio – Aktuellt, Rapport och Ekot – uppvisade i valet 1979 en mycket påtaglig övervikt för det borgerliga blocket. I 1982 års val rådde det däremot i radio och TV i det närmaste en total balans mellan de båda blocken. Samtliga tre redaktioner – Aktuellt, Rapport och Ekot – förflyttade sig till nollpunkten. Någon motsvarande förändring går

⁷ Avsikten med aktörsbehandlingsindexet (AB-index) är att på ett enkelt sätt ge en sammanfattande bild av hur en aktör behandlas i medierna. Indexet bygger på följande komponenter: (1) antalet gånger som man får komma till tals som agerande aktör, (2) antalet gånger som man som omtalad aktör får beröm, (3) antalet gånger man som omtalad aktör får kritik, och (4) antalet gånger man blir omtalad utan att någon värdering görs. Aktörens totala uppmärksamhet delas sålunda in i fyra beståndsdelar, där de två första antas vara ett uttryck för en positiv behandling, den tredje för en negativ och den fjärde för en neutral behandling. AB-indexet beräknas sedan som skillnaden mellan antalet gånger en aktör får en positiv behandling (1+2) och antalet gånger en aktör får en negativ behandling (3) dividerat med det totala antalet gånger en aktör exponeras i medierna (1+2+3+4) multiplicerat med 100. Indexet kan variera mellan -100 och +100.

⁸ Att ställa behandlingen av socialdemokraterna och inte det socialistiska blocket mot behandlingen av det borgerliga blocket kan diskuteras. I figur 3.2 är det främsta syftet att jämföra behandlingen av de två huvudregeringsalternativ som väljarna ställs inför. I denna mening utgör knappast s och vpk något "block" på samma sätt som det borgerliga "blocket".

Figur 3.1 Behandlingen av socialdemokraterna och det borgerliga blocket i 1979, 1982, 1985 och 1988 års val (AB index)

– som synes – inte att finna bland de undersökta tidningarna.

Rapport och Aktuellt uppvisade i 1985 års val ungefär samma balanserade bevakning som i 1982 års val. Kontrasten mot bevakningen av 1979 års val framstår därigenom än tydligare.

Ekots bevakning i 1985 års val avvek däremot mycket markant från Rapportens och Aktuells balanserade bevakning. Socialdemokraterna fick i Ekot en mycket mer gynnsam behandling än de borgerliga.

Tidningarna låg 1985 i stort sett kvar på samma platser som 1979 och 1982; Dagens Nyheter kring nollpunkten – Svenska Dagbladet och Arbetet på var sin kant.

De båda regeringsalternativen har i de tidigare undersökta valen aldrig behandlats så likartat i radio och TV som i 1988 års valrörelse. Samtliga tre nyhetsredaktioner befann sig kring nollpunkten. Ekots vandring från en vänsterytterposition i valet 1985 är mycket påtaglig.

Detta innebär, med Ekots bevakning 1985 som enda undantag, att de tre nyhetsredaktionerna inom Sveriges Radio tre val i följd har behandlat socialdemokraterna och det borgerliga blocket på ett mycket likartat sätt.

Svenska Dagbladet och Arbetet uppvisade 1988 ungefär samma resultat som i tidigare val. De ligger fortfarande på var sin ytterposition i figuren. Men Arbetet gav socialdemokraterna en påtagligt

mindre gynnsam behandling i 1988 års val jämfört med tidigare val. Det gäller särskilt i jämförelse med 1985 års val.

Dagens Nyheter hamnade 1988 för fjärde valet i följd kring nollpunkten. Det gäller även Göteborgs-Posten. Göteborgs-Posten, som av utrymmesskäl ej finns med i figuren, har också under samtliga undersökta val behandlat de båda huvudalternativen i svensk politik på ett mycket likartat sätt.⁹

Aftonbladet och Expressen, som inte heller redovisas i figuren, uppvisar under samtliga fyra val en klar övervikt för socialdemokraterna respektive en något mindre uttalad övervikt för det borgerliga blocket. Båda kvällstidningarna utvecklas dock genom åren mot en mer likartad behandling av regeringsalternativen. Denna utveckling är särskilt påtaglig i Aftonbladet. I 1988 års val fick socialdemokraterna som aktör i stort sett samma behandling på nyhetsplats som det borgerliga blocket.¹⁰

Även om det borgerliga blocket, och särskilt centerpartiet, får en mycket mer gynnsam behandling än socialdemokraterna i Skånska Dagbladet, går det också i denna uttalade partitidning att spåra en tendens till en mer "balanserad" nyhetsbevakning under de senaste valen.¹¹

När det gäller enskilda partier var miljöpartiet – tillsammans med socialdemokraterna – det parti som i 1988 års valrörelse fick den sämsta behandlingen som aktör i Sveriges Radios nyhetsredaktioner, liksom i dagspressen. Även på denna punkt gjorde sålunda press, radio och TV ett likartat nyhetsurval.

Nyhetsmediernas behandling av miljöpartiet som *aktör* i 1988 års val kan därför knappast sägas ha gynnat miljöpartiet. När ett parti får en större uppmärksamhet i nyhetsrapporteringen följer oftast också att man utsätts för en mer kritisk bedömning från andra aktörers sida. Det är ett uttryck för nyhetsmediernas speciella arbetslogik: om en aktör i ökad utsträckning får komma till tals på nyhetsplats, innebär det närmast automatiskt att aktören också i ökad utsträckning utsätts för kritik.

Storstadspressens och Sveriges Radios behandling av de enskilda partierna som aktörer under de fyra undersökta valrörelserna

⁹ Göteborgs-Posten uppvisar följande AB-indexvärden: 1979 en övervikt med 2 för de borgerliga, 1982 en övervikt med 4 för de borgerliga, 1985 en övervikt med 7 för socialdemokraterna och 1988 samma indexvärden för båda regeringsalternativen.

¹⁰ Aftonbladet uppvisar följande AB-indexvärden (B=borgerlig övervikt; S=socialdemokratisk övervikt): 1979 +20S, 1982 +27S, 1985 +18S, 1988 +2S. Motsvarande resultat för Expressen är: 1979 +16B, 1982 +3B, 1985 +6B, 1988 +8B.

¹¹ Skånska Dagbladet uppvisar följande AB-indexvärden (B=borgerlig övervikt): 1979 +54B, 1982 +50B, 1985 +44B, 1988 +16B.

är över lag mycket likartad. Det gäller inte enbart vid en jämförelse mellan olika grupper av medier, utan även vid en jämförelse mellan enskilda medier. Självklart förekommer det variationer mellan olika medier under olika val och att dessa skillnader uppvisar urskiljbara och bestämda mönster. Partipressens behandling av partierna är, som vi kunnat visa, ett exempel på detta. Men det är trots allt likheterna i sättet att behandla de olika partierna som är det mest utmärkande draget för svensk politisk journalistik.

Borgerlig sammanhållning

Antaganden om vad som är gynnsamt eller ogynnsamt för ett politiskt parti när det gäller vilken bild som ges av relationer mellan olika aktörer är inte lika självklara som när det t ex gäller antaganden om aktörers uppmärksamhet och behandling. Partiernas kamp om väljarnas röster består ju i stor utsträckning i att dra upp och markera avstånd och påvisa samarbets- och konfliktlinjer i politiken.

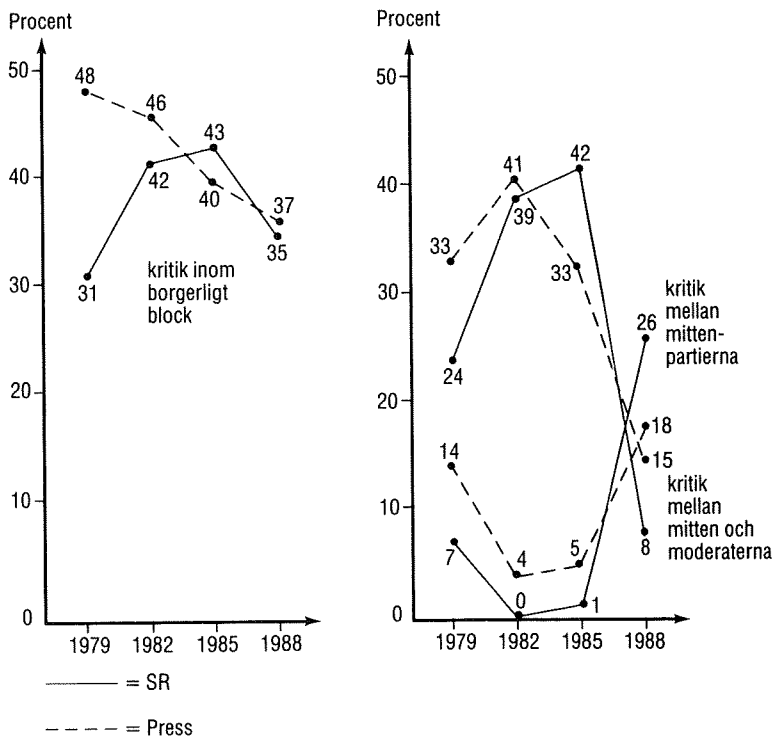
Det är därför inte alltid det är ogynnsamt för ett parti att framställas i konflikt med sina koalitionsbröder, om t ex de samarbetande partierna konkurrerar om samma väljare, även om det kan vara ogynnsamt för koalitionen som helhet. Ur röstmaximerings-synpunkt kan det exempelvis för samarbetande partier vara mest gynnsamt att i medierna framställas med klart skilda profiler, samtidigt som partierna framställs som ett gemensamt regeringsalternativ.

Det är bland annat mot denna bakgrund som resultaten i figur 3.2 skall ses. I figuren redovisas mediernas bild av den borgerliga sammanhållningen under de senaste fyra valen. Den heldragna linjen står för det sammanlagda resultatet i Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner medan den streckade linjen står för pressurvalet i sin helhet. I den ena figuren redovisas den totala konfliktnivån inom det borgerliga blocket och i den andra vilka partier som svarar för kritiken och mot vilka den riktas.

I nyhetsmediernas rapportering minskar de interna stridigheterna inom det borgerliga blocket med tiden. I dagspressen är denna tendens mycket tydlig. I Sveriges Radios nyhetssändningar minskar de borgerliga interna stridigheterna påtagligt i 1988 års val.

Men detta resultat måste ses mot bakgrund av att Sveriges Radio i valet 1979 kraftigt avvek (ca 30 procent inom-borgerligt kritiska omdömen) från den bild som dagspressen gav av den borgerliga sammanhållningen (ca 50 procent inom-borgerligt kritiska omdömen). Under de tre senaste valrörelserna uppvisar nyhetsprogrammen i Sveriges Radio i stort sett samma tendens och konfliktnivå

Figur 3.2 Mediernas bild av borgerlig sammanhållning (andel kritiska omdömen)

som storstadspressen. Det är med andra ord Sveriges Radios kraftigt avvikande bevakning av 1979 års valrörelse som ännu en gång gör sig påmind (jfr figur 3.1).

Den vänstra figuren visar att 1988 års val var det val där medierna gav den mest positiva bilden av den borgerliga sammanhållningen. Det är kanske något överraskande. Men 1988 års val innebar samtidigt att det skedde mycket stora förändringar i mediernas bild av konfliktmönstret mellan de borgerliga partierna. Det framgår av den högra figuren.

Under de tre tidigare valen har de interna borgerliga stridigheterna i medierna nästan uteslutande gällt kritik som utdelats mellan å ena sidan mittenpartierna och å den andra sidan moderaterna. I 1988 års val förändrades detta mönster mycket radikalt. Nu handlade det nästan uteslutande om kritik mellan de båda mittenpartierna. I första hand var detta ett resultat av mediernas stora uppmärksamhet av det skattegrälet mellan folkpartiet och centerpartiet. Förändringen är särskilt markant i Sveriges Radios ny-

hetssändningar. I Rapport, Aktuellt och 18-Ekot uppmärksammades mittenkonflikten mer än tre gånger så mycket som konflikten mellan mittenpartierna och moderaterna.

Fram till skattegrälet, som bröt ut endast 10 dagar före valdagen, såg 1988 års valrörelse ut att bli den valrörelse under 1980-talet där enigheten inom det borgerliga blocket var klarast manifesterad. Att sammanhållningen mellan de borgerliga partierna upphörde just vid denna tidpunkt och inte varade valkampanjen ut var sannolikt ett resultat av att opinionsmätningarna visade dåliga siffror för de tre borgerliga partierna. När tanken på en borgerlig koalitionsregering gavs upp, är det därför troligt att partierna i första hand började tänka på det egna valresultatet. Ett fortsatt försök att upprätthålla en borgerlig enighet, som med största säkerhet ändå inte skulle leda fram till regeringstaburetterna, var inte längre lika viktigt. Det blev mer betydelsefullt att profilera det egna partiet och göra ett bra valresultat.

Förändrade konfliktmönster

1988 års val innebar också i ett annat hänseende lite av ett trendbrott gentemot tidigare val. Konflikten mellan de båda blocken blev mindre dominerande i förhållande till andra konfliktlinjer i politiken. Det är fortfarande den dominerande konfliktlinjen i medierna, men den har minskat både vad gäller omfattning och intensitet.¹²

Denna förändring kan inte enbart förklaras med att miljöpartiets intåg i politiken har påverkat samarbets- och konfliktmönstren mellan partierna. Även om miljöpartiet utesluts ur analysen 1988 dominerar inte konflikten mellan det socialistiska blocket och det borgerliga blocket lika påtagligt i mediernas rapportering som i tidigare val.

I stället har mediernas rapportering kring partiernas interna relationer ökat kraftigt. Bilden av de interna relationerna har dessutom för första gången under de fyra undersökta valen blivit negativ. Det innebär, förenklat uttryckt, att rapporteringen av intern "kritik" inom partierna överstiger det interna "berömmet" inom partierna.

Förklaringen ligger främst i den mycket stora uppmärksamhet

¹² Som exempel kan nämnas att drygt 50 procent av samtliga rapporterade relationer i storstadspresen mellan olika partipolitiska aktörer i 1988 års val gällde relationer mellan de båda blocken. Motsvarande procentandel i 1979, 1982 och 1985 års val var drygt 60 procent. För Sveriges Radios nyhetsredaktioner är motsvarande resultat drygt 40 procent i 1988 års val och drygt 50 procent i de tre tidigare valen.

som de sk affärerna och flyktinomröstningen i Sjöbo fick. Affärerna som drabbade socialdemokraterna – och i slutet av valrörelsen även miljöpartiet – innebar att mycken intern kritik utdelades i medierna. Socialdemokrater kritiserade socialdemokrater och miljöpartister tog avstånd från partibröders tvivelaktiga skattebeteendet.

Den partiinterna kritiken kom dock i första hand att gälla centerpartiet. Sjöbo-centern kritiserades starkt av den centrala partiledningen och vice versa. Den omfattande rapporteringen, särskilt i Sveriges Radios nyhetssändningar, av centerpartiets förhållande till Sjöbo-centerpartisterna är därför en viktig förklaring till att centerpartiet i jämförelse med tidigare val fick en så förhållandevis negativ behandling som aktör i Rapport, Aktuellt och 18-ekot.¹³

Den kritik som riktades mot miljöpartiet i medierna kom nästan uteslutande från moderaterna och folkpartiet. Kritik från vpk, kds och centerpartiet var närmast obefintlig. Även från socialdemokraterna var kritiken – och då särskilt i TV:s nyhetsprogram – av mycket begränsad omfattning.¹⁴

Den kritik som miljöpartiet utdelade i medierna var mera jämnt fördelad mellan blocken. Socialdemokraterna fick ta emot ungefär hälften av miljöpartiets kritik. Den resterande hälften kom moderaterna och folkpartiet till del – i Sveriges Radios nyhetsprogram i särskilt hög grad folkpartiet.

Centern, vpk och kds fick ingen kritik från miljöpartiet i medierna.

Socialdemokraterna bestämmer konfliktmönstret

Den huvudsakliga vänster-högerkonflikten i Rapport, Aktuellt och Ekot kom i 1988 års val främst att stå mellan socialdemokraterna och folkpartiet. Folkpartiet fick ta emot mest kritik från socialdemokraterna och folkpartiet var det parti som näst efter moderaterna utdelade mest kritik mot socialdemokraterna.¹⁵

Kritiska uttalanden mellan centerpartister och socialdemokrater

¹³ "Sjöbo-centerpartisterna" har i innehållsmätningarna betraktats som centerpartister. Det kan diskuteras eftersom den centrala partiledningen hade tagit avstånd från dem. De var dock inte uteslutna ur partiet och de uppträdde själva, och framställdes också i medierna, som representanter för centerpartiet. Beräknas resultatet för centerpartiet, exklusive Sjöbo-centerpartisterna, blir AB-indexvärdena för centerpartiet i medierna betydligt mer positiva, eftersom kritiken i medierna i mycket hög grad riktades just mot Sjöbo-centern.

¹⁴ I Sveriges Radios nyhetssändningar stod moderaterna för nästan hälften av den kritik som riktades mot miljöpartiet, medan folkpartiet och socialdemokraterna stod för ungefär en fjärdedel vardera. I storstadspresen stod dock socialdemokraterna och moderaterna för ungefär samma andel – ca en tredjedel var.

var ganska sällsynta i medierna. Det gällde från båda partiernas sida. Men detta var inget nytt för 1988 års val. I de senaste valen har kritiken – i varje fall socialdemokraternas kritik mot centerpartiet – varit nästan obefintlig.

Ser man på de svenska valrörelserna ur ett samarbets- och konfliktperspektiv är det direkt felaktigt att påstå – som så ofta görs – att svenska valrörelser är lika varandra. De senaste fyra svenska valen har i medierna i stället varit mycket olika varandra och uppvisat bestämt urskiljbara konfliktmönster.

I 1979 års val dominerade i medierna konflikten mellan ”mitten” och socialdemokraterna, i 1982 års val utgjorde ”de borgerliga” som en gemensam politisk aktör socialdemokraternas huvudmotståndare, i 1985 års val gick huvudkonflikten mellan moderater och socialdemokrater och i 1988 års val mellan socialdemokrater och folkpartister.

En del valanalytiker, bland annat Håkan Gergils och Leif Widén i sin studie av 1985 års valrörelse, menar att socialdemokraterna är särskilt skickliga på att styra vilka frågor som kommer upp i valrörelserna: att de i hög grad bestämmer mediernas dagordning i valrörelserna.¹⁵

Mina analyser av de senaste fyra valrörelserna ger inte något entydigt stöd för den tesen. Däremot visar resultaten att socialdemokraterna i betydande utsträckning tycks kunna bestämma vilket konfliktmönster som valrörelserna får i medierna.

Socialdemokraternas val av huvudmotståndare i de olika valen avgör i hög grad den karaktär som valrörelserna i sin helhet kommer att få i medierna. Att kunna påverka konfliktmönstret i en valrörelse är kanske för ett politiskt parti lika betydelsefullt ur valstrategisk synpunkt som att bestämma över vilka frågor som valdebatten skall handla om.

¹⁵ Moderaterna respektive folkpartiet stod för ungefär 40 respektive 30 procent av den kritik som i medierna riktades mot socialdemokraterna. Moderaterna respektive folkpartiet fick ungefär 10 respektive drygt 30 procent av den kritik som kom från socialdemokraterna i medierna. Ungefär en tredjedel av socialdemokraternas kritik i medierna riktades mot de borgerliga som en gemensam politisk aktör.

¹⁶ Gergils och Widén (1986) driver i sin bok om 1985 års val tesen att socialdemokraterna är ”valproffs” och ”mästare” i att prägla valrörelserna, bla genom att partiet kan ”tiga ihjäl” valfrågor utan att ”journalisterna bryr sig om det” (s.160). Gergils och Widén har rätt i den meningen att socialdemokraterna lyckades mycket bra med sin sakfrågeprofil i just den valrörelse författarna undersöker. Men det rör sig sannolikt inte om något generellt mönster. Socialdemokraterna har snarare både i 1979 och i 1982 års valrörelser haft påtagligt svårt att tuga ihjäl frågor i valrörelsen (kärnkraftsfrågan respektive löntagarfondsfrågan) ”utan att journalisterna brytt sig om det”.

Sakfrågor, idéfrågor, maktfrågor – och affärer

Det andra huvudsättet som en aktör kan gynnas eller missgynnas på är genom den bild som medierna ger av det politiska sakinnehållet. Till grund för detta påstående ligger det enkla antagandet att det är gynnsamt för en politisk aktör om mediernas bild av omvärlden stämmer överens med den bild som aktören själv vill ge.

1988 års val handlade i medierna mycket om sk *affärer*. Beträktas affärerna som en enskild sakfråga i valrörelsen – och då avses här närmast rapporteringen om Ebbe Carlsson-affären, Stig Malm-affären, den "nya" IB-affären, den rattonyktre s-riksdagsmannen och miljöpartisternas skatteaffärer – intar de sammantagna andra plats när det gäller mediernas uppmärksamhet av olika sakfrågor. De kommer dock efter valets stora fråga – miljön. Det gäller i samtliga undersökta nyhetsmedier.

Det finns dock, som framgår av tabell 3.2, en viss skillnad mellan olika medier. I televisionens nyhetsprogram Rapport och Aktuellt och i de båda kvällstidningarna Expressen och Aftonbladet får affärerna en något större uppmärksamhet än i storstadsmorgonpressen. Men skillnaden är inte särskilt stor.

Tabell 3.2 Det politiska innehållet i nyhetsmediernas valbevakning den sista månaden före valdagen 1988 (procent).

	TV-nyheter	Morgonpress	Kvällspress
Sakfrågor	58	64	44
Idéfrågor	3	3	2
Maktfrågor	3	2	2
"Affärer"	12	9	11
Valrörelsen	24	22	41
Summa procent	100	100	100
Antal inslag/artiklar som berör valet	418	3601	1163

Ebbe Carlsson-affären och dess olika turer stod för ungefär hälften av nyhetsmediernas rapportering om sk affärer under den sista intensiva valmånaden. Men även om Ebbe Carlsson-affären fick en betydande uppmärksamhet under 1988 års valrörelse intog den inte tillnärmelsevis samma dominerade ställning i nyhetsrapporteringen som den hade gjort tidigare under sommaren. Sedan det första avslöjandet i Expressen den 1 juni sände exempelvis TV2:s Rapport fram till valdagen 180 nyhetsinslag eller i genomsnitt nästan två nyhetsinslag per dag om Ebbe Carlsson-affären med åtföljande KU-förhör.

Som jämförelse kan nämnas att under samma period sände Rap-

port totalt 69 nyhetsinslag om skatter, samhällsekonomi och samsättningsfrågor. På mycket goda grunder kan vi anta att Rapports nyhetsprioritering mycket väl stämmer överens med de nyhetsvärderingar som gjordes inom andra nyhetsmedier. Rapports uppmärksamhet av olika saksfågor återspeglar nämligen i stora drag ett genomsnitt av det urval som storstadspresen gör.

Mediernas rapportering kring Ebbe Carlsson-affären under själva valrörelsen skiljde sig dessutom mycket påtagligt från sommarens nyhetsbevakning. Under sommaren behandlades affären i medierna först och främst som en politisk affär och belystes i ett partipolitiskt sammanhang. I valrörelsen övergick nyhetsrapporteringen närmast till att behandla affären och dess utlöpningar i ett juridiskt-polisiärt sammanhang.

Ebbe Carlsson-affären kom inte heller att få någon dominerande ställning i den valdebatt som fördes mellan de politiska partierna i medierna. Den borgerliga oppositionen kan inte i någon större utsträckning sägas ha utnyttjat Ebbe Carlsson-affären som ett propagandanummer i själva valrörelsen. Intrycket är snarare – och det gäller kanske i första hand centerpartiet och folkpartiet – att tongivande oppositionspolitiker under valrörelsen valde att ligga lågt i Ebbe Carlsson-affären och i stället ägna sig åt att föra fram sin egen politik.

Valet av en sådan strategi från oppositionspartiernas sida hängde sannolikt till en del samman med att affären var uttjatad som en följd av den enorma medieuppmärksamheten under sommaren. Svenska folket var trött på att ständigt översköljas, bland annat genom de TV-sända KU-förhören, av det partipolitiska käbblet om Ebbe Carlsson, SÄPO, intima middagar och rekommendationsbrev.

Rapporteringen kring den rattonyktre s-riksdagsmannen utnyttjades inte heller av socialdemokratins politiska motståndare. Medierna gav den korta men vingliga bilfärden en mycket stor uppmärksamhet. Men händelsen gavs inte någon påtagligt negativ partipolitisk vinkling. Den förvandlades knappast av medierna till någon politisk affär för det socialdemokratiska partiet. Det var en personlig tragedi, som av medierna främst också behandlades som en sådan.

Den allvarligaste affären för socialdemokraterna under valrörelsen var därför sannolikt LO-ordföranden Stig Malms lägenhetsaffärer. I medierna fick affären inte bara en mycket stor publicitet utan den gavs också en klar partipolitisk vinkling. Stig Malm hade, enligt mediernas rapportering, i egenskap av facklig pamp och socialdemokratisk makthavare otillbörligt utnyttjat sin ställning för att ordna en lägenhet till sin dotter.

Affärernas stora uppmärksamhet i press, radio och TV under 1988 års valrörelse fick dock sannolikt inte till följd att andra "mer angelägna" valfrågor trängdes ut. Affärerna kom snarast att bli ett tillskott till nyhetsmediernas "ordinarie" valbevakning. Rapporteringen om "riktiga" sakfrågor minskade exempelvis inte jämfört med tidigare undersökta val. I Sveriges Radios tre nyhetsprogram var tex inslagen om "riktiga" sakfrågor fler i valet 1988 än de var under 1982 och 1985 års valrörelser.

Även om affärerna fick en betydande uppmärksamhet under 1988 års val dominerades nyhetsmediernas valbevakning av rapportering kring enskilda politiska *sakfrågor*. Partiernas grundsyn, de politiska idéerna och övergripande ideologiska frågor fick, som framgår av tabell 3.2, en mycket liten uppmärksamhet. Men det är inte bara *idéfrågor* som intar en undanskymd plats i den svenska medievalrörelsen. Det gäller även, kanske något mer överraskande, den klassiska regeringsfrågan. Dvs en nyhetsrapportering där frågan om regeringsmakten ställs i centrum; vem som skall bilda regering, vilka eventuella partier som kommer att ingå, vilken slags regering olika partier kan tänkas stödja, om regeringsalternativen kan bedömas bli handlingskraftiga osv. I tabell 3.2 har dessa frågor kallats för *maktfrågor*.

Det som i tabell 3.2 betecknats som *valrörelsen* står närmast för sådant som inte klassificerats som politiska sakfrågor, idéfrågor eller maktfrågor. Det kan exempelvis handla om reportage om valarbetare, de i alla val ständigt återkommande kommentarerna från reklamexperter om partiernas valaffischer, rapportering av opinionsundersökningar, skildringar av valkampanjens yttre förlopp och liknande.

Ett vanligt tema i kritiken mot nyhetsmediernas valbevakning är det bristande intresset för de politiska idéfrågorna. Bevakningen inriktas, brukar det heta, med förkärlek på sådana frågor där väljarna medelst jämförelser och sifferexercis kan få reda på det parti vars politik man själv eller den grupp man tillhör tjänar bäst på. Statsvetaren och Dagens Nyheters ledarskribent Hans Bergström har bland annat framfört denna typ av kritik i en uppmärksam och intressant rapport om 1988 års val. Bergströms kritik var dock inte i första hand riktad mot nyhetsrapporteringen utan mot televisionens partiledarutfrågningar.¹⁷

I tabell 3.3 redovisas med utgångspunkt ifrån Hans Bergströms

¹⁷ Hans Bergströms (1988) tre kategorier idéfrågor, maktfrågor och sakfrågor överensstämmer i allt väsentligt med de kategorier – allmänideologiska frågor, regeringsfrågan och sakfrågor – jag har använt mig av i tidigare analyser. I texten och i tabell 3.2 och 3.3 har jag därför anslutit mig till Bergströms terminologi. Skälet är att Hans Bergströms terminologi är mer "slående".

analys nyhetsmediernas rapportering om det politiska sakinnehållet fördelat på *idéfrågor*, *maktfrågor* och *sakfrågor*. Förutom Bergströms resultat när det gäller partiledarutfrågningarna redovisas motsvarande resultat för partiledarnas valupptaktstal, televisionens nyhetsprogram och nyhetsrapporteringen i storstadspresen.

Tabell 3.3 Sakfrågor, idéfrågor och maktfrågor i nyhetsmedierna, i televisionens partiledarutfrågningar och i partiledarnas valupptaktstal (procent).

	Press	TV-nyheter	TV-utfrågning	Valtal
Sakfrågor	92	92	80	85
Idéfrågor	4	4	10	10
Maktfrågor	4	4	10	5
Summa procent	100	100	100	100
Procentbas	3100	265	344	–

Kommentar: Kds ingår ej i genomsnittsberäkningen för partiledarnas valtal. Carl Bildts (m) valupptaktstal är det tal som mer påtagligt skiljer sig från de andra genom att 28 procent av "utsagorna" kan räknas tillhöra kategorin idéfrågor. Beräknas genomsnittet för valupptaktstalen, exklusive Bildts tal, blir procentandelen idéfrågor 6 procent.

De övergripande idéfrågorna fick inte någon stor uppmärksamhet i 1988 års valrörelse. Det är endast några få procent av nyhetsinslagen och nyhetsartiklarna som tar upp och i sin huvudsak behandlar allmänideologiska frågor. Det gäller i TV:s nyhetsprogram, det gäller i dagspressen och det gäller i televisionens partiledarutfrågningar. Men – och det är det viktiga – det gäller också i stor utsträckning partiledarnas valupptaktstal.

Partiernas valupptaktstal är också, på samma sätt som nyhetsmedierna och utfrågningsprogrammen i TV, starkt inriktade på enskilda politiska sakfrågor och ger med få undantag inte något större utrymme för övergripande idéfrågor.¹⁸ Detta resultat är inte heller på något sätt unikt för 1988 års valrörelse. En motsvarande analys av de tre föregående valen ger i stort sett samma resultat. De svenska valrörelserna är starkt inriktade på enskilda sakfrågor. Debatter i övergripande ideologiska frågor tillhör sällsyntheterna.

En viss reservation måste dock riktas mot en sådan slutsats. Till en del kan resultatet ses som en följd av den klassificering som gjorts av undersökningsmaterialet. En politisk utsaga i nyhetsrap-

¹⁸ Carl Bildts valupptaktstal är det tal som mer påtagligt skiljer sig från de andra genom att 28 procent av "utsagorna" kan betraktas tillhöra kategorin idéfrågor. Beräknas genomsnittet för valupptaktstalen i tabell 3.3, exklusive Bildts tal, blir procentandelen idéfrågor 6 procent.

porteringen har, liksom i Bergströms analys av TV:s partiledarutfrågningar, klassificerats antingen som en sakfråga, en idéfråga eller en maktfråga. Men det är också möjligt att analysera utsagan i flera dimensioner eller insatt i sitt kontextuella sammanhang. Man kan t ex tala om en enskild sakfråga i ett allmänideologiskt sammanhang. Och man kan med fog hävda att alla politiska sakfrågor i någon mening inrymmer både en idé- eller intresseaspekt och en makt- eller strategisk aspekt.

Väljer man som här lösningen (medvetet och främst av arbetsmässiga skäl) att klassificera "utsagor" i en dimension och i huvudsak utan att explicit ta hänsyn till utsagens kontext är det troligt att de idé- och maktmässiga inslagen underskattas och att det sakinhållsliga inslaget överskattas. Det resultat som redovisas i tabell 3.3 skall därför närmast ses som en minimiskattning av det ideologiska och maktstrategiska inslaget i de svenska valrörelserna. Det gäller i särskilt hög grad i det senare fallet. Nyhetsrapporteringen kring partiernas ställningstaganden i olika sakfrågor brukar ofta just ske mot bakgrund av "kampen om regeringsmakten".

Frågor som slogs upp – och frågor som kom bort

Miljöfrågan var den i särklass mest uppmärksammade enskilda sakfrågan i nyhetsmedierna under 1988 års valrörelse. Det framgår av det resultat som redovisas i tabell 3.4.

I televisionens nyhetssändningar handlade i det närmaste vart fjärde inslag om miljöfrågor. I storstadspressen dominerade miljöfrågorna i ännu högre grad. Miljön blev därmed en större valfråga i medierna än t ex kärnkraftsfrågan i 1979 års val och löntagarfondsfrågan i 1982 års val. Sedan ATP-stridens dagar har nog aldrig en enskild sakfråga så starkt dominerat en valrörelse i medierna som miljöfrågan kom att göra i 1988 års val.

Till miljöfrågornas dominans under valrörelsen måste också läggas den mycket omfattande nyhetsbevakning av miljöfrågor som ägde rum under sommaren. Rapporteringen kring säldöd, algblomning och havsföroreningar var under juni och juli nästan lika omfattande som nyhetsbevakningen av Ebbe Carlsson-affären och KU-förhören.

Rapports nyhetssändningar innehöll t ex i genomsnitt ett miljöinslag per dag – totalt 119 stycken – från den 1 juni fram till valdagen. Som en jämförelse kan nämnas att under samma period handlade sammanlagt 22 nyhetsinslag om problem inom sjuk- och åldrvården, barnomsorg, vårdnadsbidrag och andra familjepolitiska frågor. Ungefär lika många Rapportinslag handlade om säl-

Tabell 3.4 Sakfrågor i nyhetsrapporteringen under 1979, 1982, 1985 och 1988 års valrörelser (procent)

	1979		1982		1985		1988	
	TV	Press	TV	Press	TV	Press	TV	Press
Sysselsättning	7	10	16	15	8	5	1	3
Samhällsekonomi	8	9	8	7	12	8	4	7
Personekonomi	1	2	3	2	10	6	2	2
Skattefrågor	20	16	8	8	17	13	11	9
Socialpolitik	5	4	7	7	7	6	2	4
Vårdfrågor	0	1	0	1	1	3	6	2
Familjepolitik	1	2	1	4	2	4	3	2
Skolfrågor	3	4	6	7	2	4	0	2
Bostadsfrågor	3	4	1	2	4	4	1	2
Miljöfrågor	10	6	3	4	5	7	22	28
Kultur/fritid	2	2	2	1	0	5	5	4
Flykting/inv. frågor	0	1	1	2	7	5	10	9
Jämställdhet	2	2	3	1	2	2	0	1
Jordbruksfrågor	0	1	1	2	2	3	1	1
Försvarsfrågor	1	1	2	2	1	3	2	3
Utrikes/intern.	4	4	8	7	10	8	9	2
Kärnkraft/energi	28	23	3	3	2	2	7	4
Löntagarfonder	2	2	20	17	7	4	1	1
Övriga sakfrågor	3	6	7	8	1	8	13	14
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100
Antal inslag/ artiklar där en enskild sakfråga dominerar	238	2265	177	2289	199	2338	243	2852

arnas valpsjuka och västerhavets hälsotillstånd som om omsorgen av barn och vården av gamla och sjuka.

I uppmärksamhet efter miljöfrågorna kom skattefrågorna. De sociala välfärdfrågorna – socialpolitik, vårdfrågor och familjepolitik -och det som i tabellen getts samlingsbeteckningen invandrar- och flyktingfrågor kom därefter. Den helt dominerande delen av nyhetsrapporteringen i det senare fallet handlade om folkomröstningen i Sjöbo och händelser och stämningar i anslutning till denna.

Det innebär att mycket av det som i tabellen står för invandrar- och flyktingfrågor handlar om interna stridigheter inom centerpartiet och det yttre spelet kring folkomröstningen och i mindre grad om själva "flyktingfrågan". I detta avseende skiljer sig därför kategorin invandrar- och flyktingfrågor något från de andra sakfrågekategorierna. Det är ett förhållande som bör tas med i beräkningen när "flyktingfrågornas" uppmärksamhet i medierna jämförs med andra sakfrågors uppmärksamhet.

Som framgår av tabell 3.4 tycks de svenska nyhetsmedierna, liksom när det gällde uppmärksamheten för de politiska partierna, även tillämpa en gemensam nyhetsvärderingsprincip när det gäller

uppmärksamheten av politiska sakfrågor. Likheten mellan nyhetsmedierna gäller även om enskilda medier jämförs med varandra och inte enbart som i tabellen grupper av medier. Den långtgående likheten mellan medierna gäller inte heller enbart för 1988 års val. Den gäller också i lika hög grad för de tre tidigare undersökta valen.

De svenska valrörelserna handlar med andra ord i stort sett om samma frågor oavsett vilket nyhetsprogram eller vilken tidning man tar del av. Men även om samma sakfrågemönster framträder i samtliga medier under en valrörelse, betyder det inte att det är samma sakfrågemönster som återkommer val efter val, även om man ibland vid ett ytligt betraktande kan få det intrycket. De fyra senaste valrörelserna har var och en en klar och egen innehållsmässig identitet i medierna.

Till de frågor som kom bort i mediernas valrörelserapportering 1988 hör först och främst de tunga samhällsekonomiska frågorna – den ekonomiska politiken, frågor kring priser, löner och levnadsstandard, sysselsättningen och statsfinanserna. Det är exempel på frågor som traditionellt brukar få stor uppmärksamhet i svenska nyhetsmediers valrörelserapportering. I 1988 års val låg den sammanlagda andelen på ca 8 procent i televisionens nyhetsprogram och på ca 12 procent i storstadspressen. I de tre tidigare undersökta valen har motsvarande siffror varit som lägst 16 respektive 19 procent och som högst 30 respektive 24 procent.

Sjuk- och åldringsvårdsfrågor, familjepolitiska frågor som vårdnadsbidrag och förlängd föräldraförsäkring är exempel på frågor som fick stor uppmärksamhet i partiernas förvalsdebatt men som fick en ganska undanskymd plats i mediernas valrörelserapportering. Många politiska bedömare förutskickade att EG-frågan skulle bli en viktig valfråga. Det blev den inte. Löntagarfondsfrågan och de borgerliga partiernas gemensamma förslag till privatiseringar av offentliga verksamheter, tex Vattenfall, var andra exempel på frågor som inte heller uppmärksammades i någon större utsträckning i medierna.

Var då de sakfrågor som kom bort i 1988 års valrörelse ett resultat av ett "självsvåldigt" urval från nyhetsjournalisternas sida?

När det gäller de tunga ekonomiska frågorna är det mycket som talar för att de politiska partierna inte själva prioriterade de samhällsekonomiska frågorna särskilt högt i 1988 års valrörelse. Det framgår om man tar del av partiledarnas valupptaktstal, som i detta fall kan användas som en indikator på vad partierna själva ville föra fram i den instundande valrörelsen.

Den låga prioriteringen för de samhällsekonomiska frågorna gällde särskilt för de tre borgerliga partierna. Det är därför inte

otänkbart att den begränsade medieuppmärksamheten kan ses som ett resultat av en lyckad kampanjstrategi från de borgerliga partiernas sida. Att söka debatt med en – vid den tidpunkten – särdeles populär och internationellt erkänt lyckosam finansminister kan knappast ha framstått som speciellt hägrande för de borgerliga. Särskilt inte mot bakgrund av ekonomisk högkonjunktur, förbättrade statsfinanser och en skriande brist på arbetskraft.

Nyhetsmediernas mycket måttliga intresse för de tunga samhällsekonomiska frågorna handlade därför sannolikt inte om något självsvåldigt urval från journalisternas sida. Att de ekonomiska frågorna kom bort i valrörelsen kan snarare ses som en återspeglning av partiernas egna sakfrågeprioriteringar.

Tystnaden kring löntagarfonderna i medievalrörelsen kan också vid en närmare analys ses som ett resultat av att partierna själva inte ville ta upp frågan. Att detta gällde socialdemokraterna är kanske inte särskilt förvånande. Socialdemokraterna har aldrig velat tala om löntagarfonder i valrörelserna.

Men de borgerliga partierna, med ett viktigt undantag för moderaterna, gjorde knappast heller några större ansträngningar att få in löntagarfondsfrågan i valdebatten 1988, trots att de före valrörelsen hade enats om ett gemensamt avvecklingsförslag. Ett tänkbart skäl till den låga profilen i löntagarfondsfrågan kan ha varit att avvecklingsförslaget, även enligt fristående bedömare, hade stora brister ur ett fördelningsperspektiv. Dessa brister kan ha gjort det politiskt omöjligt eller i varje fall knappast underlättat en offensiv politisk marknadsföring av förslaget.

När det gäller den ringa uppmärksamheten för sjuk- och åldringsvårdsfrågor är det också möjligt att föra tillbaka det bristande intresset till de politiska partiernas egna prioriteringar. Problem i sjuk- och åldringsvården tillhör sannolikt av flera anledningar de mest otacksamma och svårhanterliga frågorna för ett politiskt parti att gå till val på, även om Bengt Westerberg och folkpartiet lyckades göra kravet på eget rum i åldringsvården till en viktig fråga i 1985 års valrörelse. Ett skäl till detta är bland annat att samtliga partier kan tilldelas ett politiskt ansvar för brister och förtjänster i sjukvården, eftersom samtliga partier sitter vid makten i åtminstone något landsting. I den rikspolitiska debatten är det därför möjligt för regeringspartiet att ta fram exempel på misshållanden i något landsting där det angripande partiet har ett politiskt ansvar.

Vårdfrågor tillhör dessutom de områden i samhället där det närmast definitionsmässigt alltid råder ett bristtillstånd; det ligger i sakens natur att människors behov av vård och omsorg aldrig fullt ut kan tillfredställas. Denna typ av frågor är därför i ett opinionsbildningsperspektiv ofta politiskt otacksamma frågor. Hur fram-

gångsrikt ett politiskt ansvarigt parti än är, går det alltid att ta fram något område där det råder brist och folkligt missnöje. Tillspetsat kan man därför säga att de stora partierna i viss utsträckning har ett gemensamt intresse av att vård- och omsorgsfrågor inte debatteras på bred front i en hektisk medievalrörelse.

Att de borgerliga partiernas gemensamma förslag till vårdnadsbidrag inte kom att få det genomslag i medievalrörelsen, som många politiska iakttagare antingen hade hoppats på eller fruktat, behöver inte heller vara ett resultat av journalisternas självsvåldiga urval. Det är inte otänkbart att vårdnadsbidragets öde i 1988 års val i framtiden kommer att anföras som ett klassiskt exempel på hur ett gemensamt och offensivt utarbetat borgerligt förslag punkterades av en socialdemokratisk valaffischs lakoniska budskap: "Hur skall man kunna leva på 41 kronor om dan?" Att bemöta ett sådant konkret, lättbegripligt och kontrollerbart påstående i en valdebatt tillhör sannolikt inte det enklaste, hur övertygad man än är om förslagets övriga förtjänster.

TV ingen partimegafon

Det tredje huvudsättet som medierna kan missgynna eller gynna en aktör på är genom den bild medierna ger av partiernas olika sakfrågeprofiler. En framgångsrik valkampanj för ett parti hänger starkt samman med om man lyckas få komma fram i sina favoritfrågor i press, radio och TV – och undvika sådana frågor som man tror är negativa för partiet.

Ser vi först till partiernas allmänna politiska profiler i medierna så upptar en stor del av socialdemokraternas och miljöpartiets framträdanden som agerande aktörer i nyhetsrapporteringen av framträdanden i de tidigare omnämnda affärens. Ungefär 15–20 procent av dessa partiers framträdanden i exempelvis Rapport och Aktuellt handlade om affärer. I storstadspresen var motsvarande andel något lägre.

Överensstämmelsen mellan partiernas egna sakfrågeprofiler och den sakfrågeprofil som partierna fick framträda med i TV:s nyhetsprogram Rapport och Aktuellt redovisas i tabell 3.5. Partiernas egna sakfrågeprofiler har bestämts med utgångspunkt från partiledarnas valupptaktstal.¹⁹

¹⁹ Att fastställa vilka valbudskap som partierna vill föra ut till väljarna är inte oproblemiskt. Ett av problemen är av källkritisk natur: vilka dokument eller källor skall ligga till grund för att få reda på partiernas valbudskap? I detta speciella fall bör dokumentet uppfylla följande krav: (1) det måste i princip föreligga före valkampanjens start, (2) det skall vara offentligt och rikta sig till en bred publik, (3) det skall ligga på samma formmässiga nivå som medierna (och väljarna eftersom det även används för jämförelser med väljarna) och (4) det

Tabell 3.5 Överensstämmelsen mellan partiernas egna sakfrågeprofiler och partiernas sakfrågeprofiler i nyhetsprogrammen Rapport och Aktuellt inför valet 1988 (procent)

	vpk		s		c		fp		m		mp	
	Egen profil	Profil i TV	Egen profil	Profil i TV	Egen profil	Profil i TV	Egen profil	Profil i TV	Egen profil	Profil i TV	Egen profil	Profil i TV
Sysselsättning/ekonomi	9	0	16	12	15	5	10	7	5	21	23	11
Skatter och avdrag	15	22	9	16	37	37	21	42	32	25	6	14
Sociala välfärdsfrågor	22	3	29	15	18	3	27	9	13	15	7	2
Miljöfrågor	22	44	18	20	15	17	22	12	0	11	50	41
Kärnkraft-energi	7	0	4	2	4	1	0	5	0	2	5	14
Löntagarfondsfrågan	1	0	1	0	1	0	1	0	29	4	0	0
Flyktning/inv. frågor	0	8	0	4	0	28	0	8	0	2	2	2
Andra sakfrågor	24	23	23	31	10	9	19	17	21	22	9	16
	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
	219	36	221	176	304	98	245	92	167	52	343	58

I 1988 års val ville vänsterpartiet-kommunisterna främst tala om miljöfrågor, sociala välfärdsfrågor och skatter, tex ”bort med moms på maten”. I TV:s nyhetsprogram fick vpk i första hand framträda i miljöfrågor och i skattefrågor.

Socialdemokraterna ville främst – i tur och ordning – lyfta fram de sociala välfärdsfrågorna, miljön och samhällsekonomin. Det fick socialdemokraterna också i stor utsträckning göra. I 1988 års val är överensstämmelsen mellan socialdemokraternas egen sakfrågeprofil och deras profil i TV:s nyhetsprogram mycket stor. Det är socialdemokraternas klart bästa sakfrågeprofil i TV under de senaste fyra valen.

Detta gäller i stora drag även för centerpartiet. Dock med ett viktigt undantag. En mycket stor del av centerpartiets framträdande i TV-nyheterna handlade om flyktningfrågor och folkomröstningen i Sjöbo. När det gällde skattefrågor – och även de under valrörelsen jämförelsevis mindre betonade miljöfrågorna – fick centerpartiet en sakfrågeprofil i TV som väl stämde överens med partiets egna prioriteringar.

Folkpartiets egen sakfrågeprofil var ganska jämnt fördelad på sociala välfärdsfrågor, miljö och skatter. I TV:s nyhetsprogram kom dock folkpartiet att i mycket hög grad få framträda i skattefrågor. Skatterna blev därför folkpartiets helt dominerande sakfrågeprofil i TV.

Moderaterna ville helst ta upp skattefrågor och löntagarfonder. Det fick man göra i skattefrågan – och då nästan i den utsträckning partiet själv önskade. Däremot fick moderaterna inte komma fram i löntagarfondsfrågan på det sätt partiet ville. Dessutom fick mo-

skall ha ungefär samma utformning och vara av samma omfattning hos samtliga partier. Jag har här, liksom i tidigare studier, valt att utgå från partiledarnas valupptakstal eftersom dessa bäst uppfyller de ställda kraven. Partiernas valmanifest fungerar däremot inte särskilt bra eftersom de är olika utformade och av mycket varierande omfattning. En del partier saknar tex i vissa val valmanifest riktade till en bred allmänhet. Se vidare Asp (1986:166–169).

deraterna framträda i TV i samhällsekonomiska frågor och miljöfrågor. Dessa frågor prioriterade partiet inte självt lika högt.

Miljöpartiet var – tillsammans med socialdemokraterna – det mest lyckosamma partiet. Överensstämmelsen mellan miljöpartiets egen sakfrågeprofil och partiets sakfrågeprofil i TV:s nyhetsprogram var mycket stor.

Framträdanden i miljöfrågor dominerar inte helt överraskande. Men miljöpartiet fick också framträda i en rad andra sakfrågor. Det gällde tex ekonomi, skatter och kärnkraftfrågor. Och då fick miljöpartiet komma fram på ett sätt som ganska väl stämmer överens med partiets egna sakfrågeprioriteringar.

Överensstämmelsen mellan partiernas egna sakfrågeprofiler och partiernas profiler i TV:s nyhetsprogram blev i 1988 års val sammantaget något större än genomsnittet för de tre föregående valet. TV-nyheterna tjänstgjorde därför i 1988 års valrörelse varken som någon partimegafon eller som någon större förvanskare av partiernas egna sakfrågeprofiler.

Inget utbrett missnöje mot TV

Ett annat sätt än att analysera innehållets faktiska partiskhet är att studera olika aktörers uppfattningar om innehållet: hur väljare och deltagande politiker uppfattade mediernas partiskhet under valrörelsen.

Väljarnas syn på televisionens samlade programutbud inför valet 1988 redovisas i tabell 3.6. I tabell 3.6A presenteras väljarnas samlade bedömning av vilka partier man ansåg ha gynnats respektive missgynnats. I tabell 3.6B redovisas hur de olika partiernas väljare såg på behandlingen av det egna partiet.

Det stora flertalet TV-tittare tyckte *inte* att televisionen gynnade eller missgynnade något parti under 1988 års valrörelse. Det var en minoritet (ca 25 procent i genomsnitt för de sju partier som bedömdes) som ansåg att TV:s utbud om valet var partiskt i den meningen att det gynnade eller missgynnade något parti.

Miljöpartiet var det parti som ansågs vara mest gynnat i televisionens samlade programutbud. Tjugofem procent av väljarna uppgav att miljöpartiet hade gynnats i TV. Men det var också många väljare som uppfattade att miljöpartiet missgynnades i TV. Det något motsägelsefulla resultatet kan sannolikt förklaras av att en del väljare ansåg att miljöpartiet gynnades av den stora uppmärksamhet miljöfrågorna och miljöpartiet fick i TV:s nyhetsrapportering och av den särskilt anordnade miljödebatten i TV, samtidigt som andra väljare ansåg att miljöpartiet missgynnades genom

Tabell 3.6A Väljarnas uppfattning om vilka partier som har gynnats eller missgynnats i TV:s samlade utbud inför 1988 års valrörelse (procent)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kds</i>	<i>mp</i>
Gynnats i TV	9	20	10	8	8	8	25
Missgynnats i TV	6	6	5	10	6	29	18
Varken eller	85	74	85	82	86	63	57
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	731	775	730	739	728	736	745

Tabell 3.6B Väljarnas uppfattning om det egna partiet har gynnats eller missgynnats i TV:s samlade utbud inför 1988 års valrörelse (procent)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kds</i>	<i>mp</i>
Gynnats i TV	14	13	10	5	2	4	12
Missgynnats i TV	11	8	6	15	9	58	49
Varken eller	75	79	84	80	89	38	39
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	37	313	82	93	117	24	49

Kommentar: Analysen bygger på material från eftervalsstudien i 1988 års valundersökning.

att partiet inte tilläts vara med i den avslutande partiledardebatten i TV.

Det grundläggande mönstret i publikens uppfattning om TV-utbudets partiskhet under 1988 års valrörelse stämmer i hög grad överens med motsvarande analyser av 1982 och 1985 års valrörelser.²⁰ Det innebär att det går att skilja ut tre mer generella drag eller kännetecken när det gäller TV-publikens syn på televisionens programutbud under valrörelserna.

Det går för det *första* inte att spåra något mer utbrett "missnöje" hos det svenska folket mot televisionens behandling av de politiska partierna. Det gäller även i synen på hur det egna partiet behandlas. Det finns visserligen en generell tendens att ett partis väljare tycker att det egna partiet får en "sämre" behandling än vad andra partiers väljare tycker. Men det är inga stora skillnader och den andel av de stora partiernas väljare som uppger att de tycker att det egna partiet har missgynnats i TV har inte någon gång för något parti i de tre undersökta valen överstigit 22 procent. Hos de båda småpartiernas väljare går det däremot, kanske inte helt överraskande, att spåra en påtaglig och genomgående uppfattning att det egna partiet missgynnas i TV.

Frånvaron av ett allmänt utbrett missnöje betyder dock inte att

²⁰ Asp (1988a:34-36).

TV-publiken slentrianmässigt ger uttryck för en och samma uppfattning val efter val. Ett *andra* kännetecken är nämligen att det sker mycket kraftiga förändringar i väljarnas uppfattning om TV:s utbud mellan olika val. Det framgår bland annat av de resultat som presenteras i tabell 3.7. I tabellen redovisas ett sammanfattande balansmått, vilket för varje parti anger skillnaden mellan hur stor procentuell andel av väljarna som ansett att partiet har gynnats respektive hur stor andel som ansett att partiet har missgynnats. Ett positivt värde innebär följaktligen att det är en större andel som ansett att partiet har gynnats, medan ett negativt värde innebär att det är en större andel som ansett att partiet har missgynnats.

Tabell 3.7 Väljarnas uppfattning om vilka partier som har gynnats eller missgynnats i TV:s samlade utbud under 1982, 1985 och 1988 års valrörelser (balansmått)

Parti	1982	1985	1988
vpk	- 5	+ 2	+ 3
s	+17	+31	+14
c	+ 6	- 2	+ 5
fp	- 1	+22	- 2
m	+15	+13	+ 2
kds	-18	-21	-21
mp	-19	-58	+ 7

Kommentar: Balansmåtten står för procentuell andel gynna minus procentuell andel missgynna. Plusvärden innebär att "andel gynna" överväger, minusvärden att "andel missgynna" överväger.

Väljarnas uppfattning om TV:s behandling av miljöpartiet har i de två senaste valen förändrats mycket påtagligt – från ett värde på -58 (1 procent "gynna" minus 59 procent "missgynna") till +7 (25 procent "gynna" minus 18 procent "missgynna"). Men den kraftigt förändrade synen på miljöpartiets behandling är inte unik. Förändringen i väljarnas uppfattning om TV:s behandling av folkpartiet är nästan lika drastisk. I 1985 års val uppfattades folkpartiet vara det näst mest gynnade partiet i TV (efter socialdemokraterna) och i 1988 års val som det näst mest missgynnade partiet (efter kds). Skärskådas resultaten i tabellen mer i detalj går det att finna ytterligare exempel på liknande förändringar från ett val till ett annat. Det gäller tex socialdemokraterna från 1982 till 1985 och från 1985 till 1988 och moderaterna från 1985 till 1988.

Dessa resultat leder fram till ett *tredje* kännetecken när det gäller mediepublikens syn på mediernas partiskhet. Väljarnas uppfattning om vilka partier som har gynnats eller missgynnats i TV stämmer anmärkningsvärt väl överens med vad mätningarna av

det faktiska innehållet har visat. Mediepublikens uppfattningar om medieinnehållets partiskhet tycks vara väl förankrade i faktiska förhållanden.

Det bör dock påpekas att frågorna till väljarna helt naturligt har ställts efter valdagen. Väljarnas uppfattningar om vilka partier som har gynnats eller missgynnats i TV:s programutbud kan därför självfallet också ha påverkats både av eftervalsdebatten och inte minst av partiernas valresultat. Det ligger sannolikt nära till hands att uppge att partier som gått fram i valen har gynnats i TV och att partier som förlorat har missgynnats. Det senare gäller inte minst de väljare som tillhör ett förlorande parti. Förlusten kan skyllas på TV.

Miljöpartiet gynnades i TV tyckte politikerna

Frågan om vilka partier som gynnades och missgynnades i televisionens programutbud ställdes också till de riksdagsledamöter som valdes 1988. Resultatet presenteras i tabellerna 3.8A och 3.8B.

Tabell 3.8A Riksdagsledamöternas uppfattning om vilka partier som gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud inför 1988 års val (procent)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kds</i>	<i>mp</i>
Gynnats i TV	17	29	16	14	14	30	86
Missgynnats i TV	9	19	3	16	8	14	4
Varken eller	74	52	81	70	78	56	10
Summa procent	100	100	100	100	100	100	100
Antal personer	291	297	292	296	294	293	310

Tabell 3.8B Riksdagsledamöternas uppfattning om det egna partiet gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud inför 1988 års val (procent)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>mp</i>
Gynnats i TV	0	1	0	0	0	18
Missgynnats i TV	29	37	2	64	75	64
Varken eller	71	62	98	36	25	18
Summa procent	100	100	100	100	100	100
Antal personer	17	132	40	36	55	17

Kommentar: Analysen bygger på material från en enkätstudie med riksdagsledamöter som valdes 1988.

Partirepresentanterna uppfattade liksom partiernas väljare att TV:s programutbud gynnade miljöpartiet. Det var enbart miljöpartiets egna riksdagsledamöter som inte höll med om det. En stor majoritet av mp-ledamöterna ansåg i stället att miljöpartiet miss-

gynnades i TV. Men det fanns även några enstaka representanter inom miljöpartiet som tyckte att miljöpartiet gynnades i TV. De utgör för övrigt tillsammans med någon enstaka s-riksdagsledamot de enda som uppfattade att det egna partiet gynnades i TV.

Det var betydligt vanligare att riksdagsledamöterna uppfattade att det egna partiet missgynnades i TV. Den uppfattningen hade drygt 40 procent av riksdagsledamöterna. I 1988 års val var detta synsätt särskilt utbrett bland moderata och folkpartistiska riksdagsledamöter. Men det var trots allt över hälften av partirepresentanterna som uppgav att det egna partiet "varken har gynnats eller missgynnats" i TV.

Riksdagsledamöternas uppfattningar skiljer sig emellertid mycket åt från det ena valet till det andra. I tabell 3.9 presenteras för 1985 och 1988 års val samma balansmått för riksdagsledamöterna som tidigare användes i tabell 3.7 för väljarna.

Tabell 3.9 Riksdagsledamöternas uppfattning om vilka partier som gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud inför 1985 och 1988 års val (balansmått)

	1985	1988
vpk	- 1	+ 8
s	+24	+10
c	-26	+13
fp	+58	- 2
m	+27	+ 6
kds	+35	+16
mp	-10	+82

Kommentar: Balansmättet står för procentuell andel gynna minus procentuell andel missgynna. Plusvärden innebär att "andel gynna" överväger, minusvärden att "andel missgynna" överväger.

Den mest slående förändringen gäller synen på miljöpartiets behandling. Riksdagsledamöternas uppfattning om folkpartiets behandling förändras också mycket kraftigt. I 1985 års val var det en stor majoritet av riksdagsledamöterna som ansåg att folkpartiet hade gynnats i TV. I 1988 års val var det fler riksdagsledamöter som ansåg att partiet missgynnades än som uppfattade att partiet gynnades. Folkpartiet utgjorde därmed det enda parti där antalet riksdagsledamöter som ansåg att partiet var missgynnade översteg de som ansåg att partiet var gynnade. Riksdagsledamöternas syn på centerpartiets behandling uppvisar det motsatta mönstret: starkt missgynnade 1985 och gynnade 1988.

Tendensen i folkrepresentanternas svar i de två undersökta valen överensstämmer med andra ord mycket väl med de svar som väljarna gav på samma fråga. Det gäller det allmänna mönstret,

det gäller i synen på enskilda partier och det gäller de förändringar som äger rum mellan olika val. Men på en viktig punkt skiljer sig dock väljarna och de valda ombuden åt. Riksdagsledamöterna är mycket mer benägna att betrakta TV:s programutbud som partiskt. Tendensen att tycka att "vi" missgynnas och "andra" gynnas är mycket mer uttalad hos Sveriges valda ombud än hos det svenska folket.

Ekot och Dagens Nyheter mest "rättvisa och balanserade"

Till 1988 års riksdagsledamöter ställdes också en fråga om synen på det egna partiets behandling i enskilda medier. Frågan gällde om man uppfattade att det egna partiet hade fått en "rättvis och balanserad nyhetsbevakning" eller en "orättvis och obalanserad nyhetsbevakning". Fyra svarsalternativ gavs. Den andel av riksdagsledamöterna som uppgav att mediet i fråga gav en "helt eller till större delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning" redovisas i tabell 3.10.

Tabell 3.10 Riksdagsledamöternas uppfattning om det egna partiets behandling i enskilda nyhetsmedier under 1988 års valrörelse (procentuell andel som anser att nyhetsmediet ger "en helt eller till största delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning").

nyhets- medier	partitillhörighet					
	vpk	s	c	fp	m	mp
Rapport	44	48	63	35	34	44
Aktuellt	63	53	85	38	41	65
Ekot	81	82	93	81	61	100
SvD	91	26	67	57	98	50
DN	69	72	76	92	67	53
G-P	60	30	44	85	33	33
SkD	*	48	92	*	38	*
Arbetet	*	92	50	38	43	33
Expressen	8	10	37	80	54	0
Aftonbladet	40	51	39	22	27	38

Kommentar: Resultatet avser ledamöter som uppgett att de tar del av mediet i fråga. (*) = ej tillräckligt många läsare.

Riksradios Eko-sändningar och Dagens Nyheter är de två nyhetsmedier som ansågs ha gett den mest rättvisa och balanserade valbevakningen. Rapport och Aktuellt får i detta avseende ett klart sämre betyg. Samtliga partigrupper – från vpk till moderaterna – tyckte att Ekot och Dagens Nyheter gav en mer rättvis behandling

av det egna partiet än televisionens båda nyhetsprogram. Sämst betyg får kvällstidningarna Aftonbladet och Expressen.

När det gäller synen på Rapport och Aktuellt är det dock viktigt att konstatera att skillnaden mellan olika partigrupperns uppfattning om de båda nyhetsprogrammen är relativt liten. Det innebär med andra ord att Rapport och Aktuellt inte kan betraktas som något speciellt partis "favoritprogram", lika litet som de är något särskilt partis utkorade "hatobjekt". Denna likartade bedömning från partiernas sida var lika uttalad i 1985 års valrörelse.

Skillnaden mellan olika partigrupperns syn på enskilda medier följer i övrigt ett bestämt mönster. De "egna" partiorganen uppfattades, inte helt överraskande, ge den mest rättvisa bevakningen. Uppfattningarna om Expressen var tex kraftigt delade mellan olika partigrupper. Socialdemokratiska riksdagsmän var klart mindre nöjda med Expressens nyhetsbevakning än folkpartister. Expressens avslöjande av Ebbe Carlsson-affären kan här antas ha spelat en viss roll.

Aftonbladet bryter dock i viss mån detta mönster. Visserligen gav de socialdemokratiska riksdagsledamöterna Aftonbladet ett något "bättre" betyg än de andra partirepresentanterna, men i 1988 års valrörelse var det i stort sett hälften av s-ledamöterna som *inte* ansåg att Aftonbladet gav "en helt eller till största delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning" av socialdemokraterna. Det är ett mycket "sämre betyg" än vad Aftonbladet fick från de "egna" riksdagsledamöterna i 1985 års val.

Samma enkätfråga ställdes även till 1985 års riksdagsledamöter. I tabell 3.11 redovisas de förändringar som ägt rum i riksdagsledamöternas syn på Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner mellan 1985 och 1988 års val. Balansmättet visar skillnaden mellan den andel riksdagsledamöter som ansåg att nyhetsprogrammet "gav en

Tabell 3.11 Förändringar i riksdagsledamöternas uppfattningar om det egna partiets behandling i Sveriges radios tre nyhetsredaktioner mellan 1985 och 1988 (procentuell andel som anser att nyhetsmediet ger "en helt eller till största delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning")

parti- tillhörighet	Rapport			Aktuellt			Ekot		
	1985	1988	diff	1985	1988	diff	1985	1988	diff
vpk	56	44	-12	56	63	+ 7	67	81	+14
s	50	48	- 2	51	53	+ 2	90	82	- 8
c	32	63	+31	50	85	+35	56	93	+37
fp	65	35	-30	78	38	-40	88	81	- 7
m	32	34	+ 2	30	41	+11	15	61	+46

helt eller till största delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning" i valen 1985 och 1988. Plusvärden i tabellen innebär att procentandelen som uppfattar att programmet gett en "rättvis och balanserad bevakning" har ökat och minusvärden att procentandelen minskat.

De folkpartistiska och centerpartistiska riksdagsledamöternas uppfattning av Rapport, Aktuellt och Ekot skiljer sig mycket åt i de båda valen. Centerpartisterna ansåg att de fick en mycket mer "rättvis" behandling i 1988 års val än i 1985 års val. För folkpartisterna gäller det omvända. De ansåg att de fick en mycket mindre "rättvis" behandling i 1988 års val än i 1985 års val. Att skillnaden blir så kraftig mellan de båda valen förklaras av att centerpartiet var det mest "missnöjda" partiet 1985 och det mest "nöjda" partiet 1988, medan folkpartiet var det mest "nöjda" partiet 1985 och det mest "missnöjda" partiet 1988.

Moderaterna var något mer "nöjda" med bevakningen 1988 än 1985. Men det beror huvudsakligen på att de moderata riksdagsledamöterna var mycket "missnöjda" med Sveriges Radios nyhetsbevakning av 1985 års val. Det gällde i särskilt hög grad Ekots bevakning. I 1985 års val var det endast 15 procent av moderaterna som ansåg att Ekot hade gett partiet en "rättvis" behandling. I 1988 års val ökade andelen till hela 61 procent. Men moderaterna var trots detta fortfarande det parti som relativt sett var minst "nöjt" med Eko-redaktionens insatser 1988.

De socialdemokratiska riksdagsledamöterna uppvisade i stort sett samma syn på Sveriges Radios nyhetsbevakning i 1988 års val som i 1985 års val. Det var endast i Ekot som socialdemokraterna upplevde att de fått en något mindre "rättvis" bevakning 1988. Men förändringen skedde från en mycket hög nivå. I 1985 års val ansåg socialdemokraterna att Ekot var det mest rättvisa och balanserade nyhetsmediet.

Som framgått finns det på snart sagt varje punkt en anmärkningsvärd överensstämmelse mellan väljarnas och de folkvaldas uppfattning av mediernas partiskhet och vad de tidigare presenterade mätningarna av det faktiska innehållet visar. Riksdagsledamöternas uppfattningar tycks – liksom väljarnas – vara förankrade i faktiska förhållanden.

Men återigen måste vi påpeka att uppfattningarna om mediernas partiskhet uttrycks *efter* valrörelsen och när valresultatet är känt. Riksdagsledamöternas bedömningar kan självfallet på samma sätt som väljarnas ha påverkats av eftervalsdebatten och av partiernas framgångar och motgångar i valen. Överensstämmelsen mellan medieinnehållets faktiska egenskaper och mottagarnas och avsändarnas uppfattningar om innehållets egenskaper är emeller-

tid lite för "bra" och förekommer i "för många" val för att helt kunna sättas på efterrationaliseringarnas konto.

Det är därför mycket som talar för att de innehållsmätningar som utförts inte enbart fångar något som kan betraktas som mediernas faktiska partiskhet, utan också att denna partiskhet i betydande grad på ett riktigt sätt tycks kunna uppfattas både av politiker och mediernas publik.

För mycket Ebbe Carlsson och miljö

1988 års riksdagsledamöter tillfrågades inte enbart om hur de uppfattade att partierna behandlades som aktörer av medierna. De tillfrågades också om vilka sakfrågor de tyckte fick för stor uppmärksamhet och vilka frågor de ansåg fick för lite uppmärksamhet i medievalrörelsen.

Resultatet redovisas i tabell 3.12. Balansmättet visar skillnaden mellan den andel av riksdagsledamöterna som tyckte att frågan fick "alldes eller något för stor uppmärksamhet" och den andel som tyckte att frågan fick "alldes eller något för liten uppmärksamhet".

Tabell 3.12 Riksdagsledamöternas uppfattning om vilka frågor som fick för stor respektive för liten uppmärksamhet i massmedierna under 1988 års valrörelse (procent)

	För stor uppmärksamhet	För liten uppmärksamhet	skillnad
Ebbe Carlsson-affären	83	8	+75
Miljöfrågor	50	9	+41
Marginalskattefrågor	48	16	+32
Gröna ideologiska frågor	48	29	+19
Regeringsfrågan	29	25	+ 4
Privatiseringsfrågor	18	45	-27
Försvarsfrågor	10	40	-30
Löntagarfondsfrågan	4	44	-40
Utrikes- och säkerhetspolitik	2	43	-41
Familjepolitiska frågor	3	45	-42
Sysselsättningsfrågor	3	48	-45
Bostadsfrågor	5	54	-49
Energi- och kärnkraftsfrågor	2	56	-54
Sveriges ekonomi	6	60	-54
Arbetsmiljöfrågor	6	63	-57
Europafrågor	4	66	-62
Sjukvårdsfrågor	2	69	-67
Vänster-högerideologiska frågor	4	77	-73

Kommentar: Ledamöterna fick välja mellan följande svarsalternativ: (1) alldes för stor, (2) något för stor, (3) ungefär lagom, (4) något för liten och (5) alldes för liten uppmärksamhet. I tabellen står "för stor uppmärksamhet" för den sammanlagda procentandelen av (1)+(2) och "för liten uppmärksamhet" för den sammanlagda procentandelen av (4)+(5).

De folkvalda representanterna ansåg, kanske inte helt överraskande, att Ebbe Carlsson-affären hade fått "alldeles" för stort utrymme i mediernas bevakning av valrörelsen. Det var inte enbart socialdemokratiska riksdagsledamöter som gav uttryck för den uppfattningen. I stort sett samtliga ledamöter (83 procent) tyckte att Ebbe Carlsson-affären hade fått "alldeles eller något för stor" uppmärksamhet. Endast 8 procent tyckte att den fått "alldeles eller något för liten" uppmärksamhet. De återstående ledamöterna (9 procent) ansåg att frågan hade fått "ungefär lagom" uppmärksamhet.

Efter Ebbe Carlsson-affären följer miljöfrågor och marginalskattefrågor. Men som framgår av tabellen är övervikten för de riksdagsledamöter som tyckte att dessa frågor fick för stor uppmärksamhet inte på långt när lika kraftig. Trots detta var det ändå 50 procent av riksdagens ledamöter som ansåg att miljöfrågan hade fått "alldeles eller något för stor" uppmärksamhet i medierna.

Ideologiskt orienterade vänster-högerfrågor, sjukvårdsfrågor och europafrågor tillhör de frågor som riksdagsledamöterna i första hand tyckte kom bort i medierna. Men att dessa frågor fick en mycket liten uppmärksamhet i medierna kan knappast, som tidigare antytts, ses som ett självsvåldigt urval från mediernas sida.

Larmet och tystnaden

Vilka frågor som uppmärksammas i medierna under en valrörelse bestäms självklart inte enbart av journalister utan också av politiker själva. Det är samspelet – eller om vi så vill maktspelet – mellan journalister och politiska aktörer som ytterst avgör vilken bild medierna kommer att ge av en valrörelse. Och i detta samspel mellan olika aktörer under en valrörelse är det kanske i första hand kampen mellan de konkurrerande partierna, och inte journalisterna, som bestämmer mediebildens slutliga utseende. Enligt min mening är det därför troligt att de frågor som kom bort i 1988 års valrörelse, och som också riksdagsledamöterna tyckte kom bort, i högre grad var ett resultat av den kamp som fördes mellan de politiska partierna än ett resultat av journalisternas självsvåldiga urval.

De frågor som fick stor uppmärksamhet i valrörelsen – Ebbe Carlsson-affären och miljöfrågorna – kan dock enligt min mening i högre grad ses som ett resultat av mediernas självständiga inflytande. När det gäller uppmärksamheten av de sk affärerna är det troligt att medierna spelade en mer central roll än de politiska

partierna. Medierna kom därigenom också i hög grad att sätta sin prägel på 1988 års valrörelse.

Det gällde sannolikt också den extremt stora uppmärksamhet som miljöfrågorna fick i valrörelsen. En mycket stor del av miljömaterialiet i medierna speglade egentligen inte någon valdebatt mellan partierna, utan bestod till mycket stor del av vad jag i tidigare sammanhang har kallat 'mediebestämt' material: nyhets- och bakgrundsmaterial som i stor utsträckning har initierats av medierna själva.²¹ Även i detta avseende kom därför medierna i betydande utsträckning att sätta sin speciella prägel på 1988 års valrörelse.

Dessa resultat illustrerar troligen ett mer generellt drag när det gäller maktförhållandet mellan politiker och journalister. Nyhetsmediernas självständiga inflytande visar sig främst genom att de kan blåsa upp frågor. De politiska partiernas inflytande visar sig i första hand genom att de kan tysta ned eller föra bort frågor från dagordningen. Medierna tycks vara bättre på att skrika, partierna bättre på att tiga. Men både larmet och tystnaden kan vara verk samma och effektiva maktmekanismer i den politiska opinionsbildningsprocessen.

Medievalrörelsen 1988

Slutsatser om mediers partiskhet bör helst bygga på en samlad bedömning av de tre olika sätt som medierna kan gynna eller missgynna en aktör på: bilden av partiet som aktör, bilden av sakfrågorna och bilden av hur partiet kopplas till sakfrågorna.

Men innan en sådan sammanfattning ges av hur Sveriges Radios tre nyhetsredaktioner behandlade de politiska partierna under 1988 års valrörelse vill jag påminna om den centrala distinktion som gjordes i kapitlets början mellan faktisk partiskhet och partiskhet på normativ nivå. De resultat och slutsatser som här redovisats gäller mediernas faktiska partiskhet. Huruvida den var oskäl lig eller ej är en annan fråga.

Massmediernas nyhetsbevakning av 1988 års val – och särskilt televisionens nyhetsprogram – blev mycket gynnsam för *miljöpartiet*.

Miljöfrågornas stora uppmärksamhet satte i hög grad sin prägel på valrörelsen. Det var främst på detta sätt som nyhetsrapporteringen i Sveriges Radio kom att gynna miljöpartiet. Valdebatten kom i stor utsträckning att handla om miljöpartiets favoritfrågor.

Miljöpartiet fick dessutom som enskilt parti framträda med den

²¹ Asp (1985:108).

sakfrågeprofil partiet självt önskade, samtidigt som partiet fick en mycket stor uppmärksamhet i medierna. Partiet fick t ex lika stort utrymme som folkpartiet, moderaterna eller centerpartiet. I televisionens nyhetssändningar blev miljöpartiet det näst största enskilda partiet efter socialdemokraterna.

Mediernas behandling av miljöpartiet som politisk aktör i nyhetsrapporteringen var däremot inte lika gynnsam. När partiet uppmärksammades fick partiet den minst gynnsamma behandlingen av samtliga partier. De fick komma fram i medierna, men de utsattes också för mycket kritik. Och det gällde inte enbart i miljöpartiets sk affärer. Det gällde även när partiet fick framträda i andra sammanhang. Både i miljöfrågor och i frågor om ekonomi och skatter.

Behandlingen av de båda *regeringsalternativen* har inte i något tidigare undersökt val varit så balanserad som i 1988 års val. I samtliga tre nyhetsredaktioner inom Sveriges Radio – Rapport, Aktuellt och Ekot – fick socialdemokraterna och det borgerliga blocket (som aktörer) en mycket likartad behandling. Resultatet för 1988 års val innebär att Rapport och Aktuellt i de tre senaste valen gett de båda *regeringsalternativen* en helt balanserad nyhetsbevakning.

I 1988 års val fick *socialdemokraterna* (som aktör) den sämsta behandlingen sedan valet 1979. En del av förklaringen till detta ligger i den stora uppmärksamhet som de sk affärerna fick i medierna. Och det gällde särskilt i Sveriges Radios nyhetssändningar.

Men bortsett från de sk affärerna gjorde socialdemokraterna en lyckosam valrörelse i Sveriges Radios nyhetsprogram. Det gäller särskilt den sakfrågeprofil som partiet fick framträda med. Det var en sakfrågeprofil som stämde väl överens med den profil socialdemokraterna ville föra ut till väljarna.

Socialdemokraterna var också framgångsrika genom att de lyckades sätta sin prägel på konfliktmönstret i valrörelsen. Folkpartiet blev partiets huvudmotståndare i medierna – så som partiet självt ville.

I jämförelse med valet 1985 framstår *folkpartiet* och Bengt Westerberg som de stora förlorarna i Sveriges Radios nyhetsrapportering. För folkpartiledaren är det en drastisk förändring i jämförelse med den behandling han fick 1985. Bengt Westerberg utsattes i radio och TV för mest kritik av samtliga partiledare 1988.

Folkpartiet fick en ogynnsam behandling såväl som parti som när det gällde partiets sakfrågeprofil. Att bilden av partiet blev så ogynnsam berodde till stor del på att folkpartiet blev socialdemokraternas huvudmotståndare. Men också på att partiet utsattes av kritik från centerpartiet.

I televisionens nyhetssändningar framstod *folkpartiet* närmast som ett enfrågeparti. Nästan hälften av partiets framträdanden i TV:s nyhetsprogram handlade om skatter.

Bilden av *den borgerliga sammanhållningen* i medierna har aldrig varit så positiv som den var i 1988 års val – om man ser till den kritik som utdelades mellan de tre borgerliga partierna.

Konfliktmönstret mellan de borgerliga partierna ändrade dock helt karaktär jämfört med tidigare val. I 1988 års val dominerade stridigheterna mellan de båda mittenpartierna i nyhetsrapporteringen. Det sk skatTEGRÄLET mellan centerpartiet och folkpartiet fick ett mycket kraftigt genomslag i medierna. I tidigare val har den interna borgerliga kritiken nästan uteslutande gällt stridigheter mellan moderater å en sidan och mittenpartierna å den andra.

Centerpartiet gjorde en lyckosam valrörelse i Sveriges Radios nyhetsprogram. Olof Johansson var den partiledare som fick flest positiva omdömen i nyhetssändningarna. Men den gynnsamma behandlingen bestod i första hand i att partiet i hög grad fick framträda med den sakfrågeprofil inför TV-publiken som partiet självt önskade. Skattefrågor, bl a kravet att sänka momsens på maten, var en mycket högt prioriterad fråga från centerpartiets sida. Och i TV:s nyhetsprogram fick de också framträda i skattefrågan, liksom i miljöfrågorna, i den utsträckning partiet självt ville.

En stor del av centerpartiets framträdande i nyhetsrapporteringen, särskilt i Sveriges Radios nyhetssändningar, kom dock att handla om interna konflikter inom centerpartiet. Det handlade då mest om folkomröstningen i Sjöbo.

Moderaterna fick i Sveriges Radios nyhetsrapportering en gynnsam behandling som parti. Partiet utsattes, jämfört med tidigare val, för mycket lite kritik från de andra partiernas sida. I medierna var kritiken från socialdemokraterna mycket sparsam, liksom kritiken från de båda mittenpartierna.

Moderaterna kom därigenom inte på samma sätt som i tidigare val att stå i debattens centrum. Detta var ett skäl till att partiets exponering i 1988 års val i Rapport, Aktuellt och Ekot, liksom t ex i Dagens Nyheter och Svenska Dagbladet minskade till hälften jämfört med 1985 års val. Från ca 20 procent till ca 10 procent.

Vänsterpartiet-kommunisterna fick som parti i 1988 års val varken en speciellt gynnsam eller ogynnsam behandling i Sveriges Radios nyhetssändningar. Överensstämmelsen mellan partiets egen sakfrågeprofil och profilen i medierna befinner sig dock generellt på en lägre nivå än för de övriga partierna. Men å andra sidan kom 1988 års val att i hög grad koncentreras till frågor som också vpk självt prioriterade högt, t ex miljö och skatter.

Valjournalistik – tre teser

1988 års valrörelse var i många avseenden unik. Valkampen slutade med att Sverige för första gången i modern tid fick ett nytt parti i riksdagen. Men valrörelsen var också unik i den meningen att den utspelades mot bakgrund av en politisk affär vars olika turer hela svenska folket kunde följa direkt i TV. Valrörelsen kom sedan – i varje fall i massmedierna – att på ett unikt sätt koncentrera sig till en valfråga (miljön) som till sin karaktär är annorlunda än de frågor som traditionellt brukar uppta den politiska debatten. De gamla etablerade partierna uppträdde yrvaket och trevande och tycktes i varje fall till en början komma på mellanhand i medievalrörelsen.

Även om 1988 års valrörelse uppvisade många särdrag och i flera avseenden var unik, kan ändå mediernas valbevakning passas in i ett mer generellt mönster när det gäller politisk journalistik. Resultaten kan förenklat sammanfattas i tre punkter – eller om vi så vill – tre teser.

För det *första* kan den bild press, radio och TV ger av valrörelserna mycket kraftigt gynna eller missgynna ett politiskt parti. Men – och det är viktigt – för Sveriges Radios del finns det ingen systematik i den partiskhet som existerar. Det går inte, mot bakgrund av de fyra valrörelser som har undersökts, att hävda att något parti eller politisk riktning systematiskt gynnas eller missgynnas i Sveriges Radios nyhetssändningar.

Nyhetsmedierna blir både *medspelare* och *motspelare* till de politiska partierna. Rollen som medspelare och motspelare växlar mellan olika partier och från val till val och partierna kan inte vara helt säkra på vilken roll som medierna kommer att spela. Tillfälligheter och närmast slumpartade företeelser kan avgöra om medierna blir medspelare eller motspelare till ett parti. Marginella händelser som inträffar under valrörelsen kan genom mediernas försorg snabbt föras in i valdebatten och omvandlas till centrala politiska frågor som kan få avgörande betydelse för valutgången.

Mediernas bevakning av 1988 års valrörelse avvek inte från detta mönster. För folkpartiet och Bengt Westerberg var mediernas rollbyte i 1988 års valrörelse jämfört med 1985 års framgångsrika valkampanj särskilt markant. Men andra partier, exempelvis moderaterna och Ulf Adelsohn, har också fått erfara mediernas trolöshet: hur moderaternas lyckade medievalrörelse och valframgång 1982 byttes till sin motsats i valet 1985.

För det *andra* spelar den bild som medierna ger av partierna och valrörelsen en mycket viktig roll för partiernas valresultat. I en tidigare studie har jag kunnat visa på ett klart samband mellan de

förändringar som sker i partiernas valresultat och hur partierna behandlas i radio och TV. En "bättre" behandling från ett val till ett annat följs av en valframgång; en "sämre" behandling från ett val till ett annat följs av en valförlust.²²

Utgången av 1988 års val motsäger inte detta resultat, även om det inte, som i de tidigare undersökta valen, på varje punkt finns en exakt överensstämmelse mellan partiernas behandling i medierna under själva valrörelsen och partiernas valresultat. Tidigare har jag också kunnat visa på ett tydligt tidsbundet samband mellan den uppmärksamhet som miljöfrågorna fick i medierna under valåret 1988 och miljöpartiets ställning i väljaropinionen. En ökad uppmärksamhet för miljön i medierna följdes av opinionsmässiga framgångar för miljöpartiet.²³

Mediernas starka koncentration på miljöfrågorna påverkade dock inte enbart miljöpartiet. Miljöfrågornas dominans i medierna under valåret och valrörelsen förde sannolikt inte enbart in miljöpartiet i riksdagen, utan påverkade också valmanskåren i sin helhet – och blev därigenom en viktig faktor bakom samtliga partiers framgångar i 1988 års val. Det var de "hårda" partierna – de som stod för ekonomisk tillväxt och som var miljöpartiets främsta vedersakare i medierna – som förlorade mest. Det var de "mjuka" partierna – de som stod för den mest profilerade miljöpolitiken och som kritiserade miljöpartiet minst – som vann mest.

Den stora uppmärksamhet och den framtoning miljöfrågorna fick i medierna gör dock att det ligger nära till hands att tolka framgångarna för miljöpartiet mera som en fingervisning från väljarnas sida om att miljöfrågorna skall få en större plats i politiken än som en röst på miljöpartiets politik. Det var inte miljöpartiets ekonomiska politik eller familjepolitik väljarna röstade på. Det var en röst på miljöfrågorna. Det var därför de gamla partiernas taktik, att i valrörelsens inledning tuga ihjäl miljöpartiet, inte lyckades. Det gick inte att tuga ihjäl ett parti vars hjärtefråga dag ut och dag in dominerade i press, radio och TV.

För det *tredje* är det inte enbart medierna eller journalisterna som bestämmer den bild som ges av partierna och valrörelsen i nyhetsmedierna. Bilden bestäms också av partierna själva.

Mediernas bild av 1988 års valrörelse tror jag inte heller motsäger denna tes. Frågor som kom bort i medievalrörelsen, exempelvis tunga samhällsekonomiska frågor, vårdfrågor och europafrågor visade sig vid en närmare analys snarare vara ett resultat av parti-

²² Asp (1988a:38–41).

²³ Asp (1988c).

ernas egna sakfrågeprioriteringar och den kamp som fördes mellan partierna om dagordningen i medierna än ett resultat av mediernas självsvåldiga urval. Partierna var med andra ord själva med om att skapa den bild som medierna förmedlade av valrörelsen till väljarna.

Men när det gällde medievalrörelsens två helt dominerande frågor – miljöfrågorna och de sk affärerna – är det mycket som talar för att medierna spelade en mer självständig och inflytelserik roll. Journalisterna inom press, radio och TV kom därigenom, kanske i högre grad än i någon annan valrörelse under efterkrigstiden, att sätta sin speciella prägel på 1988 års valrörelse. Och det var en bild som starkt kom att påverka valresultatet. Att härav dra slutsatsen att det var medierna och journalisterna som avgjorde 1988 års val är dock kanske att gå för långt. Men att bortse från mediernas centrala betydelse för valutgången är knappast heller möjligt.

4 Partiernas profiler

Sören Holmberg

Tydlighet är ett av reklambranschens nygamla slagord på tröskeln till informationssamhället. Det gäller att avvika om man vill bli sedd och hörd. En tydligt utmejslad profil blir ett centralt konkurrensmedel. Gråmelerade budskap och lågmälda aktörer riskerar att försvinna i det allmänna bakgrundsbruset.

Politiken är inte förskonad från dessa resonemang, vad man än må tycka om dem. Det syns kanske tydligast i USA men märks också i Europa. Begrepp som image och partiprofil har blivit allt viktigare i modern politik. Nutida valrörelser handlar i stor utsträckning om imageskapande och om utspel som skall förtydliga partiernas eftersökta profiler. Alla partier vill nå ut med sina starka frågor och hoppas att ingen skall uppmärksamma de svaga. En valrörelse skall helst handla om det egna partiets positiva profilfrågor, alternativt om motståndarnas negativa profilfrågor, men absolut inte om det egna partiets svaga frågor. Det vore att utkämpa valrörelsen på bortaplan.

Analyserna i detta kapitel gäller hur de svenska väljarna uppfattade och värderade partiernas profiler i 1988 års val. Vi kommer att se på tre saker. Dels hur väljarna uppfattade partiernas profiler (både skärpa och innehåll), dels hur partiernas sakfrågepolitik värderades (för att avgöra vad som är positiva och negativa profilfrågor för de olika partierna), och slutligen hur väljarna uppfattade partiernas positioner på den ideologiska vänster-högerskalan.

Den sistnämnda analysen kommer att omfatta hela 1980-talet och även inkludera hur riksdagsmännen ser på de olika partiernas ideologiska positioner på vänster-högerskalan. En viktig fråga är hur distinkta och stabila partiernas ideologiska profiler är i väljarnas respektive riksdagsmännens ögon. Har väljarna uppfattat några partiförflyttningar på skalan och ser väljare och valda samma eller olika ideologiska avstånd mellan partierna? En annan väsentlig fråga är vad genombrottet för den nya gröna dimensionen betytt i sammanhanget. Har den tex gjort partiernas positioner i den äldre vänster-högerdimensionen mer otydliga?

Någon separat analys av hur väljarna uppfattar sin egen eller

partiernas positioner i den gröna dimensionen kan dock inte genomföras. Någon sådan svit av frågor ingick inte i 1988 års valundersökning.¹ I riksdagsundersökningen däremot ingick ett sådant frågebatteri. Det gör det möjligt att avsluta analyserna i detta kapitel med att undersöka hur riksdagsmännen uppfattar partiernas positioner och inbördes avstånd i den nya gröna konfliktdimensionen i svensk politik.

Partiprofilernas skärpa och innehåll

Två frågeställningar skall analyseras i detta avsnitt. Den första gäller skärpan i partiernas profiler, den andra innehållet. I båda fallen är det fråga om hur väljarna uppfattar partiernas framtoning. Analyserna gäller alltså partiprofilernas skärpa och innehåll såsom väljarna uppfattar dem, inte hur de ser ut i massmedierna eller i partipropagandan.

Begreppen profilsärpa och profilinehåll har lanserats av Mikael Gilljam.² De mäts i valundersökningarna med en öppen intervjufråga där svarspersonerna får nämna olika "saker som partierna lade särskild tonvikt vid inför årets val?". Frågan är inte en åsiktsfråga. Den är snarare en slags perceptionsfråga, som mäter väljarnas uppfattning och kännedom om partiernas politik och budskap. Intervjufrågan har funnits med i valundersökningarnas eftervalsstudier sedan 1982, vilket möjliggör analyser av hur partiernas profiler förändrats i väljarnas ögon under 1980-talet. Resultaten i tabell 4.1 visar för varje parti hur stor andel av väljarna som kunde nämna minst en sak som respektive parti lade tonvikt vid under valrörelserna 1982, 1985 och 1988. Siffrorna ger ett mått på skärpan i partiernas profiler sett från väljarnas horisont. De visar i vilken utsträckning de olika partiernas budskap över huvud taget nådde ut till väljarna.

Nykomlingen miljöpartiet var det parti som hade den tydligaste profilen 1988. Hela 80 procent av väljarna kunde nämna någonting som mp satsade på i valet. Det faktum att profilen så gott som uteslutande handlade om en enda fråga – miljö – förringar inte resultatet. Det var ju miljöfrågorna som miljöpartiet satsade på i 1988 års val. Våra resultat visar att satsningen var framgångsrik i så

¹ En första mätning av hur väljarna uppfattar sin egen och partiernas positioner i den gröna dimensionen genomförs hösten 1989. Mätningen görs så att resultaten skall bli jämförbara med motsvarande undersökning bland riksdagsmännen 1988. Se Esaiasson och Holmberg *Riksdagsenkät 1988* och Holmberg, Asp, Bennulf och Hedberg *Kärnkraften i samhället 1989*.

² Holmberg och Gilljam (1987:32–34).

Tabell 4.1 Partiprofilernas skärpa vid valen 1982, 1985 och 1988. Andel intervju-personer som nämner minst en valfråga för de olika partierna (procent)

Fråga: "Inför årets val tog partierna upp olika saker som de tyckte var viktiga. (För varje parti): Kan du säga vilka saker som (... PARTI) lade särskild tonvikt vid inför årets val?"

<i>parti</i>	1982	1985	1988
vpk	48	58	47
s	88	64	59
c	58	46	54
fp	45	62	59
m	68	70	54
kds	–	29	–
mp	–	–	80
genomsnitt för de fem gamla partierna	61	60	54

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningarnas eftervalsstudier.

motto att en mycket klar majoritet av väljarna uppfattade att miljöpartiet satte miljön i centrum.

Övriga partier lyckades mycket sämre med att få ut sina budskap. Det var endast kring 50–60 procent av väljarna som kunde nämna vad de etablerade partierna stod för i 1988 års val. För socialdemokraterna och moderaterna var utfallet det klart sämsta under 1980-talet. Bara något över hälften av väljarna (59 procent för s och 54 för m) kunde ange något som de uppfattade att socialdemokraterna eller moderaterna lade tonvikt vid 1988. Att siffrorna är låga framgår klart om man jämför med vad s och m lyckats uppnå tidigare. I löntagarfondsvalet 1982 kunde tex hela 88 procent av folket ange någonting socialdemokraterna förde fram i valrörelsen. Motsvarande högsta siffra för moderaterna är 70 procent från valet 1985.

Genomsnittligt sett lyckades de fem gamla partierna klart sämre med att få ut sina budskap 1988 än de gjorde 1985 och 1982. Färre väljare än tidigare uppfattade vad de gamla partierna stod för. Man kan bara spekulera om orsakerna; troligt är att valrörelsens inriktning – med betoningen på de nya miljöfrågorna och all uppmärksamhet på de olika affärerna – gjorde det svårt för de gamla partierna att komma fram med sina käpphästar. Kent Asps analys i kapitel 3 visar att partierna i stor utsträckning fick ut sina profiler i massmedierna, så det var kanske inte där skon klämde. Men även om de gamla partierna inte fick utkämpa valrörelsen på bortaplan i massmedierna så är det uppenbart att de hade svårt att nå ut med sina budskap.

Vad som hände mer exakt framgår tydligast om vi ser på hur innehållet i partiprofilerna förändrades 1988 jämfört med tidigare.

Underlaget för en sådan analys redovisas i tabell 4.2. För varje parti visas vilka sakfrågor som väljarna vid valen 1982, 1985 och 1988 ansåg att respektive parti satsade på. Analysen omfattar endast sådana frågor som minst tre procent av undersökningspersonerna nämnde som en profilfråga för något parti.

Tabell 4.2 Partiprofilernas innehåll vid valen 1982, 1985 och 1988 (procent)

sakområde	vpk			S			C			fp			m			kds			mp		
	82	85	88	82	85	88	82	85	88	82	85	88	82	85	88	82	85	88	82	85	88
skatter	16	46	27	3	5	14	3	6	18	3	7	32	23	36	32	-	0	-	-	-	2
ekonomi	2	1	1	12	14	6	6	1	1	3	5	2	14	7	3	-	0	-	-	-	1
sysselsättning	19	10	3	51	30	15	14	0	1	9	3	1	8	2	1	-	0	-	-	-	0
löntagarfonder	13	2	0	56	6	0	35	9	0	26	11	1	46	27	2	-	2	-	-	-	0
vänster-högerideologi	7	6	3	1	5	1	1	1	1	3	8	2	5	20	8	-	0	-	-	-	2
vårld/sjukvård	3	2	7	22	20	9	3	3	2	1	13	10	3	8	4	-	1	-	-	-	0
pensioner/äldrevård	1	1	1	14	6	4	2	2	1	1	29	9	0	2	0	-	0	-	-	-	0
familjepolitik	3	6	4	6	8	26	5	14	18	3	17	23	4	7	7	-	15	-	-	-	2
utbildning	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	4	1	1	-	0	-	-	-	0
bostäder	3	2	1	1	0	1	0	0	0	0	1	1	0	0	0	-	0	-	-	-	0
jordbruk/regionalpolitik	0	0	0	0	0	0	2	6	3	0	0	0	0	0	0	-	0	-	-	-	1
energi/kärnkraft	0	1	2	0	0	1	2	5	6	0	0	0	0	0	2	-	0	-	-	-	4
miljö	1	3	19	1	2	21	12	22	36	1	2	9	0	6	-	4	-	-	-	-	78
religion/moral	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	-	11	-	-	-	0
utrikes/säkerhetspolitik	3	2	2	7	0	1	2	1	0	4	5	1	6	2	19	-	1	-	-	-	0
rättssamhället	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	3	-	0	-	-	-	-	0

Kommentar: Analysen bygger på samma material som i tabell 4.1. Resultaten visar andelen av samtliga intervjupersoner som för respektive parti och år nämner de indikerade sakfrågorna som någonting som partiet lade tonvikt vid inför valet.

Att 1988 års val i stor utsträckning var ett miljöval märks mycket tydligt i resultaten. Miljön ökade som profilfråga för samtliga partier, mest för vpk, s och c men också för fp och m. Andelen väljare som nämnde miljön som en profilfråga för socialdemokraterna ökade t ex från 2 procent 1985 till 21 procent 1988. Motsvarande ökning för centerpartiet var från 22 procent 1985 till 36 procent 1988. Det parti som flest människor förknippade med en miljöspolitik 1988 var dock miljöpartiet (78 procent). De partier som minst kopplades till miljöfrågorna var folkpartiet (9 procent) och moderaterna (6 procent).

Två andra frågor som också ökade som profilfrågor för flera partier 1988 var skatterna och familjepolitiken (förlängd föräldraförsäkring/vårdnadsersättning). Familjepolitiken ökade mest markant för socialdemokraterna – från 8 procent 1985 till 26 procent 1988 – medan den största ökningen när det gäller skatterna återfanns för centerpartiet och folkpartiet (kanske en effekt av det inbördes skattegrälet i valsprutan?). De frågor som minskade som

profilfrågor 1988 var framför allt ett antal traditionellt vänsterhögerladdade sakområden, som tex löntagarfonderna, ekonomin, sysselsättningen och välfärdsfrågorna. Förändringen var mest dramatisk för socialdemokratiska partiet, speciellt som två av frågeområdena (sysselsättningen och välfärdsfrågorna) är socialdemokraternas starkaste positiva profilfrågor. Sysselsättningen som uppmärksammas profilfråga för s har minskat från 51 procent 1982 över 30 procent 1985 till 15 procent 1988. Motsvarande sifferserie för s och välfärdsfrågorna är 22, 20 och 9 procent. Sysselsättningen och välfärden var inte längre socialdemokraternas mest kända frågor 1988. I valet 1988 var i stället miljöfrågorna och frågan om utbyggd föräldraförsäkring de frågor som flest väljare uppfattade att socialdemokraterna lade tonvikt vid.

Motsvarande toppfrågor i de andra partiernas profiler 1988 var för vpk skatterna/matmomsen (27 procent) och miljön (19 procent), för c miljön (36 procent), skatterna (18 procent) och familjepolitiken (18 procent), för fp skatterna (32 procent) och familjepolitiken (23 procent), för m skatterna (32 procent) och utrikes/säkerhetspolitiken (19 procent) och för mp enbart miljön (78 procent). Miljöpartiets profil 1988 var extremt enfrågedominerad. Ingen annan fråga nådde över fyra procent i mp:s profil.

Utrikes- och säkerhetspolitiken som tung moderat profilfråga är en nyhet. Bakom döljer sig två konkreta frågor – först och främst försvarsfrågan (16 procent) men också EG (4 procent). En annan profilfråga som moderaterna var ensamma om var rättssäkerheten, även om det endast var 3 procent av väljarna som uppfattade att m betonade problemen med rättssäkerheten i samband med Ebbe Carlsson-affären.

Analyserna av partiprofilernas skärpa och innehåll 1988 ger upphov till två huvudslutsatser. Färre väljare än i tidigare val uppfattade vad de gamla partierna satsade på. Skärpan i partiprofilerna var mindre tydlig. När det gäller profilernas innehåll uppmärksammades delvis nya frågor för partierna samtidigt som flera traditionella profilfrågor föll bort. Det är lätt att här skylla på massmedierna. Men det är troligen att göra det alltför lätt för sig. Väljarnas bedömningar av vad partierna satsade på överensstämde visserligen förhållandevis väl med hur massmedierna täckte valet. De frågor som partierna fick komma fram mest med i medierna var också de frågor som flest väljare uppmärksammade.³

³ Rangkorrelationen för varje parti 1988 mellan hur mycket massmedierna uppmärksammade partierna i de sexton sakfrågor som redovisas i tabell 4.2 plus tre ytterligare frågor (EG, flyktingar och lag och ordning), och vad väljarna uppfattade att partierna satsade på var +0.56 för vpk, +0.60 för s, +0.47 för c, +0.61 för fp, +0.56 för m och +0.70 för mp. Att korrelationerna inte blev ännu högre

Men härav följer inte automatiskt att partierna *inte* fick ut sina profiler i press, radio och TV. Kent Asps resultat i kapitel 3 visar tvärtom på en förhållandevis god överensstämmelse mellan vad partierna satsade på 1988 och vad de fick ut i medierna. Socialdemokraterna t ex talade mindre om ekonomi och sysselsättning och mer om förlängd föräldraledighet och miljö i valet 1988. Man kan hävda att socialdemokraterna – bortsett från affärerna – fick ut de frågor de ville få ut i medierna och till väljarna.

Positiva och negativa profilfrågor

Vi vet från föregående avsnitt hur väljarna uppfattade partiernas profiler. Nu skall vi undersöka vad väljarna tyckte om det de såg. Frågeställningen i detta avsnitt gäller m a o hur väljarna värderade de olika partiernas sakfrågeprofiler. Vilka frågor var partiernas positiva respektive negativa profilfrågor i valet 1988?

Människors bedömningar av partiernas sakfrågepolitik kan mätas på många olika sätt. I valundersökningarna har vi valt att använda en öppen frågeteknik utan fasta svarsalternativ. Intervju-personerna presenteras en lista med olika sakfrågor och ombeds för varje område att ange vilket eller vilka partier som har en bra respektive en dålig politik.

De sakfrågor som togs med i 1988 års undersökning kom med som resultatet av ett medvetet urval baserat på två kriterier. Frågorna skulle dels vara partipolitiserade, dels uppmärksammade i valrörelsen. De nio frågor som togs med – sysselsättningen, miljö, skatterna, ekonomin, kärnkraften, utrikes/säkerhetspolitiken, den sociala tryggheten, barnomsorgen och rättssäkerheten – uppfyller dessa båda kriterier någorlunda väl. Även om det måste erkännas att flera av dem uppmärksammades dåligt i 1988 års valrörelse (sysselsättningen, utrikes- och säkerhetspolitiken, kärnkraften).

Resultaten i tabellen 4.3 visar hur 1988 års väljare bedömde partierna inom de nio sakfrågeområdena. Två olika analyser redovisas. En som visar hur samtliga väljare värderade de olika partiernas politik och en som visar vad svarspersonerna ansåg om det egna partiets politik.

berodde på att det fanns ett antal frågor som spelade en stor roll i massmedierna men som sällan nämndes av väljarna som frågor partierna satsade på 1988. Rättssäkerheten och affärerna är exempel för s och mp och flyktingfrågan för c och m. Tvärtom fanns det också frågor, främst familjepolitiken, som massmedierna uppmärksammade relativt sett mindre än väljarna. Mediananalysen bygger på valforskningsprogrammets samlade analys av nyhetsinnehållet i press, radio och TV under valrörelsens fyra sista veckor 1988.

Tabell 4.3 Väljarna bedömer partiernas politik i ett antal frågor 1988 (procent)

andel av samtliga väljare som angav att respektive parti har en bra eller dålig politik i de olika sakfrågorna

	vpk			s			c			fp			m			mp		
	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff
sysselsättning	5	3	+2	44	3	+41	6	3	+3	7	4	+3	7	14	-7	1	9	-8
miljö	8	2	+6	15	8	+7	29	3	+26	6	5	+1	4	26	-22	49	3	+46
skatter	7	10	-3	26	16	+10	9	4	+5	14	15	-1	20	22	-2	1	6	-5
ekonomi	2	9	-7	41	6	+35	4	5	-1	10	7	+3	14	13	+1	1	12	-11
energi och kärnkraft	7	6	+1	19	11	+8	25	12	+13	7	6	+1	18	20	-2	13	12	+1
utrikes- och säkerhetspolitik	2	9	-7	25	10	+15	5	2	+3	9	2	+7	20	10	+10	1	4	-3
social trygghet	9	2	+7	56	5	+51	10	4	+6	16	9	+7	6	29	-23	1	3	-2
barnomsorg	6	5	+1	29	12	+17	14	4	+10	19	6	+13	13	13	±0	2	2	±0
rättssäkerhet	2	4	-2	10	15	-5	5	2	+3	8	2	+6	22	3	+19	0	2	-2
genomsnitt nio frågor	5	6	-1	29	10	+19	12	4	+8	11	6	+5	14	17	-3	8	6	+2

andel av de olika partiernas egna väljare som angav att det egna partiet har en bra eller dålig politik i de olika sakfrågorna

	vpk			s			c			fp			m			mp		
	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff	bra	dålig	diff
sysselsättning	38	1	+37	64	0	+64	21	0	+21	22	0	+22	27	1	+27	4	1	+3
miljö	58	3	+55	26	4	+22	71	0	+71	19	2	+17	18	6	+12	90	0	+90
skatter	48	3	+45	46	3	+43	33	1	+32	51	4	+47	74	1	+73	9	4	+5
ekonomi	20	1	+19	61	1	+60	12	0	+12	39	0	+39	58	1	+57	4	8	-4
energi och kärnkraft	51	3	+48	33	4	+29	63	5	+58	26	2	+24	59	4	+55	47	6	+41
utrikes- och säkerhetspolitik	15	5	+10	36	2	+34	9	0	+9	23	1	+22	57	0	+57	4	3	+1
social trygghet	53	3	+50	78	1	+77	35	0	+35	47	0	+47	27	5	+22	4	1	+3
barnomsorg	44	4	+40	47	2	+45	42	0	+42	48	0	+48	43	1	+42	7	1	+6
rättssäkerhet	14	3	+11	19	4	+15	11	1	+10	20	0	+20	57	0	+57	2	1	-1
genomsnitt nio frågor	38	3	+35	46	2	+44	33	1	+32	33	1	+32	47	2	+45	19	3	+16

Kommentar: Resultaten bygger på ett antal öppna intervjufrågor där väljarna fick ange vilket eller vilka partier som de tyckte förde en bra respektive dålig politik i de olika frågorna.

Analyserna ger i huvudsak upphov till samma slutsatser oavsett om de gäller hela valmanskåren eller enbart partiernas egna väljare. Frågor där partiernas politik är populär bland många väljare och kritiserad av få (=positiva profilfrågor) tenderar att vara samma frågor bland samtliga väljare som bland enbart de egna väljarna. Samma gäller för de frågor där relativt många väljare är kritiska och få är uppskattande (=negativa profilfrågor).

Socialdemokraterna tex fick både bland de egna väljarna och i valmanskåren som helhet mest beröm 1988 i partiets två traditionella profilfrågor, sysselsättningen och de sociala trygghetsfrågorna. De positiva omdömena var to m något vanligare än i tidigare val på 1980-talet.⁴ Ekonomin var en tredje fråga där socialdemokraterna 1988 fick klart mer beröm än kritik bland väljarna.⁵

⁴ Övervikten för positiva omdömen om socialdemokraternas sysselsättningspolitik har varit +17 1979, +33 1982, +28 1985 och +41 1988. Resultatet för bedömningen av socialdemokraternas sociala trygghetspolitik var +49 1985 och +51 1988. Frågan har inte funnits med i tidigare undersökningar.

⁵ På en frågan om Sveriges ekonomi förbättrats, förblivit densamma eller försäm-

De frågor där socialdemokraternas politik fick minst positiv uppskattning var rättssäkerheten och miljön. När det gäller rättssäkerheten var det to m fler väljare som tyckte att socialdemokraterna hade en dålig politik än som ansåg att partiets politik var bra. Så illa råkade socialdemokraterna inte ut i någon av de andra frågorna vi undersökte. Förmodligen ser vi här en av effekterna av Ebbe Carlsson-affären. I miljöfrågan var resultatet något bättre – andelen positiva omdömen i väljarkåren översteg i vilket fall andelen negativa. Och det är ett framsteg eftersom socialdemokraternas miljöpolitik alltid tidigare förorsakat lika mycket kritik som beröm från väljarnas sida. Miljön var fortfarande en relativt svag fråga för socialdemokraterna 1988, men den var mindre svag än tidigare.

Vänsterpartiet kommunisternas sakfrågepolitik omnämndes av relativt få väljare både när det gäller beröm och kritik. Partiets mest positiva frågor 1988 var miljön och den sociala tryggheten medan ekonomin och utrikes- och säkerhetspolitiken var de mest negativa. Resultaten är inga nyheter. De har sett likadana ut vid de senaste valen. Väljarnas värdering av vänsterpartiet kommunisternas sakfrågeprofil har inte förändrats nämnvärt under 1980-talet.

Centerpartiets stora positiva profilfråga 1988 var precis som tidigare miljön. Andel väljare i hela valmanskåren som förknippade centerpartiet och miljöfrågorna på ett positivt sätt var dock mindre 1988 (29 procent) än vid valen 1982 (42 procent) och 1985 (35 procent). Centerpartiets positiva miljöprofil har försvagats i väljarnas ögon. Kärnkraften är en annan fråga där centerpartiet traditionellt brukat få mer beröm än kritik, så ock 1988. Men precis som tidigare är kärnkraften också den fråga där centerpartiet får mest kritik både i väljarkåren som helhet och bland egna väljare. En annan fråga där centerpartiet 1988 precis som vanligt fick förhållandevis mycket kritik och dessutom föga beröm var ekonomin. Relativt sett har ekonomin varit en negativ profilfråga för centerpartiet under hela 1980-talet.

Folkpartiets starkaste frågor var 1988, liksom 1985, de socialliberala frågorna (social trygghet och barnomsorg). Övervikten för positiva omdömen var dock något mindre 1988. Den mest negativa profilfrågan för folkpartiet 1988 var skatterna, även om fp:s egna väljare uppskattade partiets skattepolitik relativt mycket. Miljön

rats under de två tre senaste åren svarade 64 procent av 1988 års väljare förbättrats medan endast 13 procent svarade försämrats. Övervikten för positiva omdömen om socialdemokraternas ekonomiska politik har varit + 11 1982, +17 1985 och +35 1988.

var också en relativt svag fråga för folkpartiet 1988, t o m något svagare än 1985, trots satsningen på miljöfrågorna (naturvården) under valrörelsen.

Moderaterna hade 1988 fyra frågor där partiets politik rönt mest uppskattning i valmanskåren som helhet – rättssäkerheten, skatterna, utrikes- och säkerhetspolitiken och kärnkraften. Endast två av dem kan dock betraktas som positiva profilfrågor (säkerhetspolitiken och rättssäkerheten). De övriga två (skatterna och kärnkraften) är omstridda profilfrågor för moderaterna, där lika många väljare är positiva som negativa. Internt bland de egna väljarna är dock skattefrågan moderaternas starkaste fråga. Utrikes- och säkerhetspolitiken var det enda område bland dem vi mätte där moderaternas positiva profil förstärktes 1988. På minusidan hade moderaterna 1988, precis som tidigare, två klart negativa profilfrågor – miljön och den sociala tryggheten. När det gällde trygghetsfrågorna var övervikten för negativa värderingar i hela väljarkåren något mindre än 1985 medan det var tvärtom när det gällde miljön. Moderaternas miljöpolitik fick något mer kritik 1988 än 1985 bland samtliga väljare. Bland de egna väljarna gick det något bättre 1988 – de positiva omdömena om partiets miljöpolitik övervägde över de negativa. Det gjorde de inte i valet 1985.

Miljöpartiet, slutligen, hade miljön som en mycket positiv profilfråga 1988. Hela 49 procent av samtliga intervjupersoner angav att miljöpartiet hade en bra politik i miljöfrågor. Andelen personer som var kritiska var endast 3 procent. Kärnkraften var ytterligare en fråga där miljöpartiets politik uppmärksammades av relativt många väljare, men här var kritiken nästan lika vanlig som berömmet. Miljöpartiets mest negativa profilfråga var ekonomin och i viss mån också sysselsättningen. Även bland de egna väljarna fick miljöpartiet mer kritik än beröm när det gällde ekonomin. Mp-väljarna var överlag – fränsett miljön och kärnkraften – mycket sparsamma med beröm till det egna partiet. Övriga partiers väljare uttryckte i genomsnitt en klart större uppskattning av det egna partiets sakfrågepolitik. Miljöpartiets profil och väljarstöd framstår som exceptionellt enfrågedominerat jämfört med övriga partiers.

Ideologiska positioner

Vänster-högerdimensionen är inte död i svensk politik, trots alla försök att dödförklara den. Den är fortfarande en central partipolitisk konfliktlinje som påverkar handlandet på de flesta nivåer i politiken, såväl bland väljare som bland beslutsfattare i partierna och i riksdagen. Väljarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar

var exempelvis ännu 1988 den enskilda åsikt som var starkast kopplad till partivalet.⁶ Partiernas positioner på vänster-högerskalan och hur människorna uppfattar dem är alltså fortfarande mycket viktiga informationsbitar om man vill analysera svensk politik. Väljarnas perceptioner av var på skalan de olika partierna står och hur stora de inbördes avstånden är ger en uppfattning om hur partiernas ideologiska vänster-högerprofiler ser ut i väljarnas ögon.

Resultaten i figur 4.1 visar hur svenska väljare har uppfattat partiernas vänster-högerpositioner vid valet 1979-1988. Skalfrågetekniken har använts. Intervjupersonerna har ombetts att placera partierna på en skala från 0 (vänster) till 10 (höger). Frågetekniken är mycket framgångsrik i så motto att över nittio procent av svarspersonerna vid varje tillfälle placerade ut samtliga partier på skalan.

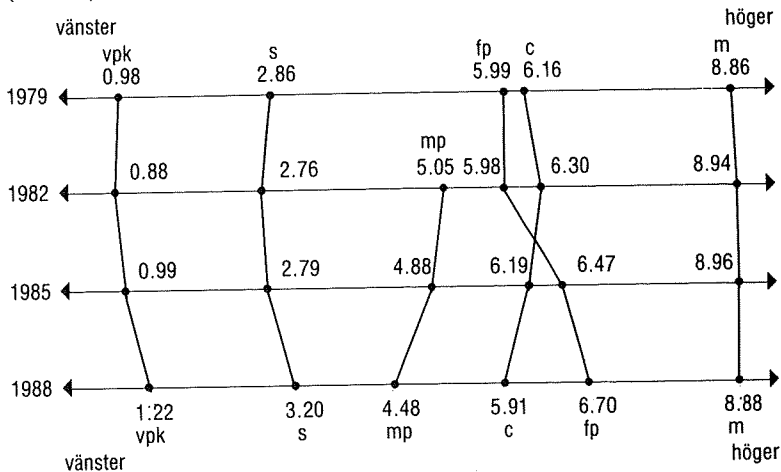
Men att de flesta väljare är villiga att placera ut partierna på en skala är naturligtvis inget bevis för att de också förstått vad som vanligen menas med begreppen vänster och höger. Någon tvekan om att en klar majoritet av svenska väljare förstår vad som avses med vänster och höger finns dock knappast. Åsiktssambanden mellan väljarnas egna inställningar i olika centrala vänster-högerfrågor (löntagarfonder, grad av marknadsekonomi, grad av socialism) och hur de placerar sig själva på vänster-högerskalan har alltid varit höga i valundersökningarna (kring +.60 1988). De allra flesta väljare placerar dessutom de fem gamla partierna på ett mycket rimligt sätt på vänster-högerskalan. Vid valet 1988 placerade hela 85 procent av intervjupersonerna ut de äldre partierna enligt något av de två traditionella sätten att rangordna partierna från vänster till höger (antingen vpk, s, c, fp, m eller vpk, s, fp, c, m).

Någon ökad osäkerhet/oenighet om hur partierna skall placeras på vänster-högerskalan kan heller inte spåras bland väljarna. Den genomsnittliga standardavvikelsen i svarspersonernas placeringar av de fem gamla partierna har varit stabil under hela åttiotalet (kring 1.45 enheter). Den nya gröna dimensionen har ännu inte gjort det märkbart svårare för väljarna att iaktta vänster-högerskillnader mellan partierna.

De konkreta resultaten ger en fascinerande bild av hur väljarna har uppfattat partiernas ideologiska vänster-högerförskjutningar under 1980-talet. Under slutet av den borgerliga regeringsperio-

⁶ Sambandet mellan väljarnas självuppskattade vänster-högerposition och valet av parti var .73 1988 (eta).

Figur 4.1 Väljarnas placeringar av partierna på vänster-högerskalan 1979–1988 (medeltal)

Kommentar: Skalan kan variera mellan 0–10; ju lägre värde desto mer vänster. Medeltalen för kds är: 1982 5.70, 1985 6.04 och 1988 5.67.

den (1979–1982) uppfattade väljarna inga positionsförändringar. Avstånden mellan partierna var i stort sett konstanta och folkpartiet uppfattades som något till vänster om centerpartiet. Det var först efter maktskiftet 1982 som partierna började röra på sig i väljarnas ögon. Men då blev förändringarna desto större. Enligt väljarnas uppfattningar försköts samtliga partiers vänster-högerpositioner relativt mycket under perioden 1982–1988. Det enda undantaget var moderaterna som uppfattades som stabilt placerat på högerkanten. För de övriga partierna tycker sig väljargenomsnittet ha registrerat klara förändringar.

När det gäller vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna visar resultaten mycket tydligt att de har gått åt höger i folks ögon, speciellt efter 1985. Medeltalsförskjutningen är 0.34 enheter åt höger för vpk och 0.44 enheter för s. Det är förhållandevis mycket. En förändring på cirka 0.10 enheter är statistiskt signifikant (på 0.05-nivån).

Förändringarna är minst lika markanta för mittenpartierna. Efter avgången från regeringen 1982 har centerpartiets vänster-högerprofil förskjutits åt vänster bland väljarna (0.39 enheter) medan folkpartiets profil förskjutits åt höger (0.72 enheter). Vid valet 1988 uppfattades folkpartiet som klart mer högerorienterat än centerpartiet.

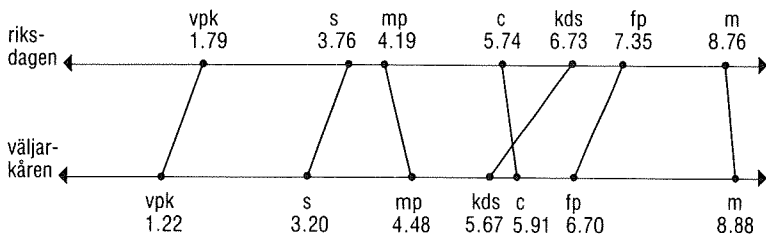
En effekt av dessa förändringar i väljarnas perceptioner av parti-

ernas positioner är att de uppfattade vänster-högeravstånden mellan partierna också förändrats. Beräknat utifrån genomsnittsvärdena har t ex väljarnas uppfattning om storleken på det ideologiska vänster-högeravståndet mellan socialdemokraterna och centerpartiet minskat från ett avstånd på 3.54 enheter 1982 till 2.71 enheter 1988. På samma sätt har uppfattningen om avståndet mellan folkpartiet och moderaterna minskat från 2.96 enheter 1982 till 2.28 enheter 1988. Partiernas relativa vänster-högerpositioner har förblivit desamma under 1980-talet (bortsett från att c och fp bytt plats), men uppfattningarna om flera av de politiskt viktiga partiavstånden har förändrats.

Resultaten för miljöpartiet har naturligtvis ett speciellt intresse. Genomsnittsvärdena visar att det nya miljöpartiet uppfattades som ett parti placerat mitt på vänster-högerskalan 1982. Sedan dess har dock miljöpartiet alltmer kommit att ses som ett parti med placering något till vänster om mitten. I väljarnas ögon har avståndet i vänster-högerfrågor mellan socialdemokraterna och miljöpartiet minskat från 2.29 enheter 1982 till endast 1.28 enheter 1988.

De förändringar i partiernas vänster-högerpositioner som väljarna tyckte sig kunna iaktta mellan 1985 och 1988 var de inte ensamma om att tycka sig kunna se. Även en så informerad grupp som riksdagsledamöterna tyckte sig kunna iaktta samma förskjutningar. Resultat från valforskningsprogrammets enkätstudier med riksdagsmännen 1985 och 1988 visar att ledamöternas genomsnittsplaceringar av partiernas vänster-högerpositioner förändrades precis på samma sätt som väljarnas. Exakt som bland väljarna placerades vpk, s och fp mer till höger 1988 än 1985 medan c, mp, kds och m uppfattades mer till vänster.

Figur 4.2 Riksdagsmän och väljare placerar partierna på en vänster-högerskala 1988 (medeltal)

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningen 1988 och från valforskningsprogrammets riksdagsenkät med de riksdagsledamöter som valdes 1988. Andelen intervjuade personer som besvarade frågan och placerade ut samtliga partier på skalan är över 90 procent bland både riksdagsmännen och väljare. Skalan kan variera mellan 0-10; ju lägre värde desto mer vänster.

Riksdagsmän och väljare är något mindre överens om var de olika partierna mer exakt befinner sig på vänster-högerskalan. Rangordningen av partierna från vänster till höger är densamma (frånsett att riksdagsledamöterna placerar kds till höger om c medan väljarna gör tvärtom), men flera av de konkreta placeringarna är relativt olika mellan riksdagsmän och väljare. Ledamöterna uppfattar i genomsnitt vpk och s mer till höger än väljarna. Detsamma gäller för placeringen av kds och fp, medan c och mp däremot placeras mer till vänster av riksdagsmännen än av väljarna. Moderaterna uppfattas också något mer till vänster (något mindre till höger) bland ledamöterna än bland väljarna.

Vad som ligger bakom bedömningskillnaderna mellan väljare och valda kan man spekulera om, men den viktigaste slutsatsen av analysen är tämligen klar. Sett i ett större perspektiv är det förmodligen likheterna mellan nivåerna snarare än olikheterna som är det mest anmärkningsvärda i figur 4.2. I så fall kan vi konstatera att det råder en förhållandevis hög grad av överensstämmelse mellan riksdagsmän och väljare när det gäller hur de uppfattar partiernas ideologiska vänster-högerpositioner. Osäkerheten i slutsatsen beror på att vi inte har mycket att jämföra våra resultat med. Få studier av detta slag har genomförts tidigare eller i andra länder.⁷

Även om vänster-högerdimensionen inte är död är det helt klart att den inte längre är ensam herre på täppan. En ny politisk konfliktlinje, som delvis går på tvärs med vänster-högerkonflikten, har vuxit fram i Sverige. Miljöpartisterna har fått döpa den och den går numera under namnet den gröna dimensionen. Tidigare kallades den ibland i akademiska sammanhang för tillväxt-ekologidimensionen.⁸

Väljarnas subjektiva uppfattningar om partiernas positioner i den nya gröna dimensionen mättes inte i 1988 års valundersökning. Vi valde i stället att använda de mer informerade riksdagsmännen som försökskaniner. I 1988 års riksdagsenkät gjordes ett första försök att mäta subjektiva positioner på en grön skala. Vi mätte både självuppskattad egen åsikt och uppfattningar om var partierna står någonstans. Samma skalmätningsteknik som används för vänster-högerskalan utnyttjades för den gröna skalan. Ytterpunkterna betecknades 0 (inte alls åt det gröna hållet) och 10 (mycket långt åt det gröna hållet).

Mätningen blev framgångsrik i den meningen att de allra flesta riksdagsmän (över 90 procent av de intervjuade ledamöterna) pla-

⁷ För översikter om representationsforskning, se Esaiasson och Gilljam (1985), Jewell (1983) och Holmberg och Esaiasson (1988).

⁸ Se Vedung (1979) och Holmberg och Asp (1984:438-440).

cerade ut sig själva och partierna i den gröna dimensionen.⁹ Oenigheten om de olika partiernas gröna positioner var något större än när det gäller motsvarande positionerna på vänster-högerskalan. Den genomsnittliga standardavvikelsen för riksdagsledamöternas placering av partierna i den gröna dimensionen var 1.87 enheter. Motsvarande värde var 1.43 när det gällde placeringarna i vänster-högerdimensionen. En av orsakerna till den större oenigheten i de gröna placeringarna var en tendens, som återfanns i alla partier, att se det egna partiet som mer grönt än vad andra ledamöter utanför partiet uppfattade det som. Grönt var ett positivt värdeord i 1988 års val. Alla ledamöter tenderade att färga sina egna partier lite grönare än vad motståndarna gjorde.¹⁰

Resultaten i figur 4.3 visar genomsnittsvärdena för samtliga riksdagsmäns placering av partierna på den gröna skalan. För jämförelsens skull har också placeringarna av partierna på vänster-högerskalan tagits med i samma figur. På så sätt får vi en bild av hur riksdagsledamöterna ser på partiernas positioner och inbördes avstånd i Sveriges nya tvådimensionella konfliktmodell.

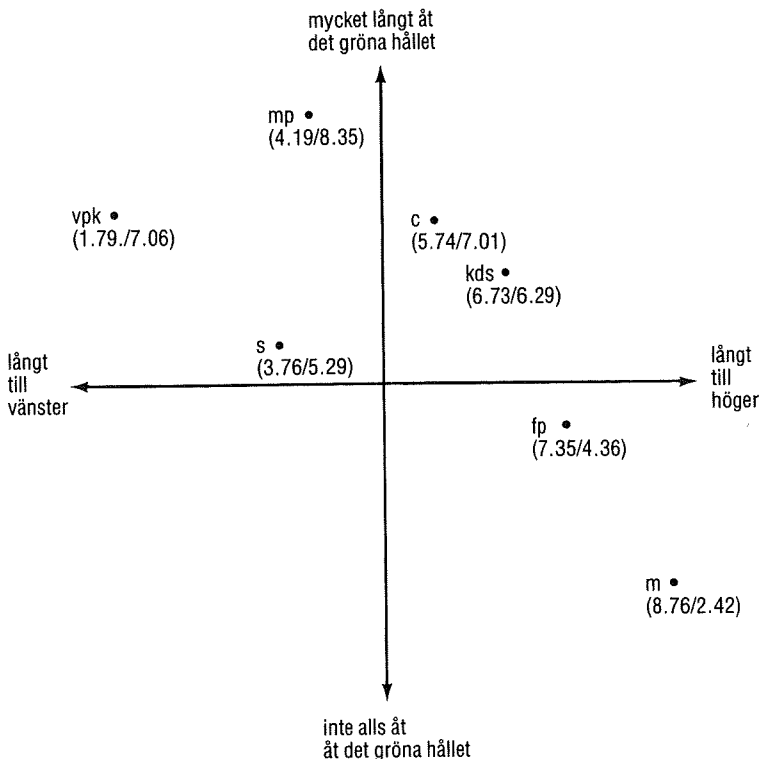
Bilden är intressant och känns riktig i den meningen att den överensstämmer med hur partiernas positioner avporträtteras i den politiska debatten.¹¹ Den subjektiva gröna skalan tycks vara användbar. Den ger valida resultat. I genomsnitt placerade riksdagsledamöterna miljöpartiet längst ut åt det gröna hållet (8.35) följt av vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet på ungefär samma position (7.06 respektive 7.01). Kds placerades

⁹ Andelen intervjuade ledamöter som placerade ut den egna positionen på den gröna skalan var 92 procent. Det parti som minst andel ledamöter placerade på skalan var kds (85 procent). Mp placerades av 90 procent medan övriga partier placerades av 92 procent. Som en jämförelse kan nämnas att 96 procent av de intervjuade riksdagsmännen angav en egen position på vänster-högerskalan. Det parti som minst andel ledamöter placerade på vänster-högerskalan var mp (88 procent). Även de intervjuade mp-ledamöterna placerade ut sig själva och mp på vänster-högerskalan (89 procent).

¹⁰ Vpk- och mp-ledamöter placerade tex i genomsnitt moderaterna på värdet 0.89 på den gröna skalan, s-ledamöterna satte moderaterna på 1.96 medan m-ledamöter själva satte det egna partiet på 4.75. Socialdemokraterna sattes på värdet 4.00 av vpk-ledamöterna och på värdet 4.45 av m-ledamöterna medan s-ledamöterna placerade socialdemokraterna på 6.99. Tendensen att grönfärga det egna partiet återfanns i samtliga partier. För en mer generell analys av fenomenet med perceptiva snedvrindningar och önsketänkande, se Granberg and Holmberg (1988:30–34) och Holmberg och Esaïasson (1988:125–133).

¹¹ Bilden är mindre lyckad när det gäller relationen mellan de båda dimensionerna. Den 90-gradiga vinkeln mellan de båda åsiktsaxlarna i figuren anger att dimensionerna skall vara orelaterade till varandra. Men det är de inte. Korrelationen mellan riksdagsmännens subjektiva vänster-högerplaceringar och placeringar på den gröna skalan är $-0.44(r)$. Det finns alltså en tendens till att vänster och grön går hand i hand i riksdagen.

Figur 4.3 Riksdagsmännen placerar partierna på en vänster-högerskala och i den gröna dimensionen (medeltal)

Kommentar: Resultaten kommer från valforskningsprogrammets enkät med de riksdagsmän som valdes 1988. Vänster-högerskalan kan variera mellan 0 (långt till vänster) och 10 (långt till höger). Den gröna dimensionen kan variera mellan 0 (inte alls åt det gröna hållet) och 10 (mycket långt åt det gröna hållet). Koordinatvärdena inom parenteserna visar först vänster-högermedeltalen sedan medeltalen i den gröna dimensionen. Över 90 procent i genomsnitt av de intervjuade riksdagsledamöterna placerade ut partierna på de båda skalorna.

också nära den gröna polen på skalan (6.29). Socialdemokraternas och folkpartiets positioner uppfattades som nära mitten av skalan, med s något grönare (5.29) än fp (4.36). Moderaterna, slutligen, placerades av riksdagsgenomsnittet relativt långt ut åt det icke-gröna hållet (2.42).

Resultaten gäller enbart för riksdagsmännen. Vi kan inte veta om också väljarna har så klara uppfattningar om åsiktsskillnaderna mellan partierna på den gröna dimensionen. Men resultaten för riksdagsledamöterna är naturligtvis intressanta i sig. De visar att informerade bedömare av svensk politik inte ser några tätt sam-

manhållna block av partier i den nya tvådimensionella konfliktstrukturen som vuxit fram på 1980-talet. De inbördes avstånden mellan olika partier i den tvådimensionella rymden i figur 4.3 gör det inte lätt att tala om exempelvis ett borgerligt block eller ett socialistiskt block. De inbördes avstånden mellan blockmedlemmar är ofta större än avstånden till förmenta motståndare. Centerpartiet placeras t ex närmare socialdemokraterna än moderaterna i både den gröna dimensionen och på vänster-högerskalan. Sannolikheten för att ett grönt block växer fram ser heller inte särskilt ljus ut när vi ser hur stora de inbördes avstånden bedöms vara mellan de tilltänkta medlemmarna vpk, c, mp och kds.

Ser vi enbart till i vilka kvadranter i den tvådimensionella rymden som de olika partierna placerades av riksdagsmännen kan vi möjligen tala om tre andra block i svensk politik. Ett rödgrönt bestående av vpk, s och mp, ett blågrönt bestående av c och kds och ett blågrått eller blå/icke-grönt bestående av fp och m. Bedömningarna av partiernas ideologiska positioner på den gamla vänster-högerskalan och i den nya gröna dimensionen visar på så stora avstånd mellan partierna och inom olika tänkbara block att några självklara block- eller koalitionsbildningar knappast finns. Fältet är relativt öppet för nya ovanliga grupperingar under nittioalet.

Nygamla profiler

I en tid när partiernas grepp om väljarna försvagas och allt fler bestämmer sig sent under valrörelserna blir partiernas profiler ett allt viktigare konkurrensmedel. Det gäller att ha en skarp och positiv profil i frågor som är viktiga för människor. Sett mot denna bakgrund är det anmärkningsvärt att skärpan i samtliga partiers profiler (utom mp:s) minskade i valet 1988. Väljarna hade svårare än tidigare att urskilja vad de olika partierna satsade på i valet. Det är inte ett särskilt djärvt förmodande att tro att det hade att göra med att 1988 års valrörelse handlade mycket om Ebbe Carlsson och döda själar. De nya miljöfrågorna och olika affärer dominerade valrörelsen och gjorde det svårt för de traditionella vänster-högerfrågorna att hamna i centrum som de brukar göra.

Innehållet i partiernas otydligare profiler var också delvis annorlunda 1988 än det hade varit i tidigare val under 1980-talet. Sysselsättningen och välfärden uppfattades t ex inte som de frågor som socialdemokraterna satsade på 1988. I de många väljarnas ögon hade de ersatts av miljöfrågorna och familjepolitiken. Från socialdemokratisk synpunkt var den förändringen inte helt lyckad. Sysselsättningen och välfärden är partiets två starkaste positiva profilfrågor (och var så också 1988). Att de hamnar i utkanten av

valdebatten och förknippas mindre med socialdemokraterna är naturligtvis inte bra för partiet. Speciellt som de frågor som ersatte dem som de mest uppmärksammade frågorna i socialdemokraternas profil (miljön och familjepolitiken) inte på långa vägar är lika positiva profilfrågor för partiet. En fråga som var en rent negativ profilfråga för socialdemokraterna 1988 var rättssäkerheten (affärerna).

Ett annat parti som också framträdde med en delvis ny profil 1988 var moderaterna. Det uppfattades inte som lika hårt satsande på de gamla vänster-högerfrågorna (ekonomin, löntagarfonderna, ideologi), även om skattefrågan fanns kvar som en viktig profilfråga för partiet. Det nya inslaget i moderaternas profil 1988 var utrikes- och säkerhetspolitiken, som förknippades mer positivt med partiet än tidigare.

Valets stora segrare, miljöpartiet, visade sig ha varit ett extremt enfrågeparti 1988. Miljön var det enda väljarna uppfattade i partiets profil. Men det uppmärksammades å andra sidan av många väljare och de tyckte om vad de såg. Miljön var en mycket stark positiv profilfråga för miljöpartiet. Den kompenserade att miljöpartiets politik på andra områden för det mesta bemöttes med mer kritik än beröm.

Tecken till klara profilförändringar syntes också när väljarna bedömde partiernas ideologiska vänster-högerpositioner. I väljarnas ögon har både vänsterpartiet kommunisterna och socialdemokraterna förskjutits åt höger under slutet av 1980-talet. Detsamma gäller folkpartiet medan centerpartiet och miljöpartiet uppfattas ha gått åt vänster. Moderaterna uppfattas i stort sett ha stått still ute på högerkanten. Väljarnas åsikter om hur partierna förskjutits på vänster-högerekalan var inga slumpprodukter. De delades på varje punkt av mer informerade bedömare, nämligen av de riksdagsledamöter som valdes 1988. Riksdagsmännen uppfattade inte alltid partiernas positioner på exakt samma sätt som väljarna, men när det gällde hur partierna förflyttats var väljare och valda helt överens. Förutsatt att riksdagsmännen (som insatta observatörer) vet vad de talar om, dvs att de förskjutningar verkligen inträffat som de tycker sig ha iakttagit, är överensstämmelsen i bedömningarna mellan väljare och valda trösterik. Den visar att partierna inte kan förflytta sig ideologiskt utan att det registreras bland väljarna.

5 Väljare på vandring

Sören Holmberg

Väljarnas partibyten är bara en av flera faktorer som åstadkommer rörelse och förändring vid valen. Men det är den mest betydelsefulla. De andra förändringsfaktorerna – förstagångsväljarnas röstning, hur avlidna väljare röstat tidigare och vilka partier som tappar mest till valskolket respektive lyckas bäst med att mobilisera tidigare röstskolkare – omfattar färre människor och har under de senaste 25–30 åren betytt mindre för partiernas valresultat. Längre tillbaka i tiden när röstskolket var vanligare och partibyterna färre kan förändringar i valdeltagandet ha varit viktigare. Det vet vi dock inget exakt om. Intervjuundersökningar med svenska väljare var få och osäkra före 1960-talet.

Partibytenas betydelse har ökat genom åren. Andelen väljare som byter parti vid valen är mycket högre i dag än under 1950- och 1960-talen. Samtidigt har valskolket minskat. Utrymmet för partierna att göra stora mobiliseringsvinster eller att råka ut för stora demobiliseringsförluster har krympt.

Frågan är vad 1988 års val innebar i detta sammanhang. Valdeltagandet sjönk ju drastiskt – från 89.9 procent 1985 till 86.0 procent 1988. Det är den näst största nedgången i röstandet i riksdagsvalen sedan den allmänna rösträtten infördes 1921. Endast krigsval 1940 kan uppvisa en något större minskning – från 74.5 procent 1936 till 70.3 procent 1940. Förluster till soffan kan alltså potentiellt ha spelat en mycket stor roll för valutgången 1988; en större roll än vid något annat efterkrigsval.

Miljöpartiets intåg i riksdagen var ett annat unikt drag i 1988 års val. Frågan är om det i huvudsak var partibytesvinster som låg bakom den framgången eller om det till stor del var förstagångsväljare och tidigare röstskolkare som hjälpte miljöpartiet in i riksdagen.

Partibyternas roll som de viktigaste förändringsskaparna i moderna svenska val kan alltså ha hotats 1988. Syftet med analyserna i detta kapitel är att utröna vad som de facto hände. Vi kommer att kartlägga väljarströmmarna mellan valen 1985 och 1988 och studera i vad mån olika förändringar i partiernas röstandelar berodde på

förskjutningar i väljarkårens sammansättning, på förändringar i valskolket eller på partibytena. Resultaten kommer att jämföras med tidigare val för att ge ett historiskt perspektiv.

Förändringar i väljarkårens sammansättning

Valmanskåren ökade i storlek mellan 1985 och 1988. Antalet röstberättigade steg med 80 578 personer. Förstagångsväljarna var något fler än de som avlidit sedan 1985. Nytilskottet till väljarkåren bestod inte enbart av ungdomsväljare. En mindre del, ungefär 15 procent, var invandrare som hade blivit svenska medborgare.

Resultaten i tabell 5.1 visar vilken betydelse förändringarna i väljarkårens sammansättning hade för valutgången. Uppgifterna om de avlidnas röstning 1985 kommer från panelurvalet. Antalet personer är få, endast 50 stycken efter vägning till rätt proportion i totalurvalet, vilket gör resultaten osäkra. De beräknade effektmåtten visar hur partiernas röstandelar skulle ha påverkats om förstagångsväljarna inte röstat 1988 respektive om de döda kunnat delta i valet och stött samma partier som de gjorde 1985.

Tabell 5.1 Förändringar i väljarkårens sammansättning 1985–1988. Effekter på partiernas röstandelar 1988 (procent)

	partival 1985 resp. 1988							summa antal		
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga	procent	interjuvade
avlidna mellan 1985 och 1988	8	48	8	4	32	0	0	0	100	50
förstagångsväljare 1988	6	44	7	15	22	1	4	1	100	144
effekt av avgången från väljarkåren	±0.0	-0.1	+0.1	+0.1	-0.3	+0.1	+0.1	±0.0		
effekt av nytilskottet till väljarkåren	+0.1	-0.1	-0.3	+0.2	+0.3	±0.0	-0.2	±0.0		
nettoeffekt av förändringen	+0.1	-0.2	-0.2	+0.3	±0.0	+0.1	-0.1	±0.0		

Kommentar: Effektmåtten visar hur partiernas röstandelar 1988 skulle ha påverkats om förstagångsväljarna *inte* hade deltagit i valet respektive om de avlidna hade kunnat rösta och stött samma partier 1988 som de gjorde 1985. Uppgifterna om de avlidna väljarnas röstning 1985 har hämtats från panelurvalet 1985–1988 (halva totalurvalet) och vägts upp till det dubbla antalet för att få rätt proportion i det stora urvalet.

Förändringarna i valmanskårens sammansättning fick inte några dramatiska effekter 1988. Socialdemokraterna förlorade något på de avlidnas avgång från väljarkåren. Cirka hälften (48 procent) av de väljare som dog mellan 1985 och 1988 var socialdemokrater

enligt våra siffror. Det är inget överraskande resultat. Socialdemokraterna har ett åldrande väljarstöd och partiet har förlorat röstandelar på grund av avgången från valmanskåren i samtliga val sedan mitten av 1970-talet.

Förstagångsväljarnas röstning avvek mycket lite från det allmänna mönstret 1988. De röstade i allt väsentligt på samma sätt som övriga väljare. Effekten av deras inträde i väljarkåren blev därför begränsad, men inte ointressant. Det visar sig nämligen att det var valets två största förlorare – folkpartiet och moderaterna – som vann mest på förstagångsväljarnas röstning medan centerpartiet var det parti som tappade mest. Inte heller miljöpartiet gjorde något bra val bland förstagångsväljarna 1988. Enligt våra siffror fick miljöpartiet ett något svagare stöd bland förstagångsväljarna (4 procent) än bland väljarna i övrigt.

Unga förstagångsväljare röstade också mycket likt väljarna som helhet 1988. Under 1980-talet har ungdomsväljarnas partival inte avvikit lika mycket från äldre väljares som under 1960- och 1970-talen. Vänsterpartiet kommunisternas tidigare starka ställning bland de yngsta väljarna försvann t ex helt 1988.

Tabell 5.2 Unga förstagångsväljares partival 1982–1988 (procent)

valår	parti								summa antal	
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga	cent	inter- juvade
1982	7	45	13	6	23	3	3	0	100	139
1985	7	43	8	16	22	1	3	0	100	154
1988	5	44	8	15	22	1	4	1	100	131

Kommentar: Analysen omfattar enbart unga förstagångsväljare (18–21 år).

Miljöpartiets relativt svaga resultat bland ungdomsväljarna kan tyckas förvånande, bland annat mot bakgrund av att partiet hade ett starkt stöd bland unga människor i många opinionsundersökningar före valet.¹ Det är möjligt att vårt resultat något underskattar miljöpartiets styrka bland de yngsta väljarna, men troligen inte mycket. Statistiska centralbyråns stora PSU-mätning från hösten 1988 visar också att miljöpartiet inte gjorde ett speciellt bra val bland förstagångsväljarna 1988. Enligt PSU-studien fick miljöpartiet stöd av 5.9 procent av 1988 års förstagångsväljare.²

¹ Se tex SCB:s PSU-mätning från maj 1988 och statsvetenskapliga institutionens i Göteborg SOM-undersökningar 1986 och 1987.

² Sollander (1989:3–7). Enligt PSU:s novembermätning 1988 fördelade sig förstagångsväljarna på följande sätt i valet 1988: vpk 4.6, s 44.4, c 7.9, fp 15.9, m 19.2, mp 5.9 och övriga partier (inkl. kds) 2.1 procent.

Förändringar i valdeltagandet

Det gamla påståendet att ett sänkt valdeltagande i första hand drabbar socialdemokraterna får *inte* stöd när man ser närmare på vad som hände 1988. Våra resultat ger snarare stöd åt den valtolkning som Bengt Westerberg och Carl Bildt framförde redan på valnatten, dvs att det främst var folkpartiet och moderaterna som förlorade på nedgången i valdeltagandet. Enligt våra siffror var det folkpartiet och moderaterna, inte socialdemokraterna, som tappade mest till soffan 1988.

Tabell 5.3 Individuella förändringar i valdeltagandet mellan 1985 och 1988. Effekter på partiernas röstandelar (procent)

	partival 1985 resp. 1988							övriga	summa procent	antal intervjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp			
demobiliserade väljare: röstade 1985 men inte 1988	5	40	12	18	22	0	3	0	100	186
mobiliserade väljare: röstade 1988 men inte 1985	7	49	3	9	10	3	19	0	100	59
effekt av demobiliseringen	+0.1	+0.3	±0.0	-0.4	-0.4	+0.2	+0.2	±0.0		
effekt av mobiliseringen	+0.1	+0.1	-0.2	-0.1	-0.1	±0.0	+0.3	-0.1		
nettoeffekt av förändringarna i valdeltagandet	+0.2	+0.4	-0.2	-0.5	-0.5	+0.2	+0.5	-0.1		

Kommentar: Resultaten omfattar enbart väljare som var röstberättigade både i riksdagsvalet 1985 och i riksdagsvalet 1988. Uppgifterna om valdeltagandet har hämtats från de officiella röstlängderna. Blankröstning har definierats som icke-röstning. Totala antalet intervjuade blankröstare var 19 1985 och 33 1988. Analyserna omfattar, förutom intervjuade personer 1988, också ett antal väljare från panelurvalet 1985–1988 som enbart intervjuades 1985.

De borgerliga partierna, även centerpartiet, förlorade också röstandelar på en svag mobilisering av tidigare röstkolkare. Totalt sett förlorade de tre borgerliga partierna röster motsvarande -1.2 procentenheter medan socialdemokraterna vann +0.4 på grund av förändringar i valdeltagandet 1988. Det parti som vann mest på valdeltagandeförändringarna var miljöpartiet (+0.5), främst beroende på en framgångsrik mobilisering av tidigare röstkolkare.³

Växlingarna i det individuella valdeltagandet spelade alltså en

³ Estimatn är naturligtvis osäkra och det av flera skäl. Intervjubortfallet bland röstkolkare är exempelvis mycket högt (44 procent 1985 och 45 procent 1988). Om bortfallet skiljer sig klart från de intervjuade kan resultaten bli förhållandevis annorlunda. När det gäller demobiliserade väljare kan analysen dessutom sägas bygga på det förenklade antagandet att de - om de hade röstat - skulle ha stött samma parti 1988 som de gjorde 1985. Det är ett antagande som förmodligen håller för de flesta men inte alla röstkolkare. Bland demobiliserade väljare 1988 var det 79 procent som hade en partipreferens trots att de inte röstade. Bland dessa demobiliserade väljare med partisympatier var 63 procent fortfarande trogna sitt gamla parti från 1985 medan 37 procent tyckte bäst om ett annat parti.

roll för valutgången 1988.⁴ Men någon större roll kan man knappast tala om. Nettoeffekterna blev trots allt förhållandevis begränsade för de olika partierna och inte större än vi sett tidigare för enskilda partier under 1970- och 1980-talen. Socialdemokraterna förlorade och moderaterna vann t ex 0.5 procentenheter på valdeltagandeförändringarna 1979. Och då var det färre människor som växlade mellan valdeltagande och valskolk (8 procent) än 1988 (12 procent).

Den stora nedgången i valdeltagandet 1988 var alltså ingen lavin som endast skördade offer på den socialistiska eller på den borgerliga sidan. Båda blocken tappade röster. I relativa termer förlorade dock de borgerliga något mer än socialdemokraterna. Valdeltagandeförändringarna kan uppenbarligen inte förklara de stora partiförskjutningarna 1988. För att förstå dem måste vi gå till partibytena.

Partibyten

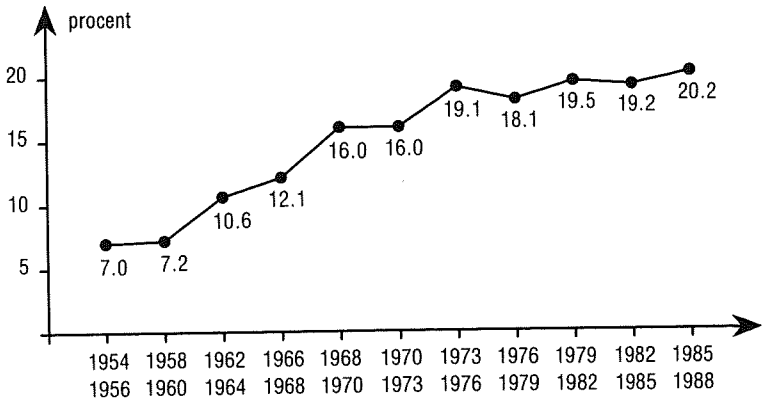
Partibytena slog rekord 1988. Andelen väljare som bytte parti var 20.2 procent enligt våra resultat. Det är den högsta siffra som har uppmätts sedan valundersökningarna startade 1956. På femtiotalet var partibyten en sällsynthet. Endast 7 procent av väljarna bytte t ex parti vid valen 1956 och 1960.⁵ Ökningen i väljarrörligheten var mest markant under 1960-talet. Andelen partibytare steg från 7 procent 1960 till 16 procent 1970. Sedan dess har ökningen varit mera måttfull och planat ut. Partirörligheten har legat stabil kring 18–20 procent vid de senaste fem valen.

Partibyten i Sverige har alltid i första hand varit ett borgerligt fenomen. Det är inom det borgerliga blocket som de flesta partibytena återfunnits. Det mönstret stod sig även 1988 men inte lika markerat som tidigare. Partiväxlingar mellan c, fp och m var fortfarande den vanligaste formen av partibyten 1988 men de var klart färre än vid tidigare val på 1970- och 1980-talen. Och de har inte ersatts av partibyten mellan blocken. Blockbytena, som minskat i antal i Sverige ända sedan toppnoteringen 1976, fortsatte att göra det även 1988. Andelen blockbytare var endast 4.3 procent 1988.

⁴ Vi har definierat blankröstning som en form av icke-röstning i analysen. Om blankröstarna inte tas med förändras resultaten mycket lite. Det borgerliga blocket tycks enligt våra mycket osäkra siffror ha förlorat något mer till blankröstning än s och vpk.

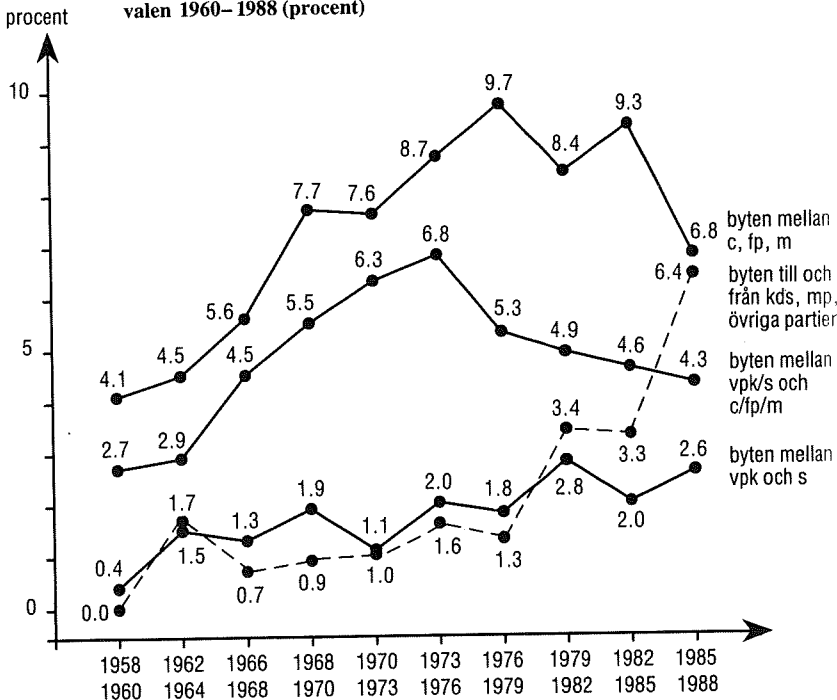
⁵ Andelen partibytare i figur 5.1 är förmodligen något underskattade för 1950- och 1960-talsvalen eftersom uppgifterna bygger helt på minnesdata om tidigare partival. Se vidare Holmberg och Gilljam (1987:228–232).

Figur 5.1 Andel partibytare vid valen 1956–1988 (procent)

Kommentar: Procentbasen är vid varje mätillfälle definierad som antalet intervju-personer som röstade i båda valen. Resultaten för valen 1954/56, 1958/60, 1962/64, 1966/68 och 1970/73 bygger helt på intervju-personernas minnesuppgifter om hur de röstade i det tidigare valet. För övriga val bygger resultaten till hälften på minnesuppgifter och till hälften på uppgifter från panelstudier.

Figur 5.2 Partibyten inom, mellan och utom de politiska blocken vid valen 1960–1988 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på samma material som i figur 5.1.

För att hitta färre blockbytare måste vi gå tillbaka ända till valen 1960 och 1964.

Det nya som vuxit fram, och som fick sitt genombrott 1988, är partibyten mellan de fem äldre partierna och de nya utmanarna, främst miljöpartiet naturligtvis, men också det nyvitaliserade kds. Andelen partibyten till, från och mellan de nya partierna (mp, kds och övriga partier) 1988 var nästan lika vanliga som mellan de borgerliga partierna (c, fp och m) – 6.4 respektive 6.8 procent.

En detaljerad analys av väljarströmmarna mellan valen 1985 och 1988 återfinns i tabellerna 5.4 och 5.5. Procentberäkningarna har gjorts på två olika sätt så att man både kan se vart 1985 års väljare gick och varifrån 1988 års väljare kom. När man studerar resultatet får man inte glömma bort att vi rör oss med urvalsdata och intervjuuppgifter. Uppgifterna om intervjupersonernas valdeltagande har samlats in från röstlängderna och bygger alltså inte på intervjudata. Informationen om hur urvalspersonerna röstade 1988 inhämtades vid en hemintervju eller genom en brevenkät efter valet. Dessa uppgifter är förhållandevis tillförlitliga. Andra felkällor kan dock ha inverkat på siffrorna 1985. För den halva av urvalet som intervjuades för första gången 1988 har vi t ex endast tillgång till minnesuppgifter om hur de valde 1985. Och det är ett problem eftersom vi vet att minnesfel förekommer och att vissa människor inte ville kännas vid hur de röstade tidigare. Partibyte är ibland svårt att erkänna. Metodstudier har visat att minnesfelen är speciellt stora bland partibytare.⁶

Problemet skall dock inte överdrivas. För den andra hälften av urvalet har vi tillgång till paneldata om partivalet 1985 inhämtade redan 1985. Tillgången på paneldata gör det dessutom möjligt att uppskatta hur omfattande minnesfelen är. Intervjupersonernas minnesuppgifter om partivalet 1985 kan jämföras med vad de uppgav tre år tidigare. Resultaten från en sådan test visar att 11 procent angav olika partier. Det är inte en speciellt stor missvisning. Den har varit ungefär lika stor i tidigare valundersökningar.⁷

Det mest intressanta med väljarströmmarna mellan valen 1985 och 1988 är naturligtvis varifrån miljöpartiet tog sina röster. Vann partiet mest från det borgerliga blocket som många trodde omedelbart efter valet? Våra resultat visar att svaret på den frågan är nej. Miljöpartiet fick inte fler väljare från det borgerliga blocket än från det socialistiska. Båda blocken fick släppa till ungefär lika

⁶ Granberg and Holmberg (1988:199).

⁷ 10 procent 1976, 8 procent 1979, 9 procent 1982 och 10 procent 1985, se Petersson (1977:161) och Holmberg och Gilljam (1987:88).

Tabell 5.4 Röstförändringar 1985–1988: Vart gick 1985 års väljare?

partival 1985	partival 1988								ej röst- ande 1988	summa pro- cent	antal inter- vjuade	
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga				
vpk	63	17	0	0	2	0	11	0	1	6	100	118
s	3	85	1	1	1	0	3	0	1	5	100	1071
c	0	2	74	4	1	4	7	0	0	8	100	261
fp	0	11	10	54	10	4	3	0	1	7	100	335
m	0	4	5	10	68	1	3	0	2	7	100	451
kds	0	0	6	6	3	75	8	0	2	0	100	36
mp	4	7	5	0	4	2	67	2	4	5	100	55
övriga partier	0	0	0	0	0	0	0	100	0	0	100	3
blankt	11	11	5	5	0	0	16	0	26	26	100	19
ej röstande 1985	2	21	1	3	5	1	6	0	3	58	100	129
ej röstberättigad 1985	5	36	6	12	17	1	3	1	2	17	100	179

Tabell 5.5 Röstförändringar 1985–1988: Varifrån kom 1988 års väljare?

partival 1985	partival 1988									ej röst- ande 1988
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga	blankt	
vpk	59	2	0	0	0	0	9	0	3	3
s	29	84	4	4	3	2	21	13	15	23
c	0	1	69	4	1	19	13	0	0	8
fp	1	3	12	65	8	19	8	12	12	10
m	0	1	9	17	78	9	9	0	22	12
kds	0	0	1	1	0	43	2	0	3	0
mp	2	0	1	0	0	2	26	12	6	1
övriga partier	0	0	0	0	0	0	0	38	0	0
blankt	1	0	0	0	0	0	2	0	15	2
ej röstande 1985	2	3	0	1	2	3	6	0	12	29
ej röst- berättigad 1985	6	6	4	8	8	3	4	25	12	12
summa procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
antal inter- vjuade	127	1081	277	277	395	63	141	8	33	255

Kommentar: Resultaten i tabellerna 5.4 och 5.5 bygger på uppgifter från 2657 intervjupersoner. Informationen om partivalet 1985 härrör för halva urvalet från minnesuppgifter insamlade 1988 och för andra halvan från paneldata insamlade vid valet 1985. Valdeltagandet har kontrollerats mot de officiella röstlängderna.

mycket var. Ser vi på vilka partier som proportionellt sett tappade flest väljare till miljöpartiet så var det de övriga gröna partierna – vpk, c och kds. De mindre gröna partierna s, fp och m förlorade procentuellt sett färre röster till miljöpartiet.

Resultaten kan förefalla lite överraskande. Deras trovärdighet stärks dock av att statistiska centralbyråns PSU-studie efter valet i huvudsak kom fram till samma resultat. Men det finns studier som pekar åt andra håll. En Sifo-mätning från senhösten 1988 visade

tex på en klar borgerlig övervikt bland miljöpartiets nya väljare. Den studien grundades dock på mycket få mp-väljare (64 stycken) och på enbart minnesdata insamlade efter valet.⁸

Ser vi på resultaten för de övriga partierna rör vi oss på mer upptrampad mark. Många av mönstren i väljarströmmarna känns igen från tidigare val. Vissa smärre tecken på förändringar finns dock. Socialdemokraterna kan tex, som så ofta förr, uppvisa de mest partitrogna väljarna. Inte mindre än 85 procent av de väljare som röstade på partiet 1985 fortsatte att göra det även 1988. Det är en hög siffra jämfört med vad de andra partierna kan uppvisa. Men det är en lägre andel trogna väljare än vad socialdemokraterna har haft tidigare. Vid valen 1979, 1982 och 1985 var andelen stabila s-väljare 90, 89 respektive 87 procent. Kurvan pekar svagt nedåt. De tidigare så stabila socialdemokratiska väljarna har blivit något rörligare. Få av de s-väljare som lämnade partiet gick dock till något borgerligt parti. De flesta bytte till vpk eller mp.

Folkpartiet hade 1988 som så många gånger tidigare de mest lätttrörliga väljarna. Endast 54 procent av partiets väljare från det stora segervalet 1985 förblev folkpartiet trogna 1988. Den största avtappningen gick enligt våra siffror till socialdemokraterna, men nästan lika stora strömmar gick till centern och moderaterna. Relativt få fp-väljare bytte till miljöpartiet.

Moderaterna uppvisar precis som socialdemokraterna en nedåtgående trend när det gäller andelen partitrogna väljare. Andelen moderata väljare från 1985 som fortsatte att stödja partiet 1988 var endast 65 procent. Motsvarande siffra har varit klart högre tidigare – 93 procent 1979, 84 procent 1982 och 72 procent 1985. Moderaternas förluster 1988 gick till allra största delen till folkpartiet.

Vilka nettoeffekter partibyttena fick på partiernas valresultat analyseras i tabell 5.6. Resultaten visar klart att olika slags partibytten var den främsta orsaken till miljöpartiets stora valvinst och till bakslagen för folkpartiet och moderaterna.

Det enskilda parti som förlorade mest röster till miljöpartiet var socialdemokraterna (–1.2 procentenheter). Men även centerpartiet gjorde förhållandevis stora partibytarförluster till miljöpartiet

⁸ Andelen mp-väljare från vpk/s (bland mp-väljare 1988 som partiröstade 1985) var 38 procent i SCB/PSU-studien hösten 1988.

Motsvarande andel för c/fp/m var 40 procent. Jämförbara siffror från valundersökningens totalurval är 34 procent från vpk/s och 33 procent från c/fp/m. Sifo:s siffror från höststudien 1988 är helt annorlunda – enbart 23 procent från vpk/s mot 41 procent från c/fp/m. I valundersökningens panelurval 1985–88 fick mp klart fler röster från vpk/s (38 procent) än från c/fp/m (29 procent). SCB/PSU-studien redovisas i Sollander (1989: 3–7) medan Sifoundersökningen presenteras i Sjöström (1989: 104).

Tabell 5.6 Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibytena mellan valen 1985 och 1988 (procent)

	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	
	s	+0.8	vpk	-0.8	vpk	±0.0	vpk	+0.5
	c	±0.0	c	-0.3	s	+0.3	s	+1.2
nettovinst (+) eller	fp	+0.0	fp	+1.2	fp	+1.0	c	+0.5
nettovinst (-) till	m	-0.1	m	+0.3	m	+1.0	m	+0.7
följd av partibytan	kds	±0.0	kds	-0.0	kds	-0.5	kds	+0.2
(med angivet parti	mp	-0.5	mp	-1.2	mp	-0.7	mp	+0.1
)	övr	±0.0	övr	-0.0	övr	-0.0	övr	+0.0
nettoeffekt av								
partibytena		+0.2		-0.9		+1.1		-2.6
								-2.5
								+1.1
								+3.5

Kommentar: Procentbasen är definierad som partiväljare 1985 och 1988 (2166 personer). +0.0 respektive -0.0 står för procentenheter större än 0.00 men mindre än 0.05.

(-0.7 procentenheter). Folkpartiets bytarförluster gick främst till socialdemokraterna och centern. En del av avtappningen kunde folkpartiet kompensera genom partibytarvinster från moderaterna. Moderaternas förlorade röster stannade till stor del inom det borgerliga blocket. Det var i första hand till centerpartiet (-1.0 procentenheter), men också till folkpartiet (-0.6 procentenheter), som moderaterna tappade partibytare 1988.

Centerpartiets valframgång 1988 var till stor del ett inomborgerligt fenomen. Det var från folkpartiet och moderaterna de stora partibytarvinsterna kom. Från socialdemokraterna kom endast en liten rännil av nyvunna väljare och i partibytena med kds och miljöpartiet förlorade centerpartiet röster.

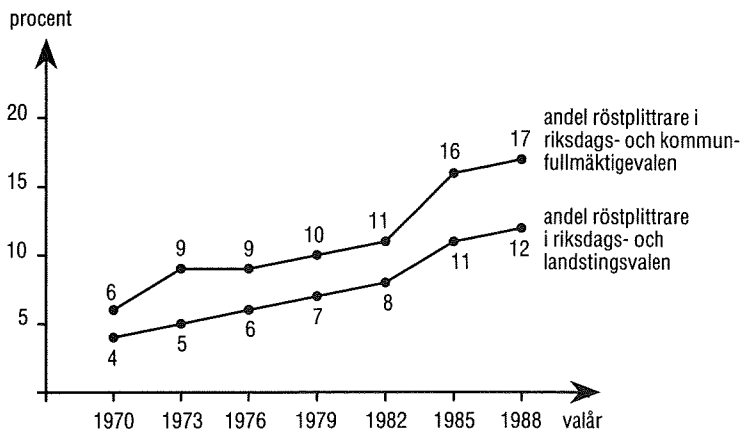
Kds, slutligen, vann partibytare över hela linjen utom i bytena med miljöpartiet. Störst röstvinster hämtade kds från folkpartiet och centern. Partibytarvinsterna från det socialistiska blocket var obetydliga. Det var bland borgerliga väljare som kds fann sin nyvunna styrka 1988.

Röstsplittring

Partibytan är naturligtvis det man först tänker på när man talar om väljarrörlighet mellan partierna. Men det finns andra former av väljarrörelser mellan partierna som också är intressanta. Röstsplittring är ett sådant fenomen. Det är en form av väljarrörlighet som blivit vanligare, precis som partibytena. När delad röstning mellan riksdags- och kommunvalen blev möjlig för första gången 1970 var det endast 6 procent av väljarna som röstade olika i riksdags- och kommunfullmäktigevalen. Röstsplittringen var ännu ovanligare mellan riksdags- och landstingsvalen (4 procent). Sedan dess har röstsplittringen ökat markant – mer markant än partibytena. Att rösta på olika partier vid de samtidiga valen har blivit

nästan lika vanligt som att byta parti. Vid valet 1988 stödde hela 17 procent av väljarna olika partier i riksdags- och kommunfullmäktigevalen. Motsvarande siffra för riksdags- och landstingsvalen var 12 procent.

Figur 5.3 Röstsplitrning vid valen 1970–1988 (procent)

Kommentar: Procentbasen är definierad som väljare som vid de olika valtillfällena deltog i både riksdags- och kommunfullmäktigevalen respektive riksdags- och landstingsvalen.

Den ökande röstsplitrningen har inneburit att alla partier numera är berörda. Under 1970-talet var det främst vpk-väljare och väljare inom det borgerliga blocket som delade sina röster. Under 1980-talet har röstsplitrningen även spridit sig till det socialdemokratiska partiet.

Tabell 5.7 Andel av partiernas väljare i riksdagsvalet som röstade med ett annat parti i kommunfullmäktigevalen 1970–1988 (procent)

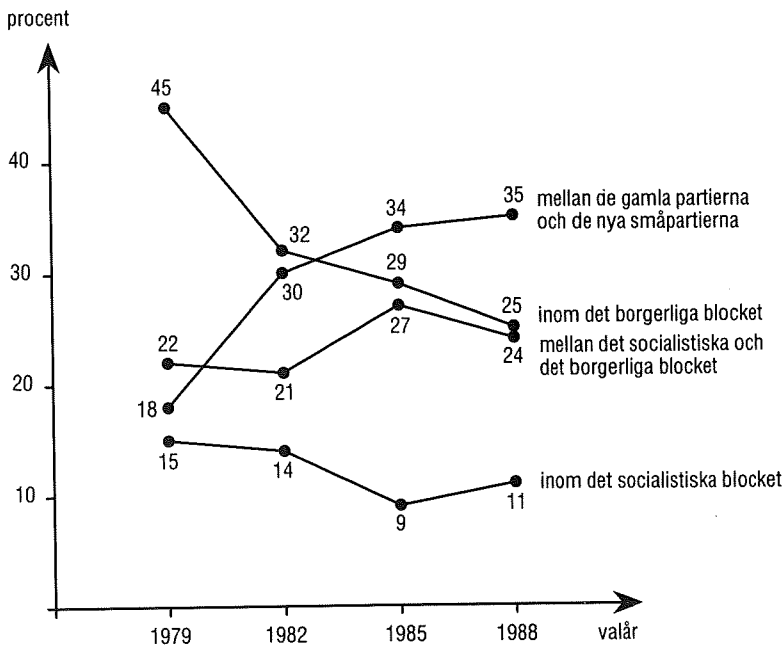
parti i riksdagen	andel som stödde något annat parti i kommunfullmäktigevalen						
	1970	1973	1976	1979	1982	1985	1988
vpk	20	14	20	17	26	32	30
s	2	5	4	5	5	11	12
c	5	13	13	12	15	14	14
fp	11	11	17	18	18	30	27
m	10	12	12	12	16	12	14
kds	–	–	–	–	–	–	15
mp	–	–	–	–	–	–	35
samtliga röstande	6	9	9	10	11	16	17

Kommentar: Intervjuade mp- och kds-väljare har varit för få för att särredovisas före 1988.

Andelen socialdemokratiska röstsplittare i riksdags- och kommunfullmäktigevalen var 12 procent 1988. Så sent som 1982 var motsvarande siffra endast 5 procent. Även när det gäller röstsplittning har alltså de socialdemokratiska väljarna blivit mindre partitrogna. Men de är fortfarande mer trogna sitt parti än andra väljare. Röstsplittningen är högre i de andra partierna. Högst andel delad röstning hade mp, vpk och fp 1988. Kring 30 procent av dessa partiers riksdagsväljare stödde andra partier kommunalt. Röstsplittningen var lägre för c, m och kds (kring 15 procent).⁹

Karaktern på röstsplittningen har ändrats radikalt samtidigt

Figur 5.4 Olika slags röstsplittning mellan riksdags- och kommunfullmäktigevalen 1979–1988 (procent)

Kommentar: De gamla partierna har definierats som vpk, s, c, fp, m. De nya småpartierna är kds, mp och övriga partier. Det borgerliga blocket består av c, fp, m medan det socialistiska blocket har definierats som vpk, s. Röstsplittningen mellan de nya småpartierna särredovisas inte i figuren. Den var 0 procent 1979, 3 procent 1982, 1 procent 1985 och 5 procent 1988. Antalet röstsplittare (procentbas) var 1979 246, 1982 286, 1985 396 och 1988 378.

⁹ För en diskussion av olika faktorer bakom röstsplittning i Sverige, se Johansson (1987:323–341), Särilvik och Petersson (1976:46–53) och Holmberg (1987:343–351).

som den blivit vanligare. Under 1970-talet var delad röstning inom det borgerliga blocket den vanligaste formen av röstsplittring. I dag är olika former av röstsplittring mellan de fem gamla partierna och de nya småpartierna den mest förekommande.

Vid valet 1979 var nästan hälften av röstsplittrarna (45 procent) väljare som hade delat sina röster inom det borgerliga blocket. År 1988 hade den siffran sjunkit till endast 25 procent. Även röstsplittringen inom det socialistiska blocket har andelsmässigt minskat något – från 15 procent 1979 till 11 procent 1988, medan röstdelningen över blockgränsen hållit sig stabil kring 25 procent. Röstsplittring mellan de gamla partierna har alltså relativt sett blivit ovanligare (från 82 procent 1979 till 60 procent 1988) samtidigt som röstdelningen mellan de äldre partierna och de nya småpartierna ökat markant – från 18 procent 1979 till 35 procent 1988.

Förändringen är dramatisk. Dess politiska betydelse är dock än så länge begränsad eftersom röstsplittrandet har tenderat att gå åt olika håll och ta ut sig själv. Nettoeffekterna har hittills (sett till hela riket) blivit förhållandevis små. I slutändan har partierna fått ungefär samma röststöd kommunalt som i riksdagsvalet. Och det blev också fallet 1988. Socialdemokraterna (-1.6), moderaterna (-0.6), folkpartiet (-0.9), kds (-0.1) och vänsterpartiet kommunisterna (-0.4) fick färre röster i kommunfullmäktigevalen än i valet till riksdagen medan centerpartiet (+1.2), miljöpartiet (+0.1) och olika lokala småpartier fick fler röster kommunalt.

Allt självständigare väljare

Den ökande tendensen till partibyten och röstsplittring kan ses som beteendemässiga indikatorer på en ökad självständighet bland svenska väljare. De är inte lika fast i partiernas grepp som tidigare. Allt fler människor har kraft att våga bryta upp från gamla partiloyaliteter. Det slentrianmässiga röstandet avtar. Ett bevis på det är de klara tecken på en ökad åsiktsröstning som vi funnit i de senaste valundersökningarna.¹⁰ Svenska väljare har blivit mer svårstyrda för partierna.

En annan mycket bra indikator på den tilltagande partipolitiska självständigheten är utvecklingen av väljarnas förtroende för partier och politiker. På gott eller ont – svenska folkets politikermissstro, som ökat drastiskt sedan vi genomförde de första jämförbara mätningarna 1968, ligger fortfarande kvar på en hög nivå 1988.

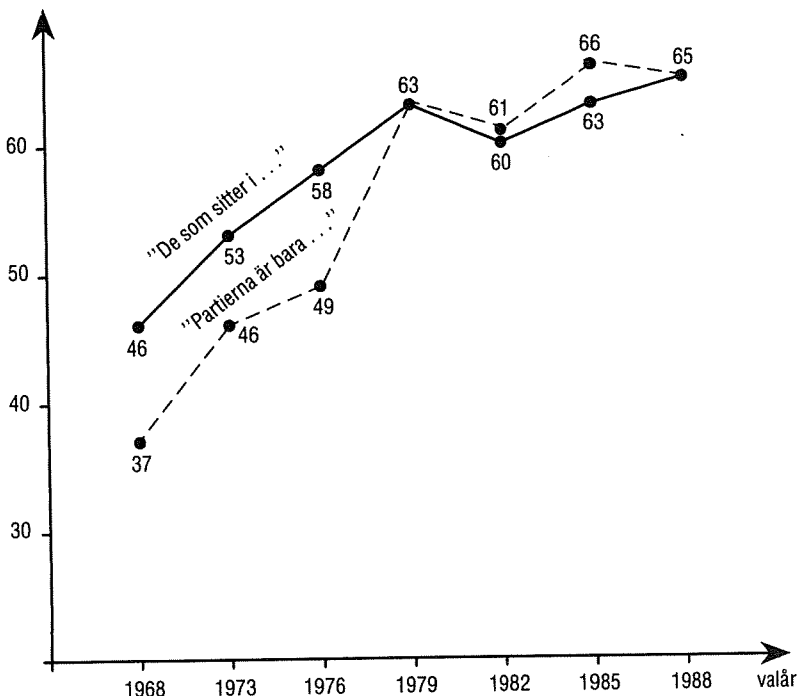
¹⁰ Holmberg och Gilljam (1987:285–305). Om åsiktsröstning se också Gilljam (1988:209–227).

Figur 5.5 Misstro mot partier och politiker 1968–1988 (procent)

Påstående: "Partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter."

Påstående: "De som sitter i riksdagen och beslutar tar inte mycket hänsyn till vad vanligt folk tycker och tänker".

andel instämmer
(=misstro)

Kommentar: Påståendefrågorna om politikerförtroende fanns inte med i 1970 års valundersökning.

Sjuttioalets kraftiga uppgång i politikermisstron var ett internationellt fenomen. Uppgången i de svenska siffrorna var inte unik. Frånvaron av en förbättring under 1980-talet är däremot smått unik.¹¹ I flera andra länder kan politikerna glädja sig åt högre förtroendesiffror i dag än under 1970-talet. Alla affärerna 1988 kan ha varit en av orsakerna till att de svenska misstroendesiffrorna inte har förbättrats. Att Ebbe Carlsson-affären inte bara påver-

¹¹ Sociologen Torsten Östermans förtroendemätningar visar heller inte på någon förbättring under 1980-talet, se Österman (1989:51–52).

kade förtroendet för de inblandade utan också tilltron till politiker i allmänhet står helt klart. Inte mindre än 45 procent av 1988 års väljare angav på en fråga i valundersökningen att deras förtroende för "politiker i allmänhet" minskat som en följd av Ebbe Carlsson-affären.

Ett problem med den mätserie kring väljarnas politikermissstro som vi har sedan 1968 är att den bygger på negativt formulerade påståendefrågor där instämmande svar tolkas som brist på förtroende. Vi vet från metodstudier att intervjufrågor av det slaget är bristfälliga. De tenderar att ge en överdrivet mörk bild av hur utspridd politikermissstron är. Orsaken är att människor hellre instämmer än tar avstånd från olika påståenden oavsett vad de handlar om.¹² Påståendefrågor har en viss övertalandeeffekt.

När man studerar resultaten från mätserien över politikermissstron bör man alltså i första hand se på förändringarna och bry sig mindre om nivåerna.

En mer nyanserad bild av nivån på politikermissstron i Sverige ges i tabell 5.8. Den bygger på resultaten från två förtroendefrågor som inte funnits med tidigare i valundersökningar. Resultaten ger en något ljusare bild av politikerförtroendet i Sverige.

Tabell 5.8 Förtroende för politiker 1988 (procent)

Fråga: "Allmänt sett, hur stort förtroende har Du för svenska politiker? Har du mycket stort förtroende, ganska stort förtroende, ganska litet förtroende eller mycket litet förtroende?"

Fråga: "Har Ditt förtroende för svenska politiker ökat, förblivit oförändrat eller minskat under de senaste två tre åren?"

<i>förtroendenivå</i>	<i>andel svar</i>	<i>förtroendeförändring</i>	<i>andel svar</i>
mycket stort förtroende	3	har ökat	2
ganska stort förtroende	41	oförändrat	39
ganska litet förtroende	44	har minskat	57
mycket litet förtroende	11		
vet inte/vill ej svara	1	vet inte/vill ej svara	2
summa procent	100		100
antal intervjuade	2528		2528

Det är visserligen en majoritet av väljarna som uppger sig ha ett mycket litet eller ganska litet förtroende för svenska politiker. Men en så hög andel som 44 procent anger att de har ett mycket stort eller ganska stort förtroende; i sig inte särskilt imponerande siffror men trots allt bättre än vad påståendefrågorna gav. Resul-

¹² Holmberg (1981:165-167).

taten från den andra nya förtroendefrågan är mer bekymmersamma för svenska politiker. De visar att det inte finns mycket ljus fram i tunneln. De flesta väljare tycker inte att deras tilltro till politiker har förstärkts under senare år. Tvärtom. En majoritet av intervjupersonerna vid valet 1988 (57 procent) angav att deras politikerförtroende minskat under de senaste två tre åren.

Politikermisstron har inget starkare samband med väljarnas partisympatier. Vi vet från tidigare undersökningar att socialdemokratiska väljare brukar ha ett något högre förtroende än övriga partiets väljare. En av orsakerna till det är att socialdemokraterna innehar regeringsmakten. Flera olika studier både i Sverige och utomlands har visat att regeringsskiften och vilket parti som innehar regeringsmakten påverkar människors allmänna politikerförtroende.¹³ Väljare har en tendens att vara något mindre negativa i förtroendemätningar om det egna partiet sitter på regeringstaburetterna.

I figur 5.6 visas i vad mån partiernas väljare respektive blankröstare och valskolkare skilde sig åt när det gällde politikermisstro. Resultaten bygger på en sammanvägning av hur intervjupersonerna besvarade våra fyra olika förtroendefrågor.¹⁴

Blankröstarna ligger klart högst på misstroliigan. Ingen annan väljargrupp uppvisar en lika stor misstro mot partier och politiker som blankröstarna. Genomsnittligt sett är blankröstarnas politikermisstro större än valskolkarnas – en annan grupp som också har ett relativt lågt förtroende för politiker. Resultatet antyder att blankröstning är mer av ett medvetet avståndstagande från politiken än icke-röstning.

Bland partiväljarna uppvisade som väntat regeringspartiets väljare det högsta politikerförtroendet. Även vpk-väljarna hade ett förtroende över genomsnittet. På den borgerliga sidan var de moderata väljarna något mer misstroende än fp- och c-väljare. Det är en liten nyhet. I tidigare val har oftast centerpartiets väljare uppvisat den högsta politikermisstron inom det borgerliga blocket.¹⁵ Man kan väl inte helt bortse från att centerpartiets valframgång och moderaternas stora förlust 1988 kan ha haft betydelse i sammanhanget.

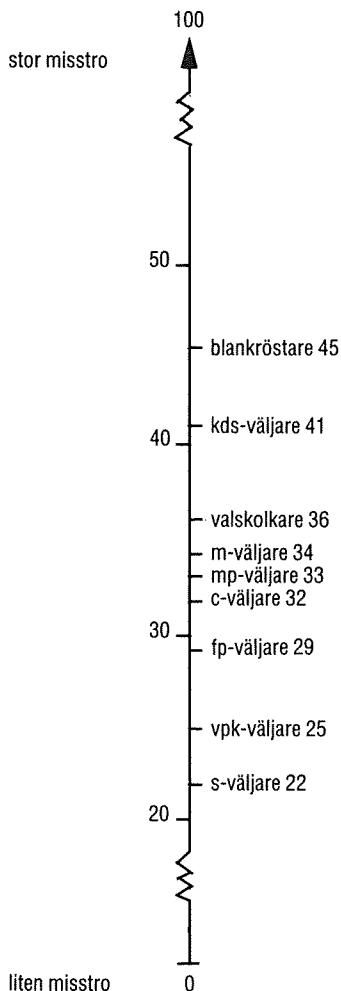
Miljöpartiets väljare uppvisade inte ett exceptionellt högt politikermisstroende. Proteströstning kan alltså knappast ha varit någon avgörande faktor bakom miljöpartiets valframgång 1988. Kds-väl-

¹³ Miller (1983:17), Petersson (1977:256–265), Holmberg (1981:170–172).

¹⁴ Frågorna mäter något gemensamt (=grad av politikermisstro). Den genomsnittliga korrelationen dem emellan är +.37(r).

¹⁵ Undantagandes 1982 då m-väljare också uppvisade en högre politikermisstro än och c- och fp-väljare.

Figur 5.6 Misstroliigan. Genomsnittlig andel som uttrycker misstro mot politiker på fyra intervjufrågor 1988 (procent)

Kommentar: Analysen bygger på resultaten från de fyra intervjufrågor som redovisas i figur 5.5 och i tabell 5.8. Som misstro har klassificerats instämmer helt på de båda påståendefrågorna och svaren mycket litet förtroende respektive förtroendet har minskat på de två övriga frågorna. Resultaten är genomsnittsvärden (procent). Ju högre värde desto mer politikermissstro. Genomsnittsvärdet för hela valmanskåren var 28.

jarna – inte mp-väljarna – var de partiväljare som hade högst politikermissstro 1988. Resultatet kan vara slumpens verk. Vi rör oss med mycket få intervjupersoner (66 personer). Om det ligger nå-

gon sanning bakom resultatet kan man bara spekulera i vad som gjorde kds-väljarna så misstroende just 1988.

Vid tidigare val har inte kds-arna utmärkt sig genom något speciellt högt politikermissstroende. Men det är klart att mycket hände 1988 som kan ha gjort kds-anhängare förbittrade på det politiska spelet. Centerpartiet sa t ex upp valsamverkan med kds, vilket fick till följd att partiledaren Alf Svensson åkte ur riksdagen efter bara en valperiod. Dessutom fortsatte de stora partierna att vägra sänka fyraprocentsspärren till riksdagen. Lägg här till besvikelsen över att nästan ha lyckats komma in i riksdagen trots alla etablerade maktens motstånd. I Jönköpings län snubblade kds på mållinjen. Partiet fick 10.6 procent. Det hade bara krävts 12.0 procent för att rädda Alf Svensson kvar i riksdagen.

Förtroendefrågorna gäller väljarnas tilltro till partier och politiker i allmänhet. Det är alltså fråga om en rätt allmän attityd. Om den sjunker är det mindre allvarligt för partierna än om väljarnas förtroende och känsla av anhängarskap med det egna partiet också sviktar.¹⁶ Väljarnas subjektiva känsla av partianhängarskap är starkare kopplad till olika konkreta politiska beteenden, som exempelvis partibyten, än vad den allmänna graden av politikermissstro är. Graden av partiidentifikation, som det kallas ibland med en term lånad från USA, är alltså en ännu bättre indikator på väljarnas grad av psykologisk distans eller självständighet från partierna än storleken på politikermisstron.

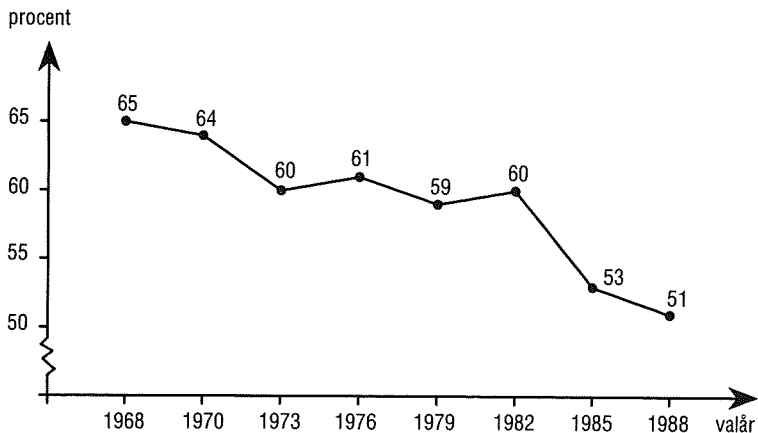
Graden av partiidentifikation har vi mätt i valundersökningarna sedan 1956. Men inte med samma intervjufrågor under hela perioden. Vid valen 1956, 1960 och 1964 användes andra frågor än vid valen från 1968.¹⁷ Det mått som använts sedan 1968 gör det möjligt att urskilja fyra olika grader av partiidentifikation. De brukar benämnas stark partiidentifikation, svag partiidentifikation, enbart partipreferens och ingen partipreferens. Resultaten i figur 5.7 visar hur andelen väljare med en känsla av partianhängarskap (starkt och svagt partiidentifierade kombinerade) har förändrats sedan valet 1968.

Den kraftiga nedgången i andel partiidentifierade väljare som inträffade 1985 var ingen tillfällighet. Nedgången fortsatte även 1988. Under 1980-talet har andelen väljare med en känsla av an-

¹⁶ Se Holmberg och Gilljam (1987:240-242) för en diskussion om detta problem.

¹⁷ Det var Bo Särilvik som redan 1956 introducerade ett mått på väljarnas grad av partiidentifikation. Det nya mer Michiganinspireerade partiidentifikationsmättet började Särilvik använda i valundersökningen 1968 (Särilvik 1970a och 1970b). En variant av de Michiganinspireerade partiidentifikationsfrågorna användes i 1966 års väljarstudie inom kommunalforskningen, se Månsson (1968:14-16 och 66-68).

Figur 5.7 Andel subjektiva partianhängare 1968–1988 (procent)

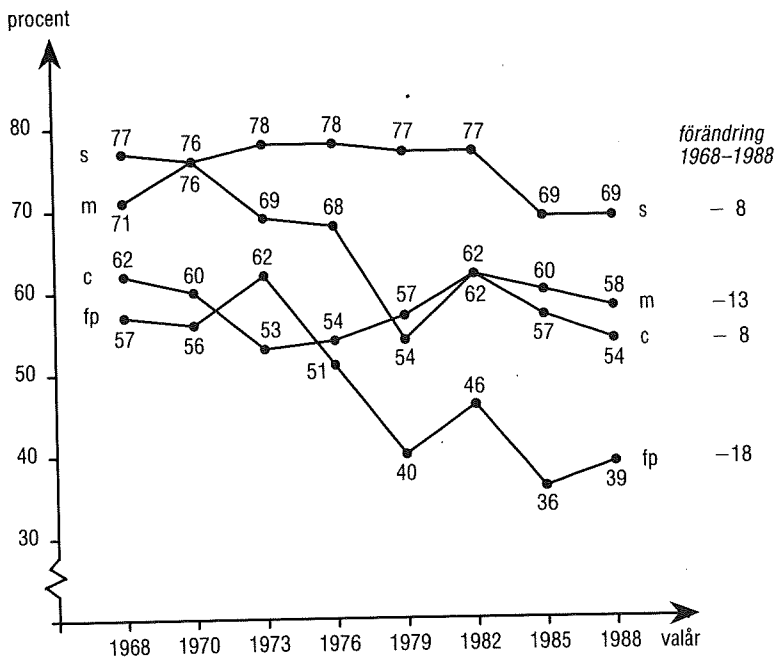
Kommentar: Analysen bygger på en intervjufråga som mäter väljarnas grad av partiidentifikation. Intervjupersonerna fick själva avgöra om de betraktade sig som anhängare av något parti eller inte.

hängarskap till något parti minskat från 60 procent 1982 via 53 procent 1985 till 51 procent 1988. Sett över hela mätperioden blir siffrorna ännu mer illavarslande för partierna. Andelen partiidentifierade svenska väljare har sjunkit från 65 procent 1968 till 51 procent 1988. Partiernas kärnväljare – de starkt partiidentifierad anhängarna – har också blivit färre. De har minskat från 39 procent 1968 till endast 27 procent 1988.

Resultaten kan inte tolkas annat än som en mycket klar krissignal – framför allt för de äldre partierna. De övertygade anhängarna har blivit färre samtidigt som den känslomässiga uppslutningen har försvagats hos de kvarvarande. De nya partierna kan dock inte slå sig för bröstet. Även om de kan hävda att de ännu inte hunnit bygga upp några trofasta anhängarskaror måste det vara lite bekymmersamt för både miljöpartiet och kds att de hittills vunnit så få partiidentifierade sympatisörer. Miljöpartiet och kds har nämligen en klart lägre andel subjektiva partianhängare än genomsnittet för de etablerade partierna. Andelen partiidentifierade mp-väljare var t ex endast 30 procent 1988. Motsvarande siffra var något bättre för kds – 43 procent. För de stora etablerade partierna är siffrorna mycket högre, trots nedgången de senaste valen.

Socialdemokraterna ligger 1988 kvar på den nivå partiet minskade till 1985 (69 procent partiidentifierade). Det är en klart högre andel än för något annat parti, men samtidigt klart lägre än vad socialdemokraterna kunde uppvisa i tidigare val. Åren 1968–1982

Figur 5.8 Andel subjektiva partianhängare bland de olika partiernas sympatisörer 1968–1988 (procent)

Kommentar: Intervjupersonernas partisympatier har fastställts med hjälp av en fråga om bästa parti som ställdes i omedelbar anslutning till frågan om grad av partiidentifikation. Resultaten för vpk bygger på få intervjupersoner men är som följer: Andel subjektiva partianhängare bland vpk-sympatisörer: 35 procent 1968, 53 procent 1970, 55 procent 1973, 56 procent 1976, 55 procent 1979, 58 procent 1982, 55 procent 1985 och 54 procent 1988. Bland mp-sympatisörer 1988 återfanns endast 30 procent som kände sig som partianhängare. För kds-sympatisörer var motsvarande resultat 43 procent.

höll sig andel s-sympatisörer som kände sig som anhängare till partiet kring 76–78 procent. Även det socialdemokratiska partiet har alltså fått börja känna på att andelen trogna partianhängarna minskar.

En viss tröst för socialdemokraterna kan det dock vara att nedgången i andelen partiidentifierade väljare varit ännu större på den borgerliga kanten. Mest dramatisk har utvecklingen varit för folkpartiet, som fått se den subjektiva anhängarkärnan bland partiets sympatisörer minska från 57 procent 1968 till endast 39 procent 1988. Förändringen har varit nästan lika dramatisk för moderaterna, från en nivå med cirka 70 procent av sympatisörerna partiidentifierade åren 1968–1976 till 58 procent 1988. Centerpartiet har

klarat sig något bättre. Det har bara gått ned från 62 procent partiidentifierade 1968 till 54 procent 1988.

Valutgången tolkad via väljarströmmarna

Den störste vinnaren i 1988 års val var naturligtvis miljöpartiet. Som första nya parti på sjuttio år lyckades mp ta sig in i riksdagen. Framgången vanns i första hand genom partibytarvinster. Miljöpartiet tog nettoröster från alla andra partier, och lika mycket från det socialistiska blocket som från det borgerliga. Det enskilda parti som förlorade flest röster till miljöpartiet var socialdemokraterna. Miljöpartiet vann också på de individuella förändringarna i valdeltagandet. En relativt stor andel av de röstskolkare från 1985 som mobiliserades att rösta 1988 stödde miljöpartiet. Den enda smolken i miljöpartiets glädjebägare var att partiet inte tycks ha gjort ett speciellt bra val bland förstagångsväljarna. De yngsta väljarna gav inte miljöpartiet ett starkare stöd än övriga väljare.

Centerpartiets framgång 1988 ger ett något blandat intryck när man ser på väljarströmmarna. Partiet vann på partibytena men de kom nästan enbart från det borgerliga blocket. Nettovinsten från socialdemokraterna var liten och till miljöpartiet och kds tappade centerpartiet röster. Centern förlorade också röster på valdeltagandeförändringarna och på ett svagt stöd bland de unga förstagångsväljarna. Centerpartiets segerval 1988 efter fyra förlustval i rad vanns alltså så gott som uteslutande på bekostnad av folkpartiet och moderaterna.

Vänsterpartiet kommunisternas valvinst hade många orsaker. Partiet vann på valdeltagandeförändringarna, gjorde ett hyfsat men inte överdrivet bra val bland förstagångsväljarna och erövrade fler partibytare från socialdemokraterna än man förlorade till miljöpartiet. Som visas i kapitel 11 och 12 är det ingen tvekan om att kamrat fyra procent spelade en stor roll för partibytarvinsten från socialdemokraterna.

Socialdemokraternas tillbakagång hade ingenting att göra med valdeltagandeminskningen i 1988 års val. Räknet utifrån hur 1988 års valskolkare röstade 1985 förlorade inte socialdemokraterna på att skolkarna satt hemma 1988. Förlusten hade heller inget starkare samband med förstagångsväljarnas röstning. Socialdemokraterna fick 1988 ungefär samma stöd bland de yngsta väljarna som bland övriga väljare. Huvudorsaken till socialdemokraternas förlust 1988 var i stället att partiet tappade fler väljare till i första hand miljöpartiet och vpk än man kunde vinna från folkpartiet. Socialdemokraternas partibytarvinster var relativt stora från folkpartiet

men alltså inte tillräckligt stora för att kompensera avtappningen till vpk och miljöpartiet.

Folkpartiet och moderaterna förlorade inte 1988 års val på alla fronter. Det fanns ljusglimtar i mörkret. Båda partierna gjorde t ex ett bra val bland förstagångsväljarna. Tillbakagången orsakades för bägge partierna främst genom stora partibytarförluster – för moderaterna i första hand till centern och folkpartiet och för folkpartiet i första hand till socialdemokraterna och centerpartiet. Nedgången i valdeltagandet var också en faktor som drabbade både folkpartiet och moderaterna negativt. Relativt många av 1988 års valskolkare hade stött fp eller m 1985.

Kds, slutligen, vann något på valdeltagandeförändringarna men huvudförklaringen till partiets valframgång var partibytarvinster från de borgerliga partierna. Det var främst folkpartiet och centerpartiet som fick betala för kds framgång 1988.

6 Valspurten avgör

Sören Holmberg

Valrörelserna har blivit ett allt viktigare fenomen i politiken. Orsakerna är flera och konsekvenserna är både på gott och ont. Den viktigaste orsaken är naturligtvis väljarnas allt större rörlighet och tendens att bestämma sig närmare valdagen. Valresultaten blir känsligare för vad som händer under de sista veckorna före ett val.

En konsekvens av denna förändring är att olika utspel och affärer kan löna sig bättre. Det finns fler marginalväljare att vinna med hjälp av olika kampanjknep. En annan konsekvens är att massmediernas roll har blivit mer central. Det är bara via medierna som de många människorna kan nå snabbt under en hektisk valspurt. Det är alltså inget underligt med att massmediernas bevakning av valrörelserna har ökat markant under senare år.¹ Medierna har blivit den viktigaste arenan för valrörelserna. Tävlingsmomentet har naturligtvis bidragit till mediernas intresse men press, radio och TV har också alltmer kommit att bli självständiga aktörer som påverkar vad valrörelserna handlar om. Politiken och valrörelserna har medialiserats.

Valrörelserna har också smittat av sig. Partiledare och andra ledande politiker genomför numera regelbundet små valrörelseliknande turnéer mellan valen. Valrörelserna har dessutom tenderat att utsträckas alltmer i tid. I USA har denna utveckling gått så långt att man börjat tala om politiken som en enda lång valrörelse – en permanent kampanj.²

En fara med denna utveckling är naturligtvis att den kan göra politiken kortsiktig. Olika kampanjteknologier och nästa val blir viktigare än politikens långsiktiga innehåll. De ledande politikerna riskerar att bli mer av kampanjpolitiker än statsmän.

Men förändringen rymmer självfallet inte bara faror. Det kan också finnas positiva inslag. Massmediernas intensifierade bevakning av valrörelserna kan vara ett sådant, så länge som det som på amerikanska kallas *horse race journalism* (hästkapplöpnings-

¹ Se Asp (1987:353–357).

² Se Sidney Blumentahls bok *The Permanent Campaign* (1982).

journalistik) inte tar överhanden och slår ut täckningen av sakfrågorna och politikens innehåll. Illavarslande tecken på att en sådan utveckling kan vara på gång har dock återfunnits i både svenska och utländska mediestudier.³ Det är främst valkampanjerna som företeelse och tävling som får ökad uppmärksamhet när massmedierna ägnar ett större intresse åt valrörelserna.

Den tilltagande väljarrörligheten under valrörelserna – och att väljarna bestämmer sig allt närmare valdagen – kan också ses som någonting positivt. Det är en demokratisk vinst om orsaken är att slentrianröstandet minskar och att väljarna dröjer med sitt ställningstagande för att informera sig bättre. Men om rörligheten och senfärdigheten i beslutsfattandet tvärtom beror på ökad osäkerhet och sämre kunskaper är läget naturligtvis mer bekymmersamt.

Om det i första hand är politiskt okunniga och ointresserade väljare som står för partibytena under valrörelserna riskerar vi att få kampanjer som i stor utsträckning riktar sig till just dessa väljare. Följden kan då bli mindre av sakinnehåll och mer av känslövidjanden och andra kampanjknep under valrörelserna. I USA tyckte sig redan Bernard Berelson och Paul Lazarsfeld se ett samband av detta slag. De fann att de mest lättrorliga amerikanska väljarna var de sk apatiska väljarna, dvs väljare med ett mycket lågt politiskt engagemang.⁴

Den övergripande frågan i sammanhanget är naturligtvis om det nya slags valrörelse vi ser växa fram ökar väljarnas demokratiska inflytande eller om det främst innebär mer makt åt andra krafter i samhället. Analyserna i detta kapitel kommer inte att besvara denna viktiga fråga. Våra frågeställningar är mer konkreta och begränsade till förändringar på väljarnivån. Förhoppningsvis har de dock relevans för de stora frågorna kring demokratin och den moderna valrörelsen.

Vi kommer att se närmare på tre frågor. Den första gäller rörligheten under valrörelserna. Är det sant att partibytandet har ökat och innefattar det också 1988 års val? Många tecken under valet 1988 tydde på en stor rörlighet under valspurten (folkpartiets överraskande nedgång och miljöpartiets opinionstapp sista veckan). Frågan är hur resultatet ser ut om vi tittar bortom aggregerade opinionssiffror och analyserar väljarströmmarna mellan partierna.

En sådan analys av individuellt partibytande kan också användas för att studera vilka partier som vann respektive förlorade på

³ För en svensk diskussion, se Holmberg och Petersson (1980: 207–210), Holmberg (1986:41–44) och Asp (1986:339–368). För en amerikansk diskussion, se Patterson (1980), Robinson and Clancey (1985:49–54) och Lichter, Amundson and Noyes (1989:18–19).

⁴ Berelson et al. (1954:149 och 309–316).

väljarrörligheten under valspurten 1988. I tidigare valundersökningar har våra möjligheter att studera kortsiktiga valrörelseförändringar varit starkt begränsade. De begränsningarna gäller dock inte längre. Den femstegs panelundersökning med intervjuer under hela valåret som ingår i 1988 års valundersökning ger oss goda möjligheter att följa olika opinionsförskjutningar inför 1988 års val.

Frågeställning nummer två gäller partierna och deras olika förutsättningar att klara av dagens mer lätttrörliga väljare. När det stormar är det viktigt att ha en stor och stabil köl. Det vet varje seglare. Översatt till politikens verklighet betyder detta att det är tryggt för partierna att ha en stor andel stabila och partitrogna väljare när det börjar röra på sig i en valrörelse. Partier med en relativt liten väljarkärna lever farligt i dagens turbulenta valrörelser. Det finns visserligen möjligheter till snabba vinster men också risker för lika snabba förluster. När läget är lätttrörligt är det en klar fördel för ett parti att ha en stabil väljarbas att stå på.

Materialet från femstegspanelen ger oss en unik möjlighet att studera hur stabila de olika partiernas väljarbas är. Vi behöver inte som i tidigare forskning enbart förlita oss på psykologiska mått (grad av partiidentifikation t ex) för att kunna särskilja partiernas väljarkärnor från mer löst anknutna sympatisörer. Med femstegspanelens hjälp kan vi empiriskt undersöka graden av stabilitet i partisympatierna och använda resultaten för att analysera hur stor den trogna kärnan respektive den mer flyktiga periferin var i de olika partierna 1988. Materialet gör det också möjligt att beräkna hur stort de olika partiernas maximala och minimala väljarstöd var inför valet 1988.

Frågeställning nummer tre gäller partibytarna under valspurten. Vi skall se om det när det gäller Sverige ligger någonting i de farhågor som ofta har framförts i USA att det i första hand är de okunniga och ointresserade väljarna som står för rörligheten under valkampanjerna. Frågan har en uppenbar relevans för hur de moderna valrörelserna skall bedömas ur demokratisk synvinkel. Men den har också betydelse för hur vi ser på det mandat väljarna ger partierna i valet. Ett parti som vinner ett val därför att det lyckas rekrytera många politiskt okunniga väljare i valspurten har både ett mer osäkert och ett mer oklart mandat än ett parti som vinner genom att få stöd av kunniga och engagerade väljare.

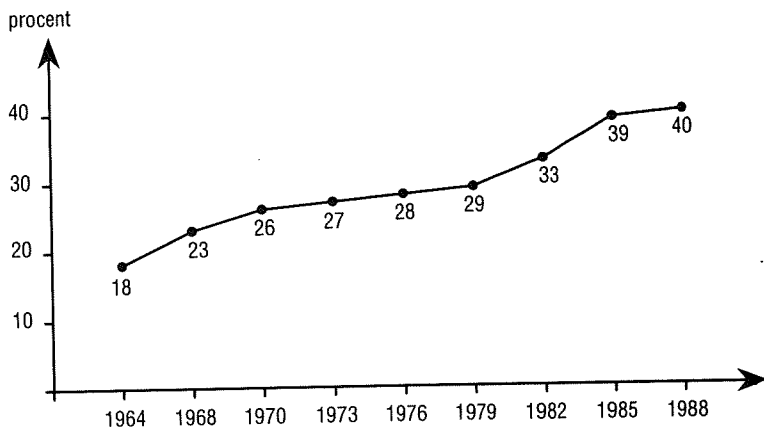
Valrörelserna allt viktigare

Det råder inget tvivel om att rörligheten mellan partierna verkligen ökat under valrörelserna och att väljarna bestämmer sitt parti-

val allt senare. Våra resultat är mycket entydiga på båda punkterna och 1988 års val passar väl in i trenden som det val som uppvisat den största valrörelserörligheten sedan våra mätningar startade i mitten av 1950-talet.

Den brant uppåtgående kurvan i figur 6.1 visar att allt fler väljare själva uppfattar att det är under valrörelserna som de bestämmer sig. Andelen väljare som anger att de visste hur de skulle rösta innan valkampen började har sjunkit stadigt från 82 procent 1964 till endast 60 procent 1988. Dessa väljare som har bestämt sitt partival sedan länge har ersatts av väljare som bestämmer sig sent under valrörelserna.

Figur 6.1 Andel väljare som uppgav att de bestämde sitt partival under valrörelsen 1964–1988 (procent)

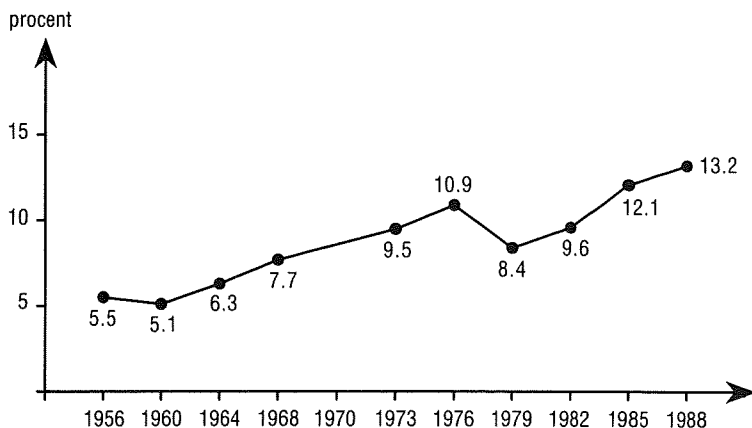
Kommentar: Intervjufrågan lyder: "När bestämde Du Dig för vilket parti Du skulle rösta på i år? Var det under sista veckan före valet eller tidigare under hösten och sommaren eller visste Du sedan länge hur Du skulle rösta?". Svarspersoner som valde något av de två första svarsalternativen har klassificerats som att partivalet bestämdes under valrörelsen. Endast personer som röstade på något parti ingår i analysen. Antalet intervjupersoner var 2325 år 1988.

Ökningen är i stort sett kontinuerlig och har gått från 18 procent 1964 till 40 procent 1988. De allra mest tveksamma väljarna, de som angav att de bestämde sig först sista veckan före valet, utgjorde hela 21 procent 1988.

Resultaten för andelen partibyten under valrörelserna pekar lika entydigt uppåt. Kurvan i figur 6.2 visar hur stor andel av väljarna som bytt parti under valsporten sedan 1956. Dataunderlaget är sådant att andelen partibytare snarare under- än överskattas. Orsaken är att analysen bygger på de små panelstudier (besöksinter-

vju före valet, postenkät om faktiskt röstningsbeteende efter valet) som alltid ingått i de reguljära valundersökningarna. Arbetet med besöksintervjuerna i dessa förvalsundersökningar pågår ända fram till de sista dagarna före valet, vilket gör att ett antal personer kan ha hunnit byta parti under valrörelsen innan de blivit intervjuade. Resultatet blir en viss underskattning av den verkliga andelen valrörelsebytare.

Figur 6.2 Partibyten under valrörelserna 1956–1988 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på paneldata – intervjuuppgifter före valen om bästa parti och enkätsvar efter valen om faktiskt partival. Antalet intervjuuppgifter som röstade och hade partisympatier före valen (=procentbas) varierade mellan 554 år 1960 och 1145 år 1988. Övriga valår var antalet intervjuade med partiuppgifter cirka 1000. Vid valet 1970 genomfördes ingen panelstudie under valrörelsen.

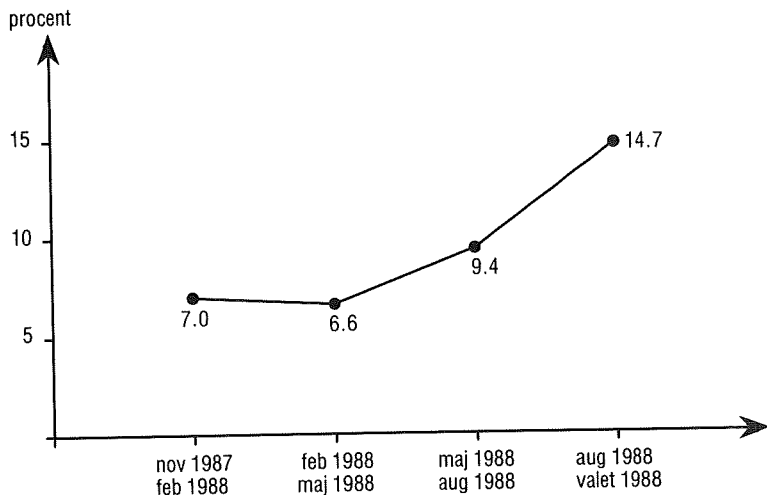
Enligt våra försiktiga estimat har andelen partibytare under valrörelsernas sista veckor ökat från cirka 5 procent 1956 till 13 procent 1988. Hela havet stormar knappast, men en partirörlighet på 13 procent under en valspurt signalerar ett mycket instabilt system än en rörlighet kring 5 procent. Svenska partier har inte samma grepp om sina väljare som tidigare.

Bilden av den moderna valrörelsen som en period alltmer fylld av osäkra och rörliga väljare må vara sann, men hur förhåller sig valrörelseperioden till andra jämförbara tidsperioder mellan valen? Det talas ibland om väljarna som mindre partitrogna under mellanvalsperioden. Rörligheten mellan partierna skulle vara som störst när inget val är i sikte för att sedan minska vartefter valdagen närmar sig.⁵

⁵ Om opinionsvängningar under mellanvalsperioderna, se Holmberg och Petersson (1980:130).

En sådan tes får dock inget stöd i våra data från valåret 1988. Andelen partisympatibytare under perioden november 1987 till februari 1988 var inte högre långt före valet än under valspurten (mitten av augusti till valet). Resultaten från femstegspanelen visar tvärtom att partirörligheten ökade ju närmare valet kom.

Figur 6.3 Andel partibytare vid olika tidpunkter under valåret 1988 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningens femstegspanel. Analysen omfattar enbart personer som vid varje par av undersökningar uppgivit något parti. Partivariabeln har mätts som en maximal sympatvariabel i november-, februari- och majstudierna. Flera olika frågor om "närmaste parti", "parti med störst sympati för" och "parti skulle röstat på om det vore riksdagsval de närmaste dagarna" har kombinerats till en partisympatvariabel. I augustimätningen är partitillhörighet mätt via en fråga om röstningsavsikt. Parti i septembermätningen är lika med det parti intervjupersonerna uppgav att de röstade på. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängderna.

Andelen partisympatibytare var högre under sommaren än under vintern och våren 1988 och den var allra högst under själva valspurten. Valrörelser är uppenbarligen perioder som stimulerar till mer rörlighet än mellanvalsperioder. Ätminstone var det så 1988. Att det är så behöver inte uppfattas som någonting konstigt. Det är ju trots allt under valrörelserna som politiken står i centrum och väljarna tvingas tänka över sina partipreferenser. Resultatet understryker valrörelsernas stora betydelse. Det är främst under de sista veckorna före ett val som politikerna har väljarnas uppmärksamhet och det är också då som flest väljare vinnas och förloras.

Partisympatiförändringar under valåret 1988

Valåret 1988 inleddes med dubbla budskap från opinionsmätningstinstitutens sida. De var inte överens om hur opinionsläget såg ut inför valet. Sifos mätningar visade på en klar övervikt för det socialistiska blocket. I februari 1988 fick socialdemokraterna ensamma hela 48.6 procent i Sifos barometer medan de tre borgerliga partierna endast fick 42.2 procent. Trodde man på Sifo tycktes en socialdemokratisk promenadseger vara klar 1988. Var man däremot lite skeptisk till Sifo kunde man gå till Imu och SCB och få ett annat budskap. Imu:s och SCB:s mätningar visade nämligen på ett jämnt läge mellan blocken. De gav mycket lägre siffror åt socialdemokraterna än Sifo. När Sifo exempelvis gav socialdemokraterna 48.6 procent i februari 1988 fick s endast 41.5 respektive 43.2 i Imu:s och SCB:s undersökningar.⁶

Sifo:s högre siffror för socialdemokraterna höll sedan i sig. Under våren och sommaren fick socialdemokraterna kring 45 procent i Sifo:s mätningar medan de andra instituten (Imu, SCB/PSU och Semka) redovisade en s-andel kring 42 procent. I slutprognoserna inför valet var dock instituten mer överens. Imu och Semka höll kvar vid sina tidigare uppskattningar och tippade en s-andel på 43.4 respektive 41.2 procent. Sifo justerade ned sin s-andel och förutsa 42.0 procent. Från att tidigare ha legat för högt med sina siffror hamnade Sifo nu för lågt.⁷

Institutens olika resultat beror naturligtvis till en del på slumpfaktorer men också på att de använder delvis olika undersökningsmetoder. En förklaring till att Sifo under våren 1988 systematiskt redovisade högre s-siffror än Imu och SCB är att Sifo väjde sina resultat annorlunda. Sifo tog inte hänsyn till hur intervjupersonerna hade röstat i föregående val. Det gjorde Imu och SCB och minskade därmed den överrepresentation som socialdemokraterna ofta har i rådata från svenska opinionsmätningar.⁸

De lite olika siffror som instituten visade för opinionsutvecklingen under 1988 gör det svårt att använda resultaten för att analysera hur partisympatierna förändrades under valåret 1988. Men efter-

⁶ Sifo:s och Imu:s resultat publicerades i bl a *Svenska Dagbladet* respektive i *Dagens Nyheter*. SCB:s resultat presenterades i ett pressmeddelande 880322 (nr 61).

⁷ Semkas resultat publicerades i *Dagens Industri*. Sifo:s prognos gjordes med en annan mätteknik än de ordinarie sympatimätningarna, se Holmberg och Petersson (1980:76-78).

⁸ Sifo väjde sina partisympatieresultat med hänsyn tagen till uppgifter om partival i föregående val fram t o m 1985 års val -ofta dock med endast halvt genomslag för vägningen (Zetterberg (1986:29-31)). Under perioden 1985-1988 avstod Sifo från att utnyttja denna vägningsteknik. Efter 1988 års val har Sifo ånyo gått tillbaka till att väga sina partisympatieresultat med utnyttjande av information om senaste valhandling.

som vi har tillgång till valundersökningens femstegspanel är vi inte tvingade till att försöka väga samman institutens skiftande resultat till en trovärdig helhet. Vi kan hålla oss till resultaten från femstegspanelen. En viktig fördel med det är att paneldata bygger på intervjuer med samma människor vid flera tillfällen. Eventuella opinionsförändringar i resultaten kan inte bero på att olika människor ingår i de olika intervjuurvalen.

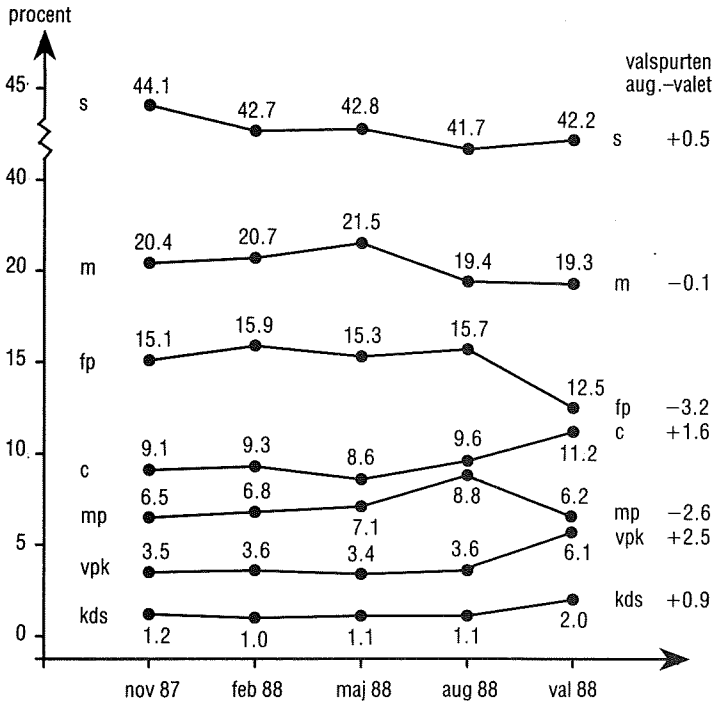
Resultaten i figur 6.4 visar hur den svenska väljaropinionen förändrades under valåret 1988. Analysen bygger på 1848 personer som i valundersökningens femstegspanel intervjuades fem gånger mellan november 1987 och september 1988. Siffrorna är vägda med hjälp av följande teknik. Socialdemokraternas andel i varje mätning har kvotskattats med hänsyn tagen till uppgivet partival 1985. Utfallet av den proceduren blev vid varje tillfälle att andelen s-sympatisörer sjönk. Orsaken var att socialdemokraterna genomgående var överrepresenterade i minnesdata. Vi hade för många s-väljare från 1985 med i panelen. Överblivna procentandelar efter det att andelen socialdemokrater justerats ned fördelades därefter proportionellt mellan övriga partier med hänsyn tagen till deras storlek i respektive mätning.⁹

Det mest intressanta med opinionsförändringarna i figur 6.4 är att de visar att det mesta som hände 1988 hände under valspurten. Det var under valets sista veckor som de största förskjutningarna i partiernas styrka inträffade. Folkpartiets ras (-3.2 procentenheter) mellan mitten av augusti och valet är det mest iögonfallande, men också miljöpartiet tappade stort i spurten (-2.6 procentenheter). Valrörelsens två stora vinnare var vänsterpartiet kommunisterna (+2.5) och centerpartiet (+1.6). Även socialdemokraterna

⁹ De ovägda resultaten i femstegspanelen var följande. Partisympatvariablerna har mätts på det sätt som beskrivs under figur 6.3. Redovisningen omfattar enbart de intervjupersoner som ställde upp i alla fem panelstegen (1848 personer).

parti	nov 87	feb 88	maj 88	aug 88	val 88
vpk	3.2	3.3	3.1	3.4	5.8
s	48.8	47.3	46.9	44.3	45.0
c	8.3	8.6	8.0	9.2	10.7
fp	13.8	14.6	14.2	15.0	11.9
m	18.7	19.0	20.0	18.6	18.4
kds	1.1	0.9	31.0	1.0	1.9
mp	6.0	6.3	6.6	8.4	5.8
övriga	0.2	0.1	0.1	0.1	0.4
summa procent	100.1	100.1	99.9	100.0	99.9
antal med parti	1517	1583	1613	1663	1610

Figur 6.4 Partisympatiförändringar valåret 1988 (procent)

Kommentar: Resultaten kommer från valundersökningens femstegspanel. Enbart personer som ställt upp för intervju i alla fem panelstegen ingår i analysen (sammanslagt 1848 personer). Partivariabeln har mätts som maximerad partisynpatiförändring för november-, februari- och majmätningarna (se figur 6.3). Augustimätningen gäller röstningsavsikt och septembarmätningen faktiskt partival. De rapporterade procentciffrorna för respektive parti är vägda. De ovägda råsiffrorna redovisas i not 9. Vägningen har gått till så att socialdemokraternas väljarandel i varje mätning har kvotskattats med hänsyn tagen till uppgivet partival 1985. Resultatet av den proceduren blev vid varje tillfälle en minskning av andelen s-sympatisörer, eftersom socialdemokraterna var klart överrepresenterade i minnesdata. Överblivna procentandelar fördelas därefter proportionellt till övriga partier med hänsyn tagen till partiernas väljarandel i respektive mätning.

(+0.5) och kds (+0.9) vann röster under valets sista veckor medan moderaterna med viss möda höll sina ställningar (-0.1).

Bortsett från valspurten var sommaren den period under valåret 1988 som innehöll flest förändringar i väljaropinionen. Det var under sommarmånaderna, med söldöden och Ebbe Carlsson-affären dominerande i massmedierna, som centerpartiet började vinna ökat stöd och miljöpartiet växte sig som starkast (8.8 procent i mitten av augusti). De partier som främst tappade väljare under

sommaren var socialdemokraterna (Ebbe Carlsson-effekt?) och moderaterna (miljödebatten?).¹⁰

Miljöpartiets intåg i riksdagen var naturligtvis det mest spektakulära som hände i valet 1988. De stora förlusterna i valspurten visar dock att mp levde farligt mot slutet. Valårets hela opinionsvinst sopades bort på någon eller några veckor strax före valet.¹¹ Miljöpartiet fick i valet ungefär det röststöd partiet redan hade ett år före valet. Resultaten i tabell 6.1 visar i detalj från vilka partier miljöpartiet vann sina nya anhängare under mellanvalsperioden och under våren och sommaren 1988, och till vilka partier man tappade under valspurten.

Tabell 6.1 Miljöpartiets nettovinster och nettoförluster i partibyten med de andra partierna valåret 1988 (procent)

		mellan-		valåret 1988			valet 1985 valet 1988 totalt
		valsåren valet 1985 nov 1987	nov 1987 feb 1988	feb 1988 maj 1988	maj 1988 aug 1988	aug 1988 valet 1988	
miljöpartiets netto- vinster (+) resp. netto- förluster (-) i parti- byten med resp. parti	vpk	+0.4	-0.1	+1.0	+0.1	-0.3	+0.5
	s	+0.9	+0.5	+0.3	+0.7	-0.7	+1.5
	c	+0.9	+0.1	-0.1	±0.0	-0.6	+1.0
	fp	+0.8	±0.0	+0.1	±0.0	-0.1	+0.9
	m	+0.6	-0.1	+0.1	+0.4	-0.1	+0.5
	kds	+0.1	+0.1	±0.0	+0.1	-0.2	±0.0
	övriga	±0.0	±0.0	±0.0	±0.0	-0.0	-0.0
nettovinst (+) eller nettoförlust (-)		+3.7	+0.5	+0.5	+1.3	-2.0	+4.4
antal personer med partisympati vid båda mätstillfällena		1598	1637	1733	1604	1511	1441

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningens femstegspanel. Analysen har genomförts på ett ovägt material. Minnesuppgifterna om partival 1985 bygger på en kombinerad variabel, där flera olika uppgifter om röstningen 1985 har utnyttjats. Valdeltagandet 1985 har inte kontrollerats mot röstlängderna.

När valåret 1988 inleddes låg miljöpartiet kring 6 procent i väljaropinionen. Ökningen från valet 1985 hade främst skett genom vinster från de borgerliga partierna. Partibytarvinsterna från s och vpk var något mindre. Det mönstret ändrades under våren och sommaren 1988. Miljöpartiet ökade nu i först hand till följd av

¹⁰ Alf Sjöström, chef för Sifo Opinion AB, redovisar med hjälp av data från Sifo:s dagliga telefonstudier vägda efter uppgett parti i senaste val dramatiska opinionsvägningar under valspurten 1988 (Sjöström, 1989:20-21). Bl a skulle s ha tappat 3 procentenheter kring månadskiftet augusti-september (Malmaffären?) som sedan togs tillbaka under valets sista vecka. Socialdemokraterna levde alltså mycket farligt bara några veckor före 1988 års val, om man får tro Sifo:s telefonmätningar.

¹¹ Enligt Sifo:s telefonmätningar inträffade mp:s tapp mycket sent under valspurten (sista veckan!), se Sjöström (1989:20-22)

röstvinster från socialdemokraterna. Under sommaren tog också miljöpartiet partibytare från moderaterna. Från centerpartiet, folkpartiet och vpk vann däremot inte miljöpartiet några röster under denna period. Vinsterna från dessa partier togs innan valåret startade.

Miljöpartiet tappade röster till alla andra partier under valspurten 1988. De största förlusterna gick till socialdemokraterna och centerpartiet. Till centerpartiet förlorade miljöpartiet fler väljare under de sista veckorna före valet än man vunnit tidigare under valåret. Slutresultatet blev att miljöpartiet hamnade över fyraprocentgränsen med något fler partibytarvinster från de tre borgerliga partierna (+2.4 procentenheter) än från s och vpk (+2.0)¹²

Partibyten under valspurten

Att miljöpartiet verkligen levde farligt under valspurten 1988 visas med eftertryck i tabell 6.2. Nära hälften av de väljare som i femstegspanelens augustimätning uppgav att de tänkte rösta på miljöpartiet svek partiet på valdagen (48 procent).¹³ Relativt många av dem satt hemma och röstskolkade (11 procent).

Tabell 6.2 Väljarströmmar under valrörelsen 1988 – från augustimätningen till valet i september (procent)

röstningsavsikt augusti 1988	partival 1988								blankt och icke-röstning	summa procent	antal personer
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övriga			
vpk	81	9	0	0	0	0	2	0	8	100	57
s	4	86	1	0	1	0	1	0	7	100	733
c	1	3	78	0	1	1	2	1	13	100	150
fp	1	7	7	65	9	2	2	0	7	100	246
m	1	2	2	4	81	1	1	0	8	100	306
kds	0	0	0	0	0	94	0	0	6	100	16
mp	4	13	9	5	3	2	52	1	11	100	134
vet ej	4	26	9	8	11	1	4	1	36	100	154

Resultaten visar också hur de övriga partiernas vinster och förluster fördelade sig under valspurten 1988 (se tabell 6.3). Det visar sig tex att vpk:s överraskande stora valframgång 1988 nästan uteslutande vanns från socialdemokraterna under valets sista veckor. Att kamrat fyra procent hade ett finger med i spelet har tidigare nämnts.

¹² Motsvarande resultat blir något annorlunda om vi ser på siffrorna från det traditionella valundersökningsurvalet. De visar partibytarvinster på +1.7 procentenheter från både c, fp, m och från s, vpk, se tabell 5.6.

¹³ Motsvarande siffra var lika stor i den traditionella valundersökningens lilla panel (45 procent).

Tabell 6.3 Partiernas nettovinster och nettoförluster till följd av partibyten under valrörelsen 1988 (procent)

	vpk	s	c	fp	m	kds	mp
nettovinst (+) eller nettoförlust (-) till följd av partibyten med angivet parti	s +1.6	vpk -1.6	vpk -0.1	vpk -0.2	vpk -0.1	vpk ±0.0	vpk -0.3
	c +0.1	c -0.1	s +0.1	s -1.0	s -0.2	s +0.1	s -0.7
	fp +0.2	fp +1.0	fp +1.1	c -1.1	c -0.4	c +0.1	c -0.6
	m +0.1	m +0.2	m +0.4	m -0.7	fp +0.7	fp +0.4	fp -0.1
	kds ±0.0	kds -0.1	kds -0.1	kds -0.4	kds -0.2	m +0.2	m -0.1
	mp +0.3	mp +0.7	mp +0.6	mp +0.1	mp +1.0	mp +0.2	kds -0.2
	övr ±0.0	övr ±0.0	övr -0.1	övr ±0.0	övr -0.1	övr ±0.0	övr -0.0
nettoeffekt av partibyten	+2.3	+0.1	+1.9	-3.3	-0.2	+1.0	-2.0

Kommentar: Resultaten i tabellerna 6.2-3 bygger på valundersökningens femstegs-panel och omfattar väljarströmmarna mellan augustimätningen och eftervals-mätningen i september. Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängderna. Procent-basen i tabell 6.3 har definierats som personer med partiuppgift både i augusti och i valet, sammanlagt 1511 personer.

Centerpartiets spurtvinster togs i första hand från folkpartiet (skattegrälet mellan Olof Johansson och Bengt Westerberg?). Vissa vinster togs också från miljöpartiet och moderaterna medan överströmningen från socialdemokraterna var obetydlig.

Socialdemokraterna kom någorlunda helskinnade ur valrörelsen 1988 tack vare att den stora avtappningen till vpk kunde kompenseras med motsvarande vinster från främst folkpartiet, men också från miljöpartiet. Sammantaget kunde socialdemokraterna registrera en liten vinst på partibytena under 1988 års valspurt.

Folkpartiet gjorde en nästan lika dålig valrörelse 1988 som det gjorde en bra 1985. Partibyten vinsten under valspurten 1985 uppgick till hela +5 procentenheter. Förlusten blev nära på lika stor 1988, -3.3 procentenheter. Det största tappet gick till centerpartiet. Relativt många bytte också till s eller m.

Moderaterna förlorade mycket få röster under 1988 års valrörelse, till skillnad från 1985 då större delen av förlusten kom under de sista veckorna före valet. Huvudorsaken till att det gick bättre 1988 var att moderaterna lyckades kompensera sina valspurtsförluster till framförallt c, kds och s med vinster från folkpartiet.

Kds valframgång 1988 kom överraskande. Våra resultat visar varför. Större delen av röstvinsten hämtades hem under valspurten.¹⁴ Det var främst folkpartiet som fick släppa till väljare. Från det socialistiska blocket kom mycket få valrörelsebytare. Kds växte i huvudsak på det borgerliga blockets bekostnad.

¹⁴ Sifo:s telefonstudier under valrörelsen visar enligt Sjöström (1989:20-22) att stödet för kds ökade från ca 2 procent till ca 3.5 procent efter TV-utfrågningen med Alf Svenssons den 22 augusti. Efter några dagar sjönk sedan kds:s andel tillbaka igen.

Partiernas maximala och minimala väljarstöd

Andelen partiidentifierade väljare har minskat relativt mycket i den svenska valmanskåren under senare år. Det visade vi i förra kapitlet. Det var bara 51 procent av intervjupersonerna i 1988 års valundersökning som kände sig som anhängare av något politiskt parti. Motsvarande siffra i 1968 års studie var 65 procent.

Partiidentifikation är ett psykologiskt mått. Om vi med hjälp av data från femstegspanelen översätter det till ett empiriskt stabilitetsmått visar det sig att partiernas grepp om väljarna må ha lossnat något men fortfarande 1988 var de allra flesta svenskar opinionsmässigt trogna ett och samma parti. De bytte inte fram och tillbaka mellan olika partier. Nära 80 procent av svarspersonerna i femstegspanelens fyra första steg sympatiserade hela tiden med ett och samma parti. Bland resterande personer återfanns en mindre grupp väljare som inte någon enda gång angav någon partipreferens (5 procent) och en större grupp som hade bytt partisympati en eller flera gånger (16 procent).¹⁵

Hela havet stormar alltså inte i den svenska väljarkåren; åtminstone inte ännu. Fortfarande är partistabilitet, inte rörlighet, det utmärkande draget hos de allra flesta väljare. Och andelen människor helt utan partisympatier är liten. Resultaten motsäger inte att partiernas ställning har försvagats bland väljarna i Sverige.¹⁶ Men de stödjer inte heller bilden av ett partisystem i kris. När 95 procent av medborgarna kan finna något parti att sympatisera med under ett valår och de allra flesta håller fast vid samma parti ända fram till valdagen är vi långt från en kris.

Väljarstabiliteten var inte jämnt fördelad över partierna. Precis som när det gäller partiidentifikationen uppvisade socialdemokraternas väljare den högsta graden av partitrohet. Resultaten i tabell 6.4 visar att socialdemokraternas partikärna (=väljare som sympatiserade med partiet hela valåret och röstade på det i valet) var klart större än övriga partiers 1988.

Något över 70 procent av socialdemokraternas väljare 1988 var partiet opinionsmässigt troget under hela valåret. Motsvarande siffra höll sig mellan 53(c) och 64(m) procent för de borgerliga partierna. För vpk och miljöpartiet var andelen stabila sympatisörer ändå lägre – 31 respektive 40 procent.

¹⁵ Analysen omfattar intervjuade personer i femstegspanelens fyra första steg. Majoriteten (62 procent) sympatiserade med samma parti vid alla mättillfällen. De övriga sympatiserade endast med ett parti men svarade "vet ej" någon eller några gånger (17 procent), sympatiserade med två eller flera partier (16 procent) eller uppgav inte någon gång någon partipreferens (5 procent).

¹⁶ Holmberg och Gilljam (1987:226–254) och kapitel 5 i denna bok.

Tabell 6.4 Storleken på partiernas kärna och periferi vid valet 1988 (procent)

<i>partival 1988</i>	<i>partikärnan: sympatiserat med partiet hela valåret och röstat på det</i>	<i>partivacklare: röstat på partiet men inte varit det helt troget under valåret</i>	<i>nyvunna: inte sympatiserat med partiet under valåret, men röstat på det i valet</i>	<i>summa procent</i>	<i>antal perso- ner</i>
vpk	31	28	41	100	94
s	72	22	6	100	750
c	53	22	25	100	175
fp	56	32	12	100	202
m	64	26	10	100	310
kds	41	12	47	100	32
mp	40	35	25	100	100
samtliga	62	25	13	100	1663

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningens femstegspanel. Analysen omfattar de intervjupersoner som deltog i alla fem panelstegen och partiröstade 1988. Partikärnan har definierats som väljare som vid alla mätillfällen före valet (4 stycken) sympatiserade med samma parti och sedan röstade på det. Partivacklare är personer som sympatiserade med sitt röstningsparti någon eller några gånger under valåret men inte vid alla mätillfällen. Nyvunna sympatiserade inte någon gång under valåret med sitt röstningsparti. De "bara" röstade på det i valet. De vanns över under valspurten.

Utanför partikärnorna kan en grupp partivacklare urskiljas. Det är väljare som inte alltid är sitt parti troget. Av och till flirtar de med något annat parti eller har ingen partisympati alls. Partivacklarna utgjorde 25 procent av samtliga partiväljare 1988. De kan karaktäriseras som ett slags marginalväljare, men de är inte partiernas mest lättflyktiga väljare.

Den positionen intar en annan väljargrupp, nämligen de som röstade på partier de inte tidigare hade sympatiserat med under valåret. De vanns över under valspurten utan att tidigare ha visat några böjelser för det parti de röstade på. De var hastigt nyvunna väljare. Totalt sett utgjorde denna grupp 13 procent av partiväljarna 1988. Partimässigt var de mycket ojämnt fördelade. Bland s-väljarna utgjorde de endast 6 procent medan de var hela 41 procent bland vpk:s väljare och 47 procent bland kds' väljare. De var relativt många också bland centerpartiets (25 procent) och miljöpartiets (25 procent) väljare.

Storleken på partiernas väljarkärnor ger oss en uppfattning om hur starkt stöd de olika partierna kan påräkna som ett minimum när det mesta går snett under en valrörelse. Väljarkärnorna ger oss m a o ett slags mått på partiernas minimala röststöd. Partiernas maximala väljarstöd kan uppskattas på ett motsvarande sätt. Det kan beräknas som partikärnan plus de väljare som någon gång under valåret sympatiserade med partiet i fråga. I tabell 6.5 har vi

använt dessa definitioner. Resultaten visar hur stort de svenska partiernas minimala och maximala väljarstöd var 1988.

Tabell 6.5 Partiernas maximala och minimala väljarstöd bland partiröstande 1988 (procent)

<i>parti</i>	<i>partiets minimala väljarstöd</i>	<i>partiets maximala väljarstöd</i>	<i>ovägd valresultat i femstegspanelen</i>	<i>valresultatet 1988 som andel av partiets maximala väljarstöd</i>
vpk	1.7	6.9	5.7	83 %
s	32.7	51.6	45.1	87 %
c	5.5	12.5	10.5	84 %
fp	6.8	19.9	12.2	61 %
m	11.9	23.9	18.6	78 %
kds	0.8	2.0	1.9	95 %
mp	2.4	11.0	6.0	55 %

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningens femstegspanel. Analysen har genomförts på ovägd data. Partiernas minimala väljarstöd (=partikärnan) har definierats som personer som stödde samma parti i samtliga fem panelsteg. Partiernas maximala väljarstöd omfattar partikärnan plus personer som någon gång i femstegspanelen angav sympatier för partiet i fråga. Analysen omfattar partiröstande 1988 (1670 personer). Resultaten blir i allt väsentligt desamma om vi också inkluderar valskolkare och blankröstare. En sådan utvidgad analys blir dock osäkrare med tanke på det relativt stora intervjubortfallet bland röstskolkarna.

Variationsvidden är stor för många partier. Socialdemokraternas opinionsspänn låg mellan 33 till 52 procent, miljöpartiets mellan 2 och 11 procent och moderaternas mellan 12 och 24 procent. De partier som gjorde bäst valrörelser 1988, i den meningen att de lyckades nå ett valresultat i närheten av partiets maximala väljarstöd, var enligt våra beräkningar socialdemokraterna, vpk, centerpartiet och kds. De lyckades samtliga få över 80 procent av sina potentiella väljare att stödja dem i valet. Kds var mest framgångsrikt. Hela 95 procent av kds' maximala väljarskara röstade på partiet i valet. Socialdemokraterna lyckades också bra. De fick 87 procent av s maximala stöd att rösta på partiet 1988.

Sämre gick det för framför allt folkpartiet och miljöpartiet. De lyckades bara mobilisera 61 respektive 55 procent av sina potentiella väljare på valdagen. Moderaterna gjorde något bättre ifrån sig. De nådde enligt våra siffror upp till 78 procent av sitt maximala väljarstöd 1988.

Kunniga eller okunniga valrörelsebytare

Väljare skall vara upplysta och kunniga. Demokratimotståndarnas vanligaste argument mot den allmänna rösträtten – för sjuttio år sedan i västvärlden och fortfarande i dag i många diktaturer – har

alltid varit att de många människorna är alltför okunniga och lättleda för att kunna ges något politiskt inflytande.

Frågan om väljarnas kompetens har gamla anor även om den sällan diskuteras i modern valforskning. Ämnet är kanske lite känsligt. I amerikansk forskning kring väljare och val har dock problemet aldrig helt förlorat sin aktualitet. Orsaken kan vara det låga valdeltagandet i USA och att många studier ända sedan Lazarsfelds och Berelsons på 1940-talet tyckt sig ha funnit höga andelar okunniga och apatiska väljare. Berelsons lösning på problemet var tesen om att det var bra för demokratin om de okunniga stannade hemma på valdagen. Lågt valdeltagande var inget problem för Berelson. Problemet var i stället apatiska väljare som röstade, speciellt som man hade funnit att rörliga väljare – de som stod för förändringen i systemet – tenderade att vara mer ignoranta än genomsnittet.¹⁷

Oavsett hur vi ställer oss till Berelsons lösning är det tveklöst att han tar upp ett central frågeställning. Om det, som tycks vara fallet i USA, i stor utsträckning är de mest okunniga och oengagerade väljarna som står för den politiska rörligheten är det självfallet ett problem – både ur demokratisk synvinkel och när det gäller hur vi skall bedöma valrörelserna. Valkampanjer som främst får okunniga väljare att byta parti är ingenting eftersträväsvärt. Partibytare bör vara extra kunniga innan de tar det viktiga steget att byta parti.

Om vi ser på sambandet mellan politisk kunskap och rörlighet i Sverige kan vi konstatera att svenska valrörelser inte producerar exceptionellt insatta partibytare. De väljare som byter parti under valrörelserna är inte genomsnittligt mer politiskt kunniga än de stabila väljarna. Men de är inte heller mindre kunniga.

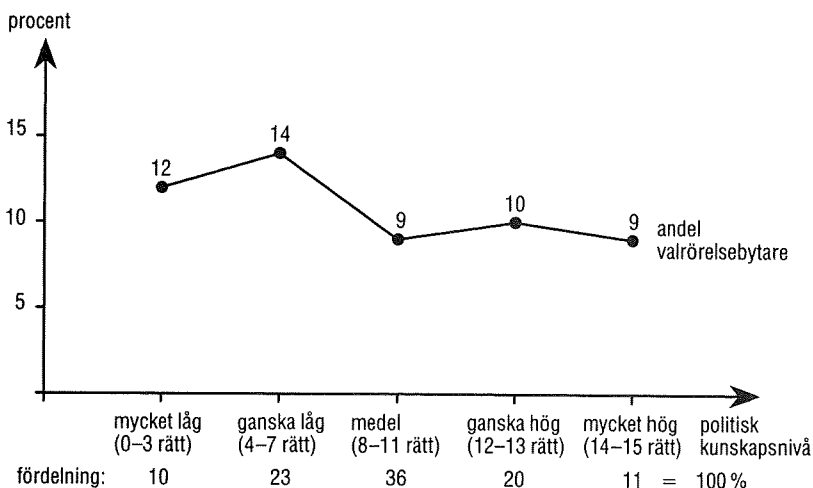
Tendensen att byta parti under 1988 års valrörelse var i allt väsentligt lika stor oberoende av hur insatta väljarna var i politik. Det kunskapsmått vi använder är mycket brett och omfattar både personkunskap, sakfrågekunskap och kunskap om vilka ståndpunkter de politiska partierna intar i olika frågor. Våra resultat är alltså knappast en artefakt av ett för snävt kunskapsmått. Det finns anledning att tro att de är tillförlitliga, speciellt som vi tidigare har fått fram liknande resultat när vi har analyserat svenska valrörelser.¹⁸

Resultaten i figur 6.5 rymmer dock en liten varningsflagga. Skillnaderna är mycket små, men 1988 års valrörelsebytare var i genomsnitt något mindre insatta i politik än de stabila väljarna. Parti-

¹⁷ Berelson (1952:319–330), Campbell et al. (1960:547), Lewin (1970:83–92), Granberg and Holmberg (1988:183–189).

¹⁸ Se Granberg and Holmberg (1988:183).

Figur 6.5 Politisk kunskapsnivå och partibyte under valrörelsen 1988 (procent)

Kommentar: Analysen bygger på 928 partiröstare 1988 som i valundersökningens förvalsstudie uppgav något parti som svar på en fråga om röstningsavsikt eller hade något bästa parti. Elva procent av dem röstade sedan på ett annat parti än de angav före valet. Resten (89 procent) bytte ej parti under valspurten. Den politiska kunskapsnivån har vi mätt med hjälp av 15 kunskapsfrågor. Fem handlade om politisk personkunskap, fem om politisk sakfrågekunskap och fem om vilka positioner de politiska partierna intagit i två sakfrågor (vårdnadsbidrag och kärnkraft).

byttartendensen var något högre bland de minst kunniga (12 procent bytte parti under valspurten) än bland de mest kunniga (9 procent bytte parti).¹⁹

Vi är långt ifrån en amerikansk situation. I USA är sambandet mellan rörlighet och dåliga kunskaper mycket starkare.²⁰ Men resultatet kan ändå tjäna som ett memento för partierna och massmedierna. En valrörelse är inte bara en tävling och en kortsiktig kamp om röster. Den skall också fylla en kunskapsfunktion. Demokratiska väljare bör vara kunniga. Det gäller speciellt den växande gruppen av valrörelsebytare. Partierna och massmedierna har ett ansvar att se till att de både är välinformerade om politikens innehåll och att de kan genomskåda allehanda kampanjknep.

¹⁹ Motsvarande siffror för partirörligheten mellan valen 1985 och 1988 var 17 procent partibytare både bland de mest och bland de minst kunniga. Bland väljare med kunskaper däremellan var partibyttartendensen något högre – kring 20 procent.

²⁰ Andelen valrörelsebytare bland de minst kunniga amerikanska väljarna har sedan 1960 hållit sig kring 11–20 procent mot endast 2–4 procent bland de mest kunniga, se Granberg and Holmberg (1988: 184).

Vinnare och förlorare i valspurten 1988

Valrörelsen 1988 blev mycket dramatisk; mycket mer dramatisk än vi kände till när det hela utspelade sig. Väljarrörligheten under valspurten var den största som har uppmätts sedan den moderna valforskningen startade i mitten av 1950-talet. Andelen väljare som själva angav att de bestämde sitt partival sent under valrörelsen var också rekordstor. Hela 21 procent av partiväljarna uppgav att de bestämde sig först under sista veckan före valet.

Konsekvensen av den stora rörligheten och det sena beslutsfattandet blev stora omkastningar i de olika partiernas väljarstöd under valrörelsens sista veckor. Det parti som gick fram mest under valspurten var vänsterpartiet kommunisterna. Större delen av vinsten togs från socialdemokraterna. Det är inget tvivel om att taktiska överväganden var en bidragande faktor bakom denna ström av s-anhängare till vpk.

Centerpartiet var den andra stora valrörelsesegraren 1988. Röstvinsterna i spurten togs främst från folkpartiet, men också moderaterna och miljöpartiet fick släppa till väljare. Någon överströmning från det socialistiska blocket till centerpartiet skedde dock inte. Centerpartiets lyckade valspurt 1988 gjordes i huvudsak på de andra borgerliga partiernas bekostnad.

Två andra partier som också gick fram något under de sista valveckorna 1988 var socialdemokraterna och kds. När det gäller socialdemokraterna kan ett stort valnederlag ha hotat två tre veckor före valet. Om vi kan tro på Sifo:s dagliga telefonmätningar under valrörelsen låg s-sympatierna strax under 40 procent i månadsskiftet augusti-september. Men socialdemokraterna kom igen starkt under spurten och lyckades kompensera förlusterna till framför allt vpk med röstvinster från i första hand folkpartiet och miljöpartiet.

Framgången för kds 1988 kom under valrörelsen och tycks ha ett klart samband med att partiledaren Alf Svensson fick vara med i en partiledarutfrågning i TV. Det var efter TV-utfrågningen den 22 augusti som kds ökade markant i partisympatimätningarna.

Förlorarna under 1988 års valspurt var två – folkpartiet och miljöpartiet. Folkpartiet tappade mest, över 3 procentenheter enligt våra mätningar. Den största nettoförlusten gick till centerpartiet, men folkpartiet förlorade också relativt många valrörelsebytare till socialdemokraterna och moderaterna.

Miljöpartiet var illa ute i valspurten. Nästan hälften av partiets sympatisörer en månad före valet övergav miljöpartiet när valdagen närmade sig. Att miljöpartiet trots allt klarade spärren och kom in i riksdagen berodde på att partiet inte bara *tappade* väljare

i spurten. En viss tillströmning av nyvunna valrörelsebytare skedde också. Men resultatet blev nettoförluster i partibytena med samtliga andra partier under valets sista veckor. Den största avtappningen gick till socialdemokraterna och centerpartiet medan förlusterna till folkpartiet och moderaterna var förhållandevis små.

Moderaterna lyckades med en viss möda undgå valrörelseförlorens skara 1988. Partiet höll i stort sett sina ställningar under valspurten. Den lilla nedgången kunde minimeras genom relativt stora röstvinster från folkpartiet under valets sista veckor. Moderaternas största valrörelsetapp gick till centerpartiet.

7 Det gröna genombrottet

Martin Bennulf

Riksdagsvalet 1988 gick i den gröna färgens tecken. Miljöfrågornas stora uppmärksamhet fick till följd att de traditionella vänsterhögerfrågorna gavs en mer undanskymd plats än vanligt i valdebatten. Väljarna uppfattade miljön som den i särklass viktigaste frågan när de gick till valurnorna. På en öppen intervjufråga om "viktiga sakfrågor för partivalet" nämnde hela 46 procent av väljarna miljöfrågor. Det är den överlägset högsta noteringen för en enskild sakfråga som noterats i valundersökningarnas mätserie.

"Miljövalet" 1988 resulterade i att Sverige fick ett nytt riksdagsparti – *miljöpartiet de gröna*. Det var första gången på 70 år som ett nytt parti av egen kraft tog sig in i riksdagen.¹ Tillsammans med de gröna frågornas stora uppmärksamhet i valdebatten och väljarnas starka betoning av miljöfrågan kan miljöpartiets inval i riksdagen mycket väl betecknas som ett "grönt genombrott" i svensk politik.

Det gröna genombrottet reser naturligtvis en mängd politiskt och statsvetenskapligt intressanta frågor. Flera av dem behandlas i bokens övriga kapitel.² Den huvudfrågeställning som ska behandlas i detta kapitel gäller miljöpartiväljarnas sociala, ideologiska och åsiktsmässiga kännetecken: Vilken typ av väljare var det som röstade in miljöpartiet i riksdagen 1988?

Ett nytt parti växer fram

Det svenska miljöpartiet bildades den 19 september 1981. En av flera avsikter med partibildningen var att bilda en "alternativrörel-

¹ Senaste gången ett nytt parti tog sig in i riksdagen var 1917 (riksdagen sammanträdde dock först 1918) då två bondepartier och ett vänstersocialistiskt parti blev invalda. Under perioden 1918–1988 har andra partier varit representerade i riksdagen under kortare perioder, men det har då varit frågan om utbrytningar ur etablerade partier. Kds-ledaren Alf Svensson erhöll ett riksdagsmandat 1985, men invalet kunde ske endast tack vare att centerpartiet och kds ingått valteknisk samverkan under den gemensamma beteckningen centern.

² Kap 3: Vilken uppmärksamhet fick miljöfrågan och miljöpartiet i massmedierna? Kap 4: Hur uppfattades miljöpartiet av väljarna? Kap 5 och 6: Från vilka partier kom miljöpartiets väljare? Kap 11: Hur förklarade miljöpartiväljarna själva sitt

sernas parlamentariska gren".³ Inför valet 1985 lades suffixet "de gröna" till partinamnet. Syftet med tillägget var att markera en större samhörighet med andra gröna partier i Europa. Miljöpartiet de gröna är som namnet tydligt markerar ett parti som sätter miljöfrågorna i främsta rummet.⁴

Miljöpartiet stod potentiellt starkt i opinionen redan innan det bildades. I en Sifo-mätning i april 1980 uppgav 15 procent av de tillfrågade att de skulle kunna tänka sig att rösta på ett miljöparti om ett sådant bildades i Sverige.⁵

Med tanke på det goda opinionsmässiga utgångsläget blev miljöpartiets första val ingen större succé. I riksdagsvalet 1982 erövrade partiet 1.6 procent av rösterna, vilket var långt ifrån den magiska fyraprocentsspärren. Miljöpartisterna kunde emellertid trösta sig med att de hade erövrat 129 mandat i olika kommunfullmäktige.

I valet 1985 hamnade miljöpartiet med 1.5 procent av rösterna återigen långt under fyraprocentsspärren. Det var ånyo kommunalvalen som gav utdelning. I 1985 års kommunalval gick miljöpartiet fram och erövrade 237 kommunala mandat.

Det blev tredje gången gillt för miljöpartiet. I riksdagsvalet 1988 erhöll partiet 5.5 procent av rösterna och erövrade därmed 20 riksdagsmandat. Miljöpartiet överskred alltså fyraprocentsspärren med god marginal trots att partiet tappade sympatisörer i valspurten.⁶ Framgångarna på riksplanet slog även igenom i ett ökat antal kommunala mandat. Miljöpartiet erhöll 693 kommunala mandat 1988.

Varför lyckades miljöpartiet ta sig in i riksdagen i 1988 års val? Det finns åtminstone två tänkbara förhållningssätt till det gröna genombrottet. För det första går det att betona faktorer som verkar på kort sikt – faktorer som var specifika för 1988 års val. För det andra går det att betona mer långsiktigt verkande faktorer.

partival? Kap 12: Hur kan vi som forskare förklara att väljarna röstade på miljöpartiet?

³ *Nu kommer miljöpartiet!* (1982:136). Om alternativrörelser i Norden, se Friberg och Galtung, red (1984).

⁴ Det finns endast ett fåtal böcker om miljöpartiet. En journalistisk skildring ges i boken *De Gröna*, se Carlström och Lundström (1988). Miljöpartisten Per Gahrton presenterar sin syn på vad en grön ideologi är i boken *Vad vill de gröna?* (1988). Gahrtons bok *Det behövs ett framtidsparti* (1980) kan ses som en av inspirationskällorna till miljöpartiets bildande. Miljöpartiet presenterar sig självt i antologin *Nu kommer miljöpartiet!* (1982), i boken *Lilla gröna* (1987) och i *Gröna läseboken* (1989) som sammanställts av Michael Moon. Än så länge finns få vetenskapliga framställningar om miljöpartiet, se dock Vedung (1988a, 1988b, 1989); Parkin (1989:187–197); Müller-Rommel (1982, 1985, 1989); Poguntke (1989).

⁵ Pressmeddelande från Sifo i juni 1980.

⁶ Valspurten behandlas i kapitel 6.

Det senare synsättet innebär att ändrade politiska förutsättningar har skapat utrymme för ekologiskt orienterade partier.⁷

I eftervalsdebatten har det varit vanligast att hänvisa till kortsiktigt verkande faktorer. Kent Asp menade i en artikel i Expressen att "(m)iljöfrågornas starka dominans i medierna under valrörelsen har åstadkommit en chockvåg som inte bara fört in miljöpartiet i riksdagen utan också påverkat hela valmanskåren".⁸ Jörgen Westerståhl hävdade i Dagens Nyheter att miljöpartiets väljare utgör "en brokig skara sympatisörer – med ett starkt inslag av proteströstning". Ett sådant parti blir, enligt Westerståhl, svårt att hålla samman. Därför kommer sannolikt "riksdagen att bli en parantes" för miljöpartiet.⁹ Dagen efter valet hävdade Svenska Dagbladets ledare att "(m)iljöpartiets framgång är nog mer intressant som ett utslag av att årets val har varit ett protestval än som uttryck för en stark grön våg i svensk politik", och Lena Mellin menade i en valkommentar i Aftonbladet att "(å)rets valrörelse varit en av de konstigaste på många år. En närmast total frånvaro av ideologisk diskussion har gjort att de skillnader som trots allt finns mellan partier, vänster och höger, sopats under mattan. De enda som egentligen skilt sig från mängden är miljöpartiet. Det gav resultat – nästan 300 000 röster".¹⁰

Ovanstående axplock ur eftervalsdebatten pekar på några kortsiktigt verkande faktorer: Det var missnöje med de etablerade partierna, proteströstning, frånvaro av ideologisk debatt och miljöfrågans uppmärksamhet i massmedierna som förde in miljöpartiet i riksdagen. Väljarna tycks enligt den här tolkningen ha röstat på miljöpartiet i brist på alternativ.

Röstning på grund av kortsiktiga faktorer ger emellertid inte miljöpartiet någon säker väljarbas. När de kortsiktiga faktorerna slutat verka kan miljöpartiet mycket snabbt tappa sympatisörer och i förlängningen också de nyvunna riksdagsmandaten.

En mer långsiktig tolkning av miljöpartiets inval i riksdagen utgår från att miljöfrågan har växt fram som politisk stridsfråga allt sedan den så kallade kvicksilverdebatten på 1960-talet.¹¹ Frågans

⁷ Termerna ekologiskt parti och grönt parti används här som synonymer. Med ett grönt parti menas ett parti som har "ekologisk balans" som sin främsta målsättning (om ekologi-begreppet, se Naess, 1981:28–32). De gröna partierna i Europa kan delas in i två grenar. Den ena består av partier med vänsterprofil och den andra av partier som hävdar att vänster-högerfrågorna har spelat ut sin roll. Miljöpartiet i Sverige räknar sig till den senare gruppen medan västtyska Die Grünen kan ses som ett exempel på ett grönt parti med vänsterprofil (Müller-Rommel, 1985; Parkin, 1989).

⁸ Asp (1988c).

⁹ Westerståhl (1988).

¹⁰ Mellin (1988).

¹¹ En redan klassisk teori om långsiktig förändring av politiken återfinns i Ronald

uppmärksamhet har undan för undan tilltagit i styrka och den kommer knappast att försvinna under den närmaste tiden.¹²

I dag finns miljöpartier i de flesta västeuropeiska länder. Det första ekologiska partiet bildades på Nya Zeeland 1972 (Values Party), och den första gröna vallistan i Europa förekom i det franska presidentvalet 1974. Europas gröna partier bildade 1984 en samarbetsorganisation – Coordination of European Greens. Numera finns det gröna representanter i kommunala församlingar i samtliga västeuropeiska länder förutom Grekland. Gröna parlamentsrepresentanter finns i Belgien, Danmark, Finland, Island, Italien, Luxemburg, Schweiz, Sverige, Västtyskland och Österrike.¹³ Die Grünen i Västtyskland har hittills varit det största och betydelsefullaste gröna partiet. Partiets 8.3 procent av rösterna i valet 1987 är gällande "grönt rekord" i val till nationella parlament. Miljöpartiet i Sverige blev Europas näst största gröna parti i och med invalet i riksdagen 1988. Miljöpartiets inträde i riksdagen passar alltså in i ett större mönster – en allmän västeuropeisk trend som skapat utrymme för ekologiskt inriktade partier.¹⁴

Frågan är hur det gröna genombrottet i Sverige skall tolkas? Har miljöpartiet kommit för att stanna? Två möjliga tolkningar, en kortsiktig och en långsiktig, har diskuterats. De två tolkningarna behöver dock inte ställas emot varandra. Tolkningarna kan med fördel komplettera varandra. När det gäller att diskutera en problemställning av ovanstående karaktär behövs emellertid empiriska kunskaper. En viktig beståndsdel är naturligtvis kunskaper om väljarbeteende. I det följande ska vi därför analysera *vilka väljare*

Ingleharts bok *The Silent Revolution* (1977); för en vägledning till Ingleharts kritiker, se Pettersson (1988:23–31). En intressant analys av västtysk efterkrigs-politik där det hävdas att en "New Politics" växer fram återfinns i Baker, Dalton and Hildebrandt (1981); för en kritisk diskussion, se Esaiasson (1986). Empiriska försök att pröva Ingleharts teori på svenska förhållanden görs i Pettersson (1988), i Bennulf (1988) och i Reimer (1988, 1989). Reimer är ganska kritisk till Ingleharts teori. Inglehart går dock i svaromål (Inglehart, 1989).

¹² Här kan det vara på sin plats att påminna om kärnkraftsfrågan och löntagarfondsfrågan. Båda stora stridsfrågor på 1970-talet (och för löntagarfondsfrågan i ännu högre grad en bit in på 1980-talet), som åtminstone tillfälligtvis "försvunnit" från den politiska dagordningen, se Holmberg och Gilljam (1987:36–39) och Gilljam (1988) om löntagarfondsfrågan och Holmberg och Asp (1984) om kärnkraftsfrågan.

¹³ Island har inget grönt parti i strikt mening, men väl ett feministiskt parti (Kvennalistinn – det enda feministiska partiet med parlamentsrepresentanter) som kan karakteriseras som grönt (Parkin, 1989:235–239). Det finns dessutom parlamentsrepresentanter i Australien och lokala representanter i USA och Nya Zeeland (Parkin, 1989; Müller-Rommel, 1985).

¹⁴ Ett försök att empiriskt påvisa förskjutningar i västeuropeisk politik med avideologisering på vänster-högerskalan i Kircheimers (1966) anda görs av Thomas (1980:349–366). Thomas hävdar dessutom att nya ekonomiska och icke-ekonomiska sakfrågor är under frammarsch. Denna utveckling kan ha skapat utrymme för en ny typ av politiska partier.

som röstade på miljöpartiet. Efter analysen kan vi – förhoppningsvis med mer kött på benen – återknyta till den mer övergripande frågeställningen om faktorerna bakom det gröna genombrottet.

På de följande sidorna ska fyra konkreta frågeställningar analyseras. Två av dem är klassiska frågeställningar inom väljarforskningen: I vilka *socioekonomiska grupper* vann miljöpartiet sitt starkaste röststöd och vilken inställning i olika politiska *sakfrågor* intog miljöpartiväljarna? Frågeställning tre gäller *proteströstningen* i valet. I vilken utsträckning stödde politikermisstroende väljare miljöpartiet? Den fjärde och sista frågeställningen gäller förekomsten av en *grön åsiktsmässig dimension* i valmanskåren. Formar sig väljarnas åsikter i gröna frågor till en åsiktsmässig dimension och hur har denna dimension i så fall förändrats över tid?

Miljöpartiets socioekonomiska förankring

Att väljarnas socioekonomiska förankring spelar en betydande roll för partivalet är en gammal sanning inom svensk väljarforskning. Politiska konflikter med gamla anor återspeglas i partiernas skiftande styrka i olika socioekonomiska grupper. Miljöpartiet är ett nytt parti som måste göra inbrytningar i andra partiers väljargrupper. Partiet vänder sig inte till någon särskild samhällsgrupp utan profilerar sig som ett idéparti. Det är därför inte självklart i vilka socioekonomiska grupper som miljöpartiet klarade sig bäst i 1988 års val.

Avsikten med den följande analysen är att konstruera en socioekonomisk karta över miljöpartiets röststöd och sedan jämföra med motsvarande kartor för övriga riksdagspartier. I tabell 7.1 presenteras fördelningen av miljöpartiets väljare efter elva socioekonomiska kriterier. Miljöpartiväljarna jämförs dessutom med hela valmanskåren. Måttet som redovisas i tabellens fjärde kolumn är ett procentdifferensmått, där ett plustecken innebär att miljöpartiet är överrepresenterat jämfört med hela valmanskåren och ett minustecken att partiet är underrepresenterat.

Miljöpartiets starkaste socioekonomiska grupp var akademiker anslutna till SACO/SR. Hela 12 procent av SACO/SR:s medlemmar röstade på miljöpartiet 1988. Miljöpartiet var dessutom starkt bland högutbildade, tjänstemän, studerande och anställda i den offentliga sektorn. Bland de högutbildade röstade 10 procent på miljöpartiet och bland offentligt anställda 8 procent. Miljöpartiet erhöll också förhållandevis starkt röststöd bland anställda inom reproduktionssektorn, dvs bland vårdpersonal, journalister, lärare, kulturarbetare m fl.

Tabell 7.1 Miljöpartiets socioekonomiska förankring (procent och procentdifferenser)

socioekonomisk grupp	andel mp-röstande	mp-väljarnas fördelning	valmans-kårens fördelning	procent-differens	antal intervjuade
kön					
män	6	50	51	- 1	1241
kvinnor	6	50	49	+ 1	1176
ålder					
18-21	4	3	5	- 2	131
21-30	7	22	18	+ 4	429
31-40	10	32	19	+13	466
41-50	6	21	19	+ 2	462
51-60	6	15	15	0	349
61-70	2	6	15	- 9	356
71-80	1	1	9	- 8	224
ykesgrupp					
industriarbetare	3	6	15	- 9	341
övriga arbetare	6	24	24	0	555
lägre tjänstemän	5	9	10	- 1	243
tjänstemän i mellanställning	7	26	21	+ 5	479
högre tjänstemän	8	20	14	+ 6	322
småföretagare	6	7	7	0	176
jordbrukare	2	1	4	- 3	82
studerande	8	7	5	+ 2	122
ykessektor					
jordbruk	3	3	5	- 2	122
produktion	4	19	28	- 9	644
cirkulation	5	24	27	- 3	619
reproduktion	11	35	20	+15	467
förvaltning	5	12	15	- 3	346
anställningssektor					
offentlig tjänst	8	52	39	+13	878
privat tjänst	5	48	61	-13	1354
utbildning					
låg	4	30	44	-14	1020
medelhög	5	20	25	- 5	585
hög	10	50	31	+19	711
barnförhållande					
hemmavarande barn	9	53	35	+18	802
ej hemmavarande barn	4	47	65	-18	1513
kyrkogång					
minst en gång/månad	3	5	10	- 5	221
några gånger/år	6	25	25	0	574
mera sällan	6	35	38	- 3	885
aldrig	8	35	27	+ 8	637
bostadsort					
ren landsbygd	8	23	16	+ 7	367
mindre tätort	6	23	26	- 3	568
stad eller större tätort	4	33	45	-12	1011
Stohlm, Gbg, Malmö	10	21	13	+ 8	290
boendeform					
villa/småhus/lantgård	7	68	62	+ 6	1437
lägenhet i flerfamiljshus	5	32	38	- 6	883
fackförening					
ej ansluten	4	25	33	- 8	756
LO	5	31	34	- 3	787

forts. nästa sida

socioekonomisk grupp	andel mp-röstande	mp-väljarnas fördelning	valmans-kårens fördelning	procent-differens	antal intervjuade
TCO	7	29	23	+ 6	534
SACO/SR	12	12	6	+ 6	137
LRF	6	2	2	0	46
arbetsgivarorganisation	2	1	2	- 1	41

Kommentar: Ej förvärvsarbetande har förts till sina tidigare yrkesgrupper, yrkessektorer och fackföreningar. En detaljerad redogörelse för indelningen i yrkesgrupper och yrkessektorer återfinns i Gilljam, Holmberg och Bennulf (1990). Anställningssektorer avser intervjupersonernas egen rapportering av sektor. Till kategorin låg utbildning har förts intervjupersoner med enbart obligatorisk utbildning. Kategorin medelhög utbildning består av personer med yrkesskola, realskola, 2-årigt gymnasium eller motsvarande. Till hög utbildning har 3- eller 4-årigt gymnasium och högskole- eller universitetsutbildade räknats. Åldersgruppen 18–21 är definierad så att den innehåller förstagångsväljare.

Tvärtemot vad man kanske föreställt sig är miljöpartiet inte ett extremt ungdomsparti. I stället är väljare mellan 31 och 40 år miljöpartiets starkaste åldersgrupp. Miljöpartiet lyckades mycket dåligt bland väljare över 60 år, och partiet klarade med nöd och näppe fyraprocentsspärren bland förstagångsväljarna. Det fanns således endast en mindre övervikt yngre väljare i miljöpartiets väljarbas.¹⁵

Väljare som sällan eller aldrig går i kyrkan röstade i större utsträckning på miljöpartiet än kyrkobesökare. Relativt stora andelar miljöpartiväljare återfinns också på landsbygden, i storstäderna Stockholm, Göteborg och Malmö samt bland personer boende i villa, småhus eller lantgård. För de socioekonomiska variabelerna kyrkogång, bostadsort och boendeförhållande är dock skillnaderna inte särskilt stora.

Miljöpartiet erhöll ett klart starkare röststöd bland väljare med hemmavarande barn än bland väljare utan hemmavarande barn. Här insmyger sig emellertid en misstanke. Miljöpartiet var även starkt i gruppen mellan 31 och 40 år. Kan sambandet mellan att ha hemmavarande barn och miljöpartiröstning vara ett skensamband? Människor mellan 31 och 40 år är ju den åldersgrupp i vilken det är vanligast med hemmavarande barn. En närmare granskning visar att misstanken till en del är befogad. När vi analyserar barnförhållandets inverkan på miljöpartiets röststöd i olika åldersgrupper reduceras effekterna i samtliga grupper utom bland

¹⁵ SCB:s partisympatimätningar från november 1988 ger ett liknande mönster. Miljöpartiet är starkast i gruppen 31–40 år och svagast bland äldre väljare. SCB:s undersökning tyder på att miljöpartiets "svaghet" bland förstagångsväljare överdrivs något i valundersökningens urval (Statistiska meddelanden Be 60 SM 8803).

41-50-åringar, men effekterna försvinner inte helt. Barnförhållande har alltså en viss betydelse för miljöpartiets röststöd även när vi tar hänsyn till väljarnas ålder. Människors oro för deras barns framtid och vilken generation de tillhör spelar bägge en roll för benägenheten att rösta på miljöpartiet.¹⁶

I tabell 7.1 återfinns åtminstone ett förvånande resultat. Det är miljöpartiväljarnas könsfördelning. I valundersökningens urval var miljöpartiets väljare jämnt fördelade mellan könen (50 procent av vardera könet). Miljöpartiet uppvisar en övervikt kvinnor jämfört med valmanskåren som helhet men procentdifferensen +1 är mindre än väntat. Opinionsmätningar före valet pekade ut kvinnor som en styrkegrupp för miljöpartiet. Partiet hävdar att den "manliga" politiken bör göras "kvinnligare", och miljöpartiet håller sig med ett manligt och ett kvinnligt språkrör i stället för en manlig partiledare som de andra riksdagspartierna. Det finns därför anledning att misstänka att andelen kvinnliga miljöpartiväljare underskattas något i tabell 7.1. En jämförelse med valundersökningens femstegspanel visar att miljöpartiet mycket väl kan ha erhållit ett något starkare stöd bland kvinnorna. I femstegspanelen består miljöpartiväljarna av 58 procent kvinnor och 42 procent män. Sammantaget visar alltså valundersökningens två urval att miljöpartiet hade en viss övervikt kvinnliga väljare i 1988 års val.¹⁷

Hur såg då miljöpartiets socioekonomiska väljarprofil ut i jämförelse med de andra riksdagspartiernas? I tabell 7.2 presenteras ett sammanfattande mått på likheter och skillnader. Analysen genomförs i två steg. Först beräknas de andra riksdagspartiernas procentfördelningar för de olika socioekonomiska variablerna. Därefter jämförs varje partis fördelningar med miljöpartiets och en koefficient beräknas. Det använda måttet kallas överensstämmelsekoefficient (ÖK) och kan variera mellan 0 och 1. Höga värden betyder stor överensstämmelse och låga värden låg överensstämmelse.¹⁸

¹⁶ Den okontrollerade effekten av barnförhållande på miljöpartiets röststöd är +5 (procentandel mp-väljare med hemmavarande barn minus procentandel mp-väljare utan hemmavarande barn). Uppdelade i olika åldersgrupper var effekterna: 18-30 år: +2, 31-40 år: +1, 41-50 år: +5 och 51-60 år: +2. Det är således ganska små effekter vi rör oss med. Väljare över 60 år har uteslutits ur analysen eftersom gruppen innehåller mycket få människor med hemmavarande barn.

¹⁷ I femstegspanelens sista intervjusteg, som här har utnyttjats, intervjuades 1927 personer, och av dessa uppgav 100 att de röstat på miljöpartiet. Slår vi samman de bägge urvalen, vilket är en smula tveksamt ur statistisk synvinkel, erhåller vi ett urval bestående av 4344 personer med 243 miljöpartister. Miljöpartiets könsfördelning i det konstruerade urvalet var 53 procent kvinnor och 47 procent män. I SCB:s partisympatiundersökning från november 1988 (Statistiska meddelanden Be 60 SM 8803) angav 6.6 procent av kvinnorna och 5.3 procent av männen miljöpartiet som bästa parti. Enligt Sifo var 2 av 3 miljöpartiväljare kvinnor (Sjöström, 1988:98).

¹⁸ Se Asp (1986 :135-136).

Tabell 7.2 Miljöpartiets socioekonomiska profil jämförd med övriga riksdagspartier (ÖK)

Socioekonomisk grupp	vpk	s	c	fp	m	hela valmans-kåren
kön	1.00	1.00	0.99	1.00	0.93	0.98
ålder	0.88	0.79	0.79	0.87	0.78	0.82
yrkesgrupp	0.87	0.74	0.76	0.88	0.79	0.88
yrkessektor	0.94	0.78	0.79	0.84	0.78	0.83
anställningssektor	0.92	0.78	0.80	0.84	0.78	0.83
utbildning	0.92	0.67	0.76	0.92	0.93	0.80
barnförhållanden	0.89	0.79	0.83	0.86	0.76	0.81
kyrkogång	0.84	0.95	0.74	0.91	0.88	0.93
bostadsort	0.85	0.80	0.77	0.76	0.86	0.85
boendeform	0.76	0.89	0.89	0.96	0.96	0.94
fackförening	0.93	0.79	0.77	0.82	0.70	0.88
genomsnitt elva socio-ekonomiska variabler	0.89	0.82	0.81	0.88	0.83	0.87

Kommentar: ÖK kan variera mellan 0 och 1. Ju närmare 1 ÖK är desto större överensstämmelse mellan de undersökta fördelningarna och ju närmare 0 desto mindre överensstämmelse.

Genomsnittlig ÖK för samtliga socioekonomiska kriterier ger besked om att miljöpartiets socioekonomiska väljarprofil är mest lik vpk:s och folkpartiets profiler. Vpk och miljöpartiet har en liknande väljarprofil främst när det gäller kön, ålder, yrkessektor, anställningssektor, utbildning, barnförhållande, bostadsort och fackföreningstillhörighet. De kriterier där folkpartiets och miljöpartiets väljarprofiler är mest lika var kön, ålder, yrkesgrupp, utbildning och boendeform.

Miljöpartiet uppvisar mindre överensstämmelse med moderaterna, socialdemokraterna och centerpartiet. Moderaternas och miljöpartiets väljarprofiler uppvisar störst skillnader när det gäller kön, ålder, yrkessektor, anställningssektor, barnförhållande och fackföreningstillhörighet. Moderaterna är för övrigt det enda parti som skiljer ut sig när det gäller kön, eftersom moderaterna har en större andel manliga väljare än övriga partier. Socialdemokraternas och miljöpartiets väljarprofiler uppvisar störst olikhet med avseende på yrkesgrupp, yrkessektor, anställningssektor och utbildning. Centerpartiets och miljöpartiets väljarprofiler är minst lika när det gäller ålder, yrkessektor, kyrkogång och bostadsort.

Låt oss summera. Miljöpartiets starkaste socioekonomiska grupp är SACO/SR-medlemmar. Andra viktiga stödgrupper för miljöpartiet är kvinnor, väljare i åldern 31–40 år, tjänstemän, studerande, anställda i offentlig tjänst, anställda i reproduktionssek-

torn, högutbildade, väljare med hemmavarande barn samt väljare boende i storstäderna.

Varför lyckades miljöpartiet bäst i just dessa grupper? Det går att peka på ett intressant förhållande som ger åtminstone en del av svaret. Många av stödgrupperna har en egenskap gemensam. De utmärks traditionellt av en hög andel *partibytare*. Det var sannolikt lättare för väljare i partibytarbenägna grupper att ta steget fullt ut och våga rösta på miljöpartiet.¹⁹

Att miljöpartiet har sitt starkaste röststöd i grupper med relativt hög andel partibytare kan komma att innebära ett dilemma för partiet, och kanske också för andra nya partier som i framtiden knackar på riksdagens dörr. Ett nytt parti vinner lättast röster i partibytarbenägna grupper, men i sådana grupper är det också lättast att *förlora* röster. Avsaknaden av en stabil kärngrupp kan komma att bli ett problem för miljöpartiet i kommande val.

Miljöpartiväljarnas sakfrågeåsikter

Miljöpartiet hävdar i sitt partiprogram att vänster-högerfrågorna har spelat ut sin roll. Inför valet 1988 vägrade miljöpartiet att ta ställning till vilket block eller vilken statsministerkandidat det skulle stödja om man skulle bli vågmästare i riksdagen. Miljöpartiet skulle ta ställning i enskilda sakfrågor och släppa fram den statsminister som kunde uppvisa den miljövänligaste regeringsförklaringen. Aktiva politiker inom miljöpartiet anser att miljön och andra gröna frågor överskuggar vänster-högerfrågorna i betydelse. Men hur ställer sig miljöpartiets väljare i olika sakfrågor?

Den frågeställning som ska analyseras här gäller således miljöpartiväljarnas inställning i olika sakfrågor: Var befinner sig miljöpartiväljarna på vänster-högerekalan och vilka åsikter uppvisar miljöpartiets väljare i gröna frågor?

Till underlag för analysen ligger valundersökningens frågesvit med sjutton olika politiska förslag. Intervjupersonerna ombads att ta ställning till om respektive förslag var "mycket bra", "ganska bra", "varken bra eller dåligt", "ganska dåligt" eller "mycket dåligt".²⁰

I figur 7.1 redovisas väljarnas inställning till sjutton politiska

¹⁹ I 1985 års val var partibytan vanligast bland studerande, högutbildade, relativt unga väljare, väljare med hemmavarande barn, tjänstemän och offentligt anställda. Det är sämre att använda 1988 års mest partibytarbenägna grupper som referenspunkt eftersom miljöpartiet nästan per definition står starkt i dessa grupper. För en analys av 1985 års partibytan, se Holmberg och Gilljam (1987:210-212).

²⁰ Frågetekniken introducerades i valundersökningen 1976, se Petersson (1977:kap 3).

förslag vid valet 1988. Väljarna har grupperats efter vilket parti de röstade på, och ett åsiktsmedeltal har beräknats för varje partis väljare och för varje förslag. Åsiktsmedeltalen är så kallade balansmått som kan variera mellan +100 (alla tycker förslaget är bra) och -100 (alla tycker förslaget är dåligt). Partiernas väljare har rangordnats från de som tycker förslaget är bäst till de som tycker förslaget är sämst.

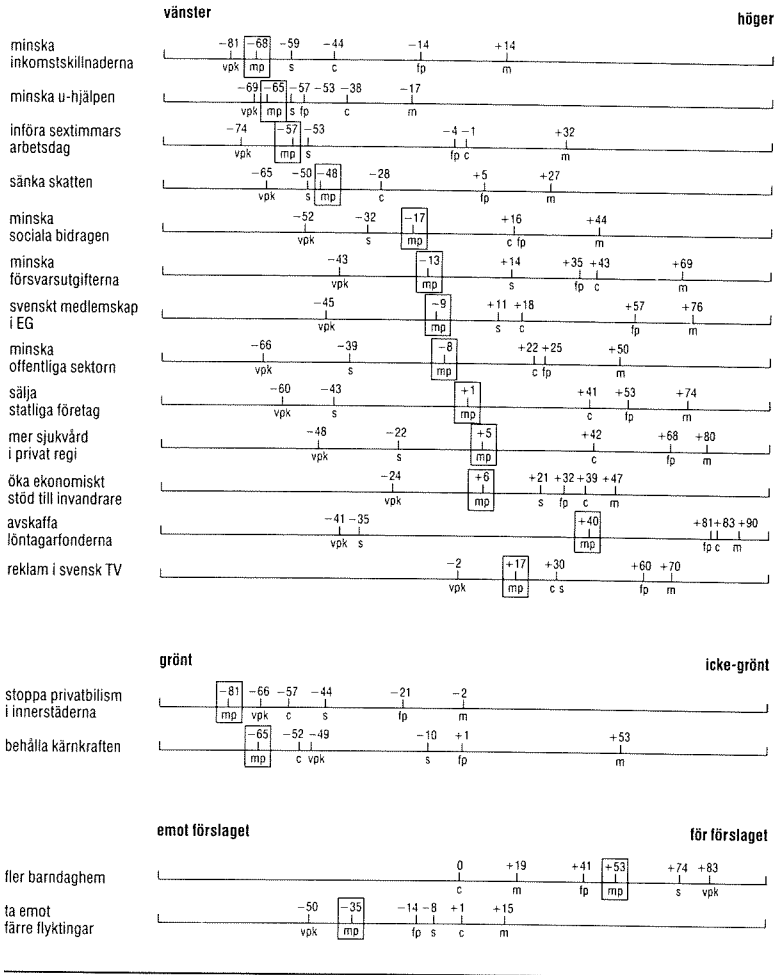
Miljöpartiväljarnas position på vänster-högskalan kan analyseras på ett enkelt sätt. Först ser vi efter i vilka frågor de andra partiernas väljare uppvisar en vänster-högerrangordning (vpk, s, c, fp, m eller vpk, s, fp, c, m). Det visar sig då att renodlade vänster-högerrangordningar finns i 12 av 17 frågor. Exempel på frågor av vänster-högerkaraktär är "avskaffa löntagarfonderna", "sälja statliga företag", "bedriva mer sjukvård i privat regi" och "ansöka om svenskt medlemskap i EG". Det var endast fyra frågor som inte uppvisade vänster-högerrangordningar. Det var frågorna om att "ta emot färre flyktingar", "stoppa privatbilismen i innerstäderna", "bygga fler barndaghem" och "behålla kärnkraften även efter år 2010".²¹

I sju av de tolv vänster-högerfrågorna hamnade miljöpartiväljarna mellan blocken och i fem till vänster om socialdemokraterna men till höger om vänsterpartiet kommunisterna. I de frågor där miljöpartiet hamnade mellan blocken var avståndet minst till socialdemokraterna i tre frågor och till något borgerligt parti i två. När miljöpartiets väljare hamnade mellan socialdemokraterna och vpk låg de närmast vpk i två frågor och närmast socialdemokraterna i tre. Miljöpartiet på väljarnivå kan således karakteriseras som ett parti ungefär kring mitten på vänster-högskalan, men med en klar dragning åt vänster.²²

²¹ Frågan om "reklam i svensk TV" används inte som en vänster-högerfråga i analysen eftersom centrens och socialdemokraternas väljare har samma åsiktsmedeltal.

²² Analysen är genomförd med "objektiva" kriterier. Väljarnas åsikter i olika saksfrågor ger oss möjlighet att placera in de olika partiernas väljare på en vänster-högskala. Motsvarande analys går även att genomföra med "subjektiva" kriterier. Vi bad väljarna att placera in partierna och sig själva på en vänster-högskala från 0 (långt till vänster) till 10 (långt till höger). En sådan "subjektiv" analys visar att väljarna *uppfattar* att mp befinner sig ungefär mitt emellan s och c. Resultatet gäller såväl för valmanskåren som helhet som för mp-väljare. Vpk-väljare uppfattade dock mp som närmare s än c, medan c-väljare uppfattade mp som närmare c än s. När det gäller resultatet för både den subjektiva och den objektiva analysen insmyger sig en misstanke. Kan mp-väljarnas position på vänster-högskalan vara missvisande? Kan åsiktsmedeltalen bero på att en stor andel mp-väljare befinner sig till vänster, en liten andel i mitten och en stor andel till höger? Misstanken är obefogad. Standardavvikelserna för mp-väljarna är av samma storleksordning som för övriga partiers väljare. Flygelpartierna vpk och moderaterna uppvisar dock något lägre standardavvikelser, i den objektiva analysen, än övriga partier i vänster-högerfrågor.

Figur 7.1 Inställning i politiska sakfrågor och partival (balansmätt)

Kommentar: Balansmåttan kan variera mellan -100 "alla tycker förslaget är dåligt" till +100 "alla tycker förslaget är bra". Några av resultaten har "vänts" för att passa vänster-höger respektive det gröna mönstret. Därför kan inte alla minustecken tolkas som emot förslaget. För de exakta frågeformuleringarna, se Gilljam, Holmberg och Bennulf (1990). Värdena för kds är (med start uppifrån): -35, -57, -8, -25, 0, +17, +4, +2, +8, +45, +24, +69, +14, -45, -51, -10 och -30.

Nästa steg i analysen är att se närmare på de gröna frågorna. Två av valundersökningens sakfrågeförslag var av "grön karaktär". Det var frågorna om att "stoppa privatbilismen i innerstäder-

na" och att "behålla kärnkraften även efter år 2010". Dessa frågor uppvisade gröna rangordningar av partiernas väljare. Partiernas väljare rangordnades *mp vpk c s fp m* i bilismfrågan medan centerpartiet och vpk bytt plats i kärnkraftsfrågan.

På väljarnivå är miljöpartiet ett flygelparti på den gröna skalan. Därefter följer vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet som närmaste grannar på den gröna delen av skalan. Kring mitten av skalan återfinns socialdemokraterna med folkpartiet lite längre åt det "icke-gröna" hållet. Längst bort räknat från miljöpartiväljarna återfinns moderata samlingspartiets väljare.²³

Analysen av väljarna stämmer överens med riksdagsmännens subjektiva bild av partiernas placeringar i den gröna dimensionen. Den bild som riksdagsmännen har av partiernas placering i den gröna dimensionen uppvisar samma rangordning av partierna som väljarnas åsikter i gröna sakfrågor ger.²⁴

Den bild som miljöpartiets politiker har av politiken stämmer också ganska bra in på miljöpartiets väljare. Gröna frågor är mycket viktiga för partiets väljare.²⁵ I gröna frågor är miljöpartiet ett flygelparti på väljarnivå. Många av miljöpartiets politiker vill inte ta ställning i vänster-högerfrågor. Det gjorde emellertid partiets väljare, men miljöpartiväljarna tog inte entydigt ställning för något av blocken även om de uppvisade en dragning åt vänster.²⁶

Misstroende eller miljö?

"Valet 1988 var ett protestval – det var därför som miljöpartiet lyckades ta sig in i riksdagen". Kommentaren framfördes av ett flertal debattörer i eftervalsdebatten. Medborgarnas växande misstro mot partier och politiker ansågs vara en av de viktigaste förklaringarna till miljöpartiets valframgång. Väljare som ville visa

²³ När det gäller gröna frågor är det miljöpartiväljarna som uppvisar störst åsiktskongruens, d v s de minsta standardavvikelseerna. Notera också att kds-väljarna placeras på den gröna delen av skalan.

²⁴ Jämför kapitel 4.

²⁵ När miljöpartiväljarna själva skulle förklara sitt partival nämnde de nästan enbart miljöfrågan som motivering (se kapitel 11).

²⁶ Det finns fler förhållanden som pekar på att miljöpartiet "lutar åt" vänster. Miljöpartiets förra språkrör Birger Schlaug hävdade i en debattartikel i juli 1989 att miljöpartiet borde fylla en lucka till vänster i politiken. Luckan har, enligt Schlaug, uppkommit efter en socialdemokratisk vindkantring åt höger, se Schlaug (1989). Sifo har frågat svenska folket om de anser att miljöpartiet lutar åt vänster eller höger (okt 1988, feb och aug 1989). Vid samtliga tre mätillfällen fick "lutar åt vänster" en klar majoritet (32–36 procent mot endast 3–4 procent "lutar åt höger"), se Sifo pressmeddelande 1989-09-04.

sitt missnöje hade inte bara sofflocket och blankrösten att ta till – de kunde också rösta på miljöpartiet.

I det följande ska vi undersöka i vilken utsträckning väljarnas *allmänna misstroende mot politiker* hade betydelse för deras benägenhet att rösta på miljöpartiet. Som jämförelse kommer också miljöfrågans betydelse för väljarnas röstningsbeslut att undersökas: Var det med andra ord misstroende eller miljö som betydde mest för miljöpartiets valframgång 1988?

Betydelsen av misstroendet för röstning på miljöpartiet kommer att testas med hjälp av ett missnöjesindex. Indexet bygger på fyra intervjufrågor om förtroende för politiker. Väljarna har delats in i tre grupper: lågt, medelhögt och högt misstroende mot politiker.²⁷ Det kan vara på sin plats att påpeka att indexet mäter allmänt misstroende mot politiker. En annan form av politiskt missnöje är missnöje med den "hårda blockpolitiken". Tesen att väljarnas missnöje med det som miljöpartiet kallar "förlegad blockpolitik" kan vara en viktig faktor bakom miljöpartiets valframgång har först fram.²⁸ Denna form av "missnöjesröstning" kan dock inte undersökas med hjälp av det index som används här.

Miljöfrågans betydelse för röstning på miljöpartiet kommer att testas med hjälp av två mått. Det första måttet benämns miljöstatsning. Väljarna har här delats in i grupper som vill genomföra ringa, medelstora eller stora miljöstatsningar.²⁹ Vårt andra miljömått handlar om hur viktig väljarna ansåg att miljöfrågan var för partivalet. Miljöviktighetsmättet kan anta värdena inte viktig, ganska viktig och mycket viktig för partivalet.³⁰

I tabell 7.3 redovisas sambandet mellan förtroende för politiker

²⁷ De frågor som ingår i misstroendeindexet redovisas i kapitel 5, se figur 5.5, tabell 5.8 samt figur 5.6. Svaren på frågorna har kodats om så att de kan anta värdena 1–5 med vet ej-svaren i mitten. Det mest förtroendefulla svaret är 1 medan det minst förtroendefulla är 5. Därefter har svaren summerats till ett index som kan variera mellan 4–20. Indexet har klassindelats enligt följande: 18–20 högt misstroende mot politiker, 13–17 medelhögt misstroende mot politiker och 4–12 lågt misstroende mot politiker.

²⁸ Se t ex Asp (1988c).

²⁹ Miljöstatsningsmättet bygger på frågan om att "satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt". Svaren från 0 (dåligt förslag) till 10 (bra förslag) har klassindelats: liten 0–5, medelstor 6–8 och stor 9–10. Vidare har ett antal index som bygger på en sammanvägning av flera gröna frågor testats. Dessa index ger i allt väsentligt samma resultat som det använda måttet.

³⁰ Miljöviktighetsmättet mäts med en öppen och en sluten intervjufråga om viktiga sakfrågor för partivalet. Mättet kan variera mellan 0 (inte viktig) och 2 (mycket viktig). Miljöfrågan nämnd på den öppna intervjufrågan har givit 1 poäng och miljöfrågan nämnd som en av de absolut viktigaste frågorna för partivalet på den slutna frågan har likaledes givit 1 poäng.

Tabell 7.3 Misstroende mot politiker, miljösatsning, miljöviktighet och partival (procent)

	partival 1988							summa procent	antal inter- vjuade
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp		
misstroende mot									
politiker									
lägt	5	59	9	9	12	2	5	100	651
medelhögt	6	43	12	13	17	3	6	100	1151
högt	4	29	16	12	23	6	10	100	388
miljösatsning									
liten	4	49	8	14	22	2	1	100	809
medelstor	5	43	14	13	16	3	6	100	823
stor	9	41	13	8	7	5	17	100	494
miljöviktighet									
inte viktig	3	50	8	12	23	3	1	100	921
ganska viktig	6	47	13	14	15	2	3	100	706
mycket viktig	8	35	18	8	8	4	19	100	572

och partival 1988. Dessutom redovisas sambanden mellan miljösatsningar, miljöviktighet och partivalet.³¹

Det allmänna misstroendet mot politiker saknar inte betydelse för partivalet. Socialdemokraterna lyckades bäst bland väljare med lågt misstroende mot politiker, medan moderata samlingspartiet, kds och miljöpartiet lyckades bäst bland väljare med högt politikermisstroende. Proteströstning tycks alltså ha haft betydelse för moderaternas, miljöpartiets och kds:s röststöd. Dessa partier erhöll ungefär dubbelt så stora röstandelar i gruppen med högt misstroende som i gruppen med lågt misstroende mot politiker.

Miljöpartiet erhöll 10 procent av rösterna bland väljare med högt misstroende mot politiker. Ännu bättre gick det emellertid för miljöpartiet bland väljare som förespråkade stora miljösatsningar (17 procent) och bland väljare som tyckte att miljöfrågan var mycket viktig för partivalet (19 procent). Effekten av misstroende mot politiker för miljöpartiets röststöd var således betydligt mindre än miljööstningseffekterna. Vårt att notera är också att övriga gröna partier – centern, kds och vpk – även de uppvisar miljööstningseffekter.

Det förekom alltså en viss proteströstning på miljöpartiet. Men frågan är om denna var oberoende av väljarnas vilja till miljösatsningar? I tabell 7.4 redovisas sambandet mellan misstroende mot

³¹ Miljösatsning och miljöviktighet uppvisar en viss grad av samvariation ($r=0.30$). Förtroendeindexet samvarierar däremot inte med de två miljömåten ($r=0.02$) respektive ($r=0.06$).

Tabell 7.4 Andel miljöpartiröstande efter misstroende mot politiker och åsikt om miljöstatsning (procent och procentdifferenser)

misstroende mot politiker	liten	miljöstatsning		effekt av miljöstatsning
		medelstor	stor	
låg	0	10	10	+10
medelhög	1	5	19	+18
hög	1	10	20	+19
effekt av misstroende mot politiker	+1	0	+10	

Kommentar: Effektmåtten har definierats som procentandel stor minus liten miljöstatsning och procentandel högt minus lågt misstroende mot politiker.

politiker och röstning på miljöpartiet inom grupper som vill satsa olika mycket på miljön.

De bägge förklaringsfaktorerna verkar inte oberoende av varandra. De samspelar när det gäller att förklara miljöpartiröstning. Väljare som i liten utsträckning vill satsa på miljön röstade i liten utsträckning på miljöpartiet oberoende av graden av politikermisstro. Men bland väljare som i stor utsträckning vill genomföra miljöstatsningar fanns det en effekt av politikermisstro. Om de också hade ett högt politikermisstroende röstade de i extra stor utsträckning på miljöpartiet. Kombinationen av miljöengagemang och politikermisstro ökade sannolikheten för en miljöpartiröst högst betydligt.

Sambandet kan eventuellt tolkas som "ideologisk proteströstning". Väljare med en radikalt grön profil har kanske tagit till sig miljöpartiets budskap om en "ny typ av politiker". Denna väljargrupp önskar sig i så fall politiker av "miljöpartistisk idealtyp". Därför uppvisar miljöengagerade väljare också högre misstroende mot "vanliga" politiker än andra grupper.

Den gröna dimensionen – finns den?

"Miljöpartiets valframgång har stärkt det gröna blocket i riksdagen", påpekades det av ett flertal valkommentatorer. Med det gröna blocket i riksdagen avses miljöpartiet, vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet. Till de gröna partierna kan även kristdemokratiska samhällspartiet räknas. Vi kanske kan tala om ett grönt konfliktmönster bland svenska partier, men finns det en motsvarande grön dimension bland väljarna?

Frågan är vad som skall avses med begreppet grön dimension? En av de viktigaste komponenterna är huruvida man önskar priori-

tera tillväxt eller ekologi.³² Människor vid dimensionens gröna pol är beredda att satsa mycket resurser för att erhålla en förbättrad miljö, medan människor vid den icke-gröna polen menar att vi först med en stabil ekonomisk tillväxt i ryggen har råd att satsa på en förbättrad miljö.³³

För att vi ska kunna tala om en grön dimension på väljarnivå måste väljarnas inställning i olika gröna frågor hänga samman. Vid den gröna polen av skalan förespråkas åsikter som "stoppa kärnkraften omedelbart", "minska försmurningen till varje pris", "stoppa privatbilismen i innerstäderna" och "satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt". De icke-gröna väljarna omhuldar åsikter av karaktären "behåll kärnkraften även efter år 2010", "utan bilen stannar Sverige" samt "ekonomisk tillväxt är en förutsättning för en framgångsrik miljövard".

Ett av relativt fåtaliga försök att empiriskt undersöka förekomsten av en grön dimension genomfördes i samband med folkomröstningen om kärnkraft 1980. Sören Holmberg fann då att väljarnas åsikter i gröna frågor var så löst sammanhållna att det endast fanns en svagt utvecklad grön dimension. Bland de högutbildade väljarna fanns emellertid ett sammanhängande åsiktsmönster i gröna frågor. För denna grupp gick det därför att tala om en ganska starkt utvecklad grön dimension.³⁴ Kent Asp har visat att den gröna dimensionen var ännu bättre utvecklad bland väljare med stora kognitiva resurser och högt politiskt informationsintag.³⁵

I det följande ska vi genomföra en motsvarande analys. Frågan är om den omfattande miljödebatten på senare år har åstadkommit ett starkare sammanhängande grönt åsiktsmönster bland väljarna? Analysen grundar sig på två intervjufrågor som ingick i folkomröstningsundersökningen 1980 och i valundersökningarna 1982, 1985 och 1988.³⁶

³² Den gröna dimensionen, som den här kallas, har givits många namn. Det har talats om teknik-ekologidimensionen (Korpi, 1980:16), en industriell-agrar dimension (Birgersson och Westerståhl, 1982:47), en ny politik-gammal politik dimension (Baker, Dalton and Hildebrandt, 1981), en postmaterialism-materialism dimension (Inglehart, 1977) och en tillväxt-ekologidimension (Holmberg och Asp, 1984:kap 11; Vedung, 1981:50). Miljöpartiföreträdare väljer ofta att tala om grönt kontra grått i politiken.

³³ Det är naturligtvis möjligt att ge den gröna dimensionen en vidare definition. Vi kan tex koppla samman människors åsikter om miljöfrågans prioritering med frågor om livskvalitet, demokratisyn och uppfattning om grad av lokalt självstyre etc. - Det gör många miljöpartister, se tex Gahrton (1988); jämför även Inglehart (1977).

³⁴ Holmberg och Asp (1984:kap 11).

³⁵ Asp (1986:291-294).

³⁶ De analyser som genomförts tidigare har omfattat tre intervjufrågor, se Holmberg och Asp (1984:kap 11) samt Asp (1986:291-294); jämför även Holmberg

Tabell 7.5 Den gröna dimensionen och vänster-högerdimensionen bland väljarna 1980-1988 (Pearson's r)

	1980	1982	1985	1988
den gröna dimensionen				
samtliga väljare	0.23	0.16	0.11	0.11
endast högutbildade	0.51	0.37	0.32	0.27
vänster-högerdimensionen				
samtliga väljare	0.54	0.53	0.55	0.50
endast högutbildade	0.70	0.71	0.71	0.66

Kommentar: Den gröna dimensionen och vänster-högerdimensionen mäts vardera med två frågor vid varje undersökningstillfälle och dessa frågor har varit identiska vid varje tillfälle. Antalet intervjuade, som besvarat frågorna var ca 2500 i varje undersökning.

I tabell 7.5 analyseras styrkan i den gröna dimensionen under perioden 1980-1988. Som referenspunkt redovisas också sambanden mellan två vänster-högerfrågor.³⁷ De två gröna intervjufrågorna som används i analysen är förslagen om att "satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt" och "satsa på ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt och hög produktivitet". I dessa frågor finns två åsiktspar som är konsistenta med förekomsten av en grön dimension. De gröna väljarna ska tycka att förslaget om ett miljövänligt samhälle är bra och att förslaget om ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt är dåligt. De icke-gröna väljarna däremot ska tycka att förslaget om ett miljövänligt samhälle med låg eller ingen ekonomisk tillväxt är dåligt och att förslaget om ett samhälle med hög ekonomisk tillväxt är bra. Korrelationskoefficienterna i tabell 7.5 anger i vilken grad dessa åsiktspar återfinns hos väljarna.

Två slutsatser kan dras av resultaten. För det första är den gröna dimensionen betydligt svagare utvecklad än vänster-högerdimensionen. Väljarnas åsikter i gröna frågor tycks inte hänga ihop i särskilt stor utsträckning. För det andra har styrkan i den gröna dimensionen avtagit sedan folkomröstningen 1980. Sambandet

och Gilljam (1987:267-271). I denna analys utesluts dock frågan om att "satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik som datorer och industrirobotar så att produktionen blir effektiv". Skälet till detta förfarande är att det är aningen tveksamt om frågan mäter en tillväxt-ekologikonflikt eftersom vi kan tänka oss miljövänlig teknik. Empiriskt blir resultaten mycket likartade oavsett om vi inkluderar teknikfrågan eller ej.

³⁷ Det är frågorna om att "satsa på ett socialistiskt samhälle" och att "satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi" som utgör vänster-högerfrågorna i tabell 7.5.

bland högutbildade väljare 1988 är nästan lika svagt som sambandet bland samtliga väljare 1980.

Debatten inför folkomröstningen om kärnkraft 1980 tycks ha medfört att människor i ganska hög utsträckning ställde tillväxt mot ekologi. När folkomröstningen var avgjord bedarrade debatten och det blev mindre vanligt att väljarna tänkte i banorna tillväxt mot ekologi. Miljöfrågans uppmärksamhet inför valet 1988 medförde inte ett uppsving för en sammanhållen åsiktssammanhängande grön dimension. Att ett sådant uppsving uteblev kan kanske förklaras av att 1988 års miljödebatt handlade mer om sälar, miljöförstöring och miljövard än om miljövard kontra tillväxt.

Men att, som ovan, mäta åsiktssammanhållning med bara två intervjufrågor är naturligtvis en osäker metod.³⁸ I tabell 7.6 utvid-

Tabell 7.6 Sambandet mellan gröna frågor i olika grupper 1988 (Pearson's r)

grupp	två gröna frågor	fem gröna frågor	antal intervjuade
hela valmanskåren	0.11	0.20	2528
ålder			
18-30	0.14	0.20	639
31-40 år	0.25	0.27	471
41-50 år	0.04	0.20	450
51-60 år	0.10	0.22	323
61-80 år	0.06	0.15	549
kön			
män	0.12	0.18	1304
kvinnor	0.08	0.18	1097
hög utbildning	0.27	0.32	744
läser ofta om politik	0.21	0.22	359
hög utbildning och läser ofta om politik	0.34	0.36	128
hög utbildning och läser ofta om politik och 31-40 år	0.73	0.51	28

Kommentar: "Två gröna frågor" är de som använts för de jämförande analyserna. "Fem gröna frågor" är det genomsnittliga sambandet mellan de två tidigare använda gröna frågorna samt frågorna om att "satsa på ett samhälle som utnyttjar avancerad teknik", "stoppa privatbilismen i innerstäderna" och "behålla kärnkraften, även efter 2010".

³⁸ Med åsiktssammanhållning avses det som i engelskspråkig litteratur brukar kallas "issue constraint", se t ex Granberg and Holmberg (1988: kap 4).

gas därför analysen. Den gröna dimensionen 1988 mäts med hjälp av fem intervjufrågor. Resultaten som bygger på fem frågor jämförs dessutom med en analys byggd på de två frågor som använts för de tillbakablickande analyserna.

Frågan är vilka värden korrelationskoefficienterna ska anta för att vi ska kunna tala om en stark åsiktsstrukturering? Väljarnas inställning i vänster-högerfrågor får ånyo tjänstgöra som norm. Sambandet mellan två vänster-högerfrågor ger normalt värden någonstans mellan 0.40 och 0.60.

Definierad på detta sätt återfanns den gröna dimensionen endast i några få grupper av valmanskåren i samband med 1988 års val. Bland högtbildade, väljare som ofta läser om politik i tidningarna och väljare i åldern 31–40 år fanns åtminstone en svagt utvecklad grön dimension.³⁹

För att sambanden i gröna frågor ska komma upp i samma storleksordning som vänster-högerdimensionens frågor måste vi slå ihop flera grupper. I gruppen av väljare i åldern 31–40 år som är högt utbildade och som läser mycket om politik i tidningarna fanns den gröna dimensionen starkt utvecklad. Denna politiskt välinformerade grupp utgör dock endast ungefär en procent av valmanskåren.⁴⁰

Den gröna dimensionen är ett relativt nytt fenomen. Väljarforskarnas och opinionsmätarnas mätinstrument är därför inte lika välutvecklade för gröna frågor som för vänster-högerfrågor. Trots denna reservation kan vi tillåta oss att dra följande slutsatser. Det finns en grön åsiktsdimension i svensk politik men den är mycket lösare sammanhållen än vänster-högerdimensionen. För att finna en väl sammanhållen grön dimension måste vi söka oss till politiskt välinformerade grupper av valmanskåren. Det är anmärkningsvärt att åsiktskopplingarna i gröna frågor har *minskat* sedan folkomröstningen om kärnkraft 1980.

Det gröna genombrottet

Det gröna genombrottet 1988 kan sägas ha bestått av tre komponenter. För det första, miljöfrågans dominans av valdebatten. För det andra, att väljarna bedömde miljöfrågan som mycket viktig för

³⁹ Att analyserna byggda på två respektive fem frågor ger så likartade resultat kan tas som intäkt för att de tillbakablickande analyserna, byggda på endast två frågor, ger valida resultat.

⁴⁰ Det finns ytterligare grupper som utvecklat en grön åsiktsmässig dimension i sitt tänkande. En sådan grupp är riksdagsmännen. Sambandet mellan de två gröna intervjufrågorna var $r=0.37$ bland 1985 års riksdagsmän. För en presentation av 1985 års riksdagsundersökning, se Holmberg och Esaiasson (1988:23–25); se även Granberg and Holmberg (1988:kap 4).

partivalet. För det tredje, att Sverige fick ett nytt riksdagsparti – *miljöpartiet de gröna*.

I valet 1988 lyckades miljöpartiet bäst i följande socioekonomiska grupper: SACO/SR-medlemmar, kvinnor, väljare i åldern 31–40 år, tjänstemän, studerande, offentligt anställda, anställda i reproduktionssektorn, högutbildade, väljare med hemmavarande barn samt väljare boende i storstäderna. En gemensam nämnare för flertalet av dessa grupper är att de traditionellt utmärks av en relativt hög andel partitytare.

När det gäller inställning i vänster-högerfrågor återfanns miljöpartiets väljare i mitten av vänster-högerskalan, men med en klar dragning åt vänster. I gröna frågor intog miljöpartiets väljare en ytterlighetsposition. Miljöpartiet på väljarnivå är ett flygelparti långt åt det gröna hållet i miljöfrågor.

Proteströstning var inte någon särskilt viktig faktor bakom miljöpartiets valframgång 1988. En viss proteströstning fanns dock med i bilden så till vida att väljare med önskan om kraftiga miljö-satsningar visade större misstro mot politiker än andra väljargrupper.

Trots att miljöfrågan nämndes som en viktig partivalsfråga av många väljare finns det inte någon väl utvecklad grön åsiktsdimension bland svenska väljare. Det finns nämligen inte några starkare samband mellan väljarnas inställning i olika gröna frågor. Endast i politiskt välinformerade grupper är åsikter i gröna frågor så väl sammanhållna att vi kan tala om en grön dimension. Åsiktssambanden i gröna frågor har dessutom avtagit sedan folkomröstningen om kärnkraft 1980.

* * *

I eftervalsdebatten förklarades miljöpartiets valframgångar huvudsakligen med kortsiktigt verkande faktorer. Men ett sådant synsätt är lite lättvindigt. Den i eftervalsdebatten så allmänt omhuldade kortsiktiga förklaringsfaktorn proteströstning visade sig vid närmare granskning inte vara särskilt betydelsefull för miljöpartiets röststöd. En diskussion av det gröna genombrottets orsaker och konsekvenser måste i stället ta fasta på både långsiktigt och kortsiktigt verkande faktorer.

I ett långsiktigt perspektiv kan vi observera ett antal förändringstrender som är gemensamma för Sverige och andra västeuropeiska länder. De partisystem vilka tidigare karakteriserats som frusna håller på att tina upp.⁴¹ Väljarna förvandlas gradvis från

⁴¹ Tesen om att Västeuropas partisystem "frysts" på 1920-talet lanserades av Lipset och Rokkan (1967); se även Rokkan (1970).

klassväljare till åsiktsröstare. Den ökande åsiktsröstningen innebär att olika opinionsvindar har blivit viktigare i politiken. Väljarnas förtroende för partier och politiker har undan för undan minskat, och ett liknande öde har drabbat väljarnas känsla av anhängarskap med de partier de röstar på. Under 1980-talet har andelen partiidentifierade väljare i den svenska valmanskåren minskat relativt kraftigt.⁴²

De här förändringarna har medfört att nya partier har lättare att hävda sig än tidigare. Miljöfrågans uppmärksamhet och debatten om kärnkraft på 1970-talet har inneburit att det har skapats utrymme för ekologiskt orienterade partier. Gröna partier har också bildats och nått framgång i land efter land. Långsiktigt verkande faktorer kan med andra ord ses som en del av förklaringen till det gröna genombrottet i Sverige 1988.

Men när det gäller att förklara varför miljöpartiet lyckades i just 1988 års val räcker det inte att föra fram långsiktigt verkande faktorer. För dagens lätttrörliga väljare spelar den politiska debatten en allt större roll, och den politiska debatten i 1988 års val handlade i stora stycken om miljö.⁴³ Miljöfrågans stora uppmärksamhet i massmedierna var med stor sannolikhet en viktig faktor bakom miljöpartiets goda val 1988. Huruvida massmedierna var just den faktor som lyfte miljöpartiet över ribban och in i riksdagen kan vi emellertid endast spekulera om.

Miljöpartiet vann sina väljare i grupper som har lätt för att byta parti. Om miljöfrågorna får minskat utrymme i kommande valdebatter kan miljöpartiet få problem med att behålla sina lätttrörliga väljare. Miljöfrågan är ju tillsammans med energi- och kärnkraftsfrågorna miljöpartiets enda positiva profilfrågor.⁴⁴

Men allt ser inte mörkt ut för miljöpartiet. Att miljöpartiets valframgång ingår i en långsiktig trend i västeuropeisk politik pekar på att partiet kan överleva även med en något minskad miljödebatt.

⁴² För en sammanhållen diskussion om förändringstrender i den svenska valmanskåren, se Holmberg och Gilljam (1987:kap 13) och det avslutande kapitlet i denna bok.

⁴³ Kent Asp har visat att det under valåret 1988 fanns ett tydligt samband mellan miljöpartiets ställning i opinionen och miljöfrågans uppmärksamhet i massmedierna (Asp, 1988c).

⁴⁴ Se kapitel 4.

8 Folket tycker om partiledarna

Peter Esaiasson

I den svenska debatten hävdades länge att partiledarnas popularitet är av marginell betydelse för valresultatet. Svenska väljare röstar på partier och inte på personer, hette det från både forskare och politiker. Så kom 1985 års val och folkpartiets sensationella frammarsch under den nye partiledaren Bengt Westerberg. Veckorna efter valet etablerades Westerberg-effekten som begrepp, och dess existens konfirmerades så småningom i empiriska väljarundersökningar.

Eftervalsdebatten 1985 fick konsekvenser för framtiden. Numera är de flesta politiska kommentatorer ense om att partiledarnas popularitet är en av de faktorer som bestämmer partiernas inbördes styrkeförhållanden. Partiledare och partiledareffekter har blivit legitima studieobjekt.¹

Intresset för partiledarna fick ytterligare näring av de dramatiska händelserna under mandatperioden 1985–1988. Inför riksdagsvalet 1988 genomfördes inte mindre än *fyra* ledarskiften. Olof Palme, Thorbjörn Fälldin, Karin Söder och Ulf Adelsohn lämnade av olika anledningar sina partiledarposter. Ingvar Carlsson, Olof Johansson och Carl Bildt gjorde valrörelsedebut som ledare för socialdemokraterna, centerpartiet respektive moderaterna. Situationen komplicerades än mer av miljöpartiets speciella arrangemang i ledarfrågan. Språkrören Birger Schlaug och Eva Goës hade man-

¹ Naturligtvis fördes diskussioner om popularitetseffekter långt före folkpartiets och Bengt Westerbergs frammarsch. Per Albin Hansson i 1940 års val, Bertil Ohlin 1948 och Tage Erlander 1968 är tre exempel där partiledarnas personer av många tillskrivits stor betydelse för sina partiers framgångar. Officiellt hävdade dock forskare och politiker att partiledarnas personliga popularitet var av underordnad betydelse (se tex Holmberg, 1981:138–45 och Bohman, 1983:334–5). Belysande för statsvetarnas ointresse för partiledarna är att det saknades popularitetsmätningar i väljarundersökningarna 1964–1976. En analys av Westerberg-effekten 1985 finns i Holmberg och Gilljam (1987: 159–69); se även Österman (1986:81) och Gergils och Widén (1986:181–205). Tilläggas kan att en statsvetenskaplig studie fann tecken på popularitetseffekter redan före 1985 års val. Undersökningen inleddes med observationen att partiledareffekter registrerats i *samtliga* västerländska partisystem där systematiska studier genomförts – utom i Sverige (Esaiasson, 1985:113–41).

dat att tala för partiet men saknade de traditionella partiledarnas inflytandeposition över partiets politik.

Det tillhör ovanligheterna att tre partiledare – fem om språkrören räknas in – valrörelsedebiterar på en och samma gång. Faktiskt finns endast tre liknande tillfällen bakåt i tiden: 1936, 1948 och 1952 års andrakammarval. Inför 1936 års val, då konturerna av ett stabilt fempartisystem började skönjas, hade samtliga borgerliga partier bytt ledare sedan föregående andrakammarval: Axel Pehrsson-Bramstorp ledde bondeförbundet, Gustaf Andersson i Rasjön folkpartiet och Gösta Bagge högern. Vid andrakammarvalet 1948 debiterade Tage Erlander, Bertil Ohlin och högerledaren Fritiof Domö. Vidare ersatte Gunnar Hedlund bondeförbundets ordinarie partiledare Axel Pehrsson-Bramstorp när denne drabbades av ett slaganfall mitt under valrörelsen. År 1952 hade Gunnar Hedlund fått sin ledarställning formellt bekräftad och dessutom hade kommunisterna och högern nya partiledare i Hilding Hagberg respektive Jarl Hjalmarson.

Till skillnad från Ingvar Carlsson, Olof Johansson och Carl Bildt hade dock flera av de tidigare partiledarna prövat sina krafter i kommunalval före debuten i riksdagsvalet. Under hänsynstagande till det gamla systemet med växlande kommunalval och andrakammarval är 1988 års valrörelse unik i den svenska partiledarhistorien.²

Detta kapitel skall ägnas åt studier av partiledarnas popularitetsställning i samband med 1988 års riksdagsval. Analyserna börjar med en tillbakablick på popularitetsutvecklingen under den senaste tioårsperioden. Är de nuvarande partiledarna mer eller mindre uppskattade bland väljarna än åttiotalets tidigare partiledargenerationer?

Efter undersökningen av den långsiktiga popularitetsutvecklingen riktas uppmärksamheten mot mer kortsiktiga opinionsförändringar. Granskningen börjar "bakifrån" med en diskussion om väljarnas värdering av partiledarna efter 1988 års val, när de dramatiska valrörelseveckorna var överståndna. Hur klarade sig debutanterna Ingvar Carlsson, Olof Johansson, Carl Bildt och Birger Schlaug jämfört med de mer erfarna Lars Werner, Bengt Westerberg och Alf Svensson?

Popularitetsställningarna efter valet bildar sedan utgångspunkt för mer förklarande resonemang. En första analys tar fasta på

² Att partiledarna uppfattade kommunalvalen som ansträngande bekräftas av en något tröttkörd Bertil Ohlin: "Från sommarens och Roslagens horisont framstår val bara vart tredje år som ett framsteg för svensk demokrati" (DN 1952 08 08). Den brokiga partiledarhistorien analyseras närmare i boken *Svenska valkampanjer 1866–1988* (Esaïasson, 1990).

popularitetsutvecklingens *dynamik*. När inträffar de största förändringarna i partiledarnas popularitetsställning? Är förändringarna störst under själva valrörelserna då partiledarna är som mest synliga och väljarna bestämmer hur de skall rösta? Eller infaller den kritiska punkten efter valdagen när partiernas resultat är kända och partiledarnas insatser har ventilerats i eftervalsdebatten?

Analysen av i vilken utsträckning den politiska kontexten – het-siga valrörelser och ansvarsutkrävande eftervalsdebatter – inverkar på partiledarnas popularitetsställning kompletteras med ett *individinriktat* förklaringsresonemang. Med avstamp i en amerikansk debatt skall vi undersöka väljarnas uppfattningar om partiledarnas personliga egenskaper. Vad som erbjuds läsaren är den första svenska studien av sambandet mellan *image* och *popularitet*. Finns det, trots uppenbara skillnader mellan partidominerade och individcenterade politiska system, några likheter mellan svenska och amerikanska toppolitikers popularitetsmässiga arbetssituation?

Att mäta popularitet

Partiledarnas popularitetsställning har mätts och skattats på en rad olika sätt genom åren. Opinionsinstitut över hela västvärlden använder ofta frågeformuleringar om huruvida de aktuella politiker-na *inger förtroende*. En liknande teknik är att fråga hur partiledarna *sköter sitt arbete*. Tanken är att mäta populariteten med utgångspunkt från väljarnas värdering av en egenskap hos partiledarna (att vara förtroendeingivande respektive duglig).

Opinionsinstitutens teknik har fördelen att vara inarbetad – i Sverige har Sifo byggt upp en förnämlig mätserie sedan 1968 – men den är inte invändningsfri. Förmågan att inge förtroende och att sköta arbetet är bara två av flera aspekter när väljarna utvärderar partiledarna. Det är tex fullt tänkbart att hysa förtroende för en partiledares person utan att för den skull ha en positiv inställning till honom som partipolitiker. Det är också tänkbart att gilla en partiledare på andra grunder än att han är förtroendeingivande och duglig (han kan vara inspirerande, ha tilltalande åsikter, ett fördelaktigt yttre etc). Ett teoretiskt tillfredsställande popularitetsmått måste väga samman alla upptänkliga komponenter i väljarnas värdering av partiledarna.³

I statsvetenskapliga sammanhang används sedan slutet av sex-

³ Popularitet betraktas i det följande som ett *aggregerat* begrepp. Partiledarnas popularitet är lika med summan av de enskilda väljarnas *värderingar* av dem. På motsvarande sätt är partiledarnas *image* lika med summan av väljarnas uppfattningar om deras *egenskaper* (se vidare Esaiasson, 1985:13–22).

tioatalet en enkel teknik för att komma tillrätta med sammanvägningsproblemen. Intervjupersonerna ombeds att placera in partiledarna på någon form av skala där låga siffror står för ogillande och höga siffror för gillande. Den amerikanska benämningen 'sympatitermometern' (The Feeling Thermometer) fångar tanken bakom tillvägagångssättet. Mätinstrumentet ger ett sammanfattande mått på partiledarnas popularitet oavsett vilka kriterier som ligger till grund för evalueringen.

Den svenska väljarundersökningens version av sympatitermometern innehåller 11 skalsteg. Intervjupersonerna ombeds placera partiledarna och även partierna på en skala från -5 (ogillar starkt) till $+5$ (gillar starkt) med en nollpunkt som representerar en neutral inställning (varken gillar eller ogillar). Frågekonstruktionen innebär att partiledarnas popularitet kan variera mellan -5 och $+5$. En fördel med tekniken är att den gör det enkelt att analysera partiledarnas *relativa* popularitet (andelen väljare som ger högst poäng åt respektive partiledare oavsett nivå på betygsättningen). Sådana jämförelser är svåra att genomföra med opinionsinstitutens intervjufrågor om partiledarnas egenskaper (alla eller ingen av partiledarna kan anses förtroendeingivande).⁴

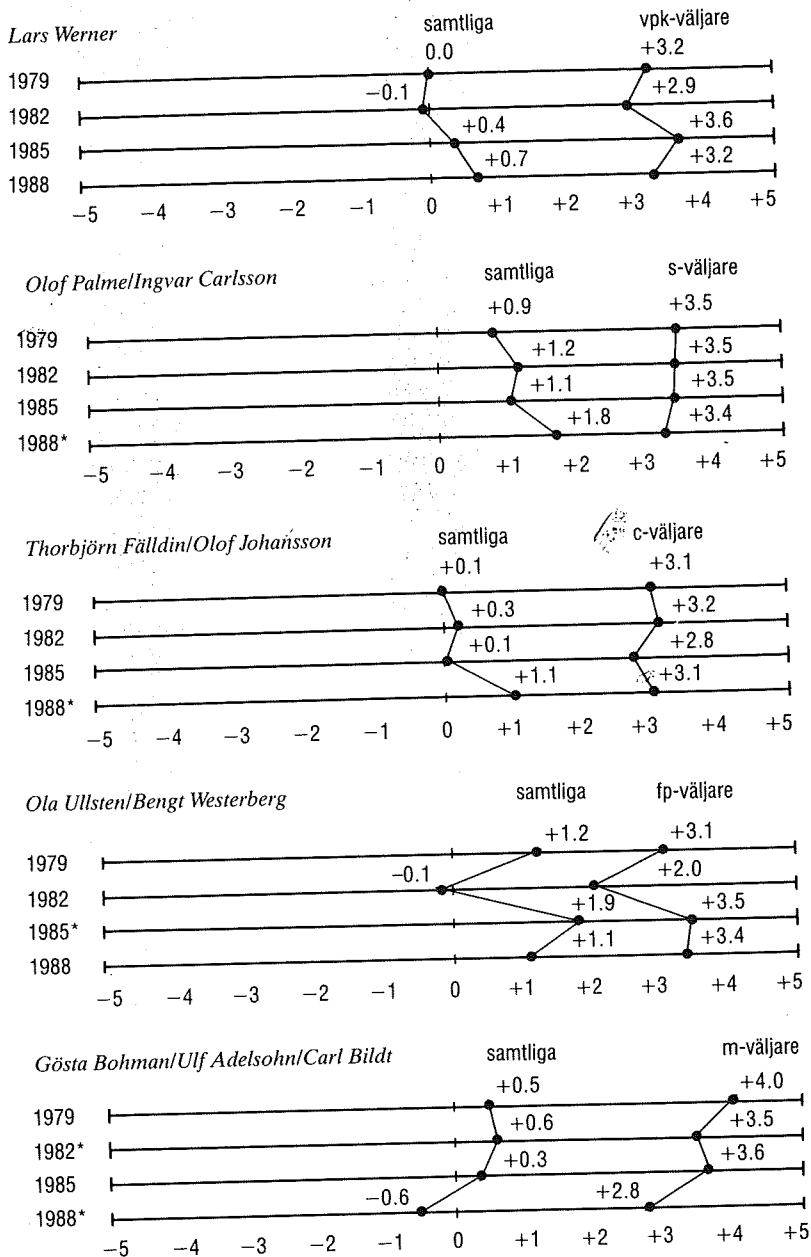
Partiledarnas popularitetsställning 1979–1988

Under åttiotalet har sammanlagt 11 personer fått förtroendet att leda de fem etablerade riksdagspartierna. Centerpartiet och moderaterna har haft tre olika partiledare medan socialdemokraterna och folkpartiet bytt partiordförande vardera en gång. Vpk-ledaren Lars Werner är ensam om att ha varit med sedan 1970-talet (Werner ersatte C H Hermansson 1975). I figur 8.1 redovisas valundersökningens serie av popularitetsmätningar från riksdagsvalen 1979–1988. Resultaten visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng inom valmanskåren som helhet och bland det egna partiets väljare.⁵

⁴ Sympatitermometern introducerades av Sören Holmberg i samband med 1979 års väljarundersökning (Holmberg, 1981:124–45). Tilläggas bör att även Sifo prövat skaltekniken. Ett typexempel är en mätning som tidsningen Expressen beställde i december 1987. ("Hur tycker du partiledarna sköter sitt jobb? Vi vill be dig ge var och en av dem ett betyg mellan 1 och 5, där 1 är det lägsta och 5 det högsta".) (Sifo-indikator 871226).

⁵ Följande ledarskiften har genomförts under åttiotalet (i kronologisk ordning): Gösta Bohman-Ulf Adelson (1981), Ola Ullsten-Bengt Westerberg (1983), Thorbjörn Fälldin-Karin Söder (1986), Olof Palme-Ingvar Carlsson (1986), Ulf Adelson-Carl Bildt (1986) och Karin Söder-Olof Johansson (1987). Allra äldst i gården är kds-ledaren Alf Svensson som ersatte Birger Ekstedt i början av 1973. Under hela efterkrigstiden har de fem riksdagspartierna bytt ledare sammanlagt 21 gånger. De allra flesta ledarskiften – 16 stycken – har genomförts under den senaste 25-årsperioden (se vidare Esaiasson, 1989).

Figur 8.1 Partiledarnas popularitet bland samtliga väljare och inom det egna partiet 1979–1988 (medeltal)

Kommentar: Popularitetspoängen kan variera mellan -5 och +5. Tecknet (*) markerar ett partiledarskifte sedan föregående val tillfälle.

De mest dramatiska svängningarna i partiledarnas popularitetsställning mellan två valtillfällen gäller folkpartiledarna Ola Ullsten och Bengt Westerberg. Ullsten förlorade kraftigt i popularitet mellan 1979 och 1982 (-1.1 bland både samtliga väljare och fp-väljarna). Vid framgångsvalet 1985 hämtade Westerberg igen hela Ullstens popularitetsförlust och han kunde även inräkna en betydande ökning ($+2.0$ bland samtliga väljare och $+1.5$ bland fp-väljarna). Andra kraftiga popularitetsförändringar gäller Carl Bildt (-0.9 bland samtliga väljare och -0.8 bland m-väljarna), samt, inom valmanskåren som helhet, Olof Johansson och Ingvar Carlsson ($+1.0$ respektive $+0.7$).

De våldsamma popularitetskasten tillhör dock undantagen i en annars förhållandevis lugn utveckling. Partiledarnas popularitets-siffror är relativt stabila över tid. Olof Palme kunde tex tillgodoräkna sig exakt samma genomsnittliga popularitetspoäng bland s-väljarna 1979, 1982 och 1985 ($+3.5$). Den högsta popularitets-siffran bland de egna väljarna noteras av moderatledaren Gösta Bohman vid 1979 års val ($+4.0$). Motsvarande position inom valmanskåren som helhet intas av Bengt Westerberg i samband med 1985 års val ($+1.9$).

Partiledarna vid 1988 års val var i stort sett lika uppskattade av väljarna som partiledarna vid föregående valtillfällen (den genomsnittliga popularitetspoängen för samtliga partiledare var $+0.8$ inom valmanskåren som helhet och $+3.2$ bland de egna väljarna). Variationerna mellan riksdagsvalen är över huvud taget små, oavsett vilka personer som för tillfället representerar partierna (den genomsnittliga popularitetspoängen varierar mellan $+0.4$ och $+0.8$ respektive $+3.0$ och $+3.4$, den lägsta noteringen gäller i båda fallen 1982 års val). Några trender i popularitetsutvecklingen låter sig svårligen upptäckas. Var konstellation av partiledare tycks ha ungefär samma dragningskraft på väljarna.

Partiledarnas popularitetsställning efter valet 1988

Tillbakablicken på valundersökningarnas mätserie gav besked om den långsiktiga popularitetsutvecklingen för partiledarna under åttiotalet. Men det finns också mer kortsiktiga opinionsförskjutningar att studera. I det följande skall undersökas i vilken utsträckning som väljarnas värdering av partiledarna varierade under de intensiva veckorna före och efter valdagen 1988. Det första analyssteget blir att granska partiledarnas popularitetsställning efter valet 1988. (Den tidigare tillbakablicken har visat en samlad bild av popularitets-siffrorna före och efter valdagen.)

Ett politiskt intressant sätt att undersöka partiledarnas opinions-

ställning är att utgå från den *relativa* populariteten. Så länge en partiledare tillskrivs högre poäng än sina kolleger är det mindre väsentligt att han är populär i absolut mening (dvs att han får höga popularitetspoäng). Resultaten i tabell 8.1 visar partiledarnas andel förstapreferenser inom partiernas väljargrupper månaderna efter valet (i oktober/november).

Tabell 8.1 Partiledarnas popularitetsställning efter 1988 års riksdagsval – väljarnas förstapreferenser (procent)

	Lars Werner	Ingvar Carlsson	Olof Johansson	Bengt Westerberg	Carl Bildt	Alf Svensson	Birger Schlaug
vpk-väljare	82	27	9	4	3	6	6
s-väljare	22	89	11	10	4	7	9
c-väljare	8	8	80	13	9	16	4
fp-väljare	9	15	20	88	19	14	4
m-väljare	12	11	15	34	77	13	4
kds-väljare	4	11	13	11	7	93	5
mp-väljare	39	38	37	31	15	25	58
Samtliga väljare	24	49	24	27	21	16	13

Kommentar: Siffrorna i tabellen är förstapreferenser och visar hur stora andelar av partiernas väljargrupper som värderade de olika partiledarna högst (82 procent av vpk-väljarna gav högst popularitetspoäng åt Lars Werner osv). Raderna summerar till mer än 100 pga *delade* förstapreferenser (två eller flera partiledare tilldelas högst popularitetspoäng). Resultaten är hämtade från statsvetenskapliga institutetens årliga SOM-undersökning – en postenkät med ett urval på 2500 personer – genomförd under oktober/november. Anledningen till det är att varken Alf Svensson eller Birger Schlaug ingick i väljarundersökningens frågesvit. En jämförelse mellan SOM (brevenkät), väljarundersökningen (besöksintervjuer) och valrörelsestudien (telefonintervjuad panel) visar på i stort sett samma resultat. Antalet svarspersoner varierar mellan knappt 50 (kds-väljare) och drygt 600 (s-väljare).

Det dominerande intrycket är att partiledarna lyckades väl med att fånga sina väljares sympatier. Samtliga partiledare hade en relativt stark popularitetsställning bland de egna väljarna och det förekom inga allvarliga inbrytningar i andra partiers väljargrupper. Situationen är den mest enhetliga som registrerats sedan popularitetsmätningarna introducerades i väljarundersökningarna. Efter 1979 års val hade moderatledaren Gösta Bohman ett betydande opinionsstöd bland center- och folkpartiväljarna (49 och 55 procent förstapreferenser jämfört med 56 och 58 procent för Thorbjörn Fälldin respektive Ola Ullsten). Hösten 1985 utövade Bengt Westerberg en aktningsvärd dragningskraft på center- och även moderatväljarna. De allra allvarligaste popularitetsproblemen hade Ola Ullsten efter folkpartiets stora förlustval 1982. Moderatledaren Ulf Adelsohn registrerades då för över hälften av fp-väljarnas förstapreferenser och även Thorbjörn Fälldin konkurrerade

med Ola Ullsten (Adelsohn 55 procent, Ullsten 39 procent och Fällidin 37 procent bland fp-väljarna).⁶

Det främsta undantaget från regeln om starka popularitetsställningar efter 1988 års val är språkröret Birger Schlaug. Endast drygt hälften (58 procent) av miljöpartiets väljare gav Schlaug sin förstapreferens (de traditionella partiledarna samlade 77–93 procent av förstapreferenserna inom det egna partiet). Det är dock inte säkert att Schlaugs svaga popularitetsställning berodde på någon personlig impopularitet. Opinionsproblemet kan också ses som en konsekvens av den ovanliga språkrörsfunktionen. Om förmodandet är korrekt kommer språkrören även i framtiden få svårt att konkurrera popularitetsmässigt med de traditionella partiledarna.⁷

Den partiledare som hade allra starkast stöd bland de egna var Alf Svensson. Så gott som samtliga kds-väljare (93 procent) gav Svensson sin förstapreferens och bland centerväljarna var han den mest uppskattade partiledaren efter Olof Johansson (dock bara 16 procent förstapreferenser). Ingvar Carlsson stod stark bland s-väljarna (89 procent) men hade svårare att göra sig gällande bland borgerliga väljare. Att Carlsson hade överlägset flest förstapreferenser i hela valmanskåren (49 procent) beror till största delen på stödet från socialdemokratiska väljare.

Bengt Westerberg bibehöll en stark popularitetsställning bland fp-väljarna efter 1988 års val. Westerberg gjorde också en förhållandevis kraftig inbrytning bland m-väljarna (34 procent förstapreferenser). Lars Werner intog en mellanposition vad beträffar popularitetsställningen inom det egna partiet (82 procent förstapreferenser).

De båda borgerliga valrörelsedebutanterna Olof Johansson och Carl Bildt hade relativt svagare popularitetsstöd än övriga partiledare bland sina egna väljare (80 respektive 77 procent). Johansson hade dock lättare än Bildt att attrahera väljare utanför det egna partiet. Carl Bildt, ledaren för det största borgerliga partiet, hade färre förstapreferenser i valmanskåren som helhet än centerledaren Olof Johansson och to m än vpk-ledaren Lars Werner (21, 24 respektive 24 procent).

⁶ Anledningen till att procenttalen summerar till mer än 100 är att intervjupersonerna kan ha delade förstapreferenser (två eller fler partiledare tilldelas högst popularitetspoäng).

⁷ Både Birger Schlaug och miljöpartiets andra språkrör Eva Goës fick låga popularitetssiffror redan i den ovan berörda Sifo-mätningen från december 1987. Miljöpartisterna gav Schlaug medelbetyget 3.48 och Goës 3.21 på en skala från 1 till 5. Det lägsta betyget av de traditionella partiledarna fick Carl Bildt (3.70 bland m-väljarna).

Valrörelsemodellen eller resultatmodellen?

Månaderna efter 1988 års val hade samtliga partiledare tillkämpat sig relativt starka popularitetsställningar. (Carl Bildt var trots sina popularitetsproblem mest uppskattad bland m-väljarna.) Hur såg då dynamiken bakom denna utveckling ut? Inträffade det några större förändringar under veckorna före och efter valet? Finns det rentav generella mönster i popularitetsutvecklingen som upprepas vid val efter val? En första faktor att ta hänsyn till är popularitetsställningen när partiledarna går in i valrörelsen.

Ingvar Carlsson inledde sin partiledarbana med ett mycket starkt förtroendekapital i ryggen.⁸ Veckorna efter mordet på statsminister Olof Palme noterades Carlsson för den högsta förtroendesiffran någonsin sedan Sifo startade sin mätserie i slutet av sextio-talet (62 procent stort förtroende, tidigare hade Tage Erlander noterats för 54 procent i mars 1969). Under resten av mandatperioden sjönk förtroendet för Ingvar Carlsson kontinuerligt, men ännu sommaren 1988 låg hans förtroendesiffror på en hög nivå jämfört med övriga partiledares.

Väljarundersökningens skalmätningar ger en möjlighet att jämföra Ingvar Carlssons popularitetsställning i valrörelsens början med Olof Palmes ställning efter 1985 års val. Det visar sig att Carlsson fick betydligt högre popularitetspoäng utanför det egna partiet, men att de båda hade en ungefär lika stark ställning bland de egna sympatisörerna (medeltalsförändringen mellan eftervalsundersökningen 1985 och förvalsundersökningen 1988 var +0.7 i valmanskåren som helhet och +0.1 bland s-väljarna).⁹

Folkpartiledaren Bengt Westerberg var Ingvar Carlssons främste popularitetskonkurrent under hela mandatperioden. Liksom fallet var med Carlsson sjönk dock Westerbergs förtroendesiffror allt eftersom valdagen närmade sig (34 procent i Sifo:s undersökning från maj/juni 1988). Westerberg gick in i valrörelsen med en stark popularitetsställning, även om han förlorat betydligt sedan

⁸ Den främsta källan till kunskaper om partiledarnas popularitetsställning under mandatperioden är Sifo:s och Imu:s mätserier om väljarnas *förtroende* för partiledarna. Sifo:s frågeformulering lyder: "Anser Du att (partiledare) inger stort förtroende, varken stort eller litet förtroende eller föga förtroende". Imu frågar om hur stort förtroendet är för den aktuella partiledaren med de fyra svarsalternativen "mycket stort förtroende, stort förtroende, inte särskilt stort förtroende, inget förtroende alls". Imu:s formulering ger systematiskt högre förtroendesiffror än Sifo:s. Resultaten från Sifo:s partiledarmätningar redovisas i Svenska Dagbladet och återfinns dessutom i institutets nyhetsbrev *Indikator*. Imu:s mätningar publicerades före valet i Dagens Nyheter.

⁹ Jämförelserna bygger på valundersökningens eftervalsurval (1985) och förvalsurval (1988). Popularitetsställningen i början av 1988 års valrörelse har uppskattats med hjälp av intervjuer genomförda under perioden 22 augusti–4 september. De exakta popularitetsiffrorna redovisas i figur 8.2.

succévalet 1985 (-0.9 i hela valmanskåren och -0.3 bland fp-väljarna).

De båda nyblivna borgerliga partiledarna Carl Bildt och Olof Johansson hade betydande svårigheter att göra sig gällande förtroendemässigt under mandatperioden. Båda registrerades genomgående för låga siffror – mellan 9 och 17 procent i Sifo:s mätningar – och någon förbättring märktes inte när valrörelsen närmade sig. Väljarundersökningens skalmätningar visar dock att Olof Johansson hade ett betydligt starkare popularitetsstöd än vad Thorbjörn Fälldin hade efter valet 1985 ($+1.0$ i hela valmanskåren och $+0.3$ bland c-väljarna). Däremot noterade Carl Bildt lägre popularitetspoäng än företrädaren Ulf Adelsohn (-0.7 respektive -0.5).¹⁰

Lars Werners popularitetsställning skiftade förhållandevis kraftigt under mandatperioden. Under 1986 och början av 1987 hade vpk-ledaren en mycket stark ställning inom sitt eget parti, men därefter följde en nedgångsperiod. Jämfört med 1985 års val började Werner valrörelsen med ett svagare stöd bland de egna väljarna men med ett något stärkt stöd bland övriga partiets väljare (-0.5 respektive $+0.1$).

Även om partiledarna gick in i valrörelsen på olika popularitetsnivåer – Ingvar Carlsson och Bengt Westerberg hade de bästa utgångslägena – fanns ändå en viktig gemensam nämnare. I samtliga fall slöt väljarna upp kring den egna ledaren så till vida att ingen annan partiledare fick högre popularitetspoäng. Partiledarna kunde alltså börja sitt kampanjarbete med en god uppbackning från de egna sympatisörerna.¹¹

Låt oss då studera hur populariteten utvecklades under de följande veckorna. Inträffade de största förändringarna under valrörelsens hektiska debatter eller efter valdagen när stridslarmet lagt sig och nya politiska förutsättningar var fastlagda?

På förhand finns det anledning att tro på både *valrörelsemodellen* (popularitetsförändringarna är störst före valdagen) och *resultatmodellen* (de avgörande förändringarna kommer efter valet). Under valrörelsen är partiledarna som mest synliga i debatten och

¹⁰ Inte heller Karin Söder – Sveriges första kvinnliga partiledare som tog över 1986 och avgick p g a ohälsa året därpå – kunde tillgodoräkna sig något starkare stöd i förtroendemätningarna. Opinionsproblemen kom oväntat mot bakgrund av tidigare erfarenheter under efterkrigstiden. Nyblivna borgerliga partiledare har i allmänhet kunnat räkna med en inledande smekmånad med väljaropinionen. Partiledarnas popularitetsutveckling under efterkrigstiden analyseras i Esaiasson (1985:23–79).

¹¹ Mest hotad var moderatledaren Carl Bildt. Hans genomsnittliga popularitetspoäng bland m-väljarna i valrörelsens början uppgick till 2.9 jämfört med Bengt Westerbergs 2.8. Uppslutningen kring den egna partiledaren i valrörelsens början återkommer vid samtliga mättillfällen och för samtliga partiledare sedan 1979.

väljarna förväntas visa öppenhet när de funderar över olika röstningsalternativ. Efter valdagen står det klart vilka partier som vunnit och förlorat, och i eftervalsdebatten sätts betyg på partiledarnas kampanjinsatser.

För att pröva de båda modellerna har väljarundersökningens intervjumaterial delats in i tre grupper: intervjuade i *början* av valrörelsen (vecka 1–2), *slutet* av valrörelsen (vecka 3–4) och *efter* valdagen. Resultaten i figur 8.2 visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng vid de tre intervjutillfällena samt storleken på popularitetsförändringarna. (Medeltalsmättet är känsligare än den tidigare redovisade andelen förstapreferenser och är därför bättre ägnat att åskådliggöra förskjutningar i popularitetsställningen.) Placeringen av inramningarna i figuren ger besked om huruvida resultaten stöder valrörelsemodellen eller resultatmodellen.

Centerledaren Olof Johansson är den store popularitetsmässige segraren i 1988 års val. Under veckorna före och efter valdagen förbättrade han sin popularitetsställning betydligt bland både c-väljare och andra partiets väljare (+0.38 respektive +0.68). Även Lars Werner kunde tillgodoräkna sig en positiv popularitetsutveckling (+0.37 och +0.25). Bengt Westerberg fick däremot notera en betydande tillbakagång. Framgången från 1985 års val omvandlades 1988 till kraftigt sjunkande popularitetsciffror (−0.38 och −0.86). Ingvar Carlsson och Carl Bildt gick ut ur valrörelsen på ungefär samma popularitetsnivå som de hade börjat någon månad tidigare (+0.04 och +0.05 respektive +0.06 och 0.11).¹²

Av de båda skisserade förändringsmöjligheterna får *resultatmodellen* det starkaste stödet. I åtta fall av tio var popularitetsförändringarna större efter valet än under valrörelsen. (Den största enskilda förändringen gäller Bengt Westerberg som förlorade 0.76 popularitetspoäng i valmanskåren som helhet efter valet.) I några fall är skillnaderna begränsade, men det övergripande mönstret är tydligt nog. Den kritiska punkten för framför allt de borgerliga partiledarnas popularitetsutveckling tycks komma efter valdagen.¹³

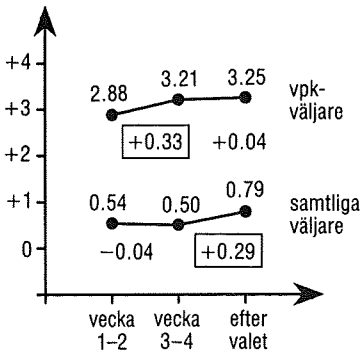
Intressant är att det saknas entydiga trender i popularitetsut-

¹² Resultaten bygger på intervjuer med olika personer (tvärsnittsdata) och skulle därför kunna vara orsakade av skevheter i urvalen. Valundersökningens panelstudie där samma personer telefonintervjuades före och efter valet visar dock på identiska popularitetsförändringar. I det här sammanhanget är det bara att beklaga att kds-ledaren Alf Svensson inte ingick i frågebatteriet. Mot bakgrund av händelseutvecklingen under valrörelsen hade han sannolikt konkurrerat med Olof Johansson ifråga om popularitetsframgångar.

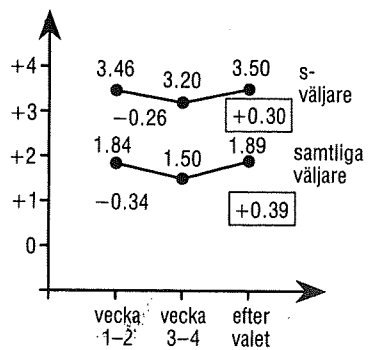
¹³ En mer detaljerad analys där popularitetsförändringarna undersöks inom samtliga partiets väljargrupper ger samma resultat. Av totalt trettio fall får resultatmodellen stöd i 23 och valrörelsemodellen i 7. För de borgerliga partiledarna var popularitetsförändringarna störst efter valdagen 16 gånger av 18.

Figur 8.2 Partiledarnas popularitetsutveckling före och efter 1988 års val (medeltal)

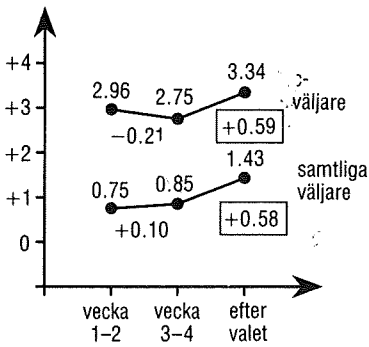
Lars Werner

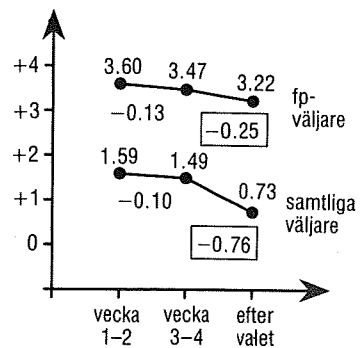
Ingvar Carlsson

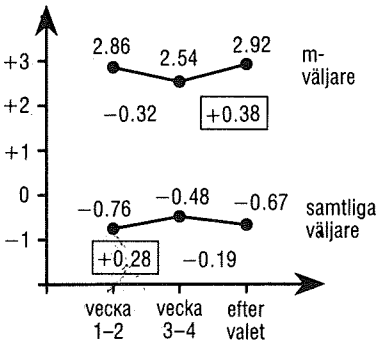
Olof Johansson

Bengt Westerberg

Carl Bildt

Kommentarer: Resultaten visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng vid tre intervjutillfällen före och efter valdagen (vecka 1-2 motsvarar perioden 22 aug-4 sept och vecka 3-4 perioden 5-17 september). Antalet intervjuade uppgick till 500 respektive 600 vid intervjutillfällena före valet och 1250 i eftervalsruvalet.

vecklingen. Det finns flera exempel på att bakslag och framgångar avlöser varandra. Ett minus under valrörelsen tycks mycket väl kunna förbytas till ett plus när valdagen passerats. Och omvänt, en positiv utveckling under valrörelsen är inte någon garanti för fortsatta opinionsframgångar efter valet.

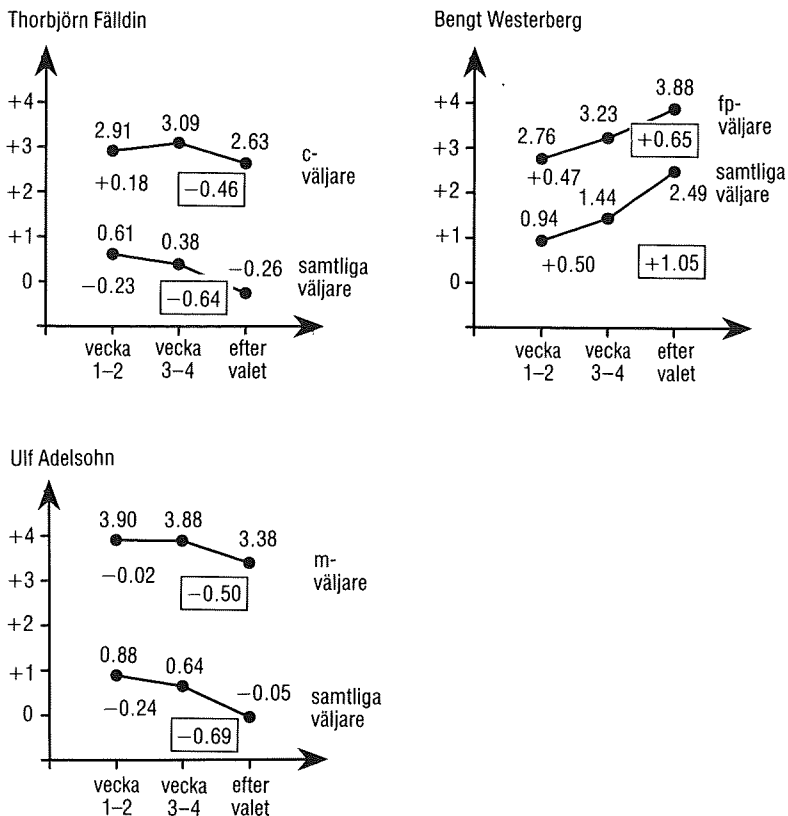
Mönstret med kraftiga popularitetsförändringar efter valdagen framstår ännu tydligare om vi granskar de borgerliga partiledarna i samband med 1985 års val. Valdagens överraskande styrkeförskjutningar avspeglades även i partiledarnas popularitetsutveckling (se figur 8.3). Bengt Westerbergs sensationella frammarsch accelererade kraftigt efter valet, särskilt utanför folkpartiets väljarkår. Ulf Adelsohn blev hårt kritiserad under valrörelsen men hans popularitetssiffror började rasa först efter moderaternas oväntade tillbakagång. Thorbjörn Fälldin ökade sitt stöd bland centerväljarna inför valet – många hoppades att partiet skulle lyckas med ännu en valrörelsespurt – för att sedan tappa markant när centerns valnederlag var ett faktum. Däremot fanns inte något systematiskt mönster i Olof Palmes och Lars Werners popularitetsutveckling.¹⁴

De många enskilda resultaten är märkvärdigt samstämmiga. Det förefaller vara möjligt att fånga en grundläggande dynamik i popularitetsutvecklingen med hjälp av ett enkelt schema. Partiledarna börjar valrörelserna med ett förhållandevis starkt stöd bland de egna väljarna. Under de hektiska veckorna fram till valdagen sker vissa förskjutningar i popularitetsställningen. Den kritiska punkten för partiledarna kommer dock *efter* valdagen. De popularitetsmässiga segrarna och förlorarna koras först när valresultatet är känt och genomdiskuterat.

Att popularitetsförändringarna är störst efter valdagen kan ses som ett belegg för att partierna fortfarande har ett starkt grepp över väljarnas politiska tänkande. Veckorna före valdagen hoppas väljarna att partiledaren skall föra de egna partiet till framgångar i den stundande kraftmätningen. Trots att partiledarna står i centrum för den politiska debatten och oavbrutet får sina handlingar kommenterade, är väljarnas popularitetsvärderingar förhållandevis stabila. Det krävs en konkret referenspunkt – valresultatet – och en ansvarsutkrävande eftervalsdebatt för att en omfattande revidering av partiledarna skall komma till stånd.

¹⁴ Även beträffande 1985 års val ger en detaljerad analys där popularitetsförändringarna undersöks inom samtliga partiets väljargrupper samma resultat. I 16 fall av 18 är de borgerliga partiledarnas popularitetsförändringar större efter valdagen än under valrörelsen. För Olof Palme och Lars Werner är motsvarande siffror 7 gånger av 12. För en mer detaljerad nedbrytning där popularitetsutvecklingen kan avläsas vecka för vecka, se Holmberg och Gilljam (1987:43–7).

Figur 8.3 Partiledarnas popularitetsutveckling före och efter 1985 års val (medeltal)

Kommentarer: Resultaten visar partiledarnas genomsnittliga popularitetspoäng vid tre intervjutillfällen före och efter 1985 års riksdagsval (vecka 1-2 motsvarar perioden 19 aug-1 sept och vecka 3-4 perioden 2-14 sept). Antalet intervjuade uppgick till 700 respektive 500 vid intervjutillfällena före valet och 1 450 i eftervalsresultatet.

Exakt vad som avgör popularitetsutvecklingen – vilka kriterier som styr väljarnas värdering av partiledarna – är givetvis svårt att fastställa. Sambandet med *valresultatet* är starkt om än inte hundra procentigt. En jämförelse mellan partiernas valresultat och partiledarnas popularitetsförändringar inom den egna väljarkåren i riksdagsvalen sedan 1979 visar att utvecklingen går i samma riktning 16 gånger av 20. Fyra gånger av tjugo gör alltså väljarna en värdering av partiledarna som avviker från partiets resultat på valdagen.

Ett ännu troligare alternativ än den benhårt resultatnriktade

utvärderingsnormen är att väljarna påverkas av diskussionerna i *massmedierna*, där framgångar och bakslag på valdagen är en av flera bedömningsgrunder när vinnarna och förlorarna skall utses. Bengt Westerbergs och Olof Johanssons respektive segertåg antyder att mediadebattens popularitetsdomar också blir väljarnas.¹⁵

Partiledarna får göra samma erfarenhet som världens fältherrar har gjort sedan urminnes tider. Det är viktigt att vinna kampen på slagfältet. Men än viktigare för eftermälet är att få över historiekrivarna på sin sida.

Image och popularitet

Vilka egenskaper söker väljarna hos sina toppolitiker? Hur skall den idealiske presidenten vara beskaffad? Sådana frågor sysselsätter i allt högre grad väljarforskare i USA. Under det senaste decenniet har den amerikanska forskningen om personligheternas betydelse i politiken ökat kraftigt i omfång. Till en del beror uppsvinget på en förändrad politisk verklighet med svaga partier och självständigt agerande presidentkandidater. Men den främsta anledningen är ändå inomvetenskaplig. Den framväxande så kallade *kognitiva psykologin* har försett väljarforskarna med fräscha teoretiska instrument.

Kognitionspsykologernas grundidé är, enkelt uttryckt, att medborgarna sorterar intrycken från den politiska världen med hjälp av färdiga *tankescheman* eller *prototyper*. Nya ställningstaganden görs i ljuset av tidigare erfarenheter av hur saker och ting hänger ihop. En presidentkandidat jämförs med en prototyp för hur presidenter bör vara beskaffade etc. Föreställningen om färdiga tankescheman betraktas som mer verklighetsnära än exempelvis rationalistiska teorier om aktiva medborgare som inför varje beslutssituation samlar in all relevant information.¹⁶

Forskningsuppgiften att rekonstruera väljarnas tankescheman rörande presidenterna är synnerligen intrikat. Det gäller exempelvis att ta ställning till huruvida prototyperna är stabila över längre

¹⁵ Ett systematiskt belägg för tanken på mediestyrda popularitetsförändringar kan hämtas från Thomas Pattersons bok om 1976 års amerikanska presidentvalskampanj *The Mass Media Election* (1980). Väljarna ändrade då sin ursprungliga bedömning av vem som vunnit debatterna mellan Jimmy Carter och Gerald Ford efter att ha tagit del av massmediernas kommentarer. För de svenska partiledarnas del visade sig 9 av 10 popularitetsförändringar i samband med riksdagsvalen 1979 och 1982 sammanfalla med ledarkommentarerna dagarna efter valet. Motsvarande överensstämmelsesiffror för valresultatet inskränkte sig till 7 gånger av 10. För ett mer utvecklat resonemang om olika utvärderingsnormer och om analysdetaljer, se Esaiasson (1985:104-8).

¹⁶ Den av Richard Lau och David Sears redigerade boken *Political Cognition* (1986) är en god introduktion till forskningsansatsen.

tidsperioder eller om de varierar med de för tillfället aktiva politikererna. Ett annat tvisteämne handlar om i vilken utsträckning prototyperna är gemensamma för väljare som har olika egenskaper (politiskt engagemang, utbildningsnivå, känsla av anhängarskap med något parti etc).¹⁷

I de empiriska analyserna har forskarna använt sig av två olika huvudmetoder. Den äldsta tekniken bygger på öppna intervjufrågor där intervjupersonerna får berätta om positiva och negativa sidor hos presidentkandidaterna. På senare år har marknaden övertagits av en sluten frågeteknik där intervjupersonerna får karakterisera presidentkandidaterna med ledning av en serie förutbestämda adjektiv (kunnig, pålitlig osv). Forskarnas uppgift är i båda fallen att med hjälp av statistiska tekniker ta fram bakomliggande dimensioner som sorterar väljarnas uppfattningar om presidentkandidaterna.

Föga förvånande skiftar resultaten betydligt beroende på vilka analysmetoder som används. Det finns dock två huvudgrupper av personliga egenskaper som återkommer i de flesta studier – *kompetens* och *integritet*. Med kompetens menas väljarnas uppfattningar om presidentkandidaternas förmåga att sköta jobbet (egenskaper som kunnighet, erfarenhet och begåvning). Faktorn integritet tar fasta på den uppfattade moraliska halten hos kandidaterna (egenskaper som ärlighet, trovärdighet och kapacitet som förebild). Kompetens för uppgiften och personlig resning skulle således vara två grundkomponenter i de amerikanska väljarnas prototyper för bedömningar av presidentkandidater.¹⁸

Studier av de svenska väljarnas uppfattningar om partiledarnas egenskaper är ännu så länge sällsynta. Opinionsinstitutet har vid några tillfällen ställt frågor om statsministern och den för tillfället ledande oppositionspolitikern. Olof Palme och Thorbjörn Fälldin var ett tacksamt jämförelsepar på 1970-talet, sak samma med Olof Palme och Ulf Adelsohn på 1980-talet. Den kanske mest ambitiösa studien genomfördes inför 1988 års val då Sifo vid två tillfällen undersökte väljarnas syn på partiledarnas ärlighet, kunnighet, samarbetsförmåga och handlingskraft. En begränsning i det här sammanhanget är att undersökningarnas beställare, dvs dagstidningarna, enbart varit ute i beskrivande ärenden. Någon sammankoppling med den samlade *värderingen* av partiledarna – vilka

¹⁷ Se Kinder and Fiske (1986) och där anförd litteratur.

¹⁸ Se Kinder (1986) och Miller, Wattenberg and Malanchuk (1986) och där anförd litteratur. En kritisk anmärkning är att samstämmigheten möjligen är mer språklig än substantiell. Den som närgranskar de aktuella studierna finner att forskarna ofta fyller de övergripande kategorierna med varierande konkreta egenskaper.

egenskaper som är viktigast för att en politiker skall bli populär – har aldrig gjorts.¹⁹

I 1988 års väljarundersökning överfördes de amerikanska idéerna och frågeteknikerna till svenska förhållanden. Intervjupersonerna tillfrågades om i vilken utsträckning var och en av partiledarna kännetecknas av fyra olika egenskaper: *pålitlig, inspirerande, kunnig* samt *vet hur vanligt folk tycker och tänker*. Svartalternativen sträckte sig från ”stämmer mycket bra” till ”stämmer mycket dåligt”. Resultaten av väljarnas bedömningar redovisas i tabell 8.2. Siffrorna i tabellen är ett balansmått som visar om de positiva eller negativa bedömningarna övervägde (plussiffror respektive minussiffror).²⁰

Tabell 8.2 Partiledarnas image – väljarnas uppfattningar om i vilken utsträckning olika egenskaper stämmer in på partiledarna (balansmått, andel stämmer bra–stämmer dåligt)

	vpk- väljare	s- väljare	c- väljare	fp- väljare	m- väljare	kds- väljare	mp- väljare	Samtliga väljare
<i>Lars Werner</i>								
Pålitlig	+100	+66	+20	+14	+ 8	+40	+46	+44
Inspirerande	+ 34	+12	- 2	-32	-36	+ 0	+ 2	- 6
Kunnig	+ 88	+76	+62	+34	+32	+46	+68	+60
Vet hur vanligt folk ...	+ 80	+62	+22	+38	+28	+70	+44	+48
<i>Ingvar Carlsson</i>								
Pålitlig	+ 64	+94	- 6	+ 8	-38	+24	+18	+40
Inspirerande	- 38	+30	-46	-52	-68	-22	-38	-18
Kunnig	+ 96	+98	+88	+78	+76	+92	+84	+88
Vet hur vanligt folk ...	+ 30	+70	+ 8	+28	+20	+38	+16	+44
<i>Olof Johansson</i>								
Pålitlig	+ 40	+44	+84	+64	+52	+84	+64	+52
Inspirerande	- 72	-58	+20	-56	-60	-44	-42	-48
Kunnig	+ 34	+54	+88	+60	+46	+92	+64	+60
Vet hur vanligt folk ...	- 14	+18	+70	+48	+44	+68	+26	+32
<i>Bengt Westerberg</i>								
Pålitlig	+ 0	+30	+62	+92	+78	+64	+58	+50
Inspirerande	- 16	+20	+60	+86	+68	+50	+24	+40
Kunnig	+ 52	+70	+92	+92	+92	+92	+64	+78
Vet hur vanligt folk ...	- 20	+ 2	+28	+70	+60	+60	+10	+26
<i>Carl Bildt</i>								
Pålitlig	- 56	-38	+ 6	+40	+82	- 4	-34	- 2
Inspirerande	- 76	-66	-30	-26	+20	-24	-70	-40
Kunnig	+ 32	+52	+80	+82	+96	+84	+66	+68
Vet hur vanligt folk ...	- 76	-70	-52	-52	+16	-36	-72	-50

Kommentarer: Resultaten baseras på en intervjufråga med följande formulering: "Jag kommer nu att läsa upp ett antal ord och uttryck som kan användas för att beskriva olika egenskaper hos partiledarna. Jag skulle vilja att Du talar om hur bra Du tycker att vart och ett av dem stämmer." Plussiffror i tabellen visar en övervikt för andelen instämmande svar. Frågan ställdes enbart till förvalsurvalet. Antalet intervjuade uppgår till drygt 1 100.

¹⁹ Se tex Testologen/Expressen (1973 08 19), Sifo/ Svenska Dagbladet (1985 06 24) och Sjöström (1989:55–9).

Väljarna hade en förhållandevis enig uppfattning om partiledarnas egenskaper hösten 1988. De svenska partiledarna betraktades som övervägande kunniga (genomsnittligt balansmått i valmanskåren som helhet +71). De ansågs även vara relativt pålitliga och folkliga; det senare med avseende på kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker (balansmått +37 respektive +20). Däremot hade partiledarna svårt att övertyga som inspirationskällor. Enbart en minoritet av väljarna ansåg partiledarna vara inspirerande (genomsnittligt balansmått -14).

Inom det allmänna huvudmönstret finns vissa skillnader mellan partiledarna och mellan partiernas väljargrupper. Bengt Westberg var ensam om att betraktas som övervägande inspirerande (+40 i hela valmanskåren och +86 bland fp-väljarna). Westbergs relativt svagaste punkt var folkligheten, där särskilt s-, vpk- och mp-väljarna ställde sig tveksamma. Ingvar Carlsson ansågs vara kunnig av de flesta väljare oavsett partifärg. Större oenighet rådde om hans förmåga att inspirera, som enligt de borgerliga väljarna var svagt utvecklad (balansmått -46 till -62).²¹

Olof Johansson betraktades av väljarna som relativt sett pålitlig (balansmått +52 i valmanskåren som helhet). Även för Johanssons del var det en klar minoritet som betraktade honom som inspirerande (-48). Lars Werner är den folkligaste partiledaren enligt väljarna (+48), medan han mindre ofta än kollegorna bedömdes som kunnig (balansmått +60). Carl Bildt fick överlag negativa bedömningar utanför det egna partiet, men alldeles särskilt beträffande kännedomen om hur vanligt folk tycker och tänker (balansmått -50). Moderatledarens i särklass starkaste sida är enligt väljarna hans kunnskap (+68 i hela valmanskåren).²²

Att väljarna har distinkta uppfattningar om partiledarnas egenskaper är i sig intressant information, men frågan är om partiledarnas personliga image har någon *politisk* betydelse. Påverkar bedömningen av partiledarnas personer den sammanfattande popularitetsvärderingen även i ett partibaserat politiskt system som det svenska? Eller styrs väljarnas uppfattningar om partiledarnas personer till övervägande delen av inställningen till partierna?

Frågan kan prövas empiriskt med hjälp av regressionsstatistiken. Bedömningarna av partiledarnas personliga egenskaper används

²⁰ En första version av imagemätningarna prövades i samband med Statsvetenskapliga institutionens SOM-undersökning 1987 (se Holmberg, 1988).

²¹ En närgranskning visar att Ingvar Carlsson ansågs allt mindre inspirerande allt eftersom valdagen närmade sig (balansmättet sjönk från -12 till -26 mellan vecka 1 och 4). Väljarnas bedömning av Carlssons övriga egenskaper förblev stabila under valrörelsen.

²² Under valrörelsens förlopp förändrades väljarnas bedömning av framför allt Carl Bildts pålitlighet i positiv riktning (från -22 till +16 mellan vecka 1-4).

då som oberoende variabler för att förklara den samlade popularitetsvärderingen. Betydelsen av väljarnas inställning till partierna kontrolleras på ett enkelt sätt. Partivärderingen – intervjupersonerna får tillämpa samma popularitetsskala på partierna som på partiledarna – inkluderas bland de oberoende variablerna. Om det visar sig att personbedömningarna har en självständig effekt under kontroll för partivärderingen kan det tolkas som att väljarna väger in personegenskaper när de tar ställning till partiledarna. Ingvar Carlssons, Bengt Westerbergs och de andra partiledarnas popularitetsställning är då delvis beroende av deras personliga image i väljarnas ögon.

Teoretiskt förutsätter analysen en rationell modell där personuppfattningarna (kognitionerna) föregår evalueringen av partiledarna. Antagandet är en förenkling; i det verkliga livet är det långt ifrån säkert att värderingen av partiledarna bestäms på så genomtänkta grunder. Amerikanska forskare har tex hävdad att omedelbara affektioner – har Ronald Reagan någonsin fått dig att känna glädje/vrede etc – påverkar presidentevalueringen lika mycket som personuppfattningarna. Som utgångspunkt för ett resonemang om imageeffekter torde dock den rationella modellen vara en acceptabel förenkling.²³

Resultatet i tabell 8.3 visar utfallet av den empiriska imageanalysen. Ju högre siffror på regressionskoefficienterna, desto starkare effekter har personbedömningarna på popularitetsvärderingen. Observera att partivärderingsvariablerna funnits med i beräkningarna men att deras koefficienter inte redovisas i tabellen.

Tabell 8.3 Påverkar partiledarnas personliga image deras popularitet? Väljarnas bedömning av partiledarnas personliga egenskaper och värderingen av partierna förklarar popularitetsvärderingen av partiledarna (regressionskoefficienter)

Personegenskaper	Lars Werner	Ingvar Carlsson	Olof Johansson	Bengt Westerberg	Carl Bildt
Pålitlig	.54	.53	.44	.59	.75
Inspirerande	.64	.49	.64	.57	.71
Kunnig	.24	.28	.22	.18	.21
Vet hur vanligt folk24	.21	.02*	.03*	.06*
Förklarad varians (R ²)	.54	.71	.60	.72	.77

Kommentar: Analysens beroende variabler är popularitetsvärderingarna av partiledarna (från -5 till +5, 11 skalsteg). Förklaringsvariablerna är fyra personbedömningar (skalsteg 1-4) under kontroll för respektive parti. Regressionskoefficienter märkta (*) är ej signifikanta på 95-procentnivån.

²³ Affektiva evalueringar diskuteras i Abelson, Kinder, Peters and Fiske (1982) och i Granberg and Brown (1989). Om olika modeller för åsiktsbildning, se Gilljam (1988:15) och där anförd litteratur.

²⁴ Slutatsen blir densamma om modellen prövas inom respektive partis väljar-grupp.

Den empiriska prövningen ger ett klart och entydigt besked – bedömningen av partiledarnas personliga egenskaper har en självständig effekt på popularitetsvärderingen oberoende av väljarnas inställning till partierna. Endast tre av tjugo regressionskoefficienter för personlighetsfaktorerna är inte signifikanta på en rimlig säkerhetsnivå. Trots att Sverige tillhör världens mest partipolitiserade politiska system påverkar personlighetsfaktorerna partiledarnas popularitetsställning.²⁴

De enskilda egenskapsfaktorer som har störst effekter är genomgående *pålitlighet* och *inspirationsförmåga* (högsta koefficient .75 respektive .71). *Kunnighet* och *folklighet* – kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker – har betydligt lägre effekter (högsta koefficient .28 respektive .24). En mer detaljerad analys, som inte redovisas i tabell 8.3, visar att resultaten är desamma även inom partiernas väljargrupper.

Tolkade i ljuset av de amerikanska teorierna om tankescheman och prototyper får resultaten långtgående implikationer. Det effektivaste sättet för en partiledare att stärka sin popularitet tycks vara att förbättra imagen när det gäller pålitlighet och inspirationsförmåga. En partiledare som lyckas framstå som inspirerande och pålitlig kan räkna med en synnerligen god popularitetsställning. Från popularitetssynpunkt vore det relativt mindre effektivt att uppfattas som kunnigare och folkligare än tidigare. Eftersom väljarnas bedömning av partiledarnas kunnighet och kännedom om hur vanligt folk tycker och tänker är förhållandevis svagt kopplad till popularitetsvärderingen, krävs det stora förändringar av imagen för att uppnå motsvarande popularitetsförbättringar.

Det finns dock argument mot sådana vidlyftiga tolkningar. Dagens partiledare har likartade profiler i väljarnas ögon (kunniga och pålitliga men mindre inspirerande). Med en annan uppsättning av partiledare – minns 1985 års valrörelse där Bengt Westerbergs saklighet ansågs kontrastera positivt gentemot de konfrontationsinriktade Olof Palme och Ulf Adelsohn – är det mycket möjligt att andra egenskaper skulle prioriteras i en imageanalys. Innan det är dags att med auktoritet uttala sig om viktiga och mindre viktiga partiledaregenskaper behöver imagefrågorna prövas i nya situationer.²⁵

²⁵ Ett praktiskt motargument är att partiledarna har olika förutsättningar att ändra sin image bland väljarna. Förmodligen är det lättare för en partiledare att stärka sin ställning på områden där han är lågt rankad (Carl Bildts folklighet är ett exempel) än på områden där väljarna redan har en positiv uppfattning om hans person (exempelvis Ingvar Carlssons kunnighet). Det förda resonemanget bygger på statistiska överväganden – regressionskoefficienten kan tolkas som ett effektivitetsmått (hur mycket förändras den beroende variabeln när den oberoende variabeln ändras ett steg) – och skall på intet sätt ses som en handlingsrekommendation till partistrategerna.

Den skeptiske läsaren kan också peka på att image och popularitet är nära sammanlänkade begrepp. Forskarnas teoretiska åtskillnad mellan olika element i väljarnas politiska tänkande är av begränsat värde när det gäller att fundera över partiledarnas popularitetspotential. Så länge vi inte vet *vad* som gör att en partiledare uppfattas som inspirerande och pålitlig har vi inte kommit särskilt mycket närmare svaret på den grundläggande frågan: Hur skall den idealiske partiledaren vara beskaffad?

Några popularitetsreflektioner

Svenska partiledare verkar under liknande popularitetsvillkor som amerikanska presidentkandidater. Hur stora skillnaderna än är mellan de båda politiska systemen så tar även svenska väljare hänsyn till personliga egenskaper när de värderar partiledarna. Den personliga imagen har en inte oväsentlig betydelse för partiledarnas popularitetsställning.

Hösten 1988 var det väljarnas bedömning av partiledarnas pålitlighet och inspirationsförmåga som hade de starkaste effekterna på popularitetsvärderingen. Egenskaperna folklighet – att känna till hur vanligt folk tycker och tänker – och kunnighet var svagare kopplade till den samlade värderingen av partiledarna. Huruvida det rör sig om stabila och väletablerade resultat är dock svårt att säga. Det är mycket möjligt att imageanalyserna kommer att leda till andra slutsatser i situationer där nya partiledare erbjuder nya stimuli.

Valdagen är den popularitetsmässiga provostenen för partiledarna. Inför varje valrörelse kan de räkna med uppslutning från det egna partiets väljare. Under de hektiska valrörelseveckorna sker mindre omfattande och osäkra popularitetsförändringar. Den kritiska punkten kommer när valresultatet är känt och eftervalsdebattens ansvarsfördelning kommer igång. Partiledarnas popularitetsöden avgörs under veckorna *efter* valet.

Månaderna efter 1988 års val hade samtliga partiledare tillkämpat sig en relativt stark popularitetsställning inom det egna partiets väljarkår. Allra populärast bland de egna var kds-ledaren Alf Svensson (93 procent förstapreferenser). Även Ingvar Carlsson och Bengt Westerberg hade mycket starka ställningar bland de egna (89 och 88 procent förstapreferenser). Westerberg fick dock vidkännas betydande popularitetsförluster efter valet, både bland folkpartiets väljare och i valmanskåren som helhet.

Lars Werner intog en mellanposition vad beträffar ställningen inom det egna partiet (82 procent förstapreferenser). Olof Johansson var tillsammans med Alf Svensson valets popularitetsmässige

segrare med en kraftigt stegrad popularitet veckorna efter valdagen (80 procent förstapreferenser). Carl Bildt registrerades för låga popularitetspoäng både inom det egna partiet och i valmanskåren som helhet, men betraktades ändå som den mest gillade partiledaren av de flesta moderata väljare (77 procent förstapreferenser). Språkröret Birger Schlaug var undantaget från regeln om starka popularitetsställningar inom det egna partiet. Bara drygt hälften av miljöpartiets väljare (58 procent) gav honom högst popularitetspoäng.

Popularitetsställningen efter 1988 års val är den stabilaste som noterats sedan väljarundersökningarna började mäta partiledarnas opinionsställning 1979. Vid samtliga tidigare valtillfällen har minst en partiledare brottats med sviktande väljarstöd. Hösten 1988 fanns det inga popularitetsmässiga stormsvälor om kommande ledarkriser inför nästföljande riksdagsval. Det skulle i så fall bli den första mandatperioden utan partiledarskiften sedan femtiotalet.

9 Att rösta eller inte rösta

Sören Holmberg

Valdeltagandet minskade i valet 1988. Nedgången kom inte direkt oväntat. Valdeltagandet har haft en tendens att minska i många länder under 1980-talet.¹ Att även Sverige med ett av världens högsta valdeltagande förr eller senare skulle drabbas av den internationella trenden mot ett minskat röstande är kanske inte så konstigt. Det överraskande med valdeltagandeminskningen 1988 var att den blev så stor. I riksdagsvalet sjönk valdeltagandet från 89.9 procent 1985 till 86.0.1988 – en minskning med hela 3.9 procentenheter. Det är den näst största nedgången i valdeltagandet i Sverige sedan den allmänna rösträtten infördes 1921. Endast krigs-valet 1940 med en nationell samlingsregering och med hundratu-sentals inkallade vid gränserna kan uppvisa en större minskning – från ett valdeltagande på 74.5 procent 1936 till 70.3 procent 1940 (minus 4.2 procentenheter).²

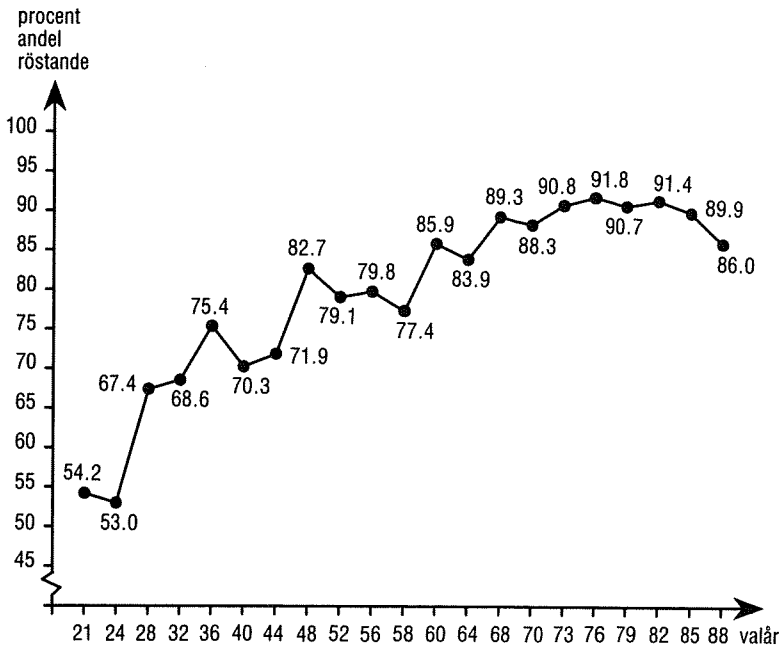
Den stora valdeltagandeminskningen 1988 blir än mer anmärkningsvärd om man betänker att valdeltagandet sjönk även i 1985 års val. Det har aldrig hänt tidigare att valdeltagandet sjunkit i två riksdagsval i rad. Under perioden 1921–1982 har nedgångar i valdeltagandet alltid varit tillfälliga och följts av uppgångar. Måhända är 1980-talets minskning i andelen människor som röstar i valen ett trendbrott och slutet på en i stort sett sextioårig uppgång i svenskt valdeltagande. Det kanske to m visar sig svårt att i framtiden komma tillbaka till det 90-procentiga valdeltagande vi hade under 1970-talet.

Eventuella trendbrott är alltid intressanta för sifferbitare. Det är inte lika självklart varför upp- och nedgångar i valdeltagandet skall vara intressanta för alla andra. Speciellt som det trots allt handlar om små variationer kring en redan mycket hög valdeltagandenivå. Men det finns två viktiga skäl till varför förändringar i valdeltagan-

¹ Inte i alla länder men i viktiga jämförelseländer som Norge, Danmark, Finland, Västtyskland, England och USA.

² Stora ansträngningar gjordes att upprätthålla valdeltagandet trots kriget 1940. Ett högt valdeltagande skulle för omvärlden demonstrera den svenska demokratins funktionsduglighet. Se Esaiasson (1990).

Figur 9.1 Valdeltagandet i de svenska riksdagsvalen 1921–1988 (procent)

Kommentar: Resultaten är hämtade från *Allmänna valen 1988. Del 1* (SCB, Sveriges officiella statistik).

det är ett centralt problemområde både för politikvetenskapen och för samhällsdebatten.

Det första skälet är normativt och har att göra med hur vi definerar demokratibegreppet. Om vi betraktar ett brett och omfattande folkligt deltagande som ett konstituerande element i demokratin blir ett högt och jämnt spritt valdeltagande någonting som bör eftersträvas. Valdeltagandestudier blir i så fall ett slags utvärderingsinstrument som kan hjälpa oss att belysa en central aspekt på den politiska demokratin. Omvänt gäller naturligtvis att analyser av valdeltagandet blir mindre viktiga om man i sin demokratisyn betonar andra faktorer, som t ex graden av reell elitkonkurrens eller omfattningen av olika individuella fri- och rättigheter. Eller, vilket är speciellt vanligt i tidigare amerikansk demokratiforskning, om man betraktar ett högt valdeltagande som ett demokratiskt problem (överhettning) och uppfattar ett medelhögt valdeltagande som ett ideal.³

³ Berelson (1952:313–330) och Milbrath (1965:142–154). Se också diskussionen i Lewin (1970:83–92).

Det andra skälet till att valdeltagandestudier är viktiga är mer prosaiskt. Förändringar i valdeltagandet och vilka väljare som blir röstskolkare kan påverka valresultaten. Partier som är överrepresenterade bland valskolkarna (i den mån icke-röstarna har några partipreferenser) förlorar på valskolket medan partier som är underrepresenterade vinner. Den föreställning som varit förhärskande i Sverige är att socialdemokraterna är det parti som har mest att vinna på ett ökande valdeltagande och mest att förlora om det går ned.

Om nu valdeltagandestudier är så viktiga – både från demokratisk synpunkt och från en mer handfast mandatfördelningssynpunkt – tror man kanske att det är en livaktig forskningsgren inom samhällsvetenskapen. Men så är inte fallet. Studier kring valdeltagande för en tynande tillvaro inom både den svenska och den internationella väljarforskningen. Den fortfarande bästa engelskspråkiga boken på området – Raymond Wolfingers och Steven Rosenstones *Who Votes* – har snart tio år på nacken. Den bästa svenska studien – Walter Korpi:s bok *Den demokratiska klasskampen* – börjar också bli gammal. Den publicerades 1981.⁴

Inte heller inom participationsforskningen intar studier kring valdeltagande någon framträdande plats. I de klassiska böckerna på området, som Lester Milbraths *Political Participation* (1965), Sidney Verbas och Norman Nies *Participation in America* (1972), Verba, Nie och Kims *Participation and Political Equality. A Seven Nation Comparison* (1978) och Samuel Barnes och Max Kaases m fl:s åtta-nationersstudie *Political Action* (1979) saknas valdeltagandeanalyser helt eller spelar en mycket blygsam roll.⁵

Det samma kan sägas om de större svenska deltagandestudier som genomförts av tex Sten Johansson i *Politiska resurser* (1971), av Vilgot Oscarsson i *Politiskt deltagande* (1974), av Jörgen Westerståhl och Folke Johansson i *Medborgarna och kommunen* (1981), av Lars Häll i SCB:s levnadsförhållandeundersökningar (1978 och 1984) och av Ryszard Szulkin i samlingsvolymen *Välfärd i förändring* (1984). Valdeltagandet intar en undanskymd roll om det ens tas upp i dessa undersökningar.

Den senaste stora svenska studien av politiskt deltagande – den som genomfördes av maktutredningen och publicerades i Olof Peterssons, Anders Westholms och Göran Blombergs bok *Medbor-*

⁴ Wolfinger and Rosenstone (1980), Korpi (1981). Se Fatahi (1985) för ett exempel på en svensk valdeltagandestudie byggd på valstatistiskt material; se också Gidlund och Gidlund (1989). Exempel på komparativa valdeltagandestudier finns i Powell (1980, 1986).

⁵ Se också Milbrath and Goel (1977). En modern översikt över participationslitteraturen återfinns i Djerf (1988).

garnas makt (1989) inkluderar däremot valdeltagande. De undersöker de flesta former av folkligt politiskt deltagande inklusive valdeltagande. En svaghet är dock att de av resursskäl tvingades förlita sig på människors egna uppgifter om de röstade eller inte. Och det är ett problem eftersom vi vet att en stor del av de röstskolkare som ställer upp i intervjustudier tenderar att "minnas fel" och ange att de röstade (20–30 procent).⁶

Valdeltagande är också av andra skäl notoriskt svårt att studera med hjälp av intervjuundersökningar. Valskolkare har inte bara den bekymmersamma egenskapen att inte vilja vara med i valen. De har också en tendens att inte vilja vara med i intervjuundersökningar. Svartsbortfallet i surveystudier om politik är alltid mycket större bland röstskolkare än bland vanliga väljare, ofta upp emot två-tre gånger större.⁷ Analyser av röstskolkare blir därför extra osäkra. Man är hela tiden rädd för att de röstskolkare som ställer upp i intervjuundersökningar inte är representativa för alla dem som inte ställer upp. Misstanken finns att de 'verkliga' valskolkarna inte återfinns bland de intervjuade utan bland dem som skolka-de från intervjun.

Surveyundersökningar är alltså ingen bra metod när det gäller att studera valdeltagande. Problemet är att alternativen inte heller är särskilt bra. Intensivstudier inom begränsade områden kan ge detaljkunskaper men rymmer samtidigt stora generaliseringsproblem. Valstatistiska undersökningar av valdeltagandet i olika geografiska områden kan ge just geografisk översikt, men vad som därutöver fås fram är mer osäkert. Slutsatser från ekologiska sambandsanalyser på valstatistiskt material blir alltid med nödvändighet oprecisa, och analyserna kan endast utnyttja ett mycket begränsat antal variabler som förklaringsfaktorer till varför valdeltagandet varierar mellan olika områden. Oftast används socioekonomiska variabler som förklaringsfaktorer, som tex uppgifter om yrkessammansättning, näringskaraktär eller boendeförhållanden. Orsaken är inte bara att den typen av information för det mesta finns tillgänglig på regional eller lokal basis. Det finns också en teoretisk orsak.

Den traditionellt dominerande analysmodellen inom valdeltagandeforskningen sätter olika socioekonomiska förklaringsfaktorer i centrum. Det gäller inte bara för den ekologiskt orienterade forskningen. Det gäller också för den valdeltagandeforskning som

⁶ Holmberg (1984:24).

⁷ Intervjubortfallet bland röstskolkare var 34 procent i valundersökningen 1982, 44 procent 1985 och 45 procent 1988. Bland röstande har bortfallet varit klart lägre – kring 20 procent – under 1980-talet.

arbetar med surveymaterial. I både Korpis och Wolfinger/Rosenstones studier är tex de centrala förklaringsvariablerna av socioekonomiskt slag (kön, ålder, yrke, inkomst, utbildning, civilstånd). Och det är inget fel i det. Frånsett att den socioekonomiskt orienterade analysen blir ensidig om den inte kompletteras med andra förklaringsfaktorer av tex politiskt slag.

Det kan tyckas underligt men är likväl ett faktum: Trots att valdeltagande har att göra med politik har politiska förklaringsfaktorer spelat en undanskymd roll i valdeltagandeforskningen. I den mån som politiska variabler över huvud taget inkluderats i undersökningarna har det oftast gällt allmänna engagemangs- eller intressevariabler av socialpsykologiskt slag.⁸ Tillspetsat uttryckt har den oftast USA-dominerade litteraturen kring valdeltagande sett valskolk som orsakat av antingen sociala faktorer eller av politiskt ointresse eller av bådadera. Den näraliggande förklaringen att valskolk också kan orsakas av politiska skäl har ägnats mycket mindre forskarmöda. Och det är naturligtvis en brist. Valskolk som en politisk protesthandling är minst lika teoretiskt och politiskt intressant som valskolk orsakat av politisk apati eller av bristande sociala resurser.

Politiska förklaringsfaktorer måste alltså föras in i valdeltagandeanalysen. Det kommer att göras på de följande sidorna när vi skall studera valdeltagandet i 1988 års val. Tonvikten kommer att ligga på en politologisk analys av valdeltagande, inte på en sociologisk. Men de viktigaste socioekonomiska faktorerna, som kön, ålder, yrke, utbildning och civilstånd, måste självfallet tas med i studien. Människors politiska åsikter och bedömningar måste kopplas till de sociala och ekonomiska omständigheter under vilka de lever. Politiska åsiktsförklaringar hänger alltid lite i tomma luften om de inte relateras till socioekonomiska strukturfaktorer.

Det sagda innebär att vi kommer att arbeta med en analysmodell med både politiska och sociala förklaringsfaktorer. Ett av de intressanta problemen är hur nära politiska och sociala faktorer hänger ihop som förklaringar till röstskolk. Frågan är om centrala politiska förklaringsfaktorer som tex politikermisstro, politiskt ointresse eller partipolitisk indifferens så gott som helt betingas av olika sociala omständigheter, eller om vi kan tala om politiskt och socialt valskolk som två skilda fenomen.

Men vi skall inte bara se på valskolkets orsaker. Effekterna är minst lika intressanta. Vi har valt att koncentrera oss på tre – en som rör demokratins funktionssätt, en som gäller hur jämnt eller

⁸ Se tex Campbell et al. (1960:101–110) och Milbrath (1965:48–64).

ojämnt spritt valdeltagandet blivit mellan olika sociala grupper i åttiotalets Sverige, och en som gäller röstskolkets konsekvenser för partiernas valresultat.

Den första effekten som gäller demokratin handlar om i vad mån valprocessen fungerar så att vi får fram politiskt kunniga väljare med åsikter i de omstridda frågorna. Eftersom vi inte entydigt kan fastslå någon absolut demokratisk miniminivå på kunnighet och åsiktsförekomst får vi nöja oss med att jämföra röstare med icke-röstare. Frågan är i vilken utsträckning den svenska valprocessen och de faktorer som åstadkommer valskolk fungerar så att människor som röstar är mer insatta i politik och har fler åsikter än de som inte röstar. Att det verkligen är en central demokratisk fråga inses lätt om vi föreställer oss att resultatet blir det omvända, dvs att valskolkarna är mer kunniga och mer insatta i politik än de som går och röstar i valen. I en sådan situation skulle både valprocessens utformning och demokratins legitimitet kunna ifrågasättas.

Den andra effekten – hur jämnt spritt valdeltagandet är mellan olika grupper – har också att göra med demokratins funktionssätt. Om vi betraktar ett högt och jämnt spritt valdeltagande som ett positivt demokratiskt värde, blir det viktigt att studera vad som har hänt med spridningen mellan olika grupper när valdeltagandet har minskat under 1980-talet.

Den tredje valskolkseffekt vi skall studera är vilken betydelse variationer i valdeltagandet kan ha för de olika partiernas valresultat. Vi kommer att studera hur sambandet mellan valdeltagandeförändringar och valresultat sett ut historiskt. Tyngdpunkten i analysen kommer dock att läggas på 1980-talet. Med hjälp av intervjudata från valundersökningarna skall vi försöka fastställa icke-röstarnas partipreferenser och se i vad mån de avviker från de röstandes sympatier. Resultaten kommer att bli osäkra pga ett stort bortfall bland röstskolkare, relativt få intervjuade personer (ca 200) och att många röstskolkare inte har några partisympatier. Därför kommer vi – för att i någon mån underbygga analysen – också att studera röstskolkarnas ideologiska vänster-högeruppfattningar. Har 1980-talets valskolkare sin ideologiska tyngdpunkt till vänster eller till höger om de röstande väljarna?

Socialt valskolk

Valskolk har ett samband med sociala faktorer. Det är en sanning som gäller i alla politiska system med fria val. Det mest uppmärksammade och ensartade sambandet är det mellan socioekonomisk status och valdeltagande. Mönstret är detsamma i alla demokratier

– människor med en hög social position tenderar att ha ett högre valdeltagande än människor med en låg social position. Resultatet är inte beroende av hur vi definierar status; åtminstone inte om vi använder något av de konventionella statuskriterierna yrke, inkomst eller utbildning. Människor med hög utbildning, hög inkomst och tjänstemannayrken har en större tendens att rösta i val än människor med låg utbildning, låg inkomst och arbetaryrken.

Frågan om vilka mekanismer som åstadkommer att hög social position är kopplad till högt politiskt deltagande har inget självklart svar. Robert Lane tyckte sig i boken *Political Life* (1959) kunna iakttäcka fyra faktorer som gynnade högre statusgruppers deltagande: (1) utvecklandet av sociala och intellektuella färdigheter som är politiskt användbara, (2) goda möjligheter att samverka med likasinnade, (3) större beroende än genomsnittet av den förda regeringspolitiken och (4) yrkesroller som liknar dem som finns i politiskt arbete.⁹

Wolfinger och Rosenstone har ett enklare svar. De noterar att statusfaktorerna yrke, inkomst och utbildning är korrelerade med varandra, men att sambanden inte är så höga att de utesluter en analys av vars och ens separata effekter på valdeltagandet. För USA:s del finner de då att det är utbildning som är den centrala faktorn. Mekanismerna bakom är enligt Wolfinger och Rosenstone tre: (1) hög utbildning underlättar politisk inlärning och ökar förmågan att handskas med abstrakta och komplexa ting som politik. Därmed minskas kostnaderna för att fatta beslut och att gå och rösta. (2) hög utbildning underlättar internalisering av sådana samhällseliga värden som att det är en medborgerlig plikt att rösta. (3) hög utbildning ger praktiska erfarenheter av pappersarbete och byråkrati, vilket gör det lättare att klara av de formella problemen vid väljarregistrering (en speciell amerikansk svårighet) och röstning.¹⁰

Walter Korpi gör inga distinktioner mellan olika statuskomponenter. Han specificerar inte heller vilka mekanismer det mer precist är som gynnar högre statusgruppers valdeltagande. I stället använder han begreppet maktresurser och slår fast att: "Individer i de högre sociala skikten har i regel var för sig så pass mycket resurser att deras valdeltagande blir högt. Bland medborgarna i de lägre sociala skikten med små individuella resurser har tillgång till kollektiva resurser i form av organisationer, främst fackföreningar

⁹ Lane (1959:334) och Milbrath (1965:125).

¹⁰ Wolfinger och Rosenstone (1980:35–36).

och arbetarbaserade partier, en mycket stor betydelse för det politiska deltagandet".¹¹

I tabell 9.1 redovisas en översikt över valdeltagandet i olika sociala grupper vid de svenska valen 1982, 1985 och 1988. Bland de socioekonomiska variabler som tagits med i sammanställningen ingår inte bara de statusrelaterade faktorerna yrke, utbildning och inkomst utan också sådana traditionella bakgrundsuppgifter som kön och ålder. Även civilstånd finns med. Vi vet sedan tidigare studier att civilstånd (tvåsam eller ensam) är en av de sociala faktorer som uppvisar det starkaste sambandet med valdeltagande. Att rösta tenderar att vara en familjeangelägenhet. Man går gemensamt och röstar. Det är psykologiskt svårare att gå ensam till vallokalen. Och om en är tveksam kan han eller hon uppmuntras att rösta av partnern.

Beräkningarna i kolumnen längst till höger ger en uppfattning om vilken betydelse de olika sociala faktorerna maximalt kan ha haft för valdeltagandet 1988. Resultaten ger ett relativt klart besked. Det är civilstånd, ålder och yrke som uppvisar de starkaste sambanden. Giftn/sammanboende (88.6 procent), 51-60-åringar (89.7) och högre tjänstemän (89.5) hade ett klart högre valdeltagande 1988 än ogiftn/frånskilda (78.8), unga försttagångsväljare (80.0) och industriarbetare (81.9). Skillnaderna uppgår till 8-10 procentenheter. De övriga faktorerna uppvisar något mindre skillnader, kring tre procentenheter för kön och utbildning t ex. Kvinnor röstade mer än män och högutbildade mer än lågutbildade.

Inget av de här resultaten är direkt överraskande. Vi har sett motsvarande mönster i tidigare svenska undersökningar. Att kvinnor har ett högre valdeltagande än män är exempelvis ett snart femtonårigt fenomen i svensk politik. Kvinnornas valdeltagande gick om männens för första gången i valet 1976.

Ett resultat som kan tyckas överraskande, men inte är det, är det högre valdeltagandet bland väljare anställda i den offentliga sektorn (88.9) jämfört med väljare verksamma i den privata sektorn (84.9). Det är inget nytt mönster. Offentligt anställda har så långt tillbaka vi känner till haft ett något högre valdeltagande än företagare och anställda i den privata sektorn. Om man vill kan vi spetsa till resultatet och tala om den offentliga sektorns tredubbla överrepresentation i svensk representativ demokrati. Den offentliga sektorn är inte bara överrepresenterad bland de röstande. Sören Holmberg och Peter Esaiasson visade i boken *De folkvalda*

¹¹ Korpi (1981:49). Om organisationers betydelse för politiskt valdeltagandet, se Oscarsson (1974:192-197) och Petersson, Westholm och Blomberg (1989:218:230).

Tabell 9.1 Valdeltagandet i olika befolkningsgrupper vid riksdagsvalen 1982, 1985 och 1988 (procent)

befolkningsgrupper	1982	1985	1988	förändring 1985-1988	antal inter- vjuade	maximal effekt på valdeltagandet 1988 - skillnad mellan grupp med högt resp. lågt valdeltagande
kön						
män	90.9	89.6	84.5	-5.1	1468	+3.0
kvinnor	91.8	90.1	87.5	-2.6	1377	
ålder						
18-21	87.7	85.1	80.0	-5.1	171	
22-30	87.7	86.9	80.1	-6.8	548	
31-40	93.5	91.4	87.3	-4.1	540	+9.7
41-50	93.7	91.6	87.7	-3.9	531	
51-60	92.4	91.4	89.7	-1.7	392	
61-70	92.4	90.8	88.9	-1.9	404	
71-80	89.2	87.9	85.8	-2.1	259	
utbildning						
låg	89.6	87.9	85.1	-2.8	917	
mellan	91.6	90.4	85.5	-4.9	954	+3.1
hög	94.9	92.3	88.2	-4.1	797	
yrkesgrupp						
industriarbetare	90.3	87.6	81.9	-5.7	414	
övriga arbetare	89.1	87.3	84.7	-2.6	662	
lägre tjänstemän	91.6	91.1	87.5	-3.6	278	
mellantjänstemän	95.2	92.2	89.0	-3.2	536	
högre tjänstemän	93.8	93.7	89.5	-4.2	348	+7.6
småföretagare	92.2	90.6	84.2	-6.4	203	
jordbrukare	89.7	90.0	89.7	-0.3	89	
studerande	90.8	88.4	86.2	-2.2	140	
taxerad inkomst						
låg	90.1	88.0	80.8	-7.2	604	
medel	90.9	90.1	86.6	-3.5	1512	+7.9
hög	94.0	92.4	88.7	-3.7	729	
anställningsektor						
privat	90.7	89.5	84.9	-4.6	1582	+4.0
offentlig	93.3	90.8	88.9	-1.9	980	
boende						
villa radhus	93.3	91.6	88.0	-3.6	1614	+4.6
lägenhet	88.6	87.2	83.4	-3.8	1057	
civilstånd						
gift/sammanboende	92.5	91.7	88.6	-3.1	1875	
änka/änkling	91.3	88.5	90.8	+2.3	113	+9.8
ogift/frånskild	88.3	85.4	78.8	-6.6	685	
hela valmanskåren	91.4	89.9	86.0	-3.9		

Kommentar: Resultaten för hela valmanskåren är de officiella valdeltagandeuppgifterna enligt röstlängden. Övriga siffror bygger enbart på de personer som har ställt upp för intervju i valundersökningarna. Svarspersonernas egna uppgifter om valdeltagande har kontrollerats mot röstlängden. Siffrorna har dessutom korrigerats för det högre valdeltagandet bland intervjupersonerna än i hela valmanskåren (icke-röstare tenderar att inte ställa upp för intervju). Korrigeringsfaktorn utgörs av kvoten mellan valdeltagandet i hela valmanskåren och valdeltagandet bland de intervjuade. 1982 års siffror har multiplicerats med 0.979, 1985 års siffror med 0.957 och 1988 års siffror med 0.950. Korrigeringarna bygger på antagandet att andelen icke-röstare i bortfallet inte varierar mellan olika befolkningsgrupper. Effektmät-

ten har beräknats genom jämförelser av valdeltagandet mellan följande grupper: kvinnor – män, 51/60 år – 18/21 år, hög utbildning – låg utbildning, högre tjänstemän – industriarbetare, offentlig sektor – privat sektor, hög inkomst – låg inkomst, villa – lägenhet, gift/sambo – ogift/frånskild. Inkomstvariabeln gäller egen taxerad inkomst. Fördelningen har varje år satts till cirka 25 procent låg inkomst, 50 procent mellan och 25 procent hög inkomst. Resultaten för yrkesgrupp och anställningssektor bygger även på icke förvärvsarbetande personer. Yrkesgruppsindelningen presenteras närmare i Mikael Gilljams, Sören Holmbergs och Martin Benulf's bok *Valundersökning 1988. Teknisk rapport*.

(1988) att den offentliga sektorn också är något överrepresenterad både bland riksdagens ledamöter och bland de mest inflytelserika ledamöterna.¹²

De olika sociala grupperingarna i tabell 9.1 är naturligtvis inte orelaterade till varandra. I somliga fall överlappar de varandra i mycket hög grad. Det betyder att om vi skall få rättvisande mått på de olika faktorernas separata effekter på valdeltagandet måste vi använda mer komplicerade analystekniker än enkla bivariata analyser. Resultaten från multivariata analyser vänder dock inte upp och ned på de samband vi redan har sett. De sociala faktorer som har starkast separata effekter på valdeltagandet är civilstånd och ålder följda av yrke och inkomst. Till skillnad från USA hamnar utbildning relativt långt ned i Sverige. De översiktliga resultaten i tabell 9.1 ger alltså en förhållandevis bra bild av vilka sociala faktorer som betyder mest för valdeltagandet i Sverige.

Den multivariata analysen visade ytterligare en viktig sak. De olika statusrelaterade variablerna yrke, inkomst och utbildning uppvisar var och en separata effekter på valdeltagandet. Det betyder att effekten på valdeltagandet blir speciellt intressant om faktorerna kombineras med varandra. Valskolket bör bli som högst bland arbetare med låg utbildning och låg inkomst och som lägst bland tjänstemän med hög utbildning och hög inkomst. Ett sådant mönster finns och det blir ännu mer dramatiskt om vi också lägger till civilstånd och ålder. Resultatet av en sådan analys demonstreras i tabell 9.2.

Begreppsparet centrum-periferi brukar ibland användas för att karaktärisera de två yttergrupperna i tabell 9.2.¹³ Gruppen med hög socioekonomisk position (medelålders, medelklass, gift, hög utbildning, hög inkomst) representerar samhällets centrum medan gruppen med låg socioekonomisk position (ungdom, arbetare, ensamstående, låg utbildning, låg inkomst) representerar samhällets periferi. Ingen av grupperna blir särskilt stor om de definieras på detta sätt. Gruppen med hög socioekonomisk position kommer att

¹² Holmberg och Esaiasson (1988:160).

¹³ Se t ex Milbrath (1965:110–111).

Tabell 9.2 Socioekonomisk position som orsak till valskolk 1988 (procent)

	andel röstande	maximerad effekt på valdeltagandet – skillnad mellan grupp med högsta och lägsta valdeltagande	antal intervjuade
<i>låg socioekonomisk position</i> 18–30 år, arbetare, ensamstående, låg utbildning låg inkomst	66.3		129
<i>mellan socioekonomisk position</i>	86.9	+24.6	2302
<i>hög socioekonomisk position</i> 31–60 år, medelklass, sambo/gift, hög utbildning, hög inkomst	90.9		233

omfatta åtta procent av den vuxna befolkningen medan gruppen med låg socioekonomisk position endast omfattar fem procent.

Men när det gäller valdeltagande är skillnaden mellan grupperna mycket stor. Den resursstarka centrumgruppen hade ett valdeltagande på 90.9 procent 1988 mot endast 66.3 procent för den resurssvaga periferigruppen – en skillnad på hela 24.6 procentenheter. En så stor skillnad indikerar tveklöst ett starkt samband. Var och en av de sociala faktorerna är kanske inte så starkt relaterad till valdeltagandet men i kombination med varandra blir effekten mycket påtaglig. Valskolk har fortfarande en markant social dimension i 1980-talets Sverige.

Politiskt valskolk

Det politiskt motiverade valskolket har hittills förbisetts eller blivit mycket styvmoderligt behandlat av den samhällsvetenskapliga forskningen. Orsaken har nog tyvärr inte varit att det inte har funnits något politiskt valskolk. Det har med stor sannolikhet alltid funnits människor som avstått från att rösta av politiska skäl. Nej, orsaken till att valforskningen i så stor utsträckning har missat det politiska röstskolket måste sökas inom forskningen själv. Och då är det svårt att undgå slutsatsen att felet ligger i att den inriktning på sociologiska förklaringsmodeller som ända tills för bara några år sedan också dominerade forskningen kring väljarnas partival, tillåtits leva kvar ohotad allt för länge inom valdeltagandeforskningen.

Man behöver inte göra några märkvärdiga analyser för att hitta klara tecken på politiskt icke-röstande. I tabell 9.3 har vi specificerat

rat tre olika variabler som alla indikerar en klar förekomst av politiskt valskolk i Sverige. Den minst 'politiska' av de tre variablerna är politiskt intresse. Men det starka sambandet mellan politiskt intresse och valdeltagande kan inte avfärdas som en trivialitet. Vad resultaten visar är att det finns en mindre grupp människor (omfattande cirka sju procent av valmanskåren) som antingen avskärmats ifrån eller självvalt valt bort politik ur sina liv. De förklarar att de "inte alls är intresserade av politik". I denna lilla minoritet är valdeltagandet mycket lågt – endast 69.7 procent 1988. Bland människor som uppger sig vara mycket intresserade av politik är valdeltagandet klart högre, 91.7 procent. Skillnaden i valdeltagande mellan de två grupperna är m a o hela 22 procentenheter.

Tabell 9.3 Valskolk 1988 som en följd av politikermissstro, politiskt ointresse eller partipolitisk indifferens (procent)

	<i>andel röstande</i>	<i>maximal effekt på valdeltagandet – skillnad mellan grupp med högsta och lägsta valdeltagande</i>	<i>antal intervjuade</i>
politikerförtroende			
högt förtroende	89.2		375
mellan	86.7	+ 9.9	1885
lågt förtroende	79.3		266
politiskt intresse			
mycket intresserad	91.7		227
ganska intresserad	89.7	+22.0	1113
inte särskilt intresserad	84.5		1142
inte alls intresserad	69.7		180
partipolitiskt preferensavstånd			
helt klar förstapreferens	89.3		469
mellan	87.6	+22.6	1858
oklar förstapreferens	66.7		161

Kommentar: Politikerförtroendet har mätts med hjälp av fyra olika frågor som presenteras i kapitel 5. Måttet på det politiska intresset bygger på en intervjufråga om självuppskattat politiskt intresse. Den partipolitiska bedömningen bygger på ett index konstruerat utifrån hur intervjupersonerna bedömde partierna på en gillar (+5) – ogillar skala (-5). Personer med +5 för sitt bästa parti och med relativt stort preferensavstånd till övriga partier har klassificerats som väljare med en helt klar partipolitisk förstapreferens. Personer med oklar förstapreferens har uppgivit max +1 för sitt bästa parti och har små eller inga genomsnittliga preferensavstånd till övriga partier.

Politiskt intresse mäter en allmän attityd till hela fenomenet politik. Politikerförtroende mäter något mer specifikt. Det ger en uppfattning om människors inställning till de partier och politiker som är verksamma i ett politiskt system. Men det är fortfarande fråga

om en allmän attityd i den meningen att förtroendet gäller tilltron till politiker och partier i allmänhet, inte bara tilltron till det egna partiet. Det konkreta förtroendemått som utnyttjas i tabell 9.3 bygger på fyra olika intervjufrågor om tilltron till dagens svenska partier och politiker. Resultaten visar på en koppling mellan politikermisstro och valdeltagande. Men kopplingen är inte speciellt stark. Skillnaden i valdeltagande är relativt modest mellan gruppen med högsta (89.2) och lägsta (79.3) politikerförtroende. Procentskillnaden blir endast 9.9 enheter – klart lägre än för tex in-tressevariabeln (22.0). Politikerförakt, som det ibland kallas i massmedierna, är alltså en faktor bakom valskolket, men det är knappast någon viktig faktor om man får tro våra resultat. Politikermisstron är, annorlunda uttryckt, nästan lika hög bland alla dem som röstar som bland de få som inte röstar.

Den mest politiska av de politiska förklaringsvariablerna i tabell 9.3 är den variabel som har det starkaste sambandet med valdeltagandet. Den mäter vad som måste betecknas som en av kärnbetydelserna i begreppet politiskt valskolk, nämligen att människor avstår att rösta därför att de inte finner något parti som passar dem. De hittar inte ett parti som är så bra att det motiverar en röst. Valskolket uppstår på grund av partipolitisk indifferens. Vårt mått på väljarnas grad av partipolitisk indifferens är enkelt. Det bygger på hur intervjupersonerna poängsatte de olika partierna på en gillar/ogillar-skala från +5 till -5. Personer med +5 för sitt bästa parti och ett relativt stort preferensavstånd till övriga partier har klassificerats som väljare med en helt klar partipolitisk förstapreferens. Personer som maximalt gav +1 till sitt bästa parti och med små eller inga preferensavstånd till flera av de övriga partierna har förts till gruppen med oklar partipolitisk förstapreferens.¹⁴

Måttet mäter inte enbart preferensavstånd. Som det idealt bör göra säger det också någonting om hur väljarna bedömer de olika partiernas sakpolitik. Korrelationen mellan det partipolitiska preferensavståndsmåttet och ett mått som på ett liknande sätt mäter väljarnas grad av uppskattning av de olika partiernas politik i ett tiotal sakområden är +0.40(r). Personer med en klar partipolitisk förstapreferens tenderar m a o att tycka att deras bästa parti också har en klart bättre politik än andra partier medan väljare med en oklar förstapreferens har svårt att hitta något parti med en bättre sakpolitik än de övriga.

Sambandet mellan väljarnas preferensavstånd till partierna och

¹⁴ Hur variablerna – både de politiska och de sociala – konstrueras och klassindelas påverkar naturligtvis resultaten. Vi har provat flera olika varianter och förvissat oss om att de *slutsatser* som dras i kapitlet inte är några måtarterefakter.

valdeltagandet 1988 var mycket markant. Människor med en helt klar partipolitisk förstapreferens – som hade ett parti de tyckte klart bäst om – röstade i mycket högre utsträckning (89.3) än människor som inte hade något entydigt bästa parti (66.7). Skillnaden i valdeltagande var hela 22.6 procentenheter mellan dessa båda grupper. Oförmågan eller svårigheten att hitta något parti som skilde sig från övriga partier, och vars politik man var någorlunda nöjd med, var en viktig orsak bakom många människors röstskolk 1988.

En detaljanalys av vilka åsikter och bedömningar som återfanns bland 1988 års demobiliserade väljare (röstade 1985 men röstskolkade 1988) förstärker ytterligare bilden av de politiska faktorernas betydelse. Vi jämför de demobiliserades med de stabila partiväljarnas åsikter inom varje parti och utgår från att stora åsiktsskillnader indikerar faktorer som kan ha medverkat till att röstskolkarna satt hemma 1988.

De demobiliserades åsikter skilde sig i många avseenden från de stabila partiväljarnas. Och mönstren såg delvis olika ut i de olika partierna. Genomgående uppskattade dock de demobiliserade väljarna sitt före detta partis politik klart mindre än de väljare som förblev sitt gamla parti troget även 1988 (se tabell 9.4). Denna tendens var speciellt tydlig bland demobiliserade borgerliga väljare. Socialdemokratiska röstskolkare var relativt sett inte lika missnöjda med sitt gamla partis politik.

När det gäller de demobiliserades positioner på de två konfliktlinjer som dominerade 1988 års val – vänster-höger och miljö – indikerar resultaten intressanta skillnader mellan de olika partierna. Socialdemokraternas röstskolkare skilde sig endast från de stabila socialdemokraterna när det gällde vänster-högeråsikter, inte när det gällde miljöinställning. S-skolkare 1988 låg genomsnittligt till höger om de stabila socialdemokraterna. De befann sig dock inte lika långt åt höger som de s-väljare från 1985 som bytte till något borgerligt parti 1988, men riktningen var åt samma håll.

Centerpartiets röstskolkare 1988 uppvisade en helt motsatt bild. Valskolkare från c skilde sig åsiktsmässigt från stabila c-väljare i miljöfrågor, inte när det gällde ideologisk vänster-högerposition. De demobiliserade centerpartisterna var mindre positiva till en miljöstatsning än de trogna c-väljarna.

Folkpartiets icke-röstare skilde sig från de stabila fp-väljarna både i miljöfrågor och i vänster-högerfrågor. Fp-skolkarna tenderade att ligga till höger och vara mindre intresserade av en miljöstatsning.

Moderaternas valskolkare 1988 liknade socialdemokraternas genom att de endast skilde sig från det egna partiets stabila väljare

Tabell 9.4 Politiska motiv bakom röstskolkning. En analys av fyra olika röstskolkningsgrupperns åsikter och bedömningar 1988 (medeltal)

parti 1985	grad av positiv bedömning av resp. partis sakfrågepolitik 1988			grad av politikermissstro 1988		
	stabila partiväljare 1985-88	stödde partiet 1985, röstskolkade 1988	skillnad	stabila partiväljare 1985-88	stödde partiet 1985, röstskolkade 1988	skillnad
	s	4.4	3.4	-1.0	13.2	15.0
c	3.6	1.8	-1.8	15.0	14.1	-0.9
fp	3.3	1.5	-1.8	14.7	15.0	+0.3
m	4.4	1.9	-2.5	15.4	16.3	+0.9

Kommentar: Måttet för bedömningen av de olika partiernas sakfrågepolitik bygger på en serie öppna frågor där intervjupersonerna helt fritt fick ange vilka partier som har en bra respektive dålig politik i följande sakområden – sysselsättning, miljö, skatter, ekonomi, kärnkraft, säkerhetspolitik, social trygghet, barnomsorg och rättssäkerhet. Måttet kan variera mellan -9 (dålig politik) till +9 (bra politik). Resultaten i tabellen visar hur de olika partiernas stabila väljare resp. väljare från 1985 som valskolkade 1988 bedömde partiets sakfrågepolitik 1988. Missstromåttet bygger på fyra allmänna intervjufrågor om förtroende för politiker (se kapitel 5) och kan variera mellan 4 (liten missstro) och 20 (stor missstro). Antalet röstskolkare som analyserna bygger på är begränsat: ca 55 för s, ca 15 för c, ca 20 för fp och ca 30 för m.

parti 1985	subjektiv vänster-högerplacering 1988			åsiikt om att satsa på ett miljövänligt samhälle 1988		
	stabila partiväljare 1985-88	stödde partiet 1985, röstskolkade 1988	skillnad	stabila partiväljare 1985-88	stödde partiet 1985, röstskolkade 1988	skillnad
	s	3.6	4.5	0.9	6.3	6.3
c	5.9	5.9	0.0	7.0	6.0	1.0
fp	6.3	5.6	0.7	6.1	5.4	0.7
m	7.8	6.9	0.9	5.6	5.5	0.1

Kommentar: Det subjektiva vänster-högermåttet kan variera mellan 0 (vänster) och 10 (höger). Det gröna måttet bygger på en intervjufråga där undersökningspersonerna på en skala från 0 (dålig) till 10 (bra) fick ange vad de tyckte om förslaget att "satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt". Ju högre värde desto mer positiv attityd till ett miljövänligt ("grönt") samhälle.

när det gällde vänster-högerideologi men inte när det gällde miljö. Moderatväljare från 1985 som röstskolkade 1988 låg genomsnittligt till vänster om de stabila m-väljarna.

Sammanfattningsvis kan alltså socialdemokraterna och modera-

terna ha förlorat fler väljare till soffan 1988 på grund av avvikande vänster-högeråsikter än till följd av avvikande miljöåsikter. För centerpartiet var det tvärtom. Avvikande miljöåsikter spelade en större roll än avvikande vänster-högeråsikter. Folkpartiet, slutligen, drabbades av förluster på grund av både avvikande miljö- och vänster-högeråsikter.

Den klara kopplingen mellan politiska faktorer och valdeltagande är positiv i den meningen att olika politiska omständigheter är relativt lättföränderliga, åtminstone i jämförelse med de mer trög-rörliga sociala faktorerna. Det betyder att de politiska partierna kan påverka valdeltagandet genom sitt eget agerande. Profiler kan ändras och göras tydligare, frågor som är angelägna för de många människorna kan politiseras, utslätade politiker kan bytas ut och kontakterna med väljarna kan intensifieras.

När det gäller partiernas möjligheter att påverka valdeltagandet via väljarkontakter är naturligtvis det långsiktiga organisationsarbetet av intresse, men också de intensiva kontaktförsöken under valrörelserna. Vid en hastig blick på sambanden mellan valdeltagandet och partiernas arbete inför valen ser resultaten rätt bra ut ur partiernas synvinkel. Beräkningarna i tabell 9.5 visar att människor som kommit i direkt kontakt med partierna hade ett högre valdeltagande 1988 än människor som partierna inte nådde.

Tabell 9.5 Valdeltagande 1988 och partikontakter under valrörelsen (procent)

<i>partikontakt</i>	<i>andel röstande</i>	<i>maximal effekt av parti- kontakt på valdeltagandet</i>	<i>antal intervjuade</i>
varit på valmöte			
ja	92.7		112
nej	85.0	+7.7	1159
haft hembesök			
ja	86.1		32
nej	85.7	+0.4	1249
haft kontakt med valarbetare på arbetsplatsen			
ja	88.5		88
nej	85.5	+3.0	1192
läst valbroschyr			
ja	88.8		686
nej	82.2	+6.6	595
antal partikontakter			
två eller fler	90.1		154
en	88.5	+7.2	598
ingen	81.3		527

Kommentar: Analysen omfattar eftervalsstudien 1988. Intervjufrågorna om politikerkontakter presenteras i tabell 2.5.

Lite misstänksam blir man dock när det visar sig att den kontaktform som uppvisar den minsta effekten är hembesök. Väljare som fått hembesök av något parti röstade obetydligt mer (+0.4 procentenheter) än väljare som inte blivit påknackade av någon. De kontaktformer som uppvisar den största effekten på valdeltagandet är valmöten och broschyrläsning (+6 till +7 procentenheter). Det suspekta med dessa resultat är att de kontaktformer som uppvisar starkast effekter också är sådana som förutsätter självaktivitet från väljarnas sida. Det innebär att sambandet mellan de olika kontaktformerna och valdeltagandet kan vara skenbart, dvs orsakat av någonting som påverkar både valdeltagandet och kontaktaktiviteten.

En sådan tänkbar bakomliggande faktor, som både influerar valdeltagande och deltagande i valmöten och läsning av partipolitiska broschyrer, är politiskt intresse. Om sambanden mellan de olika partikontakterna och valdeltagandet analyseras med hänsyn tagen till väljarnas grad av politiskt intresse visar sig vår misstänksamhet ha varit delvis befogad. De olika kontaktformerna hade ingen oberoende effekt på valdeltagandet bland människor med ett lågt politiskt intresse. Bland väljare med ett högt politiskt intresse kvarstod dock en effekt. Ett tråkigt resultat för partiarbetarna kanske. De lyckades inte stimulera de allra mest ointresserade att rösta. Fast, å andra sidan, kan de trösta sig med att de framgångsrikt bidragit till det höga valdeltagandet bland människor med ett stort politiskt intresse.¹⁵

En politisk-sociologisk modell

Politiska faktorer som politiskt intresse, politikermissstro och väljarnas preferensavstånd till partierna kan inte självklart behandlas som av varandra oberoende storheter. Det är fullt tänkbart att de empiriskt hänger ihop på olika sätt. Teoretiskt kan man också tänka sig olika typer av påverkan dem emellan. En mycket näraliggande tanke är tex att politiskt intresse är en mer grundläggande faktor som delvis strukturerar både graden av politikermissstro och de partipolitiska avståndsupplevelsena. Hypotesen skulle i så fall vara att politiskt intresserade människor tenderar att hysa mindre politikerförakt och ha lättare att hitta ett parti som passar dem än väljare med ett svagt politiskt intresse.

Men oavsett hur vi föreställer oss att sambanden ser ut är det uppenbart att de måste undersökas. De tidigare bivariata analyserna måste kompletteras med en multivariat analys. Frågan är vilka

¹⁵ För jämförbara internationella resultat, se Mugham (1986) och Weir (1985).

oberoende effekter på valdeltagandet som de olika politiska faktorerna har. En sådan analys kan tekniskt sett genomföras utan att vi tar hänsyn till andra tänkbara förklaringsfaktorer som t ex de sociala omständigheter som diskuterades i början av kapitlet. Men analysen blir mer rättvisande om vi också tar hänsyn till de sociala faktorerna. Dels för att vi vet att väljarnas sociala position har ett klart samband med valdeltagandet, dels för att vi tror att de politiska attityderna delvis färgas av de socioekonomiska faktorerna.

I figur 9.2 analyseras en förklaringsmodell för valdeltagande där hänsyn har tagits till både politiska och sociala påverkansfaktorer. Modellen har specificerats enligt följande. Väljarnas socioekonomiska position, definierad på det centrum-periferisätt som redovisades tidigare, antas ha både en direkt inverkan på valdeltagandet och en indirekt via de olika politiska variablerna. Bland de politiska variablerna antas politiskt intresse vara den mest grundläggande som påverkar både väljarnas politikermisstro och de partipolitiska avståndsuppfattningarna. Förtroendevariabeln antas i modellen ligga närmast valdeltagandet och vara strukturerad av alla de övriga variablerna, även av väljarnas partipolitiska avståndsuppfattningar. Människor som inte hittar något parti som riktigt passar dem antas förlora förtroendet för partier och politiker.

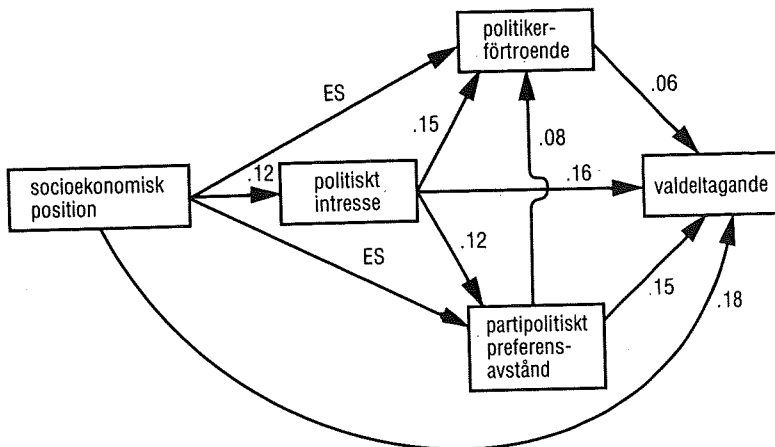
Modellen har prövats med hjälp av en serie regressionsanalyser.¹⁶ Resultaten är förhållandevis entydiga. Det första som bör slås fast är att förklaringsmodellen inte är odelat framgångsrik. Den förklarar endast en mindre del av variationen i valdeltagandet. Andelen förklarad varians är bara 5 procent – en föga imponerande siffra som dock inte är så låg om man tar i beaktande att valdeltagande är en mycket svårförklarad beroende variabel eftersom den är så snedfördelad.¹⁷

Det substansiellt mest intressanta resultatet är att väljarnas socioekonomiska position har en effekt på valdeltagandet som i huvudsak är direkt och oberoende av de politiska faktorerna. Låg eller hög social position tenderar att sänka respektive höja valdeltagandet oberoende av väljarnas politiska uppfattningar. Konkret uttryckt betyder det att exempelvis ensamstående industriarbetare

¹⁶ Med tanke på att den beroende variabeln (valdeltagande eller ej) är en dikotomi har också logistisk regression (logit) använts för att utvärdera modellen. Slutsatserna påverkas inte av vilken multivariat teknik som utnyttjas.

¹⁷ Snedfördelningen hos den beroende variabeln har vi i analysen försökt ta hänsyn till genom att de oberoende variablerna konstruerats med liknande sneda fördelningar. Men eftersom de oberoende variablerna är trikotomier kan inte passning bli perfekt ens i teorin. Den bivariata korrelationen (r) mellan intressevariabeln och valdeltagandet var t ex .15. Det maximala r -värdet givet fördelningarna är inte 1.00 utan .61.

Figur 9.2 En politisk-sociologisk modell för valdeltagande (regressionskoefficienter)

Kommentar: Resultaten bygger på en serie regressionsanalyser bland intervjuade personer 1988. Variablerna har kodats enligt följande: *socioekonomisk position:* 1=unga (18–30), ej högutbildade, ej höginkomst, ensamstående, arbetare (129 personer); 5=medelålders (31–60), sambo/gift, medelklass/studerande, hög utbildning, hög inkomst (233 personer); 3=övriga (2302 personer); *politiskt intresse:* 1=lågt intresse (180); 3=mellan (2255); 5=högt intresse (227); *partipolitiskt preferensavstånd:* 1=oklar förstapreferens (161); 3=mellan (1858); 5=helt klar förstapreferens (469); *politikerförtroende:* 1=lågt (266); 3=mellan (1885); 5=högt (375); *valdeltagande:* 1=röstade ej (271); 5=röstade (2574); Valdeltagandet har kontrollerats mot röstlängderna. ES står för samband som ej är signifikanta på 95 procentsnivån. Andelen förklarad varians (R^2) för hela modellen med valdeltagande som beroende variabel är .05.

med intresse för politik valskolkar mer än gifta tjänstemän med samma grad av politiskt intresse.

Den svaga indirekta påverkan som finns från den sociala faktorn på valdeltagandet går via det politiska intresset. Människor med svaga socioekonomiska resurser tenderar att vara något mindre intresserade av politik än människor med större resurser. Sambandet är dock föga markerat. Korrelationen mellan socioekonomisk position och grad av politiskt intresse är endast +.13(r). Sambanden mellan social position och de andra politiska variablerna är ännu svagare, +.03 med förtroendevariabeln och -.02 med variabeln för de partipolitiska avståndsuppfattningarna.

Den svaga kopplingen mellan de sociala och politiska faktorerna gör att de senare spelar en självständig roll för valdeltagandet. Politiskt valskolk går mycket lite hand i hand med socialt valskolk. Det finns socialt resursstarka människor som röstskolkar av politiska skäl, liksom det finns politiskt intresserade väljare vars sociala omständigheter inte stimulerar dem att rösta.

Bland de politiska variablerna har politiskt intresse och de partipolitiska avståndsbedömningarna störst betydelse för valdeltagandet. Graden av allmän politikertilltro spelar en mindre roll enligt våra resultat. Var och en av de två politiska faktorerna politiskt intresse och partipolitiska avståndsuppfattningar har nästan en lika stark direkteffekt (.16 respektive .15) på valdeltagandet som den sociala faktorn (.18).

Ett handfast mått på hur bra (eller dålig) vår samlade modell är kan vi få om valdeltagandet 1988 jämförs mellan människor som enligt modellen skall ha ett högt respektive lågt valdeltagande. Vi jämför m a o valdeltagandet mellan två små extremgrupper – en med personer med hög social position, stort politiskt intresse, högt förtroende för politiker och klara partipolitiska preferenser och en med människor som har låg social position, inget politiskt intresse, låg tilltro till politiker och inget uttalat bästa parti. Både grupperna omfattar mycket få personer – två procent av valmanskåren för den förstnämnda gruppen, där vi förväntar oss ett högt valdeltagande, och tre procent för den sistnämnda gruppen där förväntningen är ett lågt valdeltagande.

Resultatet av jämförelsen visar ett valdeltagande på 95.0 procent i den högststimulerade gruppen mot endast 53.2 procent i den lågstimulerade. Skillnaden är den klart största vi har hittat i detta kapitel – hela 41.8 procentenheter. Så långt är allt gott och väl och modellen är mycket framgångsrik när det gäller att specificera gruppen med högt valdeltagande. Ett högre valdeltagande än 95 procent kan vi inte nå eftersom överskattningen av valdeltagandet i intervjuurvalet vägs ned med viktfaktorn 0.95. Andelen intervju-personer i den högststimulerade gruppen som de facto röstade 1988 var 100 procent, inte 95 procent.

Modellens svaghet återfinns i andra ändan av skalan bland de lågstimulerade väljarna. Problemet är att de människor som modellen säger inte skulle rösta gör det i allt för hög grad. En majoritet (53.2 procent) av de väljare som enligt vår modell var mest lågstimulerade röstade trots allt 1988. Varför de gjorde det kan inte förklaras utifrån modellen. Troligtvis är det faktorer som vana och kanske också en känsla av medborgerlig plikt som måste till för att förklara varför dessa presumtiva valskolkare mot alla odds valde att delta i valet.

Valskolkets effekter

Ett elementärt krav på en valprocess är att den skall fungera så att väljarna blir kunniga och har åsikter i de frågor som valen gäller. I den mån röstskolk existerar bör systemet helst leda till att de röst-

ande har mer kunskaper och åsikter än de som inte röstar. Ett motsatt resultat – att de röstande är okunnigare än valskolkarna – skulle signalera att någonting var fel i de processer som får människor att delta i valen. Dessutom skulle det på sikt undergräva demokratins trovärdighet.

Mot denna bakgrund är det trösterikt att kunna konstatera att en jämförelse av de politiska kunskaperna bland röstare och icke-röstare i Sverige utfaller som den skall. På ett kunskapsindex som kan variera mellan 0 och 15 hade de som röstade 1988 i genomsnitt värdet 9.1 mot valskolkarnas 6.6. Indexet bygger på tre olika slags politisk kunskap – personkänedom, faktakunskap om politiska sakfrågor och kännedom om partiernas ståndpunkter i omstridda frågor.¹⁸ Tendensen att delta i 1988 års val var mycket olika bland människor med mest respektive minst kunskaper. Över nittio procent (91.8) av dem med bäst kunskaper röstade mot endast 76.1 procent bland dem med sämst kunskaper.

Skillnaden mellan röstare och icke-röstare var inte lika klar när det gällde åsiktsförekomst i politiska sakfrågor. Röstarna hade dock något fler åsikter än valskolkarna – i genomsnitt 18.6 åsikter mot 17.0 av 24 möjliga. Den svenska valprocessen 1988 producerade alltså röstare som både var mer politiskt kunniga och hade mer åsikter i olika sakfrågor än valskolkarna.

Resultaten är mindre bra när det gäller hur jämnt spritt valskolket är i olika sociala grupper. Det minskade valdeltagandet under 1980-talet har lett till ett ökat avstånd mellan resursstarka och resurssvaga gruppers deltagande i valen.

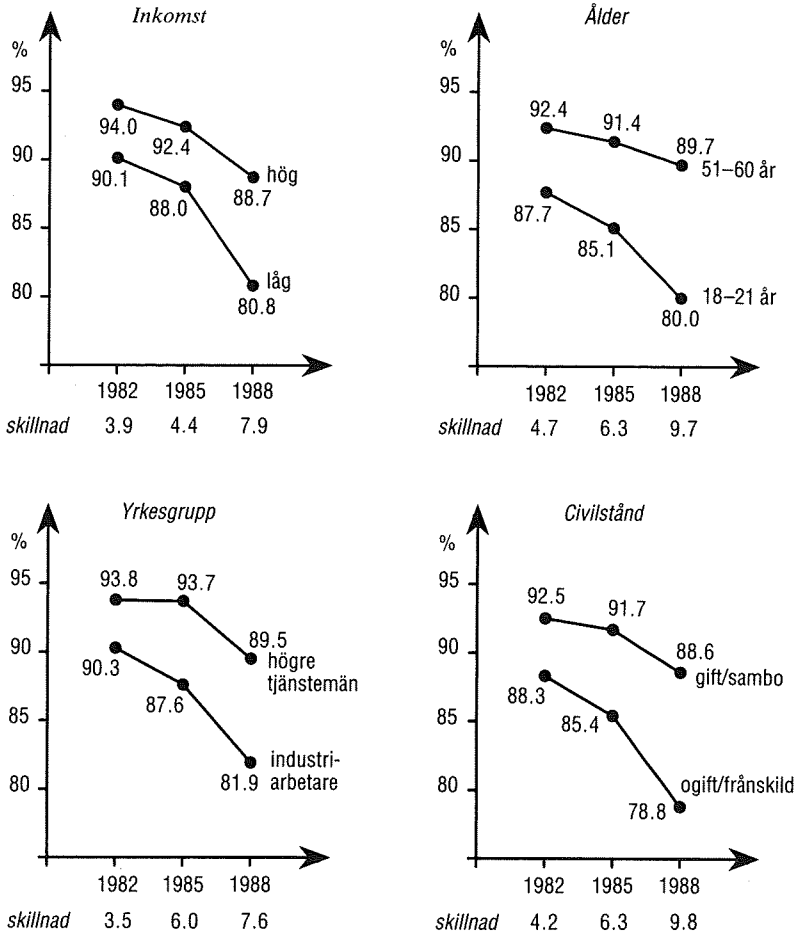
Vi är längre från idealet om ett jämnt spritt valdeltagande i dag än i början på 1980-talet. Analysen i figur 9.3 visar hur skillnaden i valdeltagandet har ökat mellan hög- och låginkomsttagare, mellan högre tjänstemän och arbetare, mellan medelålders och yngre och mellan gifta och ensamstående.¹⁹

Sett i ett längre historiskt perspektiv är skillnaden i valdeltagandet mellan arbetarklassen och medelklassen nästan lika stor 1988 (4.6 procentenheter) som den var under 1950-talet (5.3 procentenheter 1956). Ännu tidigare, under 1920- och 1930-talen, var valdeltagandeskillnaderna mellan arbetare och medelklassväljare inte särskilt mycket större. Enligt Walter Korpis beräkningar var me-

¹⁸ Kunskapsindexet presenteras i kapitel 6, tabell 6.5.

¹⁹ Se Korpi (1981:53–63) för en historisk översikt. När det gäller kön var kvinnornas valdeltagande 10–15 procentenheter lägre än männens på 1920-talet när den kvinnliga rösträtten var ny. Sedan dess har kvinnorna knappt in på männens försprång. I början av 1960-talet var männens valdeltagande endast cirka 2 procentenheter högre än kvinnornas. Vid valet 1976 gick kvinnornas (92.0) valdeltagande för första gången förbi männens (91.6). Kvinnornas försprång har ökat under 1980-talet. Vid valet 1988 röstade 3 procentenheter fler kvinnor än män.

Figur 9.3 Ökade skillnader i valdeltagandet mellan olika socioekonomiska grupper under 1980-talet (procent)

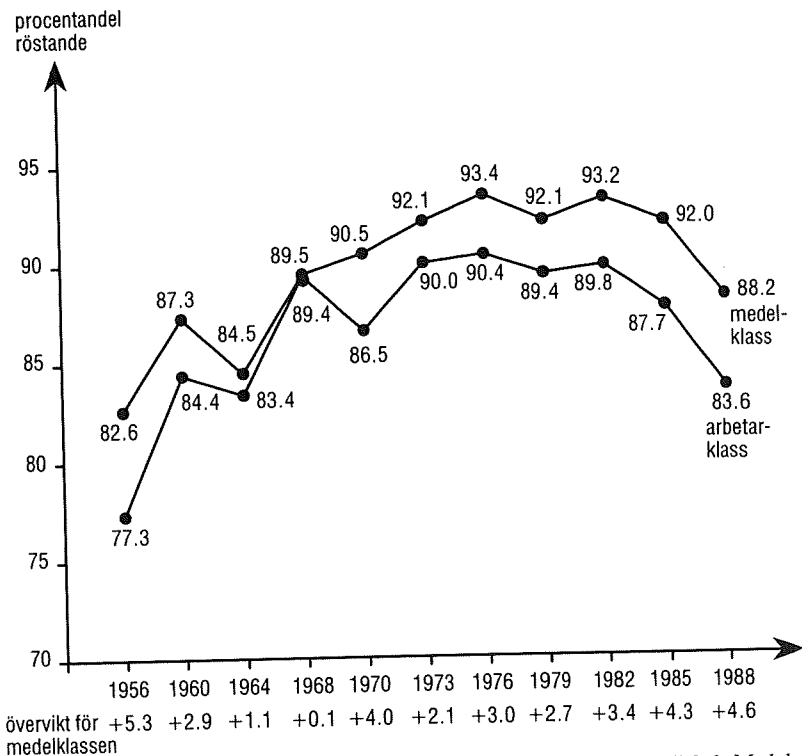
Kommentar: Analysen bygger på de resultat som presenteras i tabell 9.1

delklassens övervikt i valdeltagandet 7-9 procentenheter under 1920-talet och 5 procentenheter 1936.²⁰ Den enda gång i svensk historia som arbetarklassens valdeltagande nästan kommit upp i jämnhöjd med medelklassens var 1968. Skillnaden var då endast en tiondels procentenhet i medelklassens favör.

De sociala skillnaderna i valdeltagandet har naturligtvis ett in-

²⁰ Korpi (1981:54).

Figur 9.4 Valdeltagandet i medelklassen och arbetarklassen vid riksdagsvalen 1956–1988 (procent)

Kommentar: Resultaten bygger på det material som redovisas i tabell 9.6. Medelklassen har definierats som företagare, tjänstemän och jordbrukare.

tresse i sig. Extra intressanta blir de om det också kan visas att de har politiska konsekvenser. Frågan är alltså om det minskade valdeltagandet och de ökade sociala skillnaderna mellan röstare och icke-röstare har påverkat de olika partiernas styrka i valen. Vilka partier har vunnit och vilka har förlorat på det sjunkande valdeltagandet under 1980-talet?

Den vanliga uppfattningen att det framför allt är socialdemokraternas valresultat som är känsliga för variationer i valdeltagandet – att s tenderar att vinna på ett höjt valdeltagande och förlora på ett sjunkande – pekar på en bestämd hypotes. Det var i första hand socialdemokraterna som förlorade på det ökade valskolket vid de senaste valen.

Man skulle kunna tro att en sådan hypotes skulle ha ett klart stöd i tidigare valresultat, dvs att socialdemokraterna tenderat att

Tabell 9.6 Valdeltagandet i riksdagsvalen bland företagare, jordbrukare, tjänstemän, arbetare och studerande (procent)

valår	Yrkesgrupp					hela valmanskåren
	företagare	jordbrukare	tjänstemän	arbetare	studerande	
1956	86.3	78.7	83.2	77.3	–	79.8
1960	84.7	90.6	86.9	84.4	–	85.9
1964	78.7	86.8	85.8	83.4	–	83.9
1968	89.6	89.5	89.4	89.4	85.4	89.3
1970	88.8	92.2	90.6	86.5	88.4	88.3
1973	88.4	90.8	93.5	90.0	90.1	90.8
1976	92.1	93.4	93.7	90.4	90.6	91.8
1979	90.9	91.6	92.4	89.4	92.3	90.7
1982	92.4	89.7	93.9	89.8	90.8	91.4
1985	92.1	90.0	92.2	87.7	88.4	89.9
1988	85.3	89.7	88.8	83.6	86.2	86.0

Kommentar: Resultaten för hela valmanskåren är de officiella valdeltagandeuppgifterna enligt röstlängderna. Övriga siffror bygger enbart på de personer som har ställt upp för intervju i valundersökningarna. Svartspersonernas egna uppgifter om valdeltagande har kontrollerats mot röstlängden. Siffrorna har dessutom korrigerats för det högre valdeltagandet bland intervjupersonerna än i hela valmanskåren. Korrigeringsfaktorn utgörs av kvoten mellan valdeltagande i hela valmanskåren och valdeltagandet bland de intervjuade. 1956 års siffror har multiplicerats med 0.930, 1960 års med 0.951, 1964 års med 0.958, 1968 års med 0.963, 1970 års med 0.968, 1973 års med 0.970, 1976 års med 0.962, 1979 års med 0.957, 1982 års med 0.979, 1985 års med 0.957 och 1988 års med 0.950. I valundersökningarna 1956, 1960 och 1964 var antalet studerande inte tillräckligt stort för att några tillförlitliga resultat skall kunna redovisas.

gå fram i val där valdeltagandet ökat och gått tillbaka när valdeltagandet minskat. Så är dock inte fallet. I de riksdagsval som hållits i Sverige sedan rösträtten blev allmän 1921 har socialdemokraternas valresultat och valdeltagandet endast förändrats åt samma håll (båda upp eller båda ned) 9 gånger av 20. Det gör 45 procent av fallen – en föga imponerande siffra med tanke på att en ren slumpprocess skulle givit 50 procent! Överensstämmelsen mellan förändringarna i valdeltagandet och förändringarna i socialdemokraternas röstandel blir inte högre om vi också tar med de tidigare fristående landstingsvalen (1922–1966) i analysen. I de 32 riksdags- och landstingsvalen under perioden 1921–1988 ökade eller minskade valdeltagandet och andelen s-röster i samklang vid endast 15 tillfällen (47 procent).²¹

²¹ Sambandet blir något starkare om vi i stället för att enbart se på s-röster, ser på kopplingen mellan valdeltagandeförändringarna och andelen s+vpk-röster. Men sambandet blir endast starkare om vi ser på den kombinerade serien av riksdags- och landstingsval. I 59 procent av dessa val ökar eller minskar andelen s+vpk-röster i tandem med ökning eller minskning i valdeltagandet. Begränsar vi analysen till enbart riksdagsvalen blir motsvarande siffra endast 45 procent. För en alternativ analys av detta problem, se Nordlöf (1982:23–24).

Uppfattningen att socialdemokraternas röstsiffror skulle vara speciellt känsliga för variationer i valdeltagandet får alltså inget enkelt stöd när man ser på den historiska valstatistiken.²²

Föreställningen måste vara baserad på en annan typ av resonemang. Ett sådant är att de flesta valskolkare troligen är socialdemokrater eftersom många valskolkare tillhör socialt svagare grupper. Resonemanget är bevisligen riktigt i sin senare del – mäniskor från socialt svagare grupper är överrepresenterade bland röstskolkarna. Resonemangets första led – att socialdemokraterna skulle var överrepresenterade bland icke-röstarna – är mer problematiskt. Valskolkarnas partisympatier är inte alldeles lätta att fastställa empiriskt och få studier har gjorts på området. Tesen om socialdemokraternas starka ställning bland röstskolkarna kan vara riktig, men den kan också vara en myt.

Resultaten i tabell 9.7. ger ett underlag för en diskussion av frågan. Eventuella partipreferenser hos valskolkarna i valen 1979, 1982, 1985, och 1988 har fastställts med hjälp av flera olika intervjufrågor om partisympati och om hur de skulle ha röstat om de hade röstat.

En förvånansvärt hög andel av de intervjuade röstskolkarna visade sig ha någon form av partisympati. Inte mindre än 72 till 84 procent av valskolkarna indikerade något närmaste eller bästa parti. Resultaten när det gäller partifördelningen är emellertid inte särskilt dramatiska.²³ De valskolkare som hade partisympatier hade i stort samma preferenser som de väljare som röstade. De skillnader som fanns är dock värda uppmärksamhet.

Föreställningen att framför allt socialdemokraterna har en potentiell väljarreserv bland röstskolkarna får stöd vid tre av de fyra undersökta valen. Socialdemokraternas övervikt bland röstskolkarna var speciellt markerad vid valen 1979 och 1982. Vid båda dessa tillfällen sympatiserade över femtio procent (54 respektive

²² En detaljerad men osäker analys (få intervjupersoner) av i vad mån socialdemokraterna vunnit eller förlorat röster på de individuella valdeltagandeförändringarna vid valen 1976–1988 visar inte på något helt entydigt mönster. Men oftast följer resultaten den gamla föreställningen att s vinner på valdeltagandeökningar och förlorar på minskningar. Vid valet 1976, när valdeltagandet gick upp, vann s på mobiliseringen (bland väljare som röstade 1976 men skolkade 1973); 1979, när valdeltagandet gick ned, förlorade s på demobiliseringen (bland väljare som röstat 1976 men inte röstade 1979); 1982, när valdeltagandet ånyo gick upp, vann s på mobiliseringen; 1985, när valdeltagandet sjönk förlorade s på demobiliseringen. Undantaget är valet 1988, då valdeltagandet sjönk markant samtidigt som s relativt sett vann röstandelar på demobiliseringen. Se Petersson (1977: 159), Holmberg (1981:34), Holmberg (1984:23), Holmberg och Gilljam (1987:85) och kapitel 5 i denna bok.

²³ Observera dock miljöpartiets starka överrepresentation bland valskolkarna både 1985 och 1988.

Tabell 9.7 Valskolkarnas partisympatier 1979–1988 (procent)

partisypati	1979	1982	1985	1988
vpk	5	4	5	4
s	54	56	44	48
c	23	13	10	7
fp	8	5	18	11
m	8	17	16	15
kds	1	3	0	3
mp	—	1	6	11
övriga partier	1	1	1	1
summa procent	100	100	100	100
antal intervjuade	127	147	141	202
grad av olikhet med de röstandes partifördelning – summerad avvikelse från valresultatet	31.8	24.4	17.6	21.4

Kommentar: Valskolkarnas partisympatier har fastställts med hjälp av en serie frågor som gäller partipreferens och hur de skulle ha röstat om de hade röstat. Andelen intervjuade röstskolkare som inte angav någon form av partisympati var 16 procent 1979, 28 procent 1982, 22 procent 1985 och 25 procent 1988.

56 procent) av de icke-röstare som hade någon partipreferens med socialdemokraterna. Vid valet 1988 var socialdemokraternas överrepresentation bland röstskolkarna något mindre (48 procent stödde s) medan s hade ett något svagare stöd bland valskolkarna än bland de röstande 1985 (44 procent).

Socialdemokraternas starka ställning bland valskolkarna var mindre markerad vid valen 1985 och 1988 när valdeltagandet gick ned än vid valen 1979 och 1982 när valdeltagandet fortfarande höll sig över nittio procent. Valskolkarnas partipreferenser liknade över huvud taget mer de röstandes vid valen i slutet åttiotalet än vid valen i början av decenniet. Den större gruppen röstskolkare vid åttiotalets slut avviker partimässigt mindre från de röstande än den mindre gruppen icke-röstare vid årtiondets början. Resultatet indikerar att påspädningen av röstskolkare främst har kommit från annat håll än från socialdemokraterna. Den tidigare analysen av hur förändringarna i det individuella valdeltagandet påverkade 1988 års valresultat antydde ett resultat i samma riktning. Det var de borgerliga partierna, inte socialdemokraterna, som tappade mest till soffan 1988. En majoritet av de demobiliserade väljarna 1988 hade stött något borgerligt parti 1985.²⁴

Slutsatsen av vår analys är tämligen klar. Åttiotalets minskande valdeltagande har inte lett till ökade partipolitiska skillnader mel-

²⁴ Se analysen i kapitel 5, tabell 5.3.

lan valskolkare och röstare i Sverige. Utvecklingen har tvärtom förstärkt likheterna. Partipreferenserna bland 1988 års röstskolkare var mer överensstämmande med de aktiva väljarnas än motsvarande resultat vid valen 1979 och 1982.

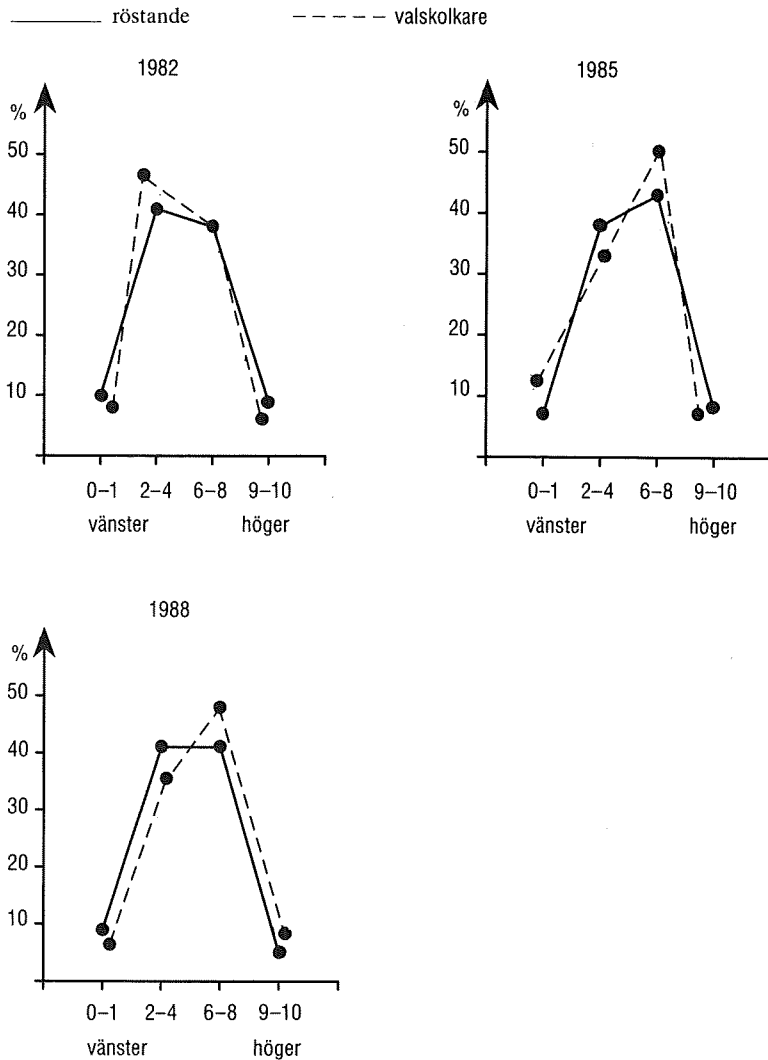
De ökade sociala skillnaderna mellan valskolkare och röstare har alltså inte lett till ökade partiskillnader mellan väljare som röstar och människor som sitter hemma. Ett kanske överraskande resultat vid första påseende, men inte vid närmare eftertanke. De sociala grupper där valdeltagandet har minskat mycket har inte enbart varit de traditionellt starka s-grupperna (låginkomsttagare och industriarbetare). Det finns exempel på sociala grupper med borgerlig övervikt (småföretagare och människor verksamma i den privata sektorn) som också förlorat mycket i valdeltagande. Dessutom har valdeltagandet gått ned kraftigare bland män, som på 1980-talet blivit en allt mer borgerlig väljargrupp, än bland kvinnorna, som tenderat att gå åt vänster vid de senaste valen. Effekten av dessa delvis motstridiga tendenser har blivit att överensstämmelsen mellan valskolkarnas och de röstandes partipreferenser ökat under 1980-talet. Valskolkets påverkan på valresultaten har minskat i motsvarande mån.

Att åsiktsöverensstämmelsen mellan aktiva väljare och röstskolkare verkligen är förhållandevis stor i Sverige och att den inte försämrats när valdeltagandet gått ned under 1980-talet visas med eftertryck i figur 9.5. Analysen gäller väljarnas självuppskattade vänster-högerpositioner. En mycket stor andel av både valskolkare (85 procent) och röstare (95 procent) hade någon uppfattning om var de stod någonstans på vänster-högerekalan.

Röstskolkarna tenderade att placera sig mer mot mitten av skalan än de aktiva väljarna. Valskolkarna hade jämfört med röstarna en mindre polariserad vänster-högerprofil. Bland de röstskolkare som hade vänster-högeruppfattningar utanför mitten var dock åsiktsmönstret mycket likt det som återfanns bland de aktiva väljarna. Vid valen 1982 och 1985 låg valskolkarnas åsiktsmedeltal något till vänster om röstarnas. År 1988 var bilden den omvända med valskolkarna något till höger om de röstande. Vid alla tre tillfällen var medeltalsskillnaderna förhållandevis små – maximalt 0.3 enheter på en skala mellan 0 och 10.

Bakom de små skillnaderna kan dock en svag trend urskiljas som vi känner igen från analysen av partisympatierna – valskolkarna som grupp har under 1980-talet förskjutits åt höger. Bland de röstande kan en motsvarande högerglidning endast iakttas mellan 1982 och 1985 men inte mellan 1985 och 1988. Valskolkarna som grupp har ideologiskt förskjutits från att ha legat till vänster om de röstande i början av 1980-talet till att ligga till höger i slutet av årtiondet.

Figur 9.5 Åsiktsöverensstämmelse mellan valskolkares och röstares ideologiska vänster-högerpositioner vid valen 1982, 1985 och 1988 (procent)

Kommentar: Analysen bygger på intervjupersonernas självuppskattade vänster-högerpositioner på en skala från 0 (vänster) till 10 (höger). Personer som placerade sig i mitten på skalan (5) har uteslutits från analysen. Graden av åsiktsöverensstämmelse mellan valskolkarnas och röstarnas procentfördelningar är, på en skala mellan 0 (hög överensstämmelse) och 100 (låg överensstämmelse), 5 1982, 12 1985 och 8 1988.

Tabell 9.8 Vänster-högerpositioner bland valskolkare och röstare vid valen 1982, 1985 och 1988 (procent och medeltal)

vänster-höger placering	1982		1985		1988	
	röstande	valskolkare	röstande	valskolkare	röstande	valskolkare
vänster	38	31	34	23	36	24
mitten	26	44	26	49	29	44
höger	36	25	40	28	35	32
summa procent	100	100	100	100	100	100
antal intervjuade	2426	152	2395	136	2222	203
medeltal	5.0	4.8	5.2	4.9	5.0	5.2

Kommentar: Andelen personer som inte uppgav någon vänster-högerposition var för varje år cirka 5 procent bland röstarna och 15 procent bland valskolkarna. Vänster-högermedeltalen kan variera mellan 0-10; ju högre värde desto mer höger.

Utvecklingen under åttiotalet ger alltså inte stöd åt den gamla föreställningen att det främst är socialdemokraterna som har potentiella reserver att hämta bland röstskolkarna. Det ökade politiska valskolket, som 1988 drabbade de borgerliga partierna mest, har lett till minskade partiskillnader mellan röstare och icke-röstare i Sverige.

Att rösta genom att inte rösta

En stor del av 1980-talets minskade valdeltagande har med politik att göra. Människor röstade genom att inte rösta. De stannade hemma för att de var ointresserade av allt vad politik och politiker heter eller för att de var missnöjda med de röstningsalternativ som erbjöds. Denna form av politiskt valskolk var en viktig faktor bakom det sjunkande valdeltagandet 1988.

Om det politiska valskolket varit lika vanligt tidigare, om än på en lägre nivå, vet vi inget säkert om. Någon längre jämförande studie har inte genomförts. Vår undersökning gäller enbart 1980-talet, med en koncentration på 1988 års val.

En indikation på att politiskt motiverat valskolk kan vara någon-ting som är på väg att öka i Sverige är utvecklingen när det gäller blankröstningen. Antalet blankröstare har ökat mycket snabbt under senare år – från 19 295 år 1976 till 67 331 år 1988.²⁵ Att rösta blankt är inte detsamma som att inte delta i ett val men det innebär, precis som icke-röstning, ett avstående från att välja parti.

De förklaringsfaktorer som har samband med blankröstning är i viss utsträckning desamma som när det gäller röstskolk, men med

²⁵ Siffrorna gäller ogiltiga och blanka röster. Den överväldigande delen av dem är blanka.

den skillnaden att de politiska variablerna – framför allt väljarnas partipolitiska avståndsuppfattningar – har ett ännu starkare samband med blankröstning än med valskolk. Blankröstning är ett klarare politiskt avståndstagande än röstskolk. Socialt sett finns både likheter och skillnader mellan blankröstare och valskolkare. Båda grupperna rymmer relativt många yngre väljare, ensamstående, låginkomsttagare och storstadsbor. Vissa intressanta skillnader finns också. Högutbildade människor tenderar t ex att blankrösta något mer än lågutbildade. Ett sådant mönster återfinns inte när det gäller röstskolk.

Blankröstning och valskolk är alltså besläktade företeelser. Det är knappast någon slump att båda uppnådde höga nivåer 1988. Det osäkra är i vad mån valet 1988 representerar ett steg i en pågående trend, där en ökande andel människor uttrycker ett politiskt missnöje genom att stanna hemma eller rösta blankt. Eller om den stora nedgången i valdeltagandet 1988 var en tillfällighet orsakad av en mycket udda valrörelse, dominerad av olika affärer och ett nytt politiskt konfliktområde (miljön).

De traditionella vänster-högerfrågorna som brukar dominera svenska valrörelser upptog inte ett lika stort utrymme 1988. Det innebar att de partipolitiskt mer konfliktladdade vänster-högerfrågorna ersattes i valrörelsen av de ännu så länge mindre omstridda miljöfrågorna. Åsiktsmässigt skiljer sig de olika partiernas väljare klart mindre åt när det gäller gröna frågor än när det gäller de klassiska vänster-högerfrågorna. Miljödebatten 1988 kan alltså ha fungerat som ett sämre tändmedel för väljarna än vad de gamla omstridda vänster-högerfrågorna brukat göra.

Tanken att konfliktnivån mellan partierna och valrörelsernas innehåll är viktiga politiska förklaringsfaktorer bakom valdeltagandet är inte ny. Den är snarare den hävdvunna sanningen när det gäller att förklara vår valhistorias största valdeltagandeökningar – de vid valen 1928, 1936, 1948, 1960 och 1968.²⁶ Spekulationen att de faktorer som kan förklara de största uppgångarna också bör vara relevanta när det gäller att förklara den största fredstida nedgången är rätt naturlig. Det betyder att det låga valdeltagandet 1988 kan ha varit en tillfällighet. Klarare skiljelinjer mellan partierna, en breddning av de omstridda frågorna och kanske mer fyr och flamma i debatten mellan partiledarna kan i så fall vara de ingredienser som behövs för att få upp valdeltagandet igen under nittioalet.

²⁶ Korpi (1981:51–52) och Esaiasson (1990). Esaiasson tillför också nya kampanjmedel och metoder som förklaringar till valdeltagandeökningarna, t ex 1960.

10 Klassröstning på reträtt

Maria Oskarson

Det dominerande perspektivet i en bok om ett enskilt riksdagsval är naturligtvis kortsiktigt. Frågor som ”vilken betydelse hade valrörelsen och enskilda sakfrågor?” och ”mellan vilka partier gick de kraftigaste väljarströmmarna?” står i fokus.

Men politik och väljarbeteende är inte i sig kortsiktiga företeelser. Många mönster återkommer i val efter val och ger det politiska systemet stabilitet och kontinuitet. Dessa stabila mönster kallas ofta *politiska skiljelinjer*.¹ Den mest etablerade modellen för sociala skiljelinjers uppkomst och politiska betydelse presenteras i Seymour Martin Lipsets och Stein Rokkans bok *Party Systems and Voter Alignments* (red) (1967). Den bild av västvärldens partisystem som där förs fram, är att partierna i huvudsak återspeglar de politiska stridsfrågor och skiljelinjer som var aktuella vid demokratiens genombrott.

Under senare år har bilden av de ”frusna partisystemen” alltmer ifrågasatts. Partisystemen i många av Västeuropas stater har förändrats både när det gäller antalet konkurrerande partier och partiernas inbördes styrkeförhållanden. Många studier har visat hur väljarnas partitrohet och identifikation med ett visst parti har försvagats. En allmän uppfattning är att detta beror på att de traditionella politiska skiljelinjerna förlorat i betydelse för individernas röstning, och att dagsaktuella sakfrågor har fått allt större betydelse. Detta gäller också i hög grad Sverige, vilket framgår av andra kapitel i denna bok.

Huvudfrågeställningen i detta kapitel gäller i vilken mån de tra-

¹ Douglas W. Rae och Michael Taylor inleder sin bok *The Analysis of Political Cleavages* med att definiera skiljelinjer på följande sätt: ”Cleavages are the criteria which divide the members of a community or a subcommunity into groups, and the relevant cleavages are those which divide members into groups with important political differences at specific times and places” (Rae and Taylor, 1970:1). Först när en skillnad är i någon mening medvetandegjord kan den betraktas som en skiljelinje. Och när detta medvetande leder till politisk handling kan skiljelinjen sägas vara politisk. Definitionen innebär att alla skiljelinjer är latent politiska; de är ”a permanent conflict dimension in a political system, although sometimes the conflict is only latent” (Sjöblom, 1968:169).

ditionella skiljelinjerna i svensk politik – då främst klasstillhörighet – har förlorat i betydelse för partivalet. En utgångspunkt för analysen är att det inte är möjligt att dra några slutsatser om detta utan att beakta att samhället har förändrats, och med det klasstrukturen. Därför måste sambanden mellan klass- eller yrkesgruppsstillhörighet och partival ställas i relation till strukturella förändringar i samhället.

Förändringar i samhällets struktur kan också tänkas ge upphov till nya, konkurrerande skiljelinjer. Studier under senare år har visat att det finns politiska skillnader mellan personer anställda i den privata och i den offentliga sektorn. Ett annat förhållande som kan tänkas ge upphov till en ny skiljelinje är politiska skillnader mellan män och kvinnor. Flera studier under 1980-talet har visat på en ökad tendens till skillnader mellan mäns och kvinnors partival. Den fråga som skall belysas här är i vilken utsträckning skillnaderna mellan anställda inom olika sektorer och mellan män och kvinnor kan sägas utgöra nya skiljelinjer att räkna med i svensk politik.

För att kunna besvara dessa frågeställningar är det nödvändigt att ha tillgång till mätserier som täcker en något så när lång tidsperiod. Valforskningsprogrammet vid Göteborgs universitet har i och med riksdagsvalet 1988 intervjuat väljare vid elva riksdagsval, och har således information som täcker fyra decennier. I detta kapitel skall data från hela denna period utnyttjas för att beskriva de relevanta trenderna.

Klassröstning

När klassröstning analyseras inom väljarforskningen brukar i allmänhet ett enkelt mått kallat Alford's klassröstningsindex användas. Indexet presenterades i början av 1960-talet av den amerikanske sociologen Robert R. Alford i boken *Party and Society. The Anglo-American Democracies* (1963). Alford jämför betydelsen av klasstillhörighet, religion och regionalitet för partivalet i fyra engelskspråkiga länder, nämligen Storbritannien, USA, Australien och Canada. Huvudsyftet är att försöka förklara varför den politiska betydelsen av olika sociala faktorer skiljer sig åt mellan länderna.

Det enkla index som Alford konstruerade innebär att man ser skillnaden mellan andelen av arbetarklassen och andelen av medelklassen som röstar på vänsterpartier som ett mått på klasspolariseringen i det aktuella partisystemet. Alford's klassröstningsindex har under de tjugofem år som gått sedan det presenterades första gången spridits över världen, och det används i dag i de flesta

sammanhang när väljarforskare diskuterar klass och partival. Det har i det närmaste fått positionen som *den* operationella definitionen av klassröstning.

Tabell 10.1 visar arbetarklassens respektive medelklassens röstning på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna, samt Alfords klassröstningsindex i Sverige för åren 1956–1988.

Tabell 10.1 Klassröstning i Sverige 1956–1988. Röstning på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna inom arbetarklassen respektive medelklassen (procent)

	arbetar- klass	medelklass	skillnad (Alfords index)
1956	75	24	+51
1960	80	28	+52
1964	78	31	+47
1968	76	35	+41
1970	70	32	+38
1973	73	30	+43
1976	69	32	+37
1979	71	33	+38
1982	72	35	+37
1985	69	35	+34
1988	70	39	+31

Kommentar: Tabellen baseras på samtliga intervjuade som kunnat placeras i antingen arbetar- eller medelklass och som uppgivit partival. Siffrorna i tabellen är inte viktade för avvikelser mellan partiernas andel i urvalet och det faktiska valresultatet. Klassindelningen bygger på en yrkeskod med sju kategorier som presenteras senare i kapitlet. Till arbetarklass har förts industriarbetare och övriga arbetare, dvs arbetare inom cirkulation, reproduktion och service. Till medelklass har övriga med undantag för studerande förts. Observera att klassindelningar för beräkning av Alfords index i tidigare studier från valforskningsprogrammet bygger på en annan yrkeskod än här. Resultaten blir dock i huvudsak desamma oavsett vilken yrkeskod som läggs till grund för klassindelningen.

Klassröstningen har minskat. Vid valet 1956 var skillnaden mellan arbetarklassens och medelklassens röstning på det socialistiska blocket 51 procentenheter. Vid valet 1988 var motsvarande skillnad 31 procentenheter. Klassröstningen minskade kraftigt under 1960-talet, för att under perioden 1968 till 1982 variera mellan i huvudsak 35 och 40 procentenheter.² Vid de två senaste valen har klassröstningen åter visat en något sjunkande tendens. Vid valet 1988 uppgick Alfords index till 31 procentenheter. Trots denna minskning är klassröstningen i Sverige fortfarande bland de högsta

² Se också Petersson och Särilvik (1975:92), Petersson (1977: 15–16, Korpi (1981:83–86), Holmberg (1981:311, 1984:91–93) samt Holmberg och Gilljam (1987:183–187).

i västvärlden. I exempelvis Storbritannien är motsvarande skillnad omkring 20 procentenheter, i Västtyskland mellan 10 och 15 procentenheter, och i USA omkring 10 procentenheter.³ Det är endast de skandinaviska länderna som har en klassröstning i nivå med Sveriges. I Norge var skillnaden mellan arbetarklassens och medelklassens röstning på de socialistiska partierna omkring 30 procentenheter i början på 1980-talet, medan den i Danmark var några procentenheter lägre.⁴

Alfords klassröstningsindex bör dock inte läggas till grund för alltför långtgående slutsatser. Måttets suveräna enkelhet är samtidigt dess problem, och flera fallgropar är förknippade med det. Ett första problem gäller uppdelningen av befolkningen i arbetarklass och medelklass. Gränsdragningen mellan klasserna är ofta ad hoc-mässig och brister därför i jämförbarhet mellan olika studier. Diane Sainsbury har visat att beroende på var gränsen mellan arbetar- och medelklass dras, nås olika slutsatser om klassröstningens betydelse.⁵ Detta vållar bekymmer främst i komparativa sammanhang, då det hör till ovanligheterna att forskare i olika länder tillämpar samma gränsdragning. Om syftet med att använda Alfords index i första hand är att göra jämförelser över tid i ett land, torde problemet vara överkomligt under förutsättning att *samma* gränsdragning tillämpas genomgående.

Nästa problem med Alfords index är att medelklass i detta sammanhang i allmänhet utgörs av alla intervjupersoner som inte kan föras till arbetarklassen. Vad som då kallas medelklass bör alltså snarare kallas icke-arbetarklass, eftersom den teoretiska grunden för att slå samman så pass politiskt olika grupper som till exempel jordbrukare, företagare och lägre tjänstemän saknas. Att denna sammanslagning ger en något missvisande bild av klassröstningen framgår av tabell 10.2, där röstning på det socialistiska blocket redovisas för fyra grupper: arbetare, tjänstemän, företagare och jordbrukare. Skillnaden i röstning på det socialistiska blocket är i stort sett lika stor mellan yrkesgrupperna inom medelklassen som mellan den och arbetarklassen.

Jordbrukarna är genomgående den mest homogent borgerliga gruppen inom medelklassen, medan det socialistiska blocket har ett betydande stöd bland tjänstemännen. Skillnaden mellan

³ Inglehart (1984:30).

⁴ Borre (1984:352).

⁵ Diane Sainsbury: 'Class Voting and Left Voting in Scandinavia: The Impact of Different Operationalizations of the Working Class' i *European Journal of Political Research* (1987:15). I denna uppsats diskuteras också konsekvenser av hur icke yrkesverksamma behandlas i klassificeringen. Se också Walter Korpi: 'Some problems in the Measurement of Class Voting' i *American Journal of Sociology* (vol 78 no 3 1972).

Tabell 10.2 Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna i fyra yrkesgrupper 1956–1988 (procent)

	arbetare	tjänstemän	företagare	jordbrukare
1956	75	31	19	15
1960	80	41	21	8
1964	78	40	25	9
1968	76	44	29	5
1970	70	41	22	7
1973	73	36	23	10
1976	69	38	23	9
1979	71	39	22	7
1982	72	41	22	12
1985	69	40	21	7
1988	70	44	22	10

Kommentar: Tabellen baseras på samtliga intervjuade som kunnat placeras i någon av yrkeskategorierna och som uppgivit partival. Siffrorna i tabellen är inte viktade för avvikelser mellan partiernas andel i urvalet och det faktiska valresultatet.

tjänstemän och jordbrukare vad avser röstning på det socialistiska blocket är likvärdig med motsvarande skillnad mellan arbetare och tjänstemän, vilket inte framkommer när arbetarklassen jämförs med en sammanslagen medelklass.

Ett alternativt sätt att se på klassröstning är att betrakta den klassbaserade skiljelinjen som en skala där ändpunkterna utgörs av å ena sidan industriarbetarna och å andra sidan företagarna. Analysen fokuseras sedan på skillnaden i röstning mellan dessa två motpoler. Mellan dessa båda polära yrkesgrupper bör den klassbaserade skiljelinjen vara som mest markerad (se tabell 10.3).

Tabell 10.3 Maximerad klassröstning. Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna bland industriarbetare respektive företagare (procent)

	Industriarbetare	Företagare	Skillnad
1956	84	19	+65
1960	87	21	+66
1964	84	25	+59
1968	81	29	+52
1970	76	22	+54
1973	78	23	+55
1976	74	23	+51
1979	76	22	+54
1982	80	22	+58
1985	76	21	+55
1988	77	22	+55

Kommentar: Tabellen baseras på samtliga intervjuade som kunnat placeras i någon av yrkeskategorierna och som uppgivit partival. Siffrorna i tabellen är inte viktade för avvikelser mellan partiernas andel i urvalet och det faktiska valresultatet.

Liksom när klassröstningen mättes med Alford's klassröstningsindex var klassröstning sedd som skillnaden i röstning mellan industriarbetare och företagare störst i periodens början. Under perioden 1968 till 1979 var polariseringen något lägre, främst beroende på att industriarbetarnas röstning på det socialistiska blocket sjönk något under dessa år. Vid valet 1982 ökade polariseringen mellan industriarbetare och företagare till 58 procentenheter – möjligen en effekt av löntagarfundsdiskussionen. Under 1980-talets senare hälft minskade återigen skillnaden något.

Ett tredje problemområde förknippat med Alford's klassröstningsindex gäller dikotomiseringen av partisystemet. Alford konstruerade sitt index för partisystem med två dominerande partier och majoritetsvalsätt. Att dikotomisera ett flerpartisystem på ett nyanserat sätt är mer bekymmersamt. Det svenska partisystemet återspeglar inte endast den klassbaserade skiljelinjen mellan arbetare och icke-arbetare eller mellan företagare och anställda, utan också den agrara/industriella konfliktlinjen mellan jordbrukare och konsumenter i städerna. När det gäller Sverige liksom när det gäller de flesta andra flerpartisystem är det därför nödvändigt att ta fasta på att klassröstning kan vara flerdimensionell.

En modell för klassröstning kan utgå från att individen röstar i enlighet med sitt klassmässiga egenintresse.⁶ Jordbrukare som röstar på centerpartiet kan då sägas rösta i enlighet med sin klass, liksom företagare som röstar på moderaterna eller folkpartiet och arbetare som röstar på kommunisterna eller socialdemokraterna. Däremot kan knappast en storföretagare som röstar på centern eller en jordbrukare som röstar på folkpartiet sägas klassrösta på samma entydiga sätt.⁷ Tabell 10.4 visar i vilken utsträckning de tre yrkesgrupper som enligt detta sätt att se *kan* rösta i enlighet med sin klass faktiskt har gjort det. Tabellen visar arbetares röstning på det socialistiska blocket, jordbrukares röstning på centerpartiet och företagares röstning på det borgerliga blocket.⁸ Dessa tre grupper kan sägas utgöra kärnan för klassröstningen i Sverige.

Arbetarklassens röstning på det socialistiska blocket var som högst i början av 1960-talet för att stabiliseras kring 70 procent

⁶ En fullständig rationell modell för klassröstning bör förutom objektiv klass- eller yrkesgruppstillhörighet också inkludera subjektiv klassidentifikation och perception av partiernas förhållande till olika klasser.

⁷ Naturligtvis gäller detta endast så länge det är partivalet som skall förklaras. Om intresset i stället är riktat mot klassröstningens betydelse för regeringsunderlaget kan en dikotomisering vara rimlig, åtminstone om två entydiga politiska block kan urskiljas och inte förändras under den period som undersöks.

⁸ Det kan diskuteras huruvida företagare som röstar på centerpartiet röstar klassmässigt "rätt". Då gruppen företagare här inbegriper både storföretagare och mindre företagare har detta bedömts vara fallet.

Tabell 10.4 Klassröstning i de grupper som kan klassrösta under perioden 1956–1988. Arbetares röstning på det socialistiska blocket, jordbrukares röstning på centerpartiet och företagares röstning på det borgerliga blocket (procent)

	arbetares röstning på s eller vpk	jordbrukares röstning på c	företagares röstning på c, fp eller m
1956	75	49	81
1960	80	70	79
1964	78	65	72
1968	76	64	69
1970	70	69	74
1973	73	68	76
1976	69	70	75
1979	71	65	77
1982	72	71	74
1985	69	63	76
1988	70	63	67

Kommentar: Tabellen baseras på de som uppgivit partival och som kunnat placeras i yrkesgrupp.

under 1970- och 1980-talet. Under perioden 1970 till 1985 är företagarna den politiskt mest homogena gruppen – det borgerliga blockets andel av företagarnas röster håller sig konstant kring 75 procent. Vid valet 1988 sjönk företagarnas röstning på det borgerliga blocket kraftigt. Detta innebar inte en motsvarande framgång för det socialistiska blocket bland företagarna, utan orsakades av att småpartierna kds och mp vann ökat stöd.⁹ Jordbrukarnas trohet gentemot centerpartiet har varierat något under perioden. Vid valen 1960, 1976 och 1982 var jordbrukarnas stöd till centerpartiet som högst – 70 procent. I övriga val, med undantag för valet 1956, har andelen legat mellan 65 och 70 procent. Klassröstningens ”kärngrupp” – de tre grupper som *kan* rösta i enlighet med sin klass i det svenska partisystemet – röstar fortfarande i hög utsträckning klassmässigt ”rätt”.

Däremot har den klassbaserade skiljelinjen minskat i betydelse om vi ser till *hela* populationen. Det är nämligen en allt mindre del av den svenska befolkningen som tillhör någon av de tre politiskt mest homogena grupperna. Detta förhållande leder fram till det fjärde problemet förknippat med Alford's klassröstningsindex, nämligen okänsligheten för förändringar i den sociala strukturen. Utifrån Alford's index finns det ingen möjlighet att särskilja effekten av förändringen i den sociala sammansättningen av befolkning-

⁹ Företagarnas röster 1988 fördelade sig: vpk 3, s 19, c 16, fp 15, m 36, kds 5 och mp 6. Vid valet 1985 var motsvarande fördelning vpk 3, s 18, c 9, fp 23, m 44, kds 1 och mp 2.

en – exempelvis att en klassröstande grupp som jordbrukare blir allt mindre medan en politiskt heterogen grupp som tjänstemän blir allt större – från effekter av att tendensen att rösta i enlighet med sin klass förändras.

I Sverige liksom i många andra välfärdssamhällen har andelen tjänstemän ökat kraftigt under de senaste trettio åren, medan både andelen arbetare och andelen jordbrukare minskat. En allt mindre andel av den svenska valmanskåren har därför en *möjlighet* att klassrösta, eftersom tjänstemannagrupperna inte på samma sätt som andra grupper har någon självklar position i det svenska partisystemet.¹⁰ Resonemanget återspeglas i tabell 10.5 som visar andelen klassröstande dels av samtliga intervjuade, dels av dem som tillhörde någon av de tre potentiellt klassröstande grupperna.¹¹

Tabell 10.5 Andel "faktiskt" klassröstande 1956–1988. Klassröstning bland arbetare, jordbrukare och företagare (procent)

	<i>Andel av samtliga väljare</i>	<i>Andel av möjliga klassröstare</i>
1956	54	71
1960	58	78
1964	52	75
1968	50	74
1970	47	70
1973	47	68
1976	44	70
1979	43	72
1982	43	73
1985	39	70
1988	37	69

Andelen klassröstande av *samtliga väljare* har sjunkit från 54 procent 1956 till 37 procent 1988. Bland dem som tillhör någon av *de tre potentiellt klassröstande grupperna* har klassröstningen inte minskat lika mycket. Den högsta andelen klassröstande var 1960 då 78 procent röstade i enlighet med sin klasstillhörighet, och den lägsta andelen var 1973 då 68 procent klassröstade. Vid valet 1988 klassröstade enligt detta sätt att se 69 procent av väljarna. Att andelen klassröstande av hela befolkningen minskat beror således

¹⁰ Ett alternativt synsätt är att ta fasta på att tjänstemännen är anställda och därför har gemensamma intressen med arbetarklassen.

¹¹ Detta sätt att mäta sambandet mellan social position och partival lanserades av Richard Rose och Ian McAllister i boken *Voters Begin to Choose. From Closed-Class to Open Elections in Britain* (1986:38–39) och benämns där "Index of Determination". De använder indexet också i en standardiserad form där hänsyn tas till den slumpvisa fördelningen. En standardisering förändrar dock inte den här beskrivna trenden.

åtminstone till en del på att allt färre tillhör politiskt homogena grupper, snarare än att grupper som en gång varit politiskt homogena blivit mer heterogena.¹²

Hittills har mycket grova yrkesgruppsindelningar använts. Nära nittio procent av de intervjuade har förts till någon av kategorierna arbetare eller tjänstemän. Innan vi går vidare till att diskutera betydelsen av strukturella förändringar – förändring från industri-samhälle till kunskapssamhälle eller till post-industriellt samhälle – är det nödvändigt att utvidga analysen något.

Tabell 10.6 visar hur sju olika yrkesgrupper röstat under fyra decennier. För enkelhetens skull redovisas endast ett val per decennium. Yrkesindelningen urskiljer två arbetarkategorier, tre tjänstemannakategorier samt småföretagare och jordbrukare.¹³ Yrkesindelningen har tidigare använts för analyser av valundersökningarna från och med 1976, men aldrig för längre tidsserier. Genom en omkodning av de tre äldsta valundersökningarnas yrkesuppgifter har detta dock blivit möjligt.¹⁴

Industriarbetare är den mest politiskt homogena yrkesgruppen i Sverige. Det socialdemokratiska partiets ursprung och traditionellt starka koppling till fackföreningsrörelsen återspeglas i industriarbetarnas stöd till det socialdemokratiska partiet. Ungefär tre av fyra industriarbetare är socialdemokrater. Partiets ställning bland industriarbetarna var emellertid starkare på 1950- och 1960-talen än under 1970- och 1980-talen, då partiets stöd tycks ha stabiliserat sig kring 70 procent.¹⁵

Gruppen övriga arbetare består av anställda inom främst cirkulation (huvudsakligen handel och transport) och reproduktion med

¹² Se Holmberg och Gilljam (1987:186–187) för en diskussion. Se även Goul Andersen (1984:249). Betydelsen av förändrad sammansättning av yrkesgrupper diskuteras senare i detta kapitel.

¹³ Större företagare (fler än 10 anställda) förs till samma grupp som högre tjänstemän. För detaljer rörande yrkesindelningen, se Valundersökningens tekniska rapport 1988.

¹⁴ För detaljer rörande denna yrkesgruppsindelning och den utförda omkodningen, se uppsatsen *Tillförlitlighet i valundersökningarnas yrkesklassificeringar* (Oskarson 1987).

¹⁵ Valundersökningarnas siffror avseende partiernas andelar av rösterna skiljer sig något från de faktiska valresultaten. Vpk:s andel av rösterna är underskattad i samtliga valundersökningar, socialdemokraternas överskattad i samtliga valundersökningar utom 1985, centerpartiets andel var överskattad 1960–1973, underskattad i övriga undersökningar, folkpartiets andel var underskattad 1960–1973 och 1988, överskattad i övriga, och moderaternas andel av rösterna har varit underskattad i samtliga undersökningar. Avvikelserna var störst i de tidiga valundersökningarna. Resultaten som presenteras här är *inte* korrigerade för felskattningarna. Avvikelserna har en viss betydelse för nivåskattningar, och över- respektive underskattningarna återspeglas i trenderna. Då det endast rör sig om något procents skillnad har detta bedömts som mindre allvarligt.

Tabell 10.6 Partival i sju yrkesgrupper vid valen 1956, 1968, 1979 och 1988 (procent)

		parti								andel	antal
		vpk	s	c	fp	m	kds	mp	övr		
industri- arbetare	1956	3	81	1	13	2	-	-	-	26	227
	1968	2	79	9	6	2	2			26	648
	1979	5	71	12	5	5	2			21	513
	1988	4	73	7	5	6	2	3	-	15	323
övriga arbetare	1956	3	64	4	23	6	-	-	-	27	241
	1968	1	69	14	9	5	2	-	-	27	671
	1979	5	62	15	8	8	1	-	1	25	613
	1988	6	60	12	7	7	2	6	-	26	551
lägre tjänste- män	1956	0	29	5	46	20	-	-	-	5	41
	1968	2	54	10	22	9	1	-	2	7	191
	1979	4	42	11	16	24	2	-	1	9	230
	1988	7	44	9	13	17	4	5	1	11	245
mellan- tjänste- män	1956	1	43	3	33	20	-	-	-	13	113
	1968	2	47	17	17	15	1	-	1	16	393
	1979	8	36	15	14	25	2	-	-	20	484
	1988	7	42	8	15	16	4	8	-	22	469
högre tjänste- män	1956	0	5	0	49	46	-	-	-	8	74
	1968	2	23	16	28	29	1	-	1	9	239
	1979	3	20	11	20	45	1	-	-	12	298
	1988	5	24	10	22	29	1	9	-	14	309
små- före- tagare	1956	0	23	8	45	24	-	-	-	8	71
	1968	0	30	26	25	17	2	-	-	7	170
	1979	5	20	19	14	40	2	-	-	7	157
	1988	3	19	16	16	35	5	6	-	8	167
jord- brukare	1956	0	15	49	16	20	-	-	-	13	117
	1968	1	4	64	8	21	2	-	-	8	195
	1979	0	7	65	5	23	-	-	-	6	149
	1988	0	11	63	5	17	1	3	-	4	76

Kommentar: Tabellen omfattar samtliga intervjuade som uppgett partival och som kunnat placeras i yrkesgrupp. Yrkesverksamma är placerade efter nuvarande yrke, tidigare yrkesverksamma efter tidigare yrke och ej förvärvsarbetande gifta kvinnor efter makens yrke. Siffrorna i tabellen är inte viktade för avvikelser från valresultatet. "Andel" avser yrkesgruppens andel av samtliga intervjuade som placerats i yrkesgrupp och som uppgett partival.

mer rutinartade arbetsuppgifter. I början av 1960-talet var de vanligaste yrkena inom denna grupp affärsbiträden, köks- och hembiträden och chaufförer av olika slag. Tjugo år senare utgjorde sjuk-

vårdsbiträden den största enskilda yrkeskategorin inom gruppen, följd av affärsbiträden och städpersonal. Denna yrkesgrupp är med andra ord betydligt mer splittrad än gruppen industriarbetare, vilket också återspeglas politiskt. Övriga arbetare är trots detta i likhet med industriarbetarna en övervägande socialdemokratisk väljargrupp. Sedan 1970 har andelen av övriga arbetare som röstat på socialdemokraterna legat kring 60 procent, medan ytterligare omkring 5 procent har stött vänsterpartiet kommunisterna. Sedan 1960-talet har centerpartiet varit det starkaste borgerliga partiet bland arbetare utanför industrin.

Den politiskt sett mest splittrade yrkesgruppen är som tidigare nämnts tjänstemännen. Utifrån denna mer detaljerade indelning framgår det tydligt att detta framför allt gäller de som här kallas lägre tjänstemän. Denna grupp har ofta en arbetssituation som i många avseenden är lik arbetarnas. Den ojämförligt största yrkeskategorin bland lägre tjänstemän i början på 1960-talet var kontoristerna. I början på 1980-talet dominerade kontoristerna fortfarande gruppen, men nu följda av undersköterskor och barnskötare. Bland lägre tjänstemän har de båda politiska blocken varit i det närmaste jämnstarka under hela undersökningsperioden.¹⁶ Socialdemokraterna har under de senaste två decennierna fått strax under 45 procent av de lägre tjänstemännens röster. Det är värt att notera att vpk vid valet 1988 fick ett ökat stöd i gruppen och nu är lika starkt bland de lägre tjänstemännen som bland tjänstemän i mellanställning. Folkpartiet har traditionellt ett förhållandevis starkt stöd bland lägre tjänstemän. Under centerpartiets framgångsår i början och mitten av 1970-talet stödde drygt 25 procent av de lägre tjänstemännen centern. Sedan valet 1979 har dock moderata samlingspartiet varit det starkaste borgerliga partiet i gruppen.

Gruppen tjänstemän i mellanställning är sammansatt av tämligen olika yrkesgrupper. Till exempel ingår här förmän och verkmästare, vilka i många avseenden kan tänkas ha mer gemensamt med industriarbetare än med till exempel lärare och sjuksköterskor, som också räknas till gruppen tjänstemän i mellanställning. Den politiska profilen på gruppen tjänstemän i mellanställning har i vissa avseenden förändrats under den period som undersöks. Under 1960-talet var socialdemokraterna förhållandevis starka inom gruppen, för att under senare decennier ha försvagats något. Detta har dock inte inneburit något entydigt förborgerligande av tjänstemännen, då vänsterpartiet kommunisterna samtidigt gått

¹⁶ Siffrorna för 1956 baseras på så få personer (41 stycken) att inga bestämda slutsatser kan dras.

fram i gruppen. Sedan valet 1979 har tjänstemän i mellanställning varit vpk:s starkaste yrkesgrupp (1988 jämte gruppen lägre tjänstemän).¹⁷ Framför allt gäller detta bland offentligt anställda tjänstemän – något som skall diskuteras senare i detta kapitel.

Centerpartiets framgångar under 1970-talet var något mindre markerad bland tjänstemän i mellanställning än bland lägre tjänstemän. Folkpartiet har haft ett ganska stabilt stöd från denna grupp under hela undersökningsperioden. Efter rekordåren i början på 1960-talet har partiet fått mellan 15 och 20 procent av gruppens röster. Moderaterna ligger på ungefär samma nivå, med undantag av valen 1979 och 1982 då partiet fick 25 respektive 29 procent av mellantjänstemännens röster.

Gruppen högre tjänstemän är politiskt och klassmässigt sett ganska oproblematiske. Den inbegriper vad som i en äldre vokabulär brukade kallas socialgrupp I, och består av de mest privilegierade anställda. Den största yrkeskategorin inom gruppen är på 1980-talet liksom på 1960-talet ingenjörer och tekniker av olika slag. En annan stor grupp är anställda företagsledare och avdelningschefer. Till gruppen högre tjänstemän har också förts storföretagare och egenanställda konsulter.¹⁸

Gruppen högre tjänstemän är traditionellt borgerlig, och tillsammans med småföretagarna moderata samlingspartiets starkaste väljargrupp. Det socialistiska blocket har sakta men säkert ökat sitt stöd bland de högre tjänstemännen, och fick vid 1988 års val nära 30 procent av rösterna. Då samtidigt gruppen högre tjänstemän var miljöpartiets starkaste yrkesgrupp innebär detta att det borgerliga blocket försvagats. Vid valet 1956 fick de tre borgerliga partierna 95 procent av gruppens röster, 1968 89 procent, 1979 76 procent och 1988 endast 61 procent.

Gruppen småföretagare är klart borgerlig. I allmänhet stödjer endast en av fyra småföretagare det socialistiska blocket. Sedan valet 1979 och 4:e oktoberrörelsens uppkomst är moderata sam-

¹⁷ Vpk har sedan 1970 haft sitt starkaste stöd bland studerande. Vid valet 1970 röstade 12 procent av de studerande på vpk, 1973 18 procent, 1976 8 procent, 1979 19 procent, 1982 11 procent och 1985 14 procent (Petersson och Särilvik, 1975:89; Holmberg och Gilljam, 1987:181). Vid riksdagsvalet 1988 fick vpk endast 6 procent av de studerandes röster, medan miljöpartiet de gröna fick 9 procent.

¹⁸ Anledningen är att dessa båda företagargrupper är väl små för att utgöra någon grund för detaljerade analyser, och att de i många avseenden har mer gemensamt med anställda företagsledare och chefspersoner än med småföretagare. Under senare år har det vidare blivit allt svårare att dra gränsen mellan företagare och anställda på denna nivå. Exempelvis bör väl Antonia Ax:son Mörner föras till samma kategori som Percy Barnevik, snarare än till samma som Petersson med "Peterssons bilmekaniska". Likaså verkar det mer rimligt att föra delägarna av revisionsbyrån till samma kategori som de övriga, anställda, auktoriserade revisorerna på byrån, snarare än till kategorin småföretagare.

lingspartiet det ojämförligt starkaste partiet bland småföretagarna på bekostnad av framför allt mittenpartierna.

Jordbrukarna är den mest homogent borgerliga gruppen i Sverige, och i stort sett lika trogna centerpartiet som arbetarna är trogna socialdemokraterna. Under den allmänna medvindperioden i början av 1970-talet var centerns frammarsch inte fullt lika kraftig i partiets kärngrupp som i andra grupper, vilket troligen bör ses som en mättnadseffekt. Folkpartiet har aldrig nått någon större framgång bland jordbrukarna, som tillsammans med industriarbetarna är partiets svagaste grupp. I stället har moderaterna under hela den undersökta perioden varit det näst starkaste partiet i gruppen.

Betydelse av strukturella förändringar

I arbetarrörelsens barndom ansågs de socialistiska partiernas väg till framgång ligga i mobilisering av arbetarklassen. Eftersom arbetarna var den största klassen i samhället räckte det med ett mycket starkt stöd bland arbetarna för att nå en majoritet av rösterna.¹⁹ De strukturella förändringar som skett innebär att denna väg till framgång inte längre finns. De socialistiska partierna kan inte längre förlita sig på ett starkt stöd i en krympande arbetarklass, utan måste sträva efter att också göra inbrytningar i andra grupper i samhället.²⁰

Inledningsvis talades om minskad klassröstning. Det framgår nu tydligt att den minskade polariseringen i det svenska partisystemet främst gäller arbetar- och tjänstemannagrupperna. De båda arbetarkategorierna är i dag mindre trogna det socialistiska blocket än de var vid mitten av 1960-talet, medan de olika tjänstemannakategorierna ökat sitt stöd till det socialistiska blocket. Detta innebär att arbetare och tjänstemän blivit alltmer lika i sin blockröstningstendens. Då dessutom arbetarnas andel av befolkningen minskat och tjänstemännens ökat innebär detta att olika gruppers röstning har fått förändrad vikt för partiernas totala styrka.

Det ligger nära till hands att ställa den hypotetiska frågan vilket stöd partierna kunnat räkna med om yrkesgruppernas relativa storlek inte hade förändrats, givet den utveckling i gruppernas röstningstendenser som förekommit. Den omvända frågeställningen är också intressant – om yrkesgruppernas röstning inte hade

¹⁹ Om till exempel 60 procent av väljarkåren är arbetare, så räcker det om 85 procent av arbetarna röstar socialistiskt för att det socialistiska blocket skall uppnå majoritet ($60 * 0.85 = 51$ procent).

²⁰ Se t ex Przeworski and Sprague (1986).

förändrats, vilken betydelse för partiernas styrka skulle då de strukturella förändringarna som faktiskt har inträffat ha haft? ²¹

I tabell 10.6 redovisades röstning i olika yrkesgrupper vid fyra riksdagsval. Dessutom angavs de olika yrkesgruppernas andel av de intervjuade. Med hjälp av dessa uppgifter är det möjligt att besvara den hypotetiska frågeställningen om betydelsen av strukturella förändringar jämfört med förändringar i röstningsbeteendet.

I tabell 10.7 görs jämförelser dels mellan 1956 och 1988 års val, dels mellan 1968 och 1988 års val. ²²

Den faktiska förändringen i stödet till det socialistiska blocket var +0.3 procentenheter mellan 1956 och 1988. Om de olika yrkesgruppernas storlek varit desamma 1988 som de var 1956 skulle det socialistiska blocket fått 52.3 procent i stället för 51.5 procent. Effekten av att yrkesgruppernas andel har förändrats kan således anges till 51.5 minus 52.3 = -0.8, alltså svagt negativ för det socialistiska blocket. Om i stället yrkesgruppernas benägenhet att rösta på s eller vpk varit densamma 1988 som 1956 hade socialdemokraterna och vpk tillsammans fått 46.0 procent. Effekten av förändrat röstningsbeteende mellan 1956 och 1988 är alltså 51.5 minus 46.0, det vill säga +5.5 procentenheter. De strukturella förändringarna har med andra ord till fullo uppvägs av ett förändrat röststöd. ²³

Om vi i stället för 1956, som var ett förhållandevis dåligt val för det socialistiska blocket, utgår från rekordvalet 1968 blir bilden en smula annorlunda. Den faktiska förändringen var -4.9 procentenheter mellan 1968 och 1988. Om yrkesgruppernas relativa storlek inte hade förändrats mellan dessa år hade s/vpk fått 54.2 procent

²¹ Sören Holmberg diskuterade denna frågeställning i boken *Väljare och val i Sverige*. Slutsatsen var att förändringarna i yrkesgruppernas relativa storlek mellan 1956 och 1985 har missgynnat det socialistiska blocket. Arbetarklassens minskande andel av befolkningen har inneburit en viss försvagning av det socialistiska blocket. Till en viss del uppvägs denna minskning av att den mest homogent borgerliga gruppen, jordbrukarna, också minskat. Holmbergs analys visar vidare att arbetarklassens minskade tendens att rösta på vpk eller socialdemokraterna uppvägs av tjänstemännens ökade tendens att rösta socialistiskt (Holmberg och Gilljam, 1988:187).

²² Beräkningarna utgår från att ett partis andel av rösterna kan ses som summan av partiets andel i respektive yrkesgrupp multiplicerat med gruppens andel av de intervjuade. Genom att byta ut det ena ledet - röstning eller andel - mot motsvarande siffra för ett tidigare år uppnås en konstanthållning av den faktor som utbyttis. Alla siffror som ingår i tabell 10.7 presenterades i tabell 10.6.

²³ Om analysen görs bland förvärsarbetande blir resultatet följande:

faktisk förändring	1988-1956	- 1.9
	1988-1968	- 6.8
effekt av struktur	1988-1956	- 1.2
	1988-1968	- 2.0
effekt av röstning	1988-1956	+ 4.9
	1988-1968	- 3.9

Tabell 10.7 Estimering av det socialistiska blockets andel av rösterna med kontroll för förändringar i yrkesgruppernas andel och för förändringar i yrkesgruppernas blockröstningstendenser (procent)

	<i>faktisk andel 1956 p56*r56</i>	<i>faktisk andel 1968 p68*r68</i>	<i>faktisk andel 1988 p88*r88</i>
industriarbetare	26*84=21.8	26*81=21.1	15*77=11.6
övriga arbetare	27*67=18.1	27*70=18.9	26*66=17.2
lägre tjänstemän	5*29= 1.4	7*56= 3.9	11*51= 5.6
tjänstemän, mellan	13*44= 5.7	16*49= 7.8	22*49=10.8
högre tjänstemän	8* 5= 0.4	9*25= 2.2	14*29= 4.1
småföretagare	8*23= 1.8	7*30= 2.1	8*22= 1.8
jordbrukare	13*15= 2.0	8* 5= 0.4	4*11= 0.4
Andel s/vpk	51.2	56.4	51.5
	<i>struktur konstant p56*r88</i>	<i>struktur konstant p68*r88</i>	
industriarbetare	26*77=20.0	26*77=20.0	
övriga arbetare	27*66=17.8	27*66=17.8	
lägre tjänstemän	5*51= 2.6	7*51= 3.6	
tjänstemän, mellan	13*49= 6.4	16*49= 7.8	
högre tjänstemän	8*29= 2.3	9*29= 2.6	
småföretagare	8*22= 1.8	7*22= 1.5	
jordbrukare	13*11= 1.4	8*11= 0.9	
Andel s/vpk	52.3	54.2	
	<i>röstning konstant p88*r56</i>	<i>röstning konstant p88*r68</i>	
industriarbetare	15*84=12.6	15*81=12.2	
övriga arbetare	26*67=17.4	26*70=18.2	
lägre tjänstemän	11*29= 3.2	11*56= 6.2	
tjänstemän, mellan	22*44= 9.7	22*49=10.8	
höger tjänstemän	14* 5= 0.7	14*25= 3.5	
småföretagare	8*23= 1.8	8*30= 2.4	
jordbrukare	4*15= 0.6	4* 5= 0.2	
Andel s/vpk	46.0	53.5	

Kommentar: p anger gruppens andel av de intervjuade och r andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Observera att "Andel s/vpk" avser andel bland dem som ingår i analysen, inte i hela urvalet.

1988, alltså 2.7 procentenheter mer än de faktiskt fick. Om på motsvarande sätt benägenheten att rösta på socialdemokraterna eller vpk inom de olika yrkesgrupperna förblivit densamma skulle partierna fått 53.5 procent 1988, dvs 2.0 procentenheter mer än de fick. Jämfört med 1968 tycks alltså både förändringar i yrkesgruppernas storlek och en förändrad tendens att stödja s/vpk inom de olika grupperna missgynna det socialistiska blocket.

Det är också möjligt att utifrån tabell 10.7 studera förändringar i

enskilda yrkesgrupper. Vid valet 1988 bidrog industriarbetarna med 12 procentenheter till s/vpk:s totala 51.5 procent. Om industriarbetarna hade utgjort lika stor andel av de röstande som de gjorde 1956, men röstat som de faktiskt gjorde 1988, skulle de i stället bidragit med 20.0 procentenheter. (Detsamma gäller om andelen hade varit densamma som 1968.) Om industriarbetarna som grupp i stället hade röstat som 1956, men utgjort samma andel som 1988, skulle de bidragit med 12.6 procentenheter. (12.2 procentenheter jämfört med 1968.) När det gäller industriarbetarnas bidrag till det socialistiska blocket är det med andra ord de strukturella förändringarna som varit av störst betydelse.

Det motsatta gäller för tjänstemännen. Vid valet 1988 bidrog de tre tjänstemannagrupperna med tillsammans 20.5 procentenheter. Om tjänstemannagrupperna varit lika stora som 1956 men röstat som de gjorde 1988 skulle bidraget varit betydligt mindre, 11.3 procentenheter. (14 procentenheter med samma storlek som 1968.) Om i stället röstningen varit densamma som 1956 skulle motsvarande siffra varit 13.6 procentenheter. (1968 20.5 procentenheter.) När det gäller tjänstemännen har med andra ord *både* strukturella förändringar och förändringar i röstningsbeteendet haft betydelse för röststödet till det socialistiska blocket.²⁴

Socialdemokraterna tycks ha klarat av den balansgång som strukturförändringar innebär för partier med en traditionell klassbas – att behålla ”kärnväljarna” i arbetarklassen och samtidigt locka till sig nya väljargrupper från medelklassen.²⁵ Vänsterpartiet kommunisterna har i stor utsträckning bytt väljarbas och är i dag snarast en medelklassparti. Tillsammans tycks socialdemokraterna och vpk ha lyckats anpassa sig till den transformering av samhället som övergången till ett alltmer postindustriellt samhälle innebär.

Offentlig eller privat sektor och röstning

Under det senaste decenniet har anställningssektor förts fram som en potentiell ny strukturell skiljelinje av betydelse för partivalet

		arbetare	tjänstemän
faktisk förändring	1956–1988	–10.2	+13.0
	1968–1988	– 9.5	+ 6.6
effekt av struktur	1956–1988	– 8.4	+ 9.2
	1968–1988	– 8.4	+ 6.5
effekt av röstning	1956–1988	– 1.0	+ 6.9
	1968–1988	– 0.6	0.0

²⁵ Det är viktigt att komma ihåg att det vare sig är *samma individer* eller individer från *samma medelklassyrken* som vi talar om 1956 och 1988, varför vissa synbara förändringar på individnivå faktiskt kan vara strukturella. En mer fullständig genomgång av betydelsen av strukturella förändringar kräver panel- och eller kohortanalys.

både i Sverige och i andra länder. Den danske väljarforskaren Jörgen Goul Andersen har i flera sammanhang visat på den starkt ökade betydelsen av anställningssektor för partivalet i Danmark, och han menar att detta måste tas i beaktande när man talar om att klass- eller yrkesposition har förlorat i betydelse för partivalet.²⁶ Mikael Gilljam diskuterar i boken *Väljare och val i Sverige* sektorsröstning i polemik med före detta Sifo-chefen Hans Zetterberg.²⁷ Zetterberg framförde inför valet 1985 tesen att "... den stora konflikten i samhället är nu inte bara eller ens huvudsakligen klasskamp utan sektorskamp, en kamp om resurser mellan den privata och den offentliga sektorn".²⁸ I sin analys av valet 1985 finner inte Gilljam den avgörande betydelse av anställningssektor som Zetterberg hänvisar till, utan konstaterar att "... svenska väljares val av parti endast i mycket måttlig utsträckning påverkas av om arbetsplatsen är förlagd i den offentliga eller den privata sektorn".²⁹

I detta avsnitt skall den politiska betydelsen av anställningssektor belysas närmare för att ge svar på frågan om sektor håller på att ge upphov till en ny strukturell skiljelinje i svensk politik. Den första frågan som skall besvaras gäller vilken betydelse anställningssektor har för partivalet i Sverige, och om denna betydelse förändrats sedan början av 1960-talet.³⁰ Mätningar under senare år har visat att offentliganställda i högre utsträckning än privatanställda stödjer socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna. Den gängse förklaringen till detta är att offentliganställda har ett egenintresse av att stödja socialdemokraterna eller vpk, eftersom dessa partier ses som den offentliga sektorns "försvarare" mot angrepp och nedskärningsförslag från de borgerliga partierna.³¹

²⁶ Goul Andersen (1984a, 1989).

²⁷ Holmberg och Gilljam (1987:191-198).

²⁸ Sifo indikator (1985:3, s.8).

²⁹ Ibid s.196. Zetterberg lanserar vid samma tillfälle också termen "offentligförsörjda" för dem som på ett eller annat sätt är beroende av staten för sin försörjning, alltså förutom offentliganställda också pensionärer, långtidssjukskrivna, arbetslösa etc. Zetterberg menar att gruppen offentligförsörjda är i majoritet i befolkningen, och att de utifrån egenintressen är en homogent socialistisk grupp (Sifo indikator 1985:3). Gilljam testade också denna tes, men fann att sektorsröstning inte var mer än marginellt starkare 1985 mätt på detta sätt än då analysen begränsades till betydelse av offentlig anställning (Holmberg och Gilljam 1987:198).

³⁰ En annan, men besläktad frågeställning är vilket samband inställning till den offentliga sektorn har med intervjupersonens anställningssektor. Detta diskuteras bland annat i Gilljam och Nilsson: *Svenska folket och den offentliga sektorn* (1984) och i Holmqvist och Pettersson: *Svenska folket tycker om offentliga sektorn* (1985).

³¹ Pettersson (1977:40-41), Holmberg (1981:304-305; 1984:85-87), Korpi (1981:103-105), Holmberg och Gilljam (1987:191-192) samt Andersson och Sollander (1988).

Debatten om den politiska betydelsen av olika anställningssektorer aktualiserades på 1970-talet då å ena sidan den offentliga sektorn kraftigt expanderat och å andra sidan den ekonomiska tillväxten inte längre kunde upprätthållas. Hypotesen om att anställningssektor som grund för en strukturell skiljelinje i svensk politik är en relativt ny företeelse kan därför verka rimlig. Men denna hypotes om sambandet mellan anställningssektor och partiaval kan inte undersökas med mindre än att vi har möjlighet att jämföra med tidigare år. Tidigare har detta inte kunnat göras, eftersom valundersökningarnas tidsserier över anställningssektor startar först 1976. Med hjälp av en konstruerad variabel utifrån de detaljerade uppgifter om yrke och fackföreningstillhörighet som finns i samtliga undersökningar har tidsserien dock kunnat förlängas tillbaka till 1964.³²

Den andra frågeställning som skall behandlas gäller om betydelsen av anställningssektor för valet av parti är oberoende av yrkesposition och således kan sägas utgöra en självständig skiljelinje, eller om anställningssektor snarare bör ses som en aspekt av klassstrukturen.

I tabell 10.8 redovisas partiernas stöd bland offentliganställda respektive privatanställda för de åtta riksdagsvalen mellan 1964

³² Klassificeringen baseras på att många yrken liksom många fackförbund är tämligen homogena vad avser anställningssektor. Med hjälp av intervjuuppgiften i de senare valundersökningarna om i vilken sektor personen var anställd kunde de yrkesgrupper och de fackförbund där minst 80 procent av de svarande tillhörde samma anställningssektor urskiljas. De yrkesgrupper och fackföreningar som på så vis urskiljts som homogena i detta avseende las i nästa steg till grund för klassificeringen gällande anställningssektor. Alla som tillhörde respektive yrkesgrupp eller fackförbund fördes till den dominerande sektorn, offentlig eller privat. Intervjupersoner som tillhörde grupper där *mindre* än 80 procent var anställda inom samma sektor, liksom de som klassificerades på olika anställningssektor utifrån yrkesuppgiften och fackförbundsuppgiften, bedömdes som oklassificerbara. Detsamma gäller då någon av uppgifterna saknades. De som inte var medlemmar i någon fackförening klassificerades utifrån enbart sin yrkesgrupp. För 1988 års valundersökning är precisionen i den konstruerade variabeln sämre än för valundersökningarna 1976–1985. En orsak till detta är att 1988 års undersökning inte tillämpade socialgruppskoden. En annan möjlig orsak är att yrkesgrupper och framför allt fackföreningar blivit allt mindre homogena vad avser anställningssektor. Korrelationen mellan den konstruerade och den subjektiva variabeln för samtliga intervjupersoner var 0.86 1976, 0.91 1979, 0.88 1982, 0.94 1985 och 0.76 1988. För förvärvsarbete var motsvarande korrelationer 0.86 1976, 0.92 1979, 0.94 1982, 0.95 1985 och 0.79 1988. Korrelationerna baseras endast på dem som kunnat klassificeras som antingen offentligt eller privat anställda på båda variabelerna. Valundersökningen 1956 saknar uppgifter om enskilt fackförbund, och har liksom 1960 års undersökning ett ganska litet urval. För dessa båda undersökningar bedöms därför precisionen i den konstruerade sektorsvariabeln som alltför låg. Analysen börjar därför med 1964 års valundersökning.

och 1985. Tabellen bygger på den konstruerade variabeln för anställningssektor.³³

Det tycks inte finnas något fog för att tala om betydelsen av anställningssektor som ett *nytt fenomen* i svensk politik. När tidsserien förlängs framgår det tydligt att de små skillnader som fanns mellan offentligt och privat anställdas partival i början och mitten av 1970-talet var en tillfällig nedgång. Skillnaderna i stöd till de olika partierna mellan anställda i olika anställningssektorer var i princip lika stora på 1960-talet som på 1980-talet.³⁴ Däremot hade sambandet mellan sektorstillhörighet och parti inte alltid samma riktning på 1960-talet som på 1980-talet.

Vänsterpartiet kommunisterna var fram till 1970 starkare bland privatanställda än bland offentliganställda, men i och med valet 1973 har trenden vänt. Sedan valet 1973 har vpk varit betydligt starkare bland offentliganställda än bland privatanställda. Socialdemokraterna har i huvudsak varit starkare inom den privata sektorn än inom den offentliga, vilket ter sig ganska självklart med tanke på socialdemokratins traditionella bas bland de privatanställda industriarbetarna. Mellan 1979 och 1985 jämnades dock skillnaden mellan offentligt och privat anställdas stöd till socialdemokraterna ut. Vid valet 1988 var socialdemokraterna åter starkare på den privata sidan än på den offentliga.³⁵

³³ Ett sällan diskuterat problem i samband med anställningssektor är att begreppet inte är helt entydigt. Det finns ett gränsområde där det snarast är en bedömningsfråga huruvida en person är offentligt eller privat anställd. Exempel på detta är personer anställda i statliga eller kommunala bolag (se tex Ahrne m fl, 1985:52-53 för en diskussion). Problemet blir allt viktigare eftersom framför allt kommuner i dag "bolagiserar" allt större delar av sina verksamheter. Detta innebär för exempelvis valundersökningarnas vidkommande att det kan ifrågasättas om man helt kan utgå från intervjupersonens svar på frågan om anställningssektor, då olika personer kan bedöma vilken sektor de tillhör olika. När man är intresserad av anställningssektorns betydelse för politiskt agerande torde emellertid individens *subjektiva uppfattning* om sin anställningssektor ha större betydelse än den objektiva sektorstillhörigheten. Då vi här utgår från den konstruerade variabeln är det rimligt att anta att de personer som tillhör "tveksamma" yrkesgrupper i detta avseende inte har kunnat klassificeras med avseende på anställningssektor.

³⁴ Det är möjligt att få en uppfattning om den *totala* betydelsen av anställningssektor genom att se till den sammantagna skillnaden mellan offentligt och privat anställda. Detta kan göras genom att de positiva (eller de negativa) procentskillnaderna adderas för varje val. Den totala skillnaden som på så vis kan härledas till anställningssektor var 13 1964, 10 1968, 7 1970, 4 1973, 7 1976, 8 1979, 14 1982, 10 1985 och 11 1988.

³⁵ Resultatet skiljer sig något från de siffror som erhålles då intervjuuppgiften om anställningssektor används för åren 1976 till 1985. Skillnaden mellan anställningssektorerna i röstning på s var +2 1976, +1 1979, +1 1982, +1 1985 och -1 1988 utifrån intervjuuppgiften. Trenden är dock densamma. Skillnaden mellan sektorerna för socialdemokraterna 1976 är den siffra som skiljer sig mest mellan den konstruerade variabeln och intervjuuppgiften för varje parti i undersökningarna 1976 till 1988, och enda gången den konstruerade variabeln ger annan riktning på skillnaden än intervjuuppgiften.

Tabell 10.8 Partival bland personer verksamma i offentlig respektive privat sektor vid valen 1964 till 1988. Endast förvärvsarbetande (procent)

parti	sektor	1964	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985	1988
vpk	offentlig	1	1	2	4	6	9	9	8	7
	privat	3	2	5	4	3	3	4	4	4
	diff	-2	-1	-3	±0	+3	+6	+5	+4	+3
s	offentlig	49	51	47	46	41	43	44	43	43
	privat	54	56	49	48	46	43	43	43	47
	diff	-5	-5	-2	-2	-5	±0	+1	±0	-4
c	offentlig	9	14	22	25	22	13	11	9	11
	privat	16	19	24	27	24	17	16	11	13
	diff	-7	-5	-2	-2	-2	-4	-5	-2	-2
fp	offentlig	25	15	15	10	14	12	8	18	14
	privat	16	13	12	7	12	12	5	16	12
	diff	+9	+2	+3	+3	+2	±0	+3	+2	+2
m	offentlig	12	17	13	12	15	20	21	16	11
	privat	8	9	9	12	14	23	30	24	17
	diff	+4	+8	+4	±0	+1	-3	-9	-8	-6
kds	offentlig	1	1	0	3	2	3	4	3	3
	privat	2	1	1	2	1	1	1	1	2
	diff	-1	±0	-1	+1	+1	+2	+3	+2	+1
mp	offentlig							3	3	10
	privat							1	1	5
	diff							+2	+2	+5
s/vpk	offentlig	50	52	49	50	47	52	53	51	50
	privat	57	58	54	52	49	46	47	47	51
	diff	-7	-6	-5	-2	-2	+6	+6	+4	-1
andel offentlig		20	19	23	30	33	38	37	39	42
andel privat		80	81	77	70	67	62	63	61	58
antal personer		1363	1511	1404	1311	1473	1635	1630	1670	1471

Kommentar: Tabellen baseras på den konstruerade variabeln för sektorstillhörighet. Basen för respektive år utgörs av förvärvsarbetande som kunnat placeras i anställningssektor och som uppgivit partival.

Centerpartiet har under hela perioden varit starkare bland privatanställda än bland offentliganställda. Detta är främst en återspeglning av centerpartiets starka stöd bland jordbrukare, som ju per definition är att hänföra till den privata sektorn. Folkpartiet har i samtliga val utom 1979 erhållit ett starkare stöd bland offentligt anställda än bland privatanställda. Moderata samlingspartiet uppvisar ett mönster som i det närmaste är en spegelbild av vänsterpartiet kommunisternas. Fram till och med valet 1970 var moderaterna starkare på den offentliga sidan än på den privata. Vid valet 1973 var det ingen skillnad mellan anställningssektorerna, och 1976 var moderata samlingspartiet en procentenhet starkare

bland offentliganställda. Sedan valet 1979 har privatanställda givit mer stöd till moderaterna än offentliganställda. Vid valet 1982 var skillnaden 9 procentenheter och 1985 8 procentenheter. Trenden tycks ha bromsats upp vid valet 1988 då skillnaden mellan offentligt och privat anställdas stöd till moderaterna endast uppgår till 6 procentenheter. De båda småpartierna, kds och miljöpartiet, är starkare på den offentliga sektorn än på den privata.

Som nämndes tidigare brukar hypotesen om betydelsen av anställningssektor föras fram i termer av att de offentligt anställda i högre utsträckning än privat anställda, och även i högre utsträckning än tidigare, stödjer vänsterpartier. Om vi därför ser till sektorsbaserade skillnader i stöd till det socialistiska blocket förtydligas det mönster som uppdagades för de enskilda partierna. På 1960-talet var det socialistiska blocket betydligt svagare bland offentligt anställda än bland privatanställda. Denna skillnad jämnades ut på 1970-talet, för att i början på 1980-talet bytas in motsats – en starkare ställning bland offentligt anställda. Valet 1988 innebar att betydelsen av sektorstillhörigheten för blockröstningen ånyo minskat.³⁶ Till en viss del är detta en effekt av att miljöpartiet främst stöds av offentligt anställda.

En förklaring till de långsiktiga förändringarna i sektorsbaserad röstning som visas i tabell 10.8 kan vara att gruppen offentliganställda i dag utgör en allt större andel av de förvärvsarbete, och framför allt att gruppen är sammansatt av helt andra yrkeskategorier än på 1960-talet.³⁷

Det är framför allt två förändringar i sammansättningen av gruppen offentliganställda som ägt rum sedan 1960-talet, förutom att gruppen rent generellt blivit större. För det första är en allt större andel av de offentliganställda i dag verksamma inom den reproduktiva sektorn, dvs inom vård, barnomsorg och utbildning. För det andra har den offentliga sektorns expansion framför allt inne-

³⁶ Trenden 1976–1985 är densamma om intervjuuppgiften om anställningssektor används, förutom att s/vpk 1976 då får värdet +2 i stället för -2. För valet 1988 ger intervjuuppgiften +2 medan den konstruerade variabeln ger -1.

³⁷ Anställda inom statlig, kommunal respektive privat sektor 1965 till 1985 bland förvärvsarbete (procent)

	statligt anställda	kommunalt anställda	privat anställda	summa procent	förvärvsarbete tusental
1965	13	5	82	100	3 450
1970	10	17	73	100	3 784
1975	10	21	69	100	4 022
1980	10	26	64	100	4 208
1985	10	28	62	100	4 297

Källa: Hinnfors (1988:34) och SCB:s rapport *Kvinnor och män på arbetsmarknaden* (1986:2, s.25)

burit ett tillskott av kvinnor. År 1964 bestod gruppen av ungefär lika många män som kvinnor. År 1985 var nära 70 procent av de offentliganställda kvinnor. Den privata sektorn är ungefär lika mansdominerad i dag som 1964 – nära 70 procent av de privat anställda är män.³⁸ Däremot verkar inte de offentliganställdas fördelning på olika yrkesgrupper ha förändrats särskilt mycket. Ökningen av andelen tjänstemän är något lägre i den offentliga sektorn än i den privata (+6 procentenheter mot +10), vilket innebär att skillnaden i andelen arbetare mellan anställningssektorerna är något mindre i dag än vid mitten av 1960-talet. Det ökade antalet sjukvårdsbiträden, hemsamariter och barnskötare har inneburit att den ”medelklassprägel” som den offentliga sektorn tidigare haft har försvagats.

Det är en sak att konstatera att den offentliga sektorn förändrats storleksmässigt och sammansättningsmässigt. Men den fråga som är mest aktuell här är om de offentliganställda som grupp också har förändrats politiskt. Är det den politiska innebörden av att vara anställd offentligt eller privat som har förändrats? Eller är förändringarna av sambandet mellan anställningssektor och partival framför allt ett uttryck för att den offentliga sektorn ändrat karaktär när det gäller vilka grupper den inrymmer, och då framför allt klassammansättningen? Tabell 10.9 visar skillnaden i partival mellan offentligt och privat anställda, men nu separat för arbetare och tjänstemän. Företagare och jordbrukare är inte medtagna eftersom dessa grupper per definition hör till den privata sektorn.

Resultaten stödjer endast i begränsad utsträckning hypotesen om att anställningssektor skulle utgöra en fristående strukturell skiljelinje i svensk politik. Om hypotesen varit korrekt skulle skillnaden mellan offentligt och privat anställdas partival vara densamma bland arbetare och tjänstemän. Så kan inte sägas vara fallet. Det tycks i stället finnas en viss interaktion mellan anställningssektor och yrkesgrupp. Det är framför allt bland tjänstemännen som anställningssektor har fått förändrad betydelse. Tidigare visades att det socialistiska blocket allt sedan mitten av 1970-talet blivit starkare bland de offentligt anställda. Här framgår det tydligt att denna förändring främst beror på att skillnaden mellan privat och offentligt anställda tjänstemän har ändrat riktning.³⁹ Det socialistiska blocket är fortfarande starkare bland privatanställda arbetare

³⁸ Enligt SCB:s arbetskraftsundersökningar var andelen kvinnor av de offentliganställda 58 procent 1970 och 67 procent 1985. Av de privatanställda var andelen kvinnor 31 procent 1970 och 34 procent 1985. Kvinnor och män på arbetsmarknaden *Information om arbetsmarknaden*, SCB (1986:2, s.25).

³⁹ S och vpk är enligt intervjuuppgiften 1988 6 procentenheter starkare bland offentligt anställda tjänstemän än bland privat anställda tjänstemän.

Tabell 10.9 Skillnader mellan offentligt och privat anställdas partival 1964 till 1988 bland arbetare och tjänstemän. Procentdifferenser där + står för övervikt för offentliganställda. Analysen omfattar endast förvärvsarbetande

		1964	1968	1970	1973	1976	1979	1982	1985	1988
vpk	arbetare	-1	± 0	- 5	-3	-1	+ 6	+ 2	+ 1	+ 2
	tjänstemän	-2	- 1	- 3	+2	+5	+ 6	+ 6	+ 6	+ 2
s	arbetare	-5	+ 1	- 1	-2	-6	- 6	- 5	-10	-14
	tjänstemän	-6	-13	- 8	-3	-2	± 0	+ 3	+ 4	- 1
c	arbetare	+2	+ 1	+ 4	+4	+1	- 2	+ 2	+ 1	+ 3
	tjänstemän	-2	+ 1	+ 2	+1	+2	+ 4	- 2	+ 1	± 0
fp	arbetare	+6	- 1	+ 5	+3	+1	± 0	+ 2	+ 5	+ 2
	tjänstemän	+7	- 1	- 4	±0	-3	- 5	+ 1	- 6	- 4
m	arbetare	-1	- 2	- 3	-2	+4	+ 3	- 1	± 0	- 2
	tjänstemän	+1	+13	+11	+1	-4	-12	-14	-11	- 4

s/vpk	arbetare	-6	+ 1	- 6	+5	-7	± 0	- 3	- 9	-12
	tjänstemän	-8	-14	-11	-1	+3	+ 6	+ 9	+10	+ 1

än bland offentliganställda arbetare, medan offentliganställda tjänstemän i dag är mer benägna än privatanställda tjänstemän att rösta på det socialistiska blocket.

Tendensen att vänsterpartiet kommunisterna bytt bas när det gäller anställningssektor kvarstår i viss mån även då vi kontrollerar för yrkesgrupp. Under 1960-talet var vpk starkast på den privata sidan, både bland arbetare och tjänstemän. Alltsedan valet 1973 är dock offentligt anställda tjänstemän mer benägna att stödja vpk än vad privat anställda kollegor är. Sedan 1979 gäller detsamma bland arbetare, även om skillnaden mellan offentligt och privat anställda arbetare är liten. I stödet till vpk kan därför anställningssektor sägas ha haft en relativt självständig betydelse under hela perioden.

Socialdemokraterna var fram till 1976 entydigt starkare i den privata sektorn än i den offentliga. Detta återspeglar partiets traditionella ställning i industrisamhället.⁴⁰ På arbetarsidan förstärks snarast skillnaden mellan privat och offentligt anställda under 1980-talet. Under slutet av 1960-talet och början av 1970-talet tycks socialdemokraterna vunnit ökat stöd bland offentliganställda arbetare – en trend som avbröts i och med valet 1976. Sedan dess är partiet åter starkast i kärngruppen privatanställda arbetare.

⁴⁰ Det är värt att poängtera att förmän och arbetsledare inom industrin klassificeras som tjänstemän och utgör en av de starkast socialdemokratiska grupperna inom tjänstemannakategorin.

På tjänstemannasidan är utvecklingen efter 1976 en annan, eftersom de offentliganställda tjänstemännen sedan dess tenderar att vara mer benägna att rösta socialdemokratiskt än de privatanställda.⁴¹ Skillnaden mellan tjänstemän i olika sektorer är dock mindre när det gäller stöd till socialdemokraterna än till vänsterpartiet kommunisterna.

Anställningssektor verkar ha mycket begränsad betydelse för stödet till centerpartiet. Skillnaderna beroende på anställningssektor är små, även om en viss övervikt bland offentligt anställda kan spåras bland både tjänstemän och arbetare. Folkpartiet är generellt starkare bland arbetare på den offentliga sidan än bland privatanställda arbetare. Detta är ganska naturligt, eftersom privatanställda arbetare är en uttalat socialdemokratisk grupp. Bland tjänstemän vinner folkpartiet däremot i allmänhet ett starkare stöd bland de privat anställda.

Moderaterna har liksom vänsterpartiet kommunisterna i det närmaste bytt väljarbas i sektorshänseende. Under perioden 1964 till 1973 var moderaterna starkast på den privata sidan bland arbetare och på den offentliga bland tjänstemän. Sedan 1976 är förhållandet det omvända, framför allt bland tjänstemännen. Under perioden mellan 1979 och 1985 har skillnaden mellan offentliganställdas och privatanställdas stöd till moderata samlingspartiet varit över 10 procentenheter. Vid valet 1988 var skillnaden mindre, men moderaterna har fortfarande en betydligt starkare ställning på den privata sidan än på den offentliga.⁴² Tidigare i denna uppsats konstaterades att moderaterna förstärkt sin bas bland företagare under 1980-talet. Detsamma gäller också bland de privata tjänstemännen.

Sammanfattningsvis kan konstateras att det tycks finnas en viss oberoende effekt av anställningssektor på partivalet. I huvudsak har dock anställningssektor olika betydelse för arbetare och tjänstemän. Detta kullkastar inte den tidigare framförda hypotesen att de offentliganställdas egenintresse skulle leda till vänsteröstning, men resultatet föranleder vissa nyanseringar: Privat anställda arbetare röstar i enlighet med sitt egenintresse när de stödjer socialdemokraterna, men inte främst sitt egenintresse utifrån anställningssektor utan utifrån sitt klassegenintresse. Offentligt anställda arbetare har ofta en mindre entydig klassposition och uppvisar som grupp något svagare klassröstning. Privat anställda

⁴¹ Utifrån intervjuuppgiften 1988 är den sektorsbaserade skillnaden bland tjänstemän i röstning på s +3.

⁴² Intervjuuppgiften 1988 ger moderaterna -4 bland arbetare och -7 bland tjänstemän.

tjänstemän röstar borgerligt utifrån ett egenintresse som högvälö-nade. Offentligt anställda tjänstemän är i enlighet med detta resonemang den enda grupp där egenintressen utifrån klassposition och utifrån sektorstillhörighet kan leda i *olika* riktning – klassintresset i borgerlig riktning och sektorsintresset i socialistisk riktning. Och här finner vi att sektorsintresset spelar en ökande roll.

I en situation då den offentliga sektorn kritiserats och ifrågasätts från borgerligt håll, samtidigt som löneskillnaderna mellan offentligt och privat anställda tjänstemän ökar, kan det verka rimligt att sektorsintresset förstärks och leder till ökad röstning på det socialistiska blocket bland offentliganställda tjänstemän. Det är dock värt att poängtera att det borgerliga blocket fortfarande är i majoritet även bland de offentliganställda tjänstemännen. Klassintresset är trots allt starkare än sektorsintresset.

Kön och röstning

Under 1980-talet har termen "gender gap" blivit en del av väljarsforskarnas vokabulär. Vad som åsyftas är politiska skillnader mellan män och kvinnor – skillnader som vuxit fram under senare år. Forskning från de flesta västländer har visat att kvinnor i dag är mer benägna än män att rösta på partier till vänster om mitten. Tidigare har i allmänhet skillnaderna mellan mäns och kvinnors partival yttrat sig i att kvinnor varit mer benägna än män att stödja värdekonserverativa och religiösa partier.⁴³

Även i Sverige finns samma mönster. Under 1950- och 1960-talet var det socialistiska blocket generellt starkare bland män och det borgerliga bland kvinnor. På 1970-talet jämnades skillnaderna ut. Under 1980-talet har skillnaderna ökat, men nu i motsatt riktning. Som tabell 10.10 visar är kvinnor i Sverige i dag mer benägna att stödja det socialistiska blocket än vad männen är.

Skillnaderna mellan mäns och kvinnors röstning ska inte överdrivas. Endast i enstaka fall skiljer det mer än fem procentenheter mellan mäns och kvinnors stöd till ett parti. Då trenderna dock är ganska tydliga är det värt att notera att det *finns* en effekt av könstillhörighet på partivalet. Vänsterpartiet kommunisterna har under hela perioden, med undantag av det senaste valet, haft ett starkare stöd bland män. Socialdemokraterna har alltsedan 1979 varit starkare bland kvinnorna. Det socialistiska blocket har sedan valet 1985 varit starkare bland kvinnor än bland män. Centerpartiet har med undantag för framgångsåren under kärnkraftsdebat-

⁴³ Se till exempel Björklund (1986), Listhaug, Miller and Valen (1985), Togeby (1989), Aardal og Valen (1989), Norris (1986), Holmberg och Gilljam (1987).

Tabell 10.10 Skillnader mellan mäns och kvinnors partival 1956–1988. Procentdifferenser där ett positivt värde anger att en större andel män än kvinnor stödjer partiet.

	parti						
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp
1956	+1	+1	+2	-2	-2		
1960	+2	-2	+1	-1	0		
1964	+1	+3	+4	-3	-4	0	
1968	+1	-1	+4	-1	-2	0	
1970	+2	+1	0	-3	0	0	
1973	+2	-1	0	-1	+1	0	
1976	0	+2	-2	0	+1	-1	
1979	+2	-2	-4	0	+4	-1	
1982	+2	-2	0	-2	+4	-1	-1
1985	+1	-5	+1	-3	+7	-1	0
1988	-1	-3	+1	0	+5	-2	0

Kommentar: Skillnaderna summerar inte alltid till ± 0 eftersom röstning på övriga partier inte redovisas i tabellen.

tens båda val 1976 och 1979 haft sitt starkaste stöd bland män. Könsbaserade skillnader i stödet till folkpartiet har, i den mån de förekommit, inneburit en övervikt av kvinnor. Moderata samlingspartiet har alltsedan valet 1973 varit ett mansdominerat parti från att under tidigare val tenderat att locka till sig fler kvinnor än män.

De förklaringar som brukar ges till kvinnors ”vänstervridning” kan sägas ta fasta på tre olika faktorer – speciella kvinnovärden såsom vård och omsorg, kvinnors ställning på arbetsmarknaden och en allmän radikaliserings av kvinnorna. I detta kapitel är inte ambitionen att förklara *varför* dessa skillnader mellan mäns och kvinnors partival existerar, utan endast att försöka besvara frågan om huruvida det finns en självständig strukturell politisk skiljelinje baserad på könstillhörighet.

Det är väl känt att svenska kvinnors förvärvsfrekvens är bland de högsta i världen. Det är endast omkring 10 procent färre kvinnor än män i åldern 16–65 år som i dag har förvärvsarbete. Samtidigt vet vi att kvinnor och män är sysselsatta inom olika yrken och sektorer. Hela 55 procent av kvinnorna var till exempel offentligt anställda 1985 mot endast 37 procent av männen. Kvinnor tillhör också i mindre utsträckning än männen samhällets politiskt sett mest homogena grupper – jordbrukare, industriarbetare, företagare och företagsledare.⁴⁴

Med kännedom om dessa strukturella skillnader ligger det nära till hands att anta att skillnaderna mellan mäns och kvinnors partival inte är uttryck för något annat än den klassbaserade skiljelinjen

⁴⁴ Kvinnor och män på arbetsmarknaden (SCB, 1986).

Tabell 10.11 Effekt av kön och yrke på röstning på det socialistiska blocket 1956, 1968, 1979 och 1988. Analysen omfattar endast förvärvsarbetande (procent och procentdifferenser)

År	Kön		effekt av kön
	män	kvinnor	
1956	arbetare	62	+16
	tjänstemän	33	-7
	effekt av yrke	+52	+29
1968	arbetare	74	+4
	tjänstemän	44	-2
	effekt av yrke	+36	+30
1979	arbetare	65	+8
	tjänstemän	40	-1
	effekt av yrke	+34	+25
1988	arbetare	64	+4
	tjänstemän	47	-8
	effekt av yrke	+29	+17

som diskuterats tidigare i kapitlet. Tabell 10.11 visar röstning på det socialistiska blocket bland män och kvinnor, men nu uppdelat på arbetare och tjänstemän.

Mönstret är genomgående. Yrkesgruppsstillhörighet är av klart större betydelse för blockvalet än könstillhörighet. Men det finns också en viss självständig effekt av kön. Manliga arbetare är mer benägna att rösta socialistiskt än kvinnliga arbetare. Bland tjänstemännen är det däremot tvärtom. Kvinnliga tjänstemän röstade vid samtliga val mer socialistiskt än manliga tjänstemän. Klassröstningen är med andra ord betydligt svagare bland kvinnor än bland män. Detta är dock ingenting förvånansvärt. Vi vet att manliga arbetare i normalfallet är industriarbetare och således tillhör socialdemokratins hårdaste kärna, medan kvinnliga arbetare i stor utsträckning är handelsanställda eller sjukvårdsbiträden och alltså tillhör den politiskt mer splittrade gruppen "övriga arbetare". Vi-

dare är en kvinnlig tjänsteman sannolikt anställd i en mer underordnad position än de flesta manliga tjänstemän.

Tidigare i kapitlet påvisades att anställningssektor har en viss betydelse för partivalet. En stor del av ökningen av kvinnornas förvärvsfrekvens har skett inom den offentliga sektorn. Detta har lett till att män och kvinnor i stor utsträckning är anställda inom olika anställningssektorer, vilket ibland har framförts som förklaring till kvinnornas "vänstervridning" under 1980-talet. Då vare sig sambandet mellan kön och röstning eller mellan anställningssektor och röstning är särskilt starkt, är det svårt att utifrån valundersökningarnas material dra några statistiskt säkra slutsatser.⁴⁵ Generellt kan sägas att sambandet mellan kön och röstning även finns inom de olika anställningssektorerna.

Skillnaderna mellan mäns och kvinnors röstning är fortfarande marginella jämfört med de klassbaserade skillnaderna. Antydningarna till en könsbaserad skiljelinje framkommer tydligast i stödet till enskilda partier.

Moderata samlingspartiet har sedan mitten av 1970-talet haft ett starkare stöd bland män än bland kvinnor. Under 1980-talet har den genomsnittliga skillnaden varit fem procentenheter starkare stöd bland männen. Delvis kan detta förklaras med att moderaternas starkaste väljargrupp – privat anställda tjänstemän – till övervägande del är just män. Men även bland privatanställda tjänstemän stödjer kvinnorna moderaterna i mindre utsträckning än männen. En viss självständig könsskillnad finns alltså i stödet till moderaterna.

Socialdemokraterna har sedan valet 1979 varit något starkare bland kvinnor än bland män. Störst var skillnaden vid valet 1985 (5 procentenheter). Framför allt var det bland offentligt anställda som denna skillnad fanns. Men inte heller i stödet till s kan skillnaderna mellan män och kvinnor till fullo förklaras med hänvisning till klass- eller sektorsskillnader. En viss, om än svag, självständig effekt av kön finns. Klasstillhörigheten är dock otvivelaktigt av störst betydelse.

Klasstillhörighet fortfarande viktigast

Två förhållanden kan slås fast efter denna genomgång av strukturella skiljelinjer i svenska väljares partival. För det första att klass-

⁴⁵ De bivariata sambanden mellan den konstruerade variabeln för anställningssektor och blockval respektive kön och blockval bland förvärvsarbete var 1968: effekt av sektor -6 och av kön $+0$, 1979: av sektor $+6$ och av kön -1 och 1988: av sektor -1 och av kön -6 . (Negativt värde anger att s/vpk var starkare i den privata sektorn respektive bland kvinnor.)

tillhörighet fortfarande är av stor betydelse för partivalet. För det andra att vare sig anställningssektor eller kön utgör någon ny, konkurrerande skiljelinje.

Klassröstning i bemärkelsen skillnad mellan arbetarklassens och medelklassens stöd till det socialistiska blocket har minskat sedan 1956. En stor del av minskningen skedde under 1960-talet, men även under 1980-talet har minskningen varit markant. Till en del kan minskningen förklaras av att samhället har förändrats. Allt fler förvärvsarbetande tillhör yrken och grupper som inte på något enkelt sett kan inrymmas i klassröstningsperspektivet. Om klassröstning i stället begränsas till klassröstningens kärngrupper – industriarbetare, företagare och jordbrukare – är partitroheten fortfarande mycket betydande. Klassröstningens reträtt beror till stor del på tjänstemannagruppernas frammarsch.

Där klassröstningen ger vika tycks inte några andra strukturella skiljelinjer vinna mark. Varken sektorstillhörighet eller kön kan sägas utgöra någon självständig skiljelinje i konkurrens med klassröstningen. Förvisso är klassröstningen svagare på den offentliga sidan och bland kvinnor, men skillnaderna mot den privata sidan och mot männen är inte drastisk.

Sektors- och könsskillnader är något mer framträdande i stödet till enskilda partier än i stödet till blocken. Framför allt gäller detta moderata samlingspartiet, som har en tydlig bas inte bara i klasshänseende utan också i sektors- och könshänseende (medelklass, privat sektor, män). Vänsterpartiet kommunisterna har en bas bland offentliganställda tjänstemän, oavsett kön. Socialdemokraterna har främst en klassbas. Bland arbetare återspeglas detta i att partiet är betydligt starkare på den privata sidan än på den offentliga. Övervikten av kvinnor bland socialdemokraternas väljare var något mindre 1988 än 1985. Centerpartiet är i första hand förankrat hos jordbrukarna, och har därutöver inte några speciella fästen längs de skiljelinjer som har diskuterats här. Folkpartiet är främst ett tjänstemannaparti med en svag övervikt bland privatanställda tjänstemän. Under huvuddelen av den undersökta perioden har folkpartiet varit något starkare bland kvinnor än bland män, men vid valet 1988 fanns ingen sådan skillnad. Av småpartierna, slutligen, kan kds sägas vara ett medelklassparti med en svag övervikt bland kvinnor, medan det mest framträdande i miljöpartiets strukturella bas är förankringen i den offentliga sektorn.

Valet 1988 visar på en minskad betydelse av strukturella faktorer för väljarnas partival. Klassröstningen har minskat jämfört med valet 1985. Skillnaden i partivalet mellan offentligt och privat anställda har också minskat, liksom skillnaden mellan män och kvinnor. Om detta är en tillfällig nedgång eller början på 1990-talets

trend kan naturligtvis inte fastställas ännu. Till en viss del är minskningen antagligen en effekt av den smått unika valrörelsen 1988. Den handlade i stor utsträckning om frågor utan koppling till samhällets sociala struktur, medan valet 1985 var ett mer traditionellt vänster-högerval. Samtidigt fortskrider samhällets omdaning. Parallellt med det traditionella industrisamhälle som gav upphov till klassröstningen håller ett kunskapsamhälle på att växa fram. Vilken typ av skiljelinjer som kommer att vara av betydelse i det samhället är det ännu för tidigt att sia om. Men fortfarande lever industrisamhället kvar, och med det klassröstningen.

11 Väljarna förklarar sitt partival

Mikael Gilljam

Valforskarna har alltid haft en skeptisk inställning till att fråga väljarna varför de röstar som de gör. Problemen med rationaliseringar och osanningar, och kanske i ännu högre grad människors bristande färdigheter i att dissekera sina egna tanke- och beslutsprocesser, har bedömts som alltför stora. Forskarna är primärt intresserade av väljarnas verkliga motiv – inte av de uppgivna motiveringarna.

I sökandet efter väljarnas motiv till valet av parti har de "subjektiva" förklaringarna fått stå tillbaka för mer "objektiva" analyser. Väljarna tillfrågas om sina sociala och ekonomiska förhållanden, om åsikter i politiska sakfrågor och om bedömningar av vad som är goda och dåliga sidor hos partier och partiledare. De *kausala kopplingarna* mellan svaren på dessa frågor och väljarnas val av parti brukar dock forskarna förbehålla sig själva – antingen genom att räkna och jämföra antalet individer med olika karakteristika, eller också genom någon mer eller mindre raffinerad statistisk sambandsanalys.

Subjektiva och objektiva förklaringar står inte i något motsatsförhållande. De subjektiva förklaringarna är visserligen vanligare vid studiet av politiskt beslutsfattande på elitnivå, medan den objektiva ansatsen brukar vara ett kännetecken för medborgarundersökningar. Tyngdpunktsskillnaden hänger givetvis samman med antalet studieobjekt (få politiker och många väljare) och med forskarnas intresse av att gräva på djupet respektive att kunna dra mer generella slutsatser; inte heller kan det uteslutas att det finns en större tilltro till hur politikerna motiverar sitt handlande i tex skattefrågan än till väljarnas svar på intervjufrågan "Varför röstar Du som Du gör?".¹ Under alla omständigheter har dock både det

¹ I boken *Tre studier i politiskt beslutsfattande*, som är en produkt från det uppsalianska forskningsprogrammet *Politik som rationellt handlande*, pläderar Axel Hadenius för motiveringarnas användbarhet: "Däremot ter det sig inte nödvändigt att öppet argumentera för att börja med motiveringarna, där sådana finns. Att starta där är den naturliga utgångspunkten" (Hadenius, 1984:174). Motiveringarnas användbarhet som operationella mått på motiv är också ett diskussionsämne inom den internationalpolitiska forskningen: "The verbal statements of an actor in a negotiation raise the . . . validity problem . . ." "Does he mean what he says, and does he say what he means?" (Jönsson, 1975:85).

subjektiva och det objektiva tillvägagångssättet sina uppenbara för- och nackdelar, varför de utmärkt väl borde kunna användas för att validera och komplettera varandra.

Syftet med detta och det följande kapitlet är just att dra nytta av både subjektiv och objektiv information för att försöka besvara frågan varför väljarna röstade som de gjorde i 1988 års riksdagsval. Först låter vi väljarna komma till tals och berätta om skälen bakom sina röstningsbeslut. I nästföljande kapitel byter vi förklaringsperspektiv och genomför en serie mer traditionella, objektiva analyser. Framställningen är i båda kapitlen begränsad till de väljare som röstade på ett parti. Motiven bakom blank- och icke-röstarnas ställningstaganden kommer inte att beröras.

Analyserna av väljarnas subjektiva förklaringar till valet av parti har disponerats med utgångspunkt från tre huvudfrågeställningar. Den första frågeställningen gäller samtliga väljares motiveringar. Hur många och vilka väljare hänvisade till politikens sakinnehåll (ideologi och sakfrågor)? I vilken utsträckning talade väljarna om klasstillhörighet, partiloyalitet och partiernas kompetens och trovärdighet? Hur ofta nämndes partiledarna? Fanns det väljare som medgav att de av taktiska skäl avstod från att rösta på det parti de tyckte bäst om?

Frågeställning nummer två är mer snäv och avser endast de väljare som motiverade sitt partival med hänvisning till någon politisk sakfråga. Vilka väljare var det som i störst utsträckning åberopade den i valrörelsen dominerande miljöfrågan? Fanns det väljare som upplevde att de hade påverkats av Ebbe Carlsson-affären eller någon annan av valrörelsens politiska affärer? Vilken betydelse tillmätte väljarna de traditionella frågorna om ekonomi, sysselsättning, skatter och social välfärd?

Kapitlets tredje och sista frågeställning handlar om de väljare som bytte parti mellan valen 1985 och 1988. Vilka subjektiva förklaringar döljer sig bakom de olika partibytarströmmarna? Vilka motiveringar lämnade de väljare som bytte till miljöpartiet? Hur förklarade bytarna mellan socialdemokraterna och vpk sina ändrade röstningsbeslut? Vad betydde partiledarna för bytena inom det borgerliga blocket? Lyckades Olof Johansson erövra Bengt Westerbergs tre år gamla roll som borgerlig röstmagnet?

Väljarna förklarar sig

I 1988 års valundersökning ingick flera olika intervjufrågor där väljarna själva fick förklara sitt val av parti. I direkt anslutning till frågan om partival ställdes först en öppen och därefter en slutan

intervjufråga om de viktigaste skälen bakom röstningsbeslutet.² Den öppna intervjufrågan hade följande lydelse: "Du säger att Du röstade på (PARTI) vid årets riksdagsval. Vilka var de viktigaste skälen till att Du röstade på (PARTI)?" Hela 92 procent av intervjupersonerna kunde här nämna minst ett skäl för sitt ställningstagande. Den slutna intervjufrågan omfattade sju olika skäl och svarspersonerna ombads att för vart och ett av dem bedöma om det var "ett av de absolut viktigaste skälen", "ganska viktigt skäl", "inte särskilt viktigt skäl" eller "inte alls viktigt skäl". Sjuttiotre procent av de tillfrågade ansåg att åtminstone ett av dessa sju skäl var ett av de absolut viktigaste för valet av parti.³

Väljarnas spontana svar på frågan varför de röstade som de gjorde i 1988 års riksdagsval har delats in i sju olika förklaringsstyper. De sju förklaringar vi har använt som indelningsgrund är de i valforskningslitteraturen mest förekommande: sakfrågor, ideologier, partiernas kompetens och trovärdighet, partianhängarskap och vaneröstning, klass- och yrkesgruppspreferenser, partiledare samt taktisk röstning.⁴ Delfrågorna i den slutna intervjufrågan sammanfaller i stort sett med dessa sju förklaringsstyper. Den slutna intervjufrågan innehöll dock ingen delfråga om taktisk röstning utan i stället en fråga om vardera partianhängarskap och vaneröstning.⁵

² Vi befinner oss här på relativt jungfrulig mark, och vi har därför provat olika frågetekniker.

³ På den öppna intervjufrågan registrerades upp till fem svar per intervjuperson. I genomsnitt avgavs 1.6 svar per person. I de intervjuer som genomfördes före valet användes frågeformuleringen "Du säger att Du tänker rösta på (PARTI) ...". De 71 personer i förvalsundersökningen, som i postenkäten direkt efter valet uppgav att de hade röstat på ett annat parti än det de avsåg att rösta på före valet, ingår inte i de följande analyserna.

⁴ Av väljarnas 3149 svar har 87 procent kunnat föras till någon av de sju förklaringsstyperna. Resterande 13 procent har klassificerats som "övrigt". Övrig-kategorin innehåller främst svar av typen "allt är bra" och "hela partiets politik är bra" – svar som med vidare definitioner i flera fall skulle ha kunnat klassificeras under rubriken ideologi. I övrig-kategorin ingår också svar av typen "påverkan från familjen/vänner och bekanta" (29 svar).

⁵ I ett flerpartisystem som det svenska måste kalkylen bakom den genomsnittlige väljarens röstningsbeslut logiskt att döma vara betydligt mer komplicerad än i ett tvåpartisystem som exempelvis valforskningens moderland USA. En besluts-kalkyl med N valmöjligheter kan splittras upp i $N-1$ delbeslut, vilka vart och ett kan vara grundat på olika motiv. En väljare som har bestämt sig för att rösta på tex centerpartiet kan – för att ta ett enkelt exempel – ha valt bort vpk pga den socialistiska ideologin, socialdemokraterna pga miljöpolitiken, folkpartiet pga partiledarens framtoning, moderaterna pga skattepolitiken, kds pga abortfrågan och miljöpartiet pga den ekonomiska politiken. Ett försök att analysera svars-personernas samtliga delbeslut skulle naturligtvis kräva ett mycket sofistikerat mätinstrument (åtminstone en intervjufråga per delbeslut). Våra intervjufrågor om "skälen till att Du röstade på (PARTI)?" ger ingen information om vilket eller vilka delbeslut som svarspersonen avser – endast att skälen ingick i besluts-kalkylen och att de bidrog till röstningsbeslutet.

Väljarnas subjektiva förklaringar till valet av parti redovisas i tabellerna 11.1 och 11.2. Tabell 11.1 visar andelen väljare som nämnde respektive skäl på den öppna intervjufrågan, medan tabell 11.2 visar andelen väljare som på den slutna intervjufrågan uppgav att respektive skäl var ett av de absolut viktigaste för valet av parti.⁶ I båda tabellerna redovisas svaren för samtliga väljare och uppdelat efter partival, kön och ålder.

Väljarna själva framställer sig i hög grad som åsiktsröstare. Det *politiska sakinnehållet* (sakfrågor och ideologi) var den helt dominerande förklaringen när väljarna motiverade sina röstningsbeslut i 1988 års riksdagsval. På den öppna intervjufrågan var det 53 procent av samtliga väljare som nämnde en eller flera politiska sakfrågor medan 11 procent hänvisade till partiets ideologi eller uttryckte sig i ideologiska termer.⁷ På den slutna intervjufrågan toppas väljarnas rangordning av de absolut viktigaste skälen av

Tabell 11.1 Väljarnas subjektiva förklaringar till partivalet 1988. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive förklaring (procent)

typ av förklaring till partivalet	partival								kön		ålder		
	samtliga	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
sakfrågor	53	53	39	68	42	72	87	87	53	50	64	53	43
ideologi	11	24	6	3	18	21	4	6	12	9	10	11	9
kompetens och trovärdighet	10	2	13	3	6	5	10	22	11	8	9	11	7
partianhängarskap och vaneröstning	8	2	12	10	6	4	0	1	6	10	2	6	17
yrkesgruppsreferenser	8	2	14	9	0	0	0	0	7	8	6	7	11
partiledare	3	7	2	3	9	2	10	0	3	3	3	3	3
taktisk röstning	1	17	0	0	0	0	0	0	1	1	1	1	1
antal intervjuade	1918	96	909	213	216	311	52	117	1016	902	425	1010	483

Kommentar: Kategorin *sakfrågor* innehåller omnämmanden av konkreta sakfrågor. Till kategorin *ideologi* har förts svar av typen "partiet har en bra ideologi", "den liberala/konservativa/socialdemokratiska/gröna ideologin", "jämlighet" och "för valfrihet/individens frihet". I kategorin *kompetens/trovärdighet* ingår, förutom skäl som handlar om kunnskap, kompetens, hederlighet och klara besked, även svar av typen "ej proffspolitiker" och "tillhör inte etablissemangen" samt svar av typen "partiet är starkt/handlingskraftigt/kan sköta landets politik" (regeringsfrågan). Kategorin *partianhängarskap/vaneröstning* innehåller svar av typen "jag känner mig som . . .", "jag är anhängare till/lojal med partiet" samt "jag har alltid/i många år/av gammal vana röstat på partiet". *Yrkesgruppsreferenser* är svar som tex "partiet är bra för arbetarna/bönderna". Kategorin *partiledare* innehåller även ett fåtal (9 stycken) referenser till andra personer i partiledningarna. Med *taktisk röstning* avses svar som "taktisk röstning" och "stödröstning för s" samt hänvisningar till att partiet riskerade att hamna under fyra-procentspärren.

⁶ De sju förstagsväljare som på delfrågan "jag brukar alltid rösta på partiet" svarade "ett av de absolut viktigaste skälen" har här inte tagits på orden.

⁷ Andelen väljare som nämnde sakfrågor *och* ideologi uppgick till 58 procent.

Tabell 11.2 Väljarnas subjektiva förklaringar till partivalet 1988. Andel väljare som på en sluten intervjufråga nämnde respektive skäl som ett av de absolut viktigaste för valet av parti (procent)

ett av de absolut viktigaste skälen för partivalet	partival							kön		ålder			
	samtliga	vpk	s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
partiet har en bra politisk ideologi	41	54	38	33	37	47	71	41	41	41	35	40	48
partiet har en bra politik i många av de frågor som debatterats under den senaste tiden	33	40	28	27	29	44	59	46	31	35	32	30	39
partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik	30	12	39	14	21	36	14	8	31	28	30	27	36
jag brukar alltid rösta på partiet	27	16	37	23	14	19	20	3	25	28	13	21	51
partiet har en bra partiledare	23	22	29	16	30	14	29	1	23	24	16	18	42
jag känner mig som anhängare av partiet	21	19	27	18	13	14	24	15	21	21	9	18	39
partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör	21	21	30	19	7	17	12	2	23	19	18	17	33
antal intervjuade	1912	96	907	213	214	310	51	117	1014	898	424	1006	482

Kommentar: Intervjufrågan hade följande formulering: "Du säger att Du tänker rösta/röstade på (PARTI) vid årets riksdagsval. Hur viktiga är/var följande skäl för Ditt val av parti? För varje skäl jag läser upp kan Du säga om det är/var ett av de absolut viktigaste skälen, ganska viktigt skäl, inte särskilt viktigt skäl eller inte alls viktigt skäl".

"partiets politiska ideologi" (41 procent) följt av "frågor som debatterats under den senaste tiden" (33 procent).⁸ Politiska sakfrågor nämndes i störst utsträckning av de väljare som röstade på miljöpartiet, kds eller moderata samlingspartiet och i minst utsträckning av socialdemokraternas och folkpartiets väljare.⁹ De ideologiska motiveringarna kom i första hand från väljare som röstade på kds eller folkpartiet eller på något av flygelpartierna moderaterna och vänsterpartiet kommunisterna.¹⁰ Resultaten i tabell 11.1 visar också att andelen spontana sakfrågeförklaringar avtar med ökande ålder, vilket kan sägas vara ett indirekt belägg för tesen om ökande åsiktsröstning.¹¹

⁸ Andelen väljare som tyckte att ideologi *och/eller* sakfrågor var ett av de absolut viktigaste skälen uppgick här till 52 procent.

⁹ Vilka sakfrågor som nämndes som skäl för partivalet redovisas nedan under rubriken *Viktiga sakfrågor för partivalet*.

¹⁰ Kds-väljarna nämnde fler ideologisvar än genomsnittet på den slutna men inte på den öppna intervjufrågan medan förhållandet var det omvända för folkpartiväljarna. En analys av sambandet mellan variabeln "partiet har en bra politisk ideologi" och väljarnas subjektiva vänster-högerplaceringar (på en skala från 0 till 10) visar att "ideologiröstarna" tenderar att ligga till vänster inom vpk ($r=0.24$) och till höger inom moderaterna ($r=0.41$).

¹¹ Jfr t ex Holmberg och Gilljam (1987:288-95). Enligt den *slutna* intervjufrågan är

Förklaringar med hänvisning till partiernas *kompetens och trovärdighet* nämndes spontant av 10 procent av samtliga väljare, medan det på den slutna intervjufrågan var 30 procent som uppgav att det var ett av de absolut viktigaste skälen att "partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik" (3:e plats i rangordningen av viktiga skäl). På den öppna intervjufrågan var det i första hand miljöpartiets och socialdemokraternas väljare som nämnde partiernas trovärdighet och kompetens. Miljöpartiväljarnas förklaringar rörde sig nästan uteslutande om att partiet var "nytt", stod vid sidan av blockpolitiken och att dess företrädare hade gräsrotsanknytning och inte var "proffspolitiker". De socialdemokratiska väljarnas motiveringar handlade däremot om att partiet var starkt och handlingskraftigt och hade förmåga att regera landet. Den slutna intervjufrågans förklaring om "kompetenta personer som kan sköta landets politik" nämndes i störst utsträckning av de socialdemokratiska väljarna men också av de väljare som röstade på moderata samlingspartiet.

Partiidentifikation eller partianhängarskap – som är en central förklaringsfaktor i framför allt amerikansk valforskningslitteratur – var ingenting som de svenska väljarna i någon större utsträckning använde för att motivera sina röstningsbeslut.¹² Den förklaringstyp som i tabell 11.1 har rubricerats *partianhängarskap och vaneröstning* nämndes av 8 procent av väljarna. De flesta svaren var av typen "jag har alltid/i många år/av gammal vana röstat på partiet (6 procent), men kategorin rymmer också motiveringen "jag känner mig som anhängare av partiet/jag känner mig som X-partist" (2 procent). Den slutna intervjufrågans två delfrågor på samma tema – "jag brukar alltid rösta på partiet" och "jag känner mig som anhängare av partiet" – hamnade på 4:e plats (27 procent) respektive på delad sista plats (21 procent) i väljarnas rangordning av de

visseligen andelen sakfrågeröstare högst i den äldsta åldersgruppen. Men samma ålderskillnad återfinns även för de övriga sex skäl som vi frågade om, vilket pekar i riktning mot en metodologisk artefakt förorsakad av äldre människors större benägenhet till instämmanden (jfr tex Holmberg, 1981:167). De *relativa* resultaten i tabell 11.2 visar att sakfrågor var det näst viktigaste skälet bland yngre och medelålders väjare men endast det 4-5:e viktigaste skälet bland de äldsta väljarna.

¹² Identifikation brukar definieras som "the individual's affective orientation to an important group-object in his environment" (Campbell et al., 1960:121), dvs väljarnas känslomässiga relation eller anhängarskap till sitt parti (se tex Särilvik, 1970a:32-40; Holmberg, 1981:175-6; Holmberg och Gilljam, 1987:241). Partiidentifikationsbegreppet kan sägas innehålla två centrala element: "an extended time horizon and some engagement of partisan feeling with self-identity" (Converse and Pierce, 1985:144), dvs att känslan har lång varaktighet och är en del av självbilden. För att försöka fånga in partiidentifikation som subjektiv förklaring till partivalet har vi ställt en intervjufråga om varaktighet ("jag brukar alltid rösta på partiet") och en om självbilden ("jag känner mig som anhängare av partiet").

sju skäl som vi frågade om.¹³ "Vaneröstarna" återfinns främst bland socialdemokraternas och centerpartiets väljare, medan skälet "jag känner mig som anhängare av partiet" i störst utsträckning nämnades av s- och kds-väljarna. Det välkända faktum att andelen partiidentifierade väljare ökar med stigande ålder har också sin parallell i väljarnas egna förklaringar till partivalet: I både tabell 11.1 och 11.2 finns ett klart positivt samband mellan ålder och motiveringarna vaneröstning och partianhängarskap.¹⁴

Den av svenska valforskare omhuldade klassröstningsförklaringen tillmättes inte heller den någon större betydelse när väljarna själva skulle förklara sina röstningsbeslut.¹⁵ Motiveringar med hänvisning till *klasser eller yrkesgrupper* nämnades spontant av 8 procent av samtliga väljare, medan 21 procent uppgav att motiveringen "partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör" var ett av de absolut viktigaste skälen för partivalet (delad sista plats i rangordningen av motiveringar). De spontana yrkesgruppspreferenserna kom nästan uteslutande från socialdemokratiska väljare ("partiet är bra för arbetarna/de lågavlönade") och från centerpartiväljare ("partiet är bra för jordbrukarna"). Motiveringen "till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör" uppgavs som ett av de absolut viktigaste skälen av i tur och ordning s-väljare, vpk-väljare, c-väljare och m-väljare.¹⁶ Andelen subjektiva

¹³ Andelen väljare som tyckte att anhängarskap *och/eller* vana var ett av de absoluta viktigaste skälen uppgick till 33 procent.

¹⁴ Det positiva sambandet mellan ålder (sex kategorier, 18-30 år, 31-40 år osv) och variablerna "jag känner mig som anhängare av partiet" och "jag brukar alltid rösta på partiet" är starkast bland de socialdemokratiska väljarna ($r=0.34$ respektive 0.46) men återfinns också bland m-, fp-, c- och vpk-väljarna (den genomsnittliga korrelationen för de fem partierna var 0.24 respektive 0.36). En analys av sambanden mellan de två förklaringsfaktorerna och väljarnas subjektiva vänster-högerplacering visar att anhängarna och vaneröstarna tenderar att ligga till vänster inom socialdemokraterna och vpk ($r=0.26-0.49$) och till höger inom moderaterna ($r=0.34-0.36$).

¹⁵ Klassröstning som förklaring till partival rymmer sannolikt element av både "intresseröstning" och "gruppröstning". Med intresseröstning menas då en klass eller yrkesgrupp med gemensamma levnadsomständigheter, där individerna (oberoende av varandra) anser att de själva (och gruppen) drar nytta av att ett visst parti får så mycket som möjligt att säga till om. Gruppröstning å andra sidan hör ihop med begrepp som gruppidentifikation, gruppnormer och socialisation. Men "if we distinguish sharply between parallel behavior of individuals and group-mediated behavior, we must recognize that we are using two ideal types that are not likely to be found in pure form" (Campbell et al., 1960:302-3, 332). En trolig hypotes är att klassröstningen genom åren har fått ett större inslag av intresseröstning och ett mindre inslag av gruppröstning. Att mäta subjektiv klassröstning är problematiskt, eftersom både egenintressen och gruppinfluenser kan vara svåra att tillstå.

¹⁶ Resultaten stämmer väl om än inte helt överens med den "etablerade sanningen" att det är svårt att finna en subjektiv koppling mellan klasstillhörighet och partival utanför arbetarklassen (se t ex Butler and Stokes, 1974:94 och Goul Andersen, 1984:106).

klassröstare tenderar dessutom att öka med stigande ålder, vilket stämmer väl överens med de tidigare forskningsresultat som visar att klassröstningen är lägre bland yngre än bland äldre väljare.¹⁷

Partiledarna framstår enligt väljarnas egna bedömningar som en förhållandevis oviktig förklaring till valet av parti. Endast 3 procent av samtliga väljare svarade spontant att partiledaren var ett viktigt skäl bakom röstningsbeslutet, medan 23 procent uppgav att motiveringen "partiet har en bra partiledare" var ett av de absolut viktigaste skälen för partivalet (5:e plats av 7 i rangordningen av de skäl vi frågade om). Kds-ledaren Alf Svensson och folkpartiledaren Bengt Westerberg var de som fick flest omnämnanden av sina respektive väljare, medan moderaternas, centerpartiets och framför allt miljöpartiets väljare var de som i minst utsträckning framhöll sin partiledare som ett viktigt skäl för partivalet.¹⁸

Den sjunde och sista förklaringstypen är *taktisk röstning*, som spontant nämndes av 1 procent av samtliga väljare.¹⁹ Med taktiska motiveringar till röstningsbeslutet avses här svar av typen "taktikröstning" och "stödröstning för socialdemokraterna" samt hänvisningar till att partiet i fråga riskerade att hamna under fyra-procentspärren. I 1988 års val röstade samtliga subjektiva taktikröstare på vänsterpartiet kommunisterna, där de tillsammans utgjorde 17 procent av partiets väljarkår.²⁰

* * *

¹⁷ Se tex Petersson (1977:15–20) samt Holmberg och Gilljam (1987:224–5). Det positiva sambandet mellan ålder och variabeln "partiets politik brukar vara till fördel för den yrkesgrupp jag tillhör" återfinns endast bland s-väljare, c-väljare och vpk-väljare ($r = 0.10-0.27$). Bland centerpartiets väljare var det främst bönderna som uppgav att "fördel för den yrkesgrupp jag tillhör" var ett av de absolut viktigaste skälen för partivalet (53 procent bland bönderna mot 9 procent för övriga yrkesgrupper). Bland de socialdemokratiska väljarna var motsvarande siffror 37 procent för arbetare och 21 procent för övriga.

¹⁸ Miljöpartiväljarnas totala "ovilja" mot förklaringsfaktorn partiledare skall naturligtvis ses mot bakgrund av att partiet inte har någon partiledare utan i stället två stycken språkrör.

¹⁹ Den slutna intervjufrågan innehöll ingen delfråga om taktisk röstning.

²⁰ Taktisk röstning i meningen "att medvetet rösta på ett annat parti än sitt bästa för att därmed nå ett visst politiskt syfte" (Holmberg, 1984:41) kan naturligtvis förekomma på andra partier än vänsterpartiet kommunisterna. Folkpartiet fick sannolikt ett mindre antal borgerliga taktikröster i sitt katastrofval 1982 (se Holmberg och Gilljam, 1987:111). Ett annat exempel på taktisk röstning är att överge ett litet parti (tex kds) och rösta på det näst bästa partiet för att undgå att "slänga bort" sin röst. (Ett kds närmare fyra-procentspärren i opinionsundersökningarna än vad som hittills har varit fallet kan eventuellt vända strömmen av taktikröstare). I länder med majoritetsval i enmansvalkretsar förekommer taktisk röstning i form av röstande på näst bästa parti om den egna kandidaten i valkretsen uppfattas som chanslös. (För påvisande av "anti-government tactical effects" och – i mindre utsträckning – "anti-labour tactical effects" i parlamentsvalet i Storbritannien 1987, se Galbraith and Rae, 1989.)

Analyserna av de subjektiva förklaringarna till valet av parti i 1988 års val stämmer väl överens med den etablerade bilden av 1980-talets svenska väljare. Partiernas ideologiska positioner och ställningstaganden i olika sakfrågor var de i särklass vanligaste svaren när väljarna motiverade sina röstningsbeslut. Förklaringsfaktorerna partianhängarskap, klassröstning och partiledare – som av valforskarna brukar tolkas i något mindre rationella termer – fick inte på långt när lika många omnämmanden.

Det skulle nu självfallet vara av stort intresse att kunna sätta in denna väljarnas rationella självbild i ett historiskt sammanhang. Intervjufrågorna på temat "Varför röstar Du som Du gör?" var dock en nyhet i 1988 års valundersökning, vilket innebär att vi lider brist på historiska jämförelsepunkter. Efter ett visst mått av "detektivarbete" påträffades emellertid en motsvarande fråga i en tidigare opublicerad eftervalsundersökning från 1952. På uppdrag av socialdemokraterna ställde Svenska Gallupinstitutet bl a följande intervjufråga till ett representativt urval av 1952 års väljare: "Skulle Ni vilja säga ett eller flera skäl till varför Ni röstade på det partiet?". Väljarnas subjektiva förklaringar anno 1952 redovisas i tabell 11.3.

Tiderna har förändrats och så också väljarnas motiveringar till valet av parti. De vanligaste svaren i 1952 års undersökning var de som av den tidens opinionsforskare klassificerades under rubriken *grupp och traditionsbindning* (45 procent). De mer "rationella"

Tabell 11.3 Väljarnas subjektiva förklaringar till partivalet 1952. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive förklaring (procent)

typ av förklaring till partivalet	partival					
	samtliga	k	s	bf	fp	h
grupp och traditionsbindning	45	59	59	81	18	20
idépolitik och allmän ställning	13	10	6	2	27	19
sakfrågor	12	8	10	3	15	18
personliga kvalifikationer	1	0	1	0	2	1
antal intervjuade	1431	39	702	129	386	175

Kommentar: Resultaten är hämtade från en opublicerad eftervalsundersökning som Svenska Gallupinstitutet genomförde för socialdemokraternas räkning i november 1952. Intervjufrågan hade följande formulering: "Skulle Ni vilja säga ett eller flera skäl till varför Ni röstade på det partiet?". Av samtliga tillfrågade kunde 94 procent nämna minst ett skäl för sitt ställningstagande. Resultaten i Gallupinstitutets tabell bygger (sannolikt) på det första svaret från varje intervjuperson, vilket innebär att procentfördelningen summerar till 100 procent. I tabellen ovan har 23 procent ospecificerade svar och 6 procent vet inte-svar utelämnats.

förklaringsfaktorerna *idépolitik* och *sakfrågor* nämndes endast av 13 respektive 12 procent av samtliga väljare. De sakpolitiska förklaringarna var vanligast bland folkpartiets och högerns väljare, medan svar med hänvisning till grupp eller traditionsbindning var den helt dominerande motiveringen bland de väljare som röstade på bondeförbundet, socialdemokraterna eller kommunisterna.²¹

Väljarna och valforskarna tycks vara överens. De vedertagna teserna om sjunkande partiidentifikation, minskande klassröstning och ökande åsiktsröstning håller streck även när vi låter dåtidens och nutidens väljare själva motivera sina röstningsbeslut.

Viktiga sakfrågor för partivalet

Politiska sakfrågor var tillsammans med ideologi den helt dominerande förklaringstypen när 1988 års väljare motiverade sina röstningsbeslut. På den öppna intervjufrågan om skäl för partivalet var

Tabell 11.4 Väljarnas subjektiva sakfrågeförklaringar till partivalet 1988. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive sakfråga (procent)

sakfrågeförklaring till partivalet	partival								kön		ålder		
	samtliga vpk		s	c	fp	m	kds	mp	män	kvinnor	18-30	31-60	61-80
miljöfrågor	17	26	7	46	8	5	21	86	16	19	21	19	11
skattefrågor	13	15	6	9	14	38	12	0	14	11	18	13	7
familjepolitik/barnomsorg	12	9	11	19	11	7	40	3	7	16	18	12	5
välstånd/socialpolitik/sjukvård	12	18	16	6	18	6	10	1	12	12	13	12	11
ekonomi	7	4	8	1	5	14	0	0	10	4	8	8	5
försvar/utrikes/internationellt	6	8	1	0	4	27	2	2	8	4	8	5	6
sysselsättning	5	5	9	1	2	0	0	1	6	4	6	6	3
off sekt/privatisering/statligt inflytande	5	2	1	1	5	19	0	0	5	4	7	5	2
pensioner/åldrevård	3	3	5	3	3	0	0	1	3	4	1	2	7
energi/kärnkraft	3	2	0	8	2	8	0	1	3	2	2	3	3
utbildningsfrågor	2	3	1	2	1	4	6	1	1	3	2	2	1
jordbruk/regionalpolitik	2	0	0	19	0	0	0	1	3	2	2	2	3
religion/moral	2	0	0	0	0	1	58	0	2	2	2	1	2
rättsämnhälet/affärer	2	1	0	0	1	7	2	2	2	1	2	2	1
bostadsfrågor	1	3	1	1	0	1	0	1	1	1	3	0	0
invandrar- och flyktingfrågor	1	3	1	1	0	1	4	1	1	1	2	1	0
löntagarfonder	1	0	1	0	0	5	4	0	2	1	3	0	1
lag och ordning	1	0	0	0	0	5	2	0	2	0	1	1	1
antal intervjuade	1918	96	909	213	216	311	52	117	1016	902	425	1010	483

²¹ Resultaten från 1952 och 1988 är inte helt jämförbara. Intervjufrågorna hade något olika formulering och 1952 års kodningsprinciper finns inte bevarade. Dessutom bygger resultaten från 1952 (sannolikt) på det första svaret från varje intervjuperson, medan 1988 års siffror bygger på upp till fem svar. Ingenting talar emellertid för att den något skiftande hanteringen av intervjuvaren har påverkat slutsatserna. En analys utifrån enbart varje persons först nämnda motivering 1988 leder exempelvis till ett i det närmaste identiskt resultat.

det 53 procent av samtliga tillfrågade som hänvisade till en eller flera sakfrågor. Svaren fördelade sig på ett stort antal frågor och det fanns betydande skillnader mellan de olika partiernas väljare. I tabell 11.4 redovisas de sakfrågeförklaringar som nämndes av minst 1 procent av samtliga väljare. Observera att kolumnen längst till vänster *inte* summerar till 53 procent, eftersom många svarspersoner nämnde två eller flera sakfrågor.²²

Väljarnas vanligaste sakfrågemotiveringar 1988 var miljön (17 procent), skatterna (13 procent), familjepolitiken (12 procent) och den sociala välfärden (12 procent). Därefter följde ekonomin (7 procent), försvars- och utrikespolitiken (6 procent), sysselsättningen (5 procent) samt frågorna om den offentliga sektorns storlek, statligt inflytande över näringslivet och privatiseringar (5 procent).²³ Bland de frågor som nämndes mindre ofta märks – kanske något överraskande – rättssamhället och olika affärer inklusive händelserna kring Ebbe Carlsson (2 procent),²⁴ invandrar- och flyktingfrågor, som alltså inte fick någon extra "skjuts" av den uppmärksamade folkomröstningen i Sjöbo (1 procent), samt lön- tagarfonderna som ju var det tidiga 1980-talets stora politiska fråga (1 procent).²⁵

Vänsterpartiet kommunisternas väljare nämnde i första hand miljön (26 procent), välfärden (18 procent) och skatterna (15 procent) som viktiga partivalsfrågor. Flertalet av de vpk-svar som har klassificerats under rubriken välfärd/socialpolitik/sjukvård handlade om fördelningspolitik, medan de vpk-väljare som motiverade sitt partival med skattefrågan i stor utsträckning hänvisade till partiets krav på slopad matmoms.²⁶

²² De personer som motiverade sitt partival med hänvisning till sakfrågor nämnde i genomsnitt 1.9 frågor.

²³ I anslutning till den öppna intervjufrågan om viktiga skäl för partivalet ställdes också en sluten fråga omfattande åtta olika sakfrågor, där svarspersonerna ombads att för var och en bedöma om det var "en av de absolut viktigaste frågorna för partivalet", "ganska viktig fråga", "inte särskilt viktig fråga" eller "inte alls viktig fråga". Rangordningen av de åtta sakfrågorna efter andelen väljare som svarade "en av de absolut viktigaste frågorna" stärker i allt väsentligt resultaten i tabell 11.4: miljöfrågan (42 procent), sociala trygghetsfrågan (38 procent), frågan om Sveriges ekonomi (33 procent), skattefrågan (32 procent), sysselsättningsfrågan (29 procent), energi- och kärnkraftsfrågan (28 procent), frågan om barnomsorg (27 procent) samt Ebbe Carlsson-affären (4 procent).

²⁴ Av de 29 intervjupersoner vars skäl för partivalet har klassificerats under rubriken rättssamhället/affärer var det endast 2 stycken som nämnde Ebbe Carlssons namn och tre som hänvisade till "affärerna". Resterande 24 personer angav svar av typen rättssäkerhet/rättsväsendet/rättslig ordning och reda. På den slutna intervjufrågan svarade 4 procent av samtliga tillfrågade och 9 procent av folkpartiets och moderaternas väljare att Ebbe Carlsson-affären var en av de absolut viktigaste frågorna för partivalet.

²⁵ I kapitel 2 redovisades resultaten från en öppen intervjufråga om viktiga frågor för partivalet – inte som här viktiga *skäl*. Intervjufrågan om viktiga frågor är

De socialdemokratiska väljarna var de som i minst utsträckning använde sakfrågeförklaringar när de motiverade sina röstningsbeslut. S-väljarnas vanligaste sakfrågemotiveringar var den sociala välfärden (16 procent), familjepolitiken inklusive partiets löfte om förlängd föräldraförsäkring (11 procent) samt sysselsättningsfrågan och frågan om Sveriges ekonomi (9 respektive 8 procent). I jämförelse med genomsnittet för samtliga väljare lade s-väljarna relativt liten tonvikt vid de två mest nämnda frågorna miljön och skatterna.

Centerpartiväljarnas tre klart vanligaste sakfrågemotiveringar var miljön (46 procent), familjepolitiken inklusive förslaget till vårdnadsbidrag (19 procent) samt jordbruks- och regionalpolitik (19 procent).²⁷ Tillsammans med moderata samlingspartiets väljare var c-väljarna de som i störst utsträckning hänvisade till energi- och kärnkraftsfrågor (8 procent). De "tunga" frågorna om ekonomi, sysselsättning och skatter nämndes mindre ofta av centerpartiväljarna än av de andra etablerade partiernas väljare.²⁸ Vårt att nämna är också att ingen enda centerpartiväljare i vårt urval motiverade sitt partival med försvars- eller utrikespolitiska frågor.

Folkpartiets väljare var de som näst s-väljarna uppgav det minsta antalet sakfrågemotiveringar. Dessutom finns det en klart större *inhållslig* överensstämmelse mellan fp- och s-väljarnas motiveringar än mellan fp- och c- eller mellan fp- och m-väljarnas motiveringar. Folkpartiväljarnas vanligaste sakfrågemotiveringar var den sociala välfärden (18 procent), skatterna (14 procent) och familjepolitiken (11 procent).

placerad i början av intervjuformuläret och frågan om viktiga skäl ungefär i mitten i anslutning till frågan om röstning, vilket alltså innebar fler och annorlunda stimuli från formuläret inför den senare frågan. Resultaten från intervjufrågan om viktiga *frågor* bygger dessutom på 381 fler svars personer, eftersom samtliga personer utom icke-röstarna ingår i analysen. Trots skillnaderna mellan de två intervjufrågorna uppgick rangkorrelationen (Spearman's Rho) för de 18 mest nämnda frågorna till hela +0.89. Den enda riktigt stora skillnaden mellan resultaten från de två intervjufrågorna var att 46 procent nämnde miljön som en viktig *fråga* för partivalet medan endast 17 procent nämnde miljön som ett viktigt *skäl*. Skillnaden för miljöfrågan försvagar på intet sätt antagandet att intervjufrågan om viktiga *frågor* är en "agenda-fråga" som mäter saliency (det som befinner sig "längst fram" i medvetandet), medan intervjufrågan om viktiga *skäl* sannolikt är ett bättre mått på motiven bakom valet av parti.

²⁶ Ett inte ointressant men statistiskt osäkert resultat är att vpk-väljarna i högre grad än de andra partiernas väljare nämnde bostadsfrågan som ett viktigt skäl för partivalet.

²⁷ Jordbruksfrågor nämndes av 10 procent av c-väljarna, medan 11 procent hänvisade till bevarandet av landsbygden, regionalpolitik eller decentralisering.

²⁸ Andelen personer som nämde ekonomi, sysselsättning *eller* skatter som viktiga frågor för partivalet var 22 procent bland vpk-väljarna, 20 procent bland s-väljarna, 12 procent bland c-väljarna, 20 procent bland fp-väljarna, 47 procent bland m-väljarna, 12 procent bland kds-väljarna, 1 procent bland mp-väljarna och 22 procent bland samtliga väljare.

Moderata samlingspartiets väljare nämnde påtagligt annorlunda sakfrågor än de andra partiernas väljare. De vanligaste motive-ringarna från m-väljarna var skatterna och ekonomin (38 respektive 14 procent), försvars- och utrikespolitiken (27 procent) samt frågorna om den offentliga sektorns storlek, statens inflytande över näringslivet och privatiseringar (19 procent).²⁹ M-väljarna var de som i störst utsträckning hänvisade till rättssamhället och de politiska affärerna (5 procent), löntagarfonderna (5 procent) samt frågan om lag och ordning (5 procent). Utmärkande för moderaterna var vidare att få eller nästan inga väljare nämnde miljön, sysselsättningen, välfärden eller pensionerna som viktiga partivalsfrågor.

Kds-väljarna nämnde i första hand frågorna om religion och moral (58 procent), familjepolitik (40 procent) och miljö (21 procent) som viktiga för valet av parti, medan miljöpartiväljarna nästan uteslutande hänvisade till miljöfrågorna (86 procent).

Partibytarna förklarar sig

Andelen väljare som byter parti mellan valen är tre gånger fler i dag än på 1950-talet. I valet 1988 slog partibytarna nytt rekord och överskred för första gången 20-procentstrecket. Bland de väljare som gick till valurnorna både 1985 och 1988 förblev 79.8 procent sitt gamla parti troget medan 20.2 procent bytte parti.³⁰

Partibytarna är en intressant och betydelsefull grupp väljare eftersom de kan åstadkomma förändring i styrkeförhållandet mellan partierna, men också för att de fattar sina röstningsbeslut under valrörelsen eller i vart fall under mellanvalsperioden. Samtliga partibytare bestämmer med andra ord sitt partival under potentiell inverkan av den samtida händelseutvecklingen och de politiska partiernas valkampanjer.³¹

Valundersökningen 1988 var tredje gången i rad som vi frågade partibytarna vad det var som fick dem att rösta annorlunda jämfört med närmast föregående val.³² Intervjufrågan ställdes i samtliga

²⁹ Försvarspolitik/försvarsutgifter/säkerhetspolitik nämndes av 22 procent av m-väljarna medan 9 procent hänvisade till utrikespolitiska frågor. EG-frågan – som inte återfinns i motiveringarna från de andra partiernas väljare – nämndes av 5 procent av m-väljarna.

³⁰ Se kapitel 5, figur 5.1.

³¹ Därmed inte sagt att inte också många *stabila* väljare bestämmer sitt partival under valrörelsen eller tidigare under mellanvalsperioden. Vid valet 1988 uppgav 40 procent av väljarna att de hade bestämt sitt partival under valrörelsen (se kapitel 6, figur 6.1). Motsvarande andel var 27 procent bland de stabila väljarna och 82 procent bland partibytarna.

³² Intervjufrågan hade följande formulering: "I årets riksdagsval röstade Du på

besöks- och telefonintervjuer som genomfördes efter valet, vilket innebar att det begränsade antalet svars personer trots allt blev mer än dubbelt så stort som vid valen 1982 och 1985.³³ Svaren har klassificerats med hjälp av samma förklarings typer som vid analysen av samtliga väljares partival – dock med undantag för ”klassröstning” och ”partiidentifikation” som endast nämndes av en respektive tre partitytare. I tabell 11.5 redovisas hur olika grupper av partitytare vid valen 1982, 1985 och 1988 motiverade sina röstningsbeslut. Resultaten bygger i flera fall på få intervju personer och skall därför läsas med försiktighet.

Den vanligaste motiveringen till partityte mellan 1985 och 1988 var, precis som vid de närmast föregående valen, att hänvisa till någon eller några sakfrågor (55 procent). Miljön (26 procent) och skatterna (14 procent) var de i särklass mest nämnda frågorna. Därefter följde Ebbe Carlsson-affären (4 procent) och sociala välfärdsfrågor (4 procent).³⁴

Sakfrågor (55 procent) och taktisk röstning (8 procent) var vanligare partitytarförklaringar 1988 än vid valen 1982 och 1985, medan kompetens/trovärdighet (17 procent) och framför allt ideologi (6 procent) fick färre omnämmanden 1988. Partiledarna nämndes av 12 procent 1988 mot 10 procent 1982 och hela 26 procent vid folkpartiets och Bengt Westerbergs stora framgångsval 1985.³⁵ Förändringarna av partitytarförklaringarna jämfört med tidigare val ger en illustration till några av de karaktäristiska inslagen i 1988 års valrörelse: fokuseringen till miljöfrågan och skatterna, frånavaror av en ideologisk debatt, partiledarnas och i synnerhet Bengt Westerbergs mindre framskjutna position, samt – i viss mån –

(PARTI). För tre år sedan, i riksdagsvalet 1985, röstade Du på (PARTI). Vad var det som fick Dig att rösta annorlunda i år jämfört med 1985?”

³³ Vid valen 1982 och 1985 genomfördes inga telefonintervjuer. Resultaten från 1988 års besöks- och telefonintervjuer har slagits samman eftersom det endast finns marginella skillnader mellan de två svarsfördelningarna. De enda skillnader som översteg 2 procentenheter var för förklarings typen ideologi (9 procent i besök mot 3 procent i telefon) och för sakfrågan skatter (10 procent i besök mot 16 procent i telefon). Skillnaderna kan eventuellt förklaras av de något skiftande fältarbetsperioderna (telefonintervjuerna genomfördes under tre veckor direkt efter valet medan besöksintervjuomgången pågick till slutet av oktober) och/eller av besöksintervjuformulärets större omfattning och därmed fler politiska stimuli.

³⁴ Av de 20 intervju personer vars skäl för partitytet har klassificerats under rubriken rättssamhället/affärer var det 18 som nämnde Ebbe Carlsson, Anna-Greta Leijon eller ”affärerna”.

³⁵ Nedgången i andelen väljare som nämnde ideologiska förklaringar till partitytet (från 17 procent 1985 till 6 procent 1988) kan eventuellt till en mindre del vara förorsakad av att drygt hälften av 1988 års partitytare intervjuades per telefon under en tre-veckorsperiod direkt efter valet. I 1988 års undersökning nämndes ideologiska förklaringar av 9 procent av de partitytare som intervjuades vid hembesök mot endast 3 procent av dem som intervjuades via telefon (jfr not 33).

Tabell 11.5 Subjektiva förklaringar till partibyte vid riksdagsvalen 1982, 1985 och 1988. Andel partibytare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive förklaring (procent)

partibytargrupp	typ av förklaring till partibyte					
	sakfrågor	ideologi	kompetens/ trovärdighet	partiledare	taktisk röstning	antal intervjuade
samtliga partibytare 1982	37	12	25	10	7	208
samtliga partibytare 1985	30	17	24	26	3	213
samtliga partibytare 1988	55	6	17	12	8	449
blockbytare 1982	45	8	34	8	2	53
blockbytare 1985	41	11	9	19	0	54
blockbytare 1988	61	6	29	7	1	103
bytare inom s-blocket 1982	21	18	0	0	32	28
bytare inom s-blocket 1985	26	26	5	5	21	19
bytare inom s-blocket 1988	29	17	8	6	39	66
bytare inom b-blocket 1982	35	9	27	19	2	89
bytare inom b-blocket 1985	23	19	32	36	0	115
bytare inom b-blocket 1988	46	4	11	27	1	131
bytare till miljöpartiet 1988	81	1	17	1	2	106
s 1985 → c 1988	60	7	20	0	0	15
s 1985 → fp 1988	87	13	7	7	0	15
s 1985 → m 1988	73	9	0	0	0	11
fp 1985 → s 1988	62	3	41	3	3	37
m 1985 → s 1988	38	0	54	15	0	13
vpk 1985 → s 1988	22	11	11	11	0	18
s 1985 → vpk 1988	31	19	6	4	54	48
c 1985 → fp 1988	29	0	21	14	0	14
fp 1985 → c 1988	82	0	0	21	0	34
fp 1985 → m 1988	42	5	21	21	0	19
m 1985 → c 1988	41	12	0	18	0	17
m 1985 → fp 1988	22	5	15	44	2	41
vpk 1985 → mp 1988	73	7	20	0	0	15
s 1985 → mp 1988	88	0	20	0	0	40
c 1985 → mp 1988	77	0	23	0	0	22
fp 1985 → mp 1988	75	0	0	0	0	12
m 1985 → mp 1988	93	0	14	7	0	14

Kommentar: Resultaten för 1982 och 1985 bygger enbart på besöksintervjuer medan 59 procent av 1988 års partibytare intervjuades per telefon. De cirka 5 procent av partibytarna som inte visste eller inte ville svara på frågan ingår inte i procentbasen. Sammanlagt avgavs 248 svar 1982, 274 svar 1985 och 606 svar 1988, vilket innebär i genomsnitt 1.19, 1.29 respektive 1.35 svar per intervjuperson. Kds-väljarna ingår inte i det borgerliga blocket. En redogörelse för de olika förklaringsstyperna återfinns i kommentaren under tabellen 11.1.

vänsterpartiet kommunisternas svårigheter att nå över fyra-procentgränsen i opinionsundersökningarna.³⁶

Motiveringarna till de förändrade röstningsbesluten mellan 1985 och 1988 varierade betydligt mellan olika partibytargrupper. I den viktiga men sedan toppnoteringen 1976 allt mindre gruppen väljare som byter parti över blockgränsen dominerade sakfrågeförklaringar (61 procent) och förklaringar i termer av partiernas kompetens och trovärdighet (29 procent). Blockbyttarnas mest nämnda sakfråga var skatterna (17 procent) medan miljön – väl att märka – hamnade först på femte plats (8 procent).

De väljare som bytte från det borgerliga blocket till socialdemokraterna eller vpk hänvisade i stor utsträckning till "den borgerliga splittringen" och socialdemokraternas förmåga att regera landet (27 procent) men också till olika sakfrågor: skatterna (19 procent), ekonomin (10 procent), den sociala välfärden (10 procent) och familjepolitiken (10 procent). Den största bytarströmmen gick från folkpartiet till socialdemokraterna och de två vanligaste motiveringarna var skatterna (30 procent) och den borgerliga oenigheten (27 procent). De väljare som bytte från s-blocket till b-blocket nämnde i första hand "affärerna" (29 procent), skatterna (15 procent), miljön (12 procent) och sociala välfärdsfrågor (12 procent). Bytarna från s till c hänvisade främst till miljön (33 procent), bytarna från s till fp betonade "affärerna" och skatterna (47 respektive 27 procent) medan bytarna från s till m i första hand nämnde "affärerna" (45 procent).

Utmärkande för de väljare som bytte parti mellan socialdemokraterna och vänsterpartiet kommunisterna var – för tredje valet i rad – den utbredda taktikröstningen (39 procent), de *relativt* många ideologiska förklaringarna (17 procent) samt de fåtaliga partiledarförklaringarna (6 procent). De flesta partibytarna inom s-blocket 1988 gick från socialdemokraterna till vpk och motiverades främst med taktiska överväganden (54 procent), socialdemokraternas "högerpolitik" (19 procent) samt skattepolitiken/matmomsen (15 procent).

De vanligaste motiveringarna till partibytarna inom det borgerliga blocket var sakfrågor (46 procent) och partiledare (27 procent). De klart mest nämnda sakfrågorna var skatterna (22 procent) och miljön (17 procent). Centerpartiet – som var den enda vinnaren på den borgerliga sidan – vann partibytare från både folkpartiet och moderaterna. Partibytarna från folkpartiet till centerpartiet hänvisade i stor utsträckning till skatterna/"skattegräset" (59 procent),

³⁶ Jfr kapitel 2.

miljön (38 procent) och partiledarna (21 procent), medan bytarna från moderaterna till centerpartiet i första hand nämnde miljön (29 procent) och partiledarna (18 procent). Bengt Westerbergs stora dragningskraft relativt de andra partiledarna vid valet 1985 upprätthölls bland bytarna från moderaterna till folkpartiet (44 procent 1988 mot 39 procent 1985) men reducerades betydligt bland bytarna från centerpartiet till folkpartiet (14 procent 1988 mot 40 1985). Bland de väljare som bytte mellan folkpartiet och centerpartiet 1988 tycks Olof Johansson ha varit en starkare röstmagnet än Bengt Westerberg.³⁷

I den relativt stora grupp väljare som bytte till miljöpartiet 1988 dominerade två motiveringar: först och främst miljöfrågan (81 procent) men också missnöje med de etablerade partierna och behovet av ett "nytt parti" som motverkar blockpolitiken (17 procent). Bland de väljare som bytte från socialdemokraterna till miljöpartiet nämndes också "affärens" och Anna-Greta Leijons agerande (10 procent).

Därför röstade vi som vi gjorde 1988

Väljarna bestod "provet". Farhågorna för en hög andel vet inte-svar på våra öppna intervjufrågor var obefogade. Mer än nio av tio väljare besvarade frågorna om viktiga skäl för partival och partibytte vid 1988 års val. Hur väl dessa motiveringar speglar de verkliga motiven kan vi dock inte säga med bestämdhet. Det kan exempelvis inte utslutas att valrörelsen och eftervalsdebatten bistod en del väljare med lämpliga motiveringar samtidigt som vissa mindre acceptabla motiv gömdes undan eller förträngdes. Resultaten på de föregående sidorna är emellertid långt ifrån orimliga och under alla förhållanden intressanta som information om väljarnas egna förklaringar till varför de röstade som de gjorde.

Partiernas ideologier och ställningstaganden i politiska sakfrågor var de utan konkurrens vanligaste svaren när 1988 års väljare motiverade sina röstningsbeslut. Förklaringar i termer av partiernas trovärdighet och kompetens, partianhängarskap, klassröstning, partiledare och taktisk röstning fick långt färre omnämnanden. En jämförelse med en liknande undersökning från 1952 visar på stora förändringar. De klart vanligaste motiveringarna till partivalet 1952 var de som av den tidens forskare klassificerades under rubriken *grupp och traditionsbindning*. Förklaringarna idépolitik och sakfrågor nämndes betydligt mer sällan på 1950-talet än i dag.

³⁷ Vi gör här inget försök att upprätthålla distinktionen mellan tilldragande (pull) och fränstötande (push) partiledareffekter.

Väljarnas mest nämnda sakfrågemotiveringar till partivalet 1988 var miljön, skatterna, familjepolitiken och den sociala välfärden. Ebbe Carlsson-affären nämndes spontant av mindre än 1 procent av samtliga väljare men av 13 procent av de väljare som övergav socialdemokraterna för ett annat parti.

Vänsterpartiet kommunisternas väljare 1988 nämnde i första hand partiets ideologiska vänsterposition och politik i olika sakfrågor som viktiga skäl för partivalet. Vpk-väljarnas vanligaste sakfrågemotiveringar var i tur och ordning miljön, fördelningspolitiken och matmomsen. Taktikröstning var en annan faktor som gynnade vänsterpartiet kommunisterna. En knapp femtedel av samtliga vpk-väljare och cirka hälften av partibytarna från socialdemokraterna uppgav att de röstade på partiet av taktiska skäl. Enligt väljarnas egna förklaringar hade vänsterpartiet kommunisterna hamnat betydligt närmare den farliga fyra-procentspärren om samtliga taktikväljare i stället hade röstat på socialdemokraterna.

De socialdemokratiska väljarnas motiveringar till valet av parti fördelade sig mellan flera olika förklaringsfaktorer. Den vanligaste motiveringen var sakfrågor, även om s-väljarna i mindre utsträckning än andra väljare hänvisade till det politiska sakinnehållet (sakfrågor och ideologi). De socialdemokratiska väljarnas mest nämnda sakfrågemotiveringar var den sociala välfärden, familjepolitiken inklusive vallöftet om utbyggd föräldraförsäkring samt frågorna om ekonomi och sysselsättning. Miljön och skatterna – som var de stora frågorna i 1988 års valrörelsedebatt – tycks däremot ha motiverat relativt få s-väljare. Utmärkande för de socialdemokratiska väljarna var också de förhållandevis många hänvisningarna till regeringsduglighet, partianhängarskap, vaneröstning och klasspolitik. Den största partibytarströmmen till socialdemokraterna kom från folkpartiet. De vanligaste motiveringarna till dessa byten var skattepolitiken och den borgerliga oenigheten.

Centerpartiets stora tillgång i 1988 års val var, enligt väljarnas egna förklaringar, miljöfrågan. Nära hälften av samtliga c-väljare och omkring en tredjedel av de väljare som bytte till partiet motiverade sitt röstningsbeslut med hänvisning till miljön. De närmast vanligaste motiveringarna var familjepolitik/vårdnadsbidrag samt jordbruks- och regionalpolitik som nämndes av vardera en femtedel av partiets väljare. De ”tunga” frågorna om ekonomi, sysselsättning och skatter nämndes mindre ofta av centerpartiväljarna än av de andra etablerade partiernas väljare. Invandrarfrågan och uppmärksamheten kring den kommunala folkomröstningen om flyktingmottagning i Sjöbo tycks – enligt väljarnas egna besked – varken ha gynnat eller missgynnat centerpartiet på riksplanet. I likhet med socialdemokraterna var det relativt många c-väljare

som motiverade partivalet med "vaneröstning" och klasspolitik; bland centerpartiets jordbrukarväljare var det drygt hälften som uppgav att de röstade på "böndernas parti". Centerpartiet gjorde sina största partibytarvinster från i tur och ordning folkpartiet, moderaterna och socialdemokraterna. Partibytarna från folkpartiet nämnde i stor utsträckning skatterna/skattegrädet, miljön och partiledarna, bytarna från moderaterna uppgav i första hand miljön och partiledarna och bytarna från socialdemokraterna hänvisade till miljön.

Folkpartiväljarnas vanligaste skäl till varför de röstade som de gjorde 1988 var partiets (liberala) ideologi samt sakfrågorna social välfärd, skatter och familjepolitik. Bengt Westerberg behöll något av sin lyskraft från valet 1985 och nämndes som motivering till partivalet av var tionde folkpartiväljare; så många som två av fem partibytare från moderaterna till folkpartiet hänvisade till att Bengt Westerberg var en bättre partiledare än Carl Bildt, medan däremot Olof Johansson tycks ha dragit det längsta strået i utbytet av väljare mellan folkpartiet och centerpartiet. De väljare som övergav socialdemokraterna och röstade på folkpartiet 1988 nämnde i första hand "affärerna" och skatterna som viktiga skäl för partibytet.

De väljare som röstade på moderata samlingspartiet i 1988 års val motiverade i stor utsträckning sina röstningsbeslut med sakpolitiska överväganden (sakfrågor och ideologi). Men moderatväljarna nämnde påfallande annorlunda sakfrågemotiveringar jämfört med de andra partiernas väljare. De moderata väljarnas mest nämnda sakfrågor var skatter och ekonomi, försvars- och utrikespolitik inklusive EG-frågan samt frågorna om den offentliga sektorns storlek, statens inflytande över näringslivet och privatiseringar. Kännetecknande för moderaterna var dessutom att få eller nästan inga väljare nämnde miljön, sysselsättningen, välfärden eller pensionerna som förklaring till partivalet. En intressant skillnad mellan de tre borgerliga partiernas väljare var att klart fler moderatväljare än mittenpartiväljare motiverade sina röstningsbeslut med hänvisning till att det egna partiet har kompetenta personer som kan sköta landets politik.

Kristdemokratiska samhällspartiets väljare 1988 motiverade i första hand sina röstningsbeslut med partiets politik i frågor om religion och moral, familjepolitik och miljö. Enligt kds-väljarnas egna förklaringar var dessutom Alf Svensson – som var den av partiledarna som fick de mest positiva väljarrecensionerna för sin insats i TV:s utfrågningsprogram under valrörelsen – en viktig tillgång för partiet.

Miljöpartiet, slutligen, lyckades enligt väljarnas egna utsagor ta

sig in i riksdagen 1988 tack vare miljöfrågan: I det närmaste nio av tio miljöpartiväljare förklarade sitt partival genom att hänvisa till miljöproblem och miljöpolitik. En femtedel av samtliga mp-väljare och ungefär lika många bland dem som bytte till partiet uppgav dessutom att de var missnöjda med de etablerade partierna och att det behövdes ett "nytt" parti som stod vid sidan av blockpolitiken. Bland de väljare som lämnade socialdemokraterna och gick över till miljöpartiet var det en av tio som motiverade partibytet med de socialdemokratiska "affärerna".

12 Sex förklaringar till valet av parti

Mikael Gilljam

Väljarna har nu sagt sitt och det är dags att byta förklaringsperspektiv. I det förra kapitlet var det väljarna själva som fick förklara varför de röstade som de gjorde i 1988 års riksdagsval. Att helt och hållet förlita sig på sådana "subjektiva" motiveringar är dock riskabelt. En del väljare kan exempelvis ha ersatt mindre passabla motiv med motiveringar som upplevs som mer salongsmässiga i den politiska debatten.

Det här kapitlet bygger i stället på en serie mer traditionella, "objektiva" analyser där jag som forskare har förbehållit mig rätten att fastställa de kausala kopplingarna mellan olika tänkbara orsaksfaktorer och väljarnas partival. Framställningen är i huvudsak koncentrerad till de olika partiernas väljare – dvs till frågorna varför vpk-väljarna röstade på vpk, s-väljarna på socialdemokraterna, c-väljarna på centerpartiet osv. Men även de större partitytargruppernas förändrade röstningsbeteende kommer att beröras. Tyngdpunkten ligger på valet 1988, men i flera fall görs jämförelser tillbaka till 1950- 1960- och 1970-talen.

Analyserna kommer att omfatta samma sex förklaringstyper som i föregående kapitel, vilket innebär sex huvudfrågeställningar och lika många avsnitt.

Kapitlets första frågeställning gäller kopplingen mellan klasstillhörighet och partival: Hur många väljare inom vart och ett av partierna röstade "med" sin klass i 1988 års riksdagsval och hur har andelen klassröstare förändrats genom åren? Analyserna kommer att genomföras utifrån såväl objektiva som subjektiva klasskriterier (yrkesgrupp respektive klassidentifikation).

Frågeställning nummer två handlar om partiidentifikation som förklaring till väljarnas partival. Det som kommer att redovisas är kort och gott andelen starkt partiidentifierade väljare inom de olika partierna vid valen 1968–1988: Vilka av partierna har mest att vinna på väljarnas känsla av partianhängarskap?

Den tredje frågeställningen gäller sambandet mellan röstningen och väljarnas sakfrågeåsikter, ideologiska ställningstaganden och bedömningar av partiernas politik i olika frågor. Analyserna är i

huvudsak koncentrerade till en jämförelse mellan vänster-högerideologins och miljöåsikternas betydelse för valet mellan olika partier samt till väljarnas och de större partitytargruppernas bedömningar av partiernas politik på olika områden: Vilka sakfrågor var viktigast för de olika partiernas väljare? Vilka väljare påverkades i störst utsträckning av miljöfrågan?

Frågeställning nummer fyra avser att belysa förklaringstypen "kompetens och trovärdighet" men har av praktiska skäl begränsats till en studie av regeringsfrågans betydelse för väljarnas partival. Analyserna bygger på en serie intervjufrågor om hur väljarna värderade socialdemokraternas och de borgerliga partiernas tidigare respektive eventuellt framtida regeringsinsatser: I vilken utsträckning är regeringsfrågan en tillgång för socialdemokraterna? Leder de borgerliga partierna fortfarande av de "misslyckade" regeringsåren 1976-1982? Är det de bakåtblickande eller de framåtblickande regeringsbedömningarna som är viktigast för väljarna?

Den femte frågeställningen gäller partiledarnas betydelse för partival och partityten: Vem av partiledarna var mest framgångsrik när det gällde att vinna röster till det egna partiet 1988? Hade Bengt Westerberg kvar något av sin dragningskraft från 1985 års val? Bidrog Olof Johansson och Alf Svensson till att centerpartiet respektive kds gick framåt i valet?

Kapitlets sjätte och sista frågeställning gäller den mindre grupp väljare som kan förmodas ha haft taktiska motiv för sitt partival: Hur många av vänsterpartiet kommunisternas väljare är "egentligen" socialdemokrater? Vad karaktäriserar dessa socialdemokratiska vpk-väljare? Finns det andra väljargrupper som röstar med avsikten att få in sitt näst bästa parti i riksdagen? Hur många väljare avstår från att rösta på sitt bästa parti av rädsla för att "slänga bort" sin röst? Nivån på de olika typerna av taktisk röstning kommer att redovisas ända tillbaka till valet 1970.

Kapitlet avslutas med en redogörelse för de sex förklaringsfaktorernas betydelse för väljarnas val av parti i 1988 års riksdagsval.

Klassröstning

När väljarna i föregående kapitel själva fick förklara varför de röstade som de gjorde 1988 var det endast 8 procent som spontant hänvisade till klasser eller yrkesgrupper. De "subjektiva" klassröstarna återfanns främst bland socialdemokraternas och centerpartiets väljare.

Det traditionella sättet att studera klassröstning - dvs att analysera sambandet mellan väljarnas yrke och partival - leder till helt andra resultat. Differensen mellan andelen arbetare till andelen

tjänstemän, företagare och bönder (=medelklass) som röstade på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna i 1988 års val var hela 29 procentenheter (66 minus 37 = 29; Alfords välkända klassröstningsindex). "Objektiv" klassröstning är med andra ord ett kännetecknande drag för den svenska väljarkåren – om än inte lika påtagligt som för 25–30 år sedan (Alfords index uppgick till 51 vid valet 1956 och till 53 vid valet 1960).¹

Sambandet mellan väljarnas yrke och partival kan också räknas om och uttryckas som andel väljare som röstar "med" den egna klassen. Detta annorlunda och delvis nya tillvägagångssätt gör det möjligt att även beräkna andelen klassröstare inom de olika partierna. Definitionerna av arbetarklass och medelklass är dock fortfarande de samma, dvs de som traditionen inom väljarforskningen bjuder.² I tabell 12.1 redovisas andelen arbetarklassväljare bland socialdemokraternas och vpk:s väljare och andelen medelklassväljare bland de tre borgerliga partiernas väljare vid samtliga ordinarie riksdagsval sedan 1956. Studerande, kds-väljare, miljöpartiväljare och övriga småpartiväljare ingår i procentbasen för samtliga väljare, trots att de enligt definitionen inte har kunnat klassificeras som klassröstare.

Klassröstningen är på reträtt. Andelen väljare som röstar "med" den egna klassen har sjunkit från 77 procent 1956 till 55 procent 1988. Trenden blir den samma även med något annorlunda definitioner av klassröstning.³

De kanske mest intressanta resultaten i tabell 12.1 är skillnaderna mellan de olika partiernas väljare. Tvärtemot resultaten från väljarnas egna förklaringar till partivalet är det moderata samlings-

¹ Resultaten omfattar samtliga intervjupersoner utom studerande och bygger på samma klassindelning och beräkning som i Holmberg och Gilljam (1987:183–7). Procentbasen är samtliga väljare som röstade på ett parti. Klassröstningen analyseras också i kapitel 10 ovan. Se även Oskarson (1990).

² Det innebär naturligtvis en kraftig förenkling att använda ett dikotomt klassbegrepp där alla typer av arbetaryrken slås samman till arbetarklass medan företagare, bönder och olika tjänstemannagrupper klassificeras som medelklass. Ingen hänsyn tas här heller till huruvida personerna är anställda i offentlig eller privat tjänst eller till övriga familjemedlemmars klasstillhörighet. Det som Alfords klassindelning förlorar i djup återvinns dock förhoppningsvis till en del i enkelhet och möjligheter till komparationer i tid och rum. För intressanta och mer elaborerade framställningar kring klassbegreppet och sambandet mellan klasstillhörighet och partival hänvisas till kapitel 10 ovan och där anförd litteratur samt till tex Goul Andersen (1989) och Petersson, Westholm och Blomberg (1989:164–204).

³ Om även medelklassväljare som röstar på kds definieras som klassröstare blir siffrorna aningen högre (73 procent klassröstare 1964 och 57 procent klassröstare 1988). Om beräkningen genomförs bland enbart de fem etablerade riksdagspartiernas väljare och med de studerande utanför procentbasen blir andelen klassröstare 77 procent 1956, 77 procent 1960, 74 procent 1964, 72 procent 1968, 70 procent 1970, 73 procent 1973, 68 procent 1976, 69 procent 1979, 68 procent 1982, 67 procent 1985 och 64 procent 1988.

Tabell 12.1 Andel klassröstare vid valen 1956–1988. Andel arbetarklass bland socialdemokraternas och vpk:s väljare och andel medelklass bland de tre borgerliga partiernas väljare (procent)

valår	samtliga	partival				
		vpk	s	c	fp	m
1956	77	93	74	86	66	86
1960	77	77	74	80	74	91
1964	72	84	73	69	74	85
1968	69	54	71	66	70	81
1970	67	63	71	60	68	83
1973	69	64	72	64	71	81
1976	65	56	67	56	70	80
1979	65	42	68	60	66	77
1982	62	40	63	62	71	75
1985	61	46	61	63	69	71
1988	55	37	55	62	74	75

Kommentar: Resultaten bygger på valundersökningarnas yrkesindelning. Medelklassen omfattar tjänstemän, företagare och bönder. Arbetare som röstar på s eller vpk och medelklassväljare som röstar på c, fp eller m har definierats som klassröstare. Studerande, kds-väljare, mp-väljare och övriga partiers väljare ingår i procentbasen. Resultaten omfattar även ej förvärsarbetande väljare. Giftna och sammanboende kvinnor utan förvärsarbete har förts till makens yrke. Pensionärer har klassificerats efter tidigare yrke.

partiet och folkpartiet som utifrån de här använda definitionerna framstår som de mest utpräglade klasspartierna (75 respektive 74 procent medelklassväljare 1988). Socialdemokraterna med 55 procent arbetarväljare och vänsterpartiet kommunisterna med endast 37 procent väljare från arbetarklassen 1988 är betydligt mer klassmässigt heterogena. Centerpartiet med 62 procent medelklassväljare intar en mellanposition. Under de senaste 30 åren har andelen klassröstare minskat inom samtliga partier utom folkpartiet. Tillbakagången har varit mest dramatisk för vänsterpartiet kommunisterna som har förvandlats från ett arbetarparti till ett parti bestående av i huvudsak medelklassväljare och studerande.⁴

En annan möjlighet att studera "objektiv" klassröstning är att utgå från väljarnas *klassidentifikation*. I 1988 års väljarundersökning ingick ett frågebatteri om huruvida väljarna själva uppfattar att de tillhör arbetarklassen eller medelklassen. Frågebatteriet fanns även med i 1968, 1973 och 1976 års undersökningar.⁵ Andelen klassröstare enligt samma definitioner som tidigare, men med klassvariabeln byggd på intervjupersonernas egen klassidentifikation, presenteras i tabell 12.2.

⁴ Klassröstarna är äldre än övriga väljare. Sambandet mellan klassröstning (dikotomi) och ålder (födelseår) 1988 var starkast bland m-väljarna (0.48 Pearson's r) och svagast bland s-väljarna (0.04, endast signifikant på 0.20-nivån).

⁵ Resultaten från 1976 analyseras i Petersson (1982).

Tabell 12.2 Andel klassröstare enligt ett subjektivt klasskriterium vid valen 1968, 1973, 1976 och 1988. Andel som säger sig tillhöra arbetarklassen bland socialdemokraternas och vpk:s väljare och andel som säger sig tillhöra medelklassen bland de tre borgerliga partiernas väljare (procent)

valår	samtliga	partival				
		vpk	s	c	fp	m
1968	64	72	77	40	56	62
1973	60	73	76	35	54	62
1976	57	69	74	28	49	59
1988	50	52	57	34	66	59

Kommentar: Klassvariabeln bygger på väljarnas egna uppgifter om huruvida de tillhör arbetarklassen eller medelklassen. Arbetarväljare som röstar på s eller vpk och medelklassväljare som röstar på c, fp eller m har definierats som klassröstare. Kds-väljare, mp-väljare, övriga partiets väljare och väljare som uppger att de inte tillhör någon klass ingår i procentbasen.

Klassröstningen enligt de subjektiva klasskriterierna visar på samma nedåtgående trend för perioden 1968–1988 som vid användandet av de objektiva kriterierna. Andelen klassröstare ligger dock genomgående 5–10 procentenheter lägre.⁶ Med klassidentifikation som utgångspunkt blir också skillnaderna mellan partierna mindre och delvis annorlunda. Flest klassröstare 1988 återfinns nu i folkpartiet (66 procent), medan den lägsta andelen finns i centerpartiet (33 procent). För övriga tre partier ligger andelen klassröstare mellan 52 och 59 procent. Klassröstningen 1968–1988 enligt de subjektiva klasskriterierna visar en klar tillbakagång bland s- och vpk-väljarna, eventuellt en liten tillbakagång bland c- och m-väljarna och en ökning bland fp-väljarna.⁷

* * *

Det finns ingen enkel teoretisk definition av begreppet klassröstning. De statistiska sambanden mellan väljarnas yrkesgruppsstillhörighet och partival är mycket väl kartlagda, men de genomtänkta resonemangen om hur dessa samband skall tolkas lyser i många fall med sin frånvaro.

⁶ Om beräkningen genomförs bland enbart de fem etablerade riksdagspartiernas väljare och med de studerande utanför procentbasen blir andelen klassröstare 67 procent 1968, 61 procent 1973, 58 procent 1976 och 55 procent 1988.

⁷ Andelen väljare utan klassidentifikation vid valet 1988 var 10 procent bland vpk-väljarna, 14 procent bland s-väljarna, 26 procent bland c-väljarna, 19 procent bland fp-väljarna, 26 procent bland m-väljarna, 27 procent bland kds-väljarna och 20 procent bland mp-väljarna. Sambandet mellan klassröstning (dikotomi) och ålder (födelseår) uppvisar här ett annorlunda mönster jämfört med analyserna utifrån de objektiva klasskriterierna. Bland s- och vpk-väljarna var sambandet 1988 positivt (Pearson's r +0.19), medan det bland de borgerliga väljarna var svagt negativt (-0.10).

En öppning mot mer teoretiserande är att utgå från distinktionen mellan vad som kan kallas intresseröstning och gruppöstning.⁸ De väljare som röstar "med" den egna klassen i avsikt att själva (eller tillsammans med övriga individer i samma klass eller grupp) dra nytta av att ett visst parti får så mycket som möjligt att säga till om kan definierades som *klassintresseröstare*. *Klassgrupp*-röstare röstar också "med" den egna klassen, men motiven handlar här om att följa de etablerade politiska normer som finns inom klassen eller gruppen. En tredje möjlighet – som *inte* är att betrakta som klassröstning – är att "råka" rösta med sin klass även om syftet är att främja allmänintresset eller landets bästa.⁹ Att försöka särskilja *klassintresseröstning*, *klassgruppröstning* och vad vi i brist på en bättre term kan kalla allmänintresseröstning är dock självfallet mycket svårt, eftersom det handlar om tankeelement som samtidigt kan rymmas inom en och samma individ.¹⁰

Metoden att fråga väljarna varför de röstar som de gör leder sannolikt till en betydande underskattning av den verkliga klassröstningen (intresseröstning plus gruppöstning), eftersom såväl egenintressen som gruppinfluenser kan vara svåra att tillstå. Att i stället mäta klassröstning som andel väljare som röstar "med" den egna klassen torde å andra sidan innebära en viss överskattning, eftersom allmänintresseröstningen inte kan hållas utanför. Något enkelt filter som enbart behåller den verkliga klassröstningen står emellertid inte till buds. I väntan på vetenskapliga framsteg är sannolikt röstning "med" den egna klassen den bästa approximationen till verklig klassröstning.

Analyserna i det här avsnittet har inte givit några belägg för att klassröstningen skulle vara särskilt utbredd bland socialdemokratiska väljare, vilket ibland impliceras i såväl den politiska som den vetenskapliga diskussionen. I stället är det moderata samlingspartiet och folkpartiet som här framstår som de mest utpräglade klasspartierna. De som till äventyrs tror att det empiriska måttet "att rösta med sin egen klass" i första hand döljer *borgerlig* allmänintresseröstning har en besvärlig men intressant forskningsuppgift framför sig.¹¹

Två ytterligare hypoteser väl värda en framtida prövning är, för det första, att *klassgruppröstning* har störst utbredning bland väljarna, medan *klassintresseröstningen* i så fall skulle vara mer av

⁸ Jfr t ex Butler and Stokes (1974:67–94). Se också ovan, kapitel 11, not 15.

⁹ Jfr Lewin (1988:35).

¹⁰ "... we are using ... ideal types that are not likely to be found in pure form" (Campbell et al., 1960:332).

¹¹ Den som vill försöka rucka på resultaten kan tex pröva sig fram med andra definitioner av begreppet "rösta med den egna klassen". Den första kritiska frågan bör då vara hur olika tjänstemannagrupper skall behandlas.

ett borgerligt fenomen. För det andra är det troligt att det statistiska sambandet mellan väljarnas yrkesgrupp och röstning med åren har kommit att dölja allt mer av allmänintresseröstning, samt att dagens klassröstning innehåller mer av intresseröstning och mindre av gruppöstning än under tidigare decennier.

Partiidentifikation

Partiidentifikation eller partianhängarskap var, i likhet med klassröstning, inte heller det någon viktig faktor när 1988 års väljare själva skulle förklara varför de röstade som de gjorde. Endast 8 procent av samtliga tillfrågade avgav spontant svar av typen "jag har alltid/av gammal vana röstat på partiet" eller "jag är/känner mig som X-partist". De "subjektiva" partiidentifikationsröstarna återfanns främst bland socialdemokraternas och centerpartiets väljare.

En "objektiv" analys av partiidentifikation som förklaring till väljarnas partival ger betydligt högre siffror. I samtliga väljarundersökningar sedan 1968 har intervjupersonerna tillfrågats om de betraktar sig som anhängare av något bestämt parti och – om så är fallet – huruvida de är starkt övertygade anhängare. I tabell 12.3 redovisas andelen starkt övertygade anhängare bland samtliga väljare och inom vart och ett av partierna vid valen 1968–1988.

Tabell 12.3 Andel starkt partiidentifierade väljare vid valen 1968–1988 (procent)

valår	partival							
	samtliga	vpk	s	c	fp	m	kds	mp
1968	40	23	51	29	19	37	36	–
1970	36	28	44	30	25	33	38	–
1973	33	25	44	21	27	27	33	–
1976	36	24	50	24	18	28	46	–
1979	37	30	49	31	17	30	21	–
1982	35	14	46	27	10	33	26	13
1985	31	14	43	26	11	31	31	14
1988	30	18	41	24	9	26	28	14

Kommentar: Resultaten visar andel väljare som uppgett att de är starka anhängare av det parti de röstat på. I kapitel 5 redovisas andelen starkt och svagt övertygade partianhängare sammanslagna och med partisympatisörer och inte partiväljare som procentbas.

Partiidentifikation som förklaring till väljarnas partival är, precis som klassröstningen, på tillbakagång. Andelen väljare som säger sig vara starkt övertygade anhängare av det parti de röstar på har minskat från 40 procent 1968 till 30 procent 1988. Partiidentifika-

tionens successivt minskande betydelse för väljarnas partival har drabbat samtliga partier i ungefär samma utsträckning.

Socialdemokraterna är det parti som har mest att vinna på väljarnas känsla av anhängarskap till partierna. Drygt 40 procent av 1988 års socialdemokratiska väljare uppgav att de var starka anhängare av partiet, medan motsvarande andel för de andra partierna låg kring 25 procent eller därunder. Folkpartiet med endast 9 procent och miljöpartiet med 14 procent starka anhängare är de partier som lider störst brist på "trogn" väljare.¹²

* * *

Med partiidentifikation avses enligt begreppets upphovsmän "the individual's affective orientation" till ett parti. Identifikationen består av komponenterna riktning (vilket parti) och styrka (grad av intensitet).¹³ Två för begreppet centrala element är "an extended time horizon and some engagement of partisan feeling with self-identity", dvs att känslan har lång varaktighet och är en del av självbilden.¹⁴

I ett tvåpartisystem som det amerikanska kan partiidentifikationens två komponenter riktning och styrka kombineras till en – som det har visat sig – mycket användbar endimensionell skala med starkt övertygade demokrater vid ena ändpunkten och starkt övertygade republikaner vid den andra. I ett flerpartisystem som det svenska måste däremot de två komponenterna behandlas som separata dimensioner, vilket naturligtvis gör analysen mer svårhanterlig.¹⁵ Därtill kommer att det i USA men inte i Västeuropa har

¹² Bland 1988 års vpk-väljare, s-väljare, c-väljare och fp-väljare är de starka partianhängarna äldre än de svaga anhängarna, vilka i sin tur är äldre än de väljare som enbart röstar på partiet. Sambandet (Pearson's r) mellan ålder (födelseår) och anhängarskap ligger i intervallet 0.21 (fp-väljare) och 0.29 (s-väljare). Bland m-väljarna, kds-väljarna och mp-väljarna finns inget motsvarande samband. Bland s-väljarna och c-väljarna finns ett negativt samband mellan utbildning och anhängarskap (i båda fallen -0.21 ; ju högre utbildning desto färre starka anhängare). Bland s-väljarna är de starka anhängarna överrepresenterade bland arbetare och underrepresenterade bland tjänstemän. Bland borgerliga väljare är de starka anhängarna överrepresenterade bland företagare och bönder och underrepresenterade bland arbetare och tjänstemän.

¹³ Campbell et al. (1960:121–2, citat s.121).

¹⁴ Converse and Pierce (1985:144).

¹⁵ Någon enkel teoretisk rangordning av partiernas väljare uppdelade i starkt identifierade, svagt identifierade och övriga väljare, från exempelvis vänster till höger, är svår att tänka sig. Däremot går det naturligtvis att få fram en empirisk rangordning. Vid valet 1988 hade denna rangordning för de fem etablerade riksdagspartierna följande utseende (resultaten är medeltal och bygger på hur väljarna placerade sig själva på en skala från 0=långt till vänster till 10=långt till höger; st=stark identifikation, sv=svag identifikation, övr=övriga väljare som röstade på partiet): vpk st 1.14, vpk sv 2.16, s st 2.89, vpk övr 2.97, s sv 4.08, s övr 4.52, c övr 5.79, c st 6.00, c sv 6.24, fp övr 6.29, fp sv 6.42, fp st 6.83, m övr 6.99, m sv 7.76, m st 8.80.

visat sig empiriskt fruktbart att skilja mellan röstning och partiidentifikationens *riktning*. Västeuropeiska väljare röstar i huvudsak på partier och inte på personer, och det stora flertalet västeuropeiska väljare som byter parti byter också partiidentifikation.¹⁶ Partiidentifikationens *styrka* är däremot ett användbart begrepp även för västeuropeiska och svenska förhållanden.

Väljarnas partiidentifikation brukar betraktas som en långsiktig verkande faktor som bidrar till stabiliteten i partisystemet.¹⁷ Partiidentifierade väljare tenderar att bestämma sitt röstningsbeslut långt innan valrörelsen tar sin början – i många fall antagligen mycket långt tillbaka i tiden – och partiernas påkostade valkampanjer blir därmed utan effekt. En successivt sjunkande andel partiidentifierade väljare innebär med andra ord att valrörelserna ökar i betydelse. Andelen partibytare är däremot en sämre indikator på samma fenomen, eftersom även väljare som röstar på samma parti som vid föregående val mycket väl kan påverkas av vad som händer under valrörelsen.

Det faktum, slutligen, att socialdemokraterna har fler partiidentifierade väljare än andra partier tas inte sällan till intäkt för att s-väljarna har ett mer osjälvständigt förhållande till sitt parti. Uttryckt på vanlig svenska hävdas det ibland att många socialdemokratiska väljare röstar på partiet ”i alla väder”. Borgerliga väljare anses däremot ha en friare ställning gentemot sina respektive partier. Vid ett yligt betraktande har naturligtvis en sådan bild fog för sig. Men om socialdemokratisk identifikation i stället jämfördes med *allmänborgerlig* identifikation skulle resultatet sannolikt bli något annorlunda. En hypotes för framtida forskning är att det även finns en betydande andel väljare som röstar *borgerligt* ”i alla väder”.

Åsiktsröstning

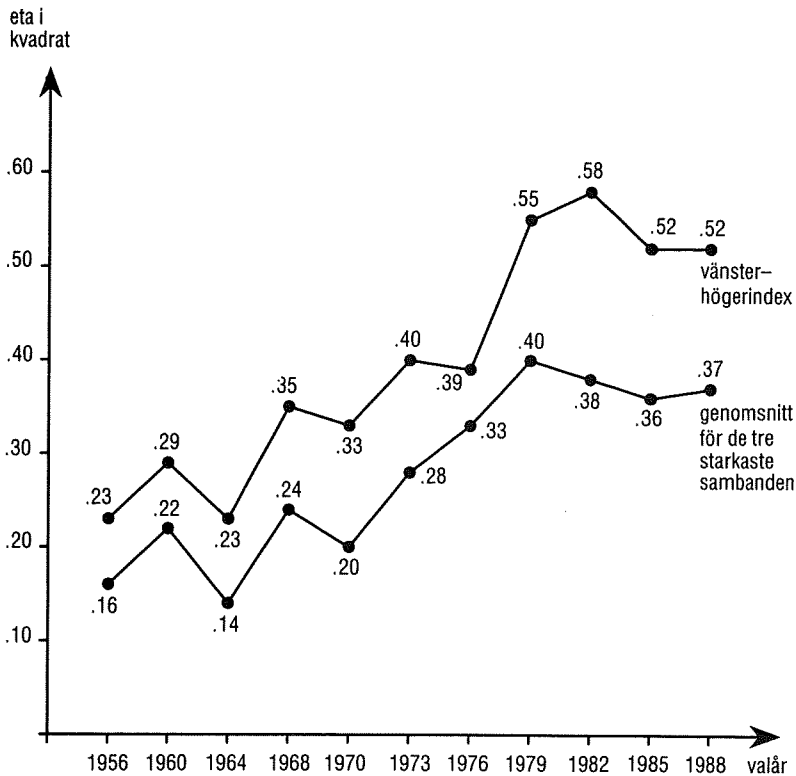
Ideologiska ställningstaganden och åsikter i politiska sakfrågor var de klart vanligaste svaren när 1988 års väljare motiverade sina röstningsbeslut. Sex av tio väljare som besvarade den öppna intervjufrågan om viktiga skäl för partivalet hänvisade till det politiska sakinnehållet.

En ”objektiv” analys av de statistiska sambanden mellan väljar-

¹⁶ Se tex Budge, Crewe and Farlie (eds.) (1976) och Holmberg (1981:176–7).

¹⁷ Bland de starkt partiidentifierade väljarna 1988 som också röstade 1985 var det en mycket stor andel som röstade på samma parti vid båda tillfällena (vpk-väljarna 100 procent, s-väljarna 99 procent, m-väljarna 98 procent, c-väljarna 95 procent, kds-väljarna 89 procent, fp-väljarna 88 procent och mp-väljarna 68 procent).

Figur 12.1 Åsiktsröstning i Sverige 1956–1988 (eta i kvadrat)

Kommentar: Vänster-högerindexen är additiva och bygger på de tre intervjufrågor vid respektive valtillfälle som i en faktoranalys visade sig vara starkast kopplade till vänster-högerdimensionen. Svaren på de olika frågorna har kodats från 1–5 och personer utan åsikt har givits koden 3. Analysen omfattar endast personer som har röstat på något av de fem etablerade riksdagspartierna. Intervjufrågornas formuleringar för perioden 1956–1973 återfinns i kodböcker som har utarbetats av Svensk samhällsvetenskaplig datatjänst (SSD). Från och med 1976 finns frågeformuleringarna också i valundersökningarnas tekniska rapporter. Följande intervjufrågor har uppvisat de starkaste sambanden med partival: 1956: I 37A, II 22A, I 36; 1960: 31, 13, 29; 1964: 29A–B, 13F, 27A–B; 1968: 19G, 19B, 19D; 1970: 16A, 9B, 9D; 1973: 28A, 28B, 28C; 1976: 16J, 16P, 25A; 1979: 20A–B, 14F, 23AA; 1982: 15A–B, 13D, 13G; 1985: 16A–B, 14H, 14C; 1988: 14B, 14I, 14L. Vänster-högerindexen har tagits fram med hjälp av varimaxroterad faktoranalys. 1956 användes en trefaktorlösning och vid övriga tillfällen en fyrfaktorlösning. Variablerna har kodats från 1–5. Indexen som är additiva har värden från 3–15. Följande intervjufrågor kom till användning 1956: I 37, II 22A, I 36; 1960: 16, 17, 12; 1964: 13E, 13C, 13F; 1968: 19D, 19B, B:25A; 1970: 9D, 9B, 16A; 1973: 28A, 28B, 28C; 1976: 25B, 25A, 16Q; 1979: 20A–B, 14F, 23AA; 1982: 13C, 13D, 13G; 1985: 14B, 14H, 14A, 1988: 14A, 14B, 14I. Totalt 20 av 33 intervjufrågor är desamma i båda tidsserierna.

nas åsikter och partival leder till samma resultat. Det finns mycket starka kopplingar mellan vad väljarna tycker i de centrala vänster-högerfrågorna om statens och samhällets förhållande till det privata näringslivet och vilket parti de röstar på. Sambandens styrka har dessutom ökat kraftigt genom åren (se figur 12.1).

För 25–30 år sedan låg de starkaste sambanden mellan väljarnas åsikter och partival kring 0.20 (η^2). Tre decennier senare är sambanden mer än dubbelt så starka. Inom väljarforskningen går denna utveckling under benämningen ökad åsiktsröstning.¹⁸

Svensk politik domineras av motsättningen mellan vänster och höger och det är därför ingalunda förvånande att det är väljarnas åsikter i frågor av vänster-högerkaraktär som uppvisar de starkaste sambanden med valet av parti. Vid valet 1988 tycks det emellertid som om vänster-högerfrågorna fick allvarlig konkurrens av *miljöfrågorna*. Miljön var den enskilda sakfråga som av flest väljare nämndes som ett viktigt skäl för partivalet (17 procent). Det bör dock poängteras att andelen väljare som nämnde *någon* sakfråga som med en vid definition är att betrakta som en vänster-högerfråga var betydligt högre.¹⁹

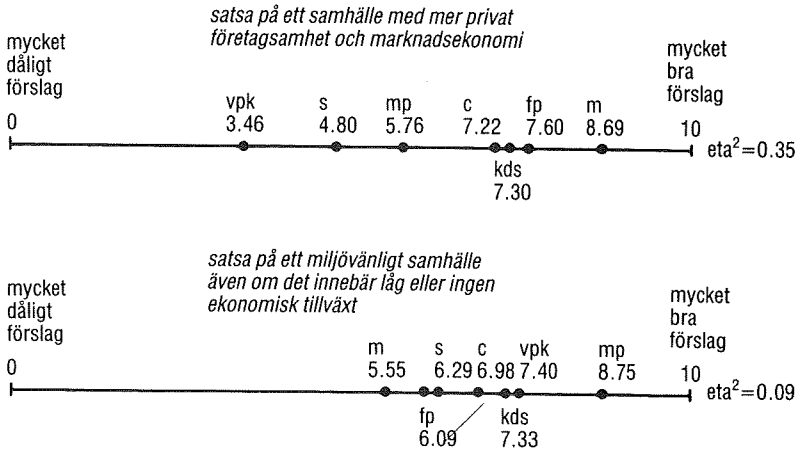
En möjlighet att jämföra vänster-högerfrågornas och miljöfrågornas betydelse för partivalet 1988 är att utgå från åsiktsavståndet mellan de olika partiernas väljare. I väljarundersökningen ingick en serie intervjufrågor om inställningen till att i framtiden satsa på olika typer av samhällen. En av frågorna gällde inställningen till att "satsa på ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi" och en fråga gällde inställningen till att "satsa på ett miljövänligt samhälle även om det innebär låg eller ingen ekonomisk tillväxt". Svarspersonerna ombads att placera ut de olika samhällstyperna på en skala från 0 (mycket dåligt) till 10 (mycket bra). Väljarnas inställning till att satsa på ett marknads-ekonomiskt respektive ett miljövänligt samhälle redovisas i figur 12.2.

Rangordningen mellan partiernas väljare när det gäller inställningen till marknadsekonomi följer det traditionella vänster-högermönstret med vpk-väljarna som de mest negativa (medeltal 3.46) och moderata samlingspartiets väljare som de mest positiva (8.69). Inställningen till ett miljövänligt samhälle uppvisar en helt

¹⁸ Resultaten i figur 12.1 bygger på de personer som har röstat på något av de fem etablerade riksdagspartierna. De tre intervjufrågor som uppvisade de starkaste sambanden med valet av parti 1988 gällde förslagen att "avskaffa löntagarfonderna" (η^2 0.47), "sälja statliga företag och affärsverk till privata köpare" (0.34) och "bedriva mer av sjukvården i privat regi" (0.29). Vänster-högerindexet byggs på de två förstnämnda frågorna samt på frågan om att "minska den offentliga sektorn".

¹⁹ Se kapitel 11, tabell 11.4.

Figur 12.2 Väljarnas inställning till att satsa på ett marknadsekonomiskt respektive ett miljövänligt samhälle vid valet 1988 (medeltal från 0–10)

Kommentar: Personer som har förts till kategorin "vet inte/vill ej svara" (3 procent av de tillfrågade) ingår inte i analysen.

annan rangordning med miljöpartiväljarna som de mest positiva (8.75) och m-väljarna som de minst positiva (5.55).

De mest intressanta resultaten i det här sammanhanget är emellertid att *åsiktsavstånd* mellan partiernas väljare är betydligt större för det marknadsekonomiska än för det miljövänliga samhället; dessutom är åsiktshomogeniteten *inom* de olika väljargrupperna något större när det gäller synen på marknadsekonomi.²⁰ Dessa resultat sammantagna innebär att det statistiska sambandet mellan väljarnas partival och inställningen till ett marknadsekonomiskt samhälle är betydligt starkare än sambandet mellan partival och inställningen till ett miljövänligt samhälle (η^2 0.35 respektive 0.09). Resultaten i figur 12.2 ger med andra ord klart belägg för att vänster-högerfrågorna var betydligt viktigare än miljöfrågorna när 1988 års väljare fattade sina röstningsbeslut.

Men det faktum att kopplingen mellan miljöåsikter och partival var svagare än kopplingen mellan vänster-högeråsikter och partival innebär inte att miljöfrågorna *saknade* betydelse för väljarnas röstningsbeslut 1988. Vänster-högeråsikterna var viktigast för väljarkåren som helhet. Men för *vissa* grupper av väljare var det sannolikt miljön som fällde avgörandet.

²⁰ Den genomsnittliga standardavvikelsen för de sju partiernas väljare var 2.16 för det marknadsekonomiska samhället och 2.27 för det miljövänliga samhället.

En analys som bygger på jämförelser mellan åsiktsavståndet i vänster-högerfrågor (marknadsekonomiskt samhälle) och i miljöfrågor (miljövänligt samhälle) för samtliga *par av partier* gör det möjligt att studera miljöfrågans betydelse för väljarnas partival mer ingående. Tillvägagångssättet bygger på antagandet att en väljares partival föregås av en beslutsprocess med ett flertal delbeslut där i vart fall det parti som till slut får väljarens förtroende har jämförts med ett eller flera andra partier. De följande parvisa jämförelserna avser med andra ord inte enskilda väljargrupper utan i stället enskilda delbeslut (bland sannolikt flera hos varje individ). Om åsiktsavståndet mellan två partiets väljare är större i vänster-högerdimensionen än i miljödimensionen antar vi att vänster-högerfrågorna var viktigare än miljöfrågorna *i valet mellan just dessa två partier*. Om åsiktsavståndet i stället är större i miljödimensionen antar vi på motsvarande sätt att miljöfrågorna var relativt sett viktigare. Resultaten från 15 sådana parvisa jämförelser redovisas i tabell 12.4. Kds-väljarna ingår inte i analysen, eftersom vi saknar ett motsvarande empiriskt mått på den religiösa/moraliska dimensionen. Paren av partier har rangordnats från par

Tabell 12.4 Vänster-högeråsikternas och miljöåsikternas betydelse för valet av parti 1988. Par av partier där vänster-högerfrågorna respektive miljöfrågorna var viktigast för beslutet (relativ jämförelse av åsiktsavstånd)

<i>par av partier</i>	<i>åsiktsavstånd vänster-höger</i>	<i>åsiktsavstånd miljö</i>	<i>differens</i>
<i>vänster-högerfrågorna viktigast</i>			
vpk - m	5.23	1.85	+3.38
vpk - c	3.76	0.42	+3.34
s - m	3.89	0.74	+3.15
vpk - fp	4.14	1.31	+2.83
s - fp	2.80	0.20	+2.60
s - c	2.42	0.69	+1.73
vpk - mp	2.30	1.35	+0.95
fp - m	1.09	0.54	+0.55
vpk - s	1.34	1.11	+0.23
c - m	1.47	1.43	+0.04
m - mp	2.93	3.20	-0.27
c - mp	1.46	1.77	-0.31
c - fp	0.38	0.89	-0.51
fp - mp	1.84	2.66	-0.82
s - mp	0.96	2.46	-1.50
<i>miljöfrågorna viktigast</i>			

Kommentar: Åsiktsavstånden mellan de olika partiernas väljare är hämtade från figur 12.2.

där vänster-högerfrågorna tycks ha haft den relativt sett största betydelsen till par där miljöfrågorna verkar ha varit relativt sett viktigast.

Vänster-högerfrågornas stora betydelse för väljarnas partival hänger i första hand samman med valet av politiskt block. Samtliga par av partier med antingen s eller vpk som den ena parten och antingen c, fp eller m som den andra uppvisar ett betydligt större åsiktsavstånd i vänster-högerfrågor än i miljöfrågor. Vänster-högerfrågorna har sin, relativt miljöfrågorna, största betydelse när det gäller valet mellan vpk och moderaterna (+3.38) och minst betydelse – vid jämförelser över blockgränsen – när det gäller valet mellan socialdemokraterna och centerpartiet (+1.73).

Miljöfrågornas betydelse för partivalet är mest påtaglig för de par av partier där miljöpartiet ingår men också för valet mellan de tre borgerliga partierna. Den beslutssituation där miljöfrågorna tycks ha haft sin allra största betydelse var i valet mellan miljöpartiet och socialdemokraterna (-1.50). Intressant är också att ”i valet och kvalet” mellan centerpartiet och folkpartiet verkar det ha varit miljön och inte vänster-högerfrågorna som i stor utsträckning fällde utslaget.

Analysen av de statistiska sambanden mellan väljarnas sakfrågeåsikter och partival är den mest använda tekniken för att belysa fenomenet åsiktsröstning. En annan möjlighet – där avståndet mellan orsak och verkan kan antas vara ännu kortare – är att studera kopplingen mellan röstning och bedömningar av partiernas politik inom olika områden. I väljarundersökningen 1988 ingick nio sådana bedömningsfrågor där svarspersonerna uppmanades att nämna det eller de partier ” . . . som enligt Din mening har en bra/dålig politik . . . ” inom området. Andelen väljare som uppgav att det parti de röstade på men inget annat parti hade en bra politik används här som indikator på frågornas betydelse för partivalet. Resultaten redovisas i tabell 12.5.²¹

Bedömningarna av partiernas politik på olika områden stämmer på det hela taget väl överens med väljarnas egna förklaringar till partivalet.²² Enligt resultaten i tabell 12.5 tycks vpk i första hand ha vunnit röster på skattefrågan (matmomsen), socialdemokraterna på den sociala tryggheten och på frågorna om ekonomi och

²¹ Slutsatserna blir i allt väsentligt de samma om vi i stället utgår från *samtliga* väljare som nämnde att det egna partiet hade en bra politik inom respektive sakområde; procentsiffrorna blir dock givetvis högre. Den enda riktigt stora skillnaden mellan de två tillvägagångssätten gäller vpk-väljarna och miljön. Hela 59 procent av vpk-väljarna tyckte att vpk hade en bra politik i miljöfrågor, men endast 8 procent av samma väljare nämnde att vpk var det *enda* partiet med en bra miljöpolitik.

²² Jfr kapitel 11, tabell 11.4.

Tabell 12.5 Nio sakfrågors betydelse för väljarnas partival 1988. Andel väljare som enbart nämnde att det egna partiet har en bra politik inom respektive område (procent)

sakfråga	partival						
	vpk	s	c	fp	m	kds	mp
sysselsättning	10	60	10	7	13	3	2
miljö	8	10	36	9	9	10	50
skatter	27	41	20	34	54	15	3
ekonomi	6	60	6	16	35	5	2
energi och kärnkraft	7	24	45	14	48	2	16
utrikes/säkerhetspolitik	3	33	1	7	44	3	2
social trygghet	11	67	13	25	14	18	2
barnomsorg	10	40	26	24	21	37	3
rättssäkerhet	3	16	3	6	46	2	2

sysselsättning, centerpartiet på frågorna om energi, kärnkraft och miljö, folkpartiet på frågorna om skatter, social trygghet och barnomsorg, moderaterna på skattefrågan men också på frågorna om energi och kärnkraft, rättssäkerhet och utrikespolitik, kds på barnomsorgsfrågan och miljöpartiet på miljöfrågan och i viss mån även på energi- och kärnkraftsfrågan.²³

Svaren på partibedömningsfrågorna kan också användas för att ge en bild av vilka sakområden som bidrog till att *partibytarna* ändrade sitt röstningsbeteende mellan 1985 och 1988. I tabell 12.6 redovisas den sakfråga som flest partibytare inom respektive grupp nämnde som positiv för det parti de bytte till men inte för det parti de bytte från *och/eller* som negativ för det parti de lämnade men inte för det parti de gick till. Resultaten omfattar enbart de större partibytargrupperna.²⁴

Miljöpartiet, centerpartiet och vpk vann partibytare på miljöfrågan från respektive samtliga partier, de två andra borgerliga partierna och socialdemokraterna. Folkpartiet vann partibytare från moderaterna på den sociala tryggheten men förlorade bytare till socialdemokraterna på samma fråga. Partibytarna från folkpartiet till moderaterna tycks främst ha påverkats av skattefrågan.

Åsiktsröstning kan definieras som att rösta på ett parti som företräder ens åsikter för att därigenom söka åstadkomma politiska resultat. Att åsiktsröstningen – i betydelsen de statistiska samban-

²³ De största skillnaderna mellan tabell 11.4 och tabell 12.5 är att energi- och kärnkraftsfrågan förekommer oftare i den senare, medan frågan om religion och moral (kds-väljarnas vanligaste svar) av frågetekniska skäl endast förekommer i den förra.

²⁴ Resultaten bygger på få intervjupersoner och skall därför läsas med försiktighet.

Tabell 12.6 Partibytare 1985–1988 bedömer partiernas politik inom olika områden (procent)

partibytagrupp	sakområde som nämndes av flest partibytare som positivt för det nya men inte för det gamla partiet och/eller negativt för det gamla men inte för det nya partiet	antal intervjuade
s → vpk	miljön nämnd av 44 procent	34
fp → s	social trygghet nämnd av 69 procent	32
fp → c	miljön nämnd av 70 procent	27
fp → m	skatterna nämnda av 56 procent	25
m → c	miljön nämnd av 81 procent	21
m → fp	social trygghet nämnd av 45 procent	38
samtliga partier → mp	miljön nämnd av 68 procent	79

den mellan väljarnas åsikter och partival – har ökat under de senaste 25–30 åren innebär självfallet inte att exempelvis 1950-talets svenska väljare i stor utsträckning och medvetet röstade *emot* sina åsikter i viktiga politiska frågor. Då som nu hade sannolikt det alldeles övervägande flertalet väljare ett antal mer eller mindre elaborerade åsikter gemensamma med sitt parti. De med åren allt starkare statistiska sambanden mellan åsikter och partival bör i stället tolkas som en indikator på en kvantitativ snarare än en kvalitativ förändring – förorsakad av att väljarkåren har blivit allt kunnigare om politik och allt mer välartikulerad samt att allt fler väljare har åsikter i allt fler frågor.

Åsiktsröstning och *klassröstning* framställs ibland som om de definitionsmässigt är varandras motsatser. Så är naturligtvis inte fallet.²⁵ Andelen väljare som röstar ”med” den egna klassen för att söka förverkliga sina grupp- eller egenintressen (*klassintresseröstning*) och andelen väljare som röstar ”med” sina åsikter i syfte att åstadkomma politiska resultat kan naturligtvis öka (eller minska) på en och samma gång. I själva verket är det ju ofta frågan om samma väljare. All *klassintresseröstning* kan betraktas som en form av *åsiktsröstning* – om än inte i sin mest tydliga form – men all *åsiktsröstning* behöver naturligtvis inte vara *klassröstning*.²⁶

I den amerikanska debatten om *åsiktsröstning* är det en vanlig uppfattning att en åsikt kan betraktas som orsak till partivalet först när väljarens *partiidentifikation* kan uteslutas som förklaringsfaktor: ”Without controls for party ID, therefore, the close relation-

²⁵ Se tex Holmberg och Gilljam (1987:293) och Lewin (1988:35).

²⁶ ”The criterion for ‘rational’ voting within Downs’s model is that the voting decision should be aimed at modifying (or preventing change in) government policies. Voting on a basis of group interest surely falls under this, though at one remove” (Barry, 1970:143).

ship of issues and votes proves nothing".²⁷ Uppfattningen innebär ett accepterande av opinionsbildning via tex massmedier, vänner och familj, men konstigt nog inte via de politiska partierna.²⁸ En mindre sträng och, som det förefaller, mer rättvisande ståndpunkt är att det är "the parallelism of vote and policy that is significant, not its origin".²⁹

Regeringsfrågan

Partiernas kompetens och trovärdighet nämndes som förklaring till partivalet av 10 procent av 1988 års väljare. Bland de socialdemokratiska väljarna var andelen 13 procent och bland de andra etablerade riksdagspartiernas väljare endast 2–6 procent. S-väljarnas trovärdighetsförklaringar handlade nästan uteslutande om att socialdemokraterna är bra på att regera landet och om borgerlig splittring som omöjliggör bildandet av en fungerande regering.³⁰

Att regeringsfrågan är en tillgång för socialdemokraterna och en belastning för de tre borgerliga partierna torde stå utom allt tvivel. Den intressanta frågan är i stället *hur mycket* väljarnas bedömningar av partiernas regeringsduglighet betyder för röstningen. I väljarundersökningens förvalsformulär ingick en serie intervjufrågor där väljarna på en skala från -5 (dåligt) till +5 (bra) fick värdera först de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982 och sedan den socialdemokratiska regeringen efter 1982, samt därefter hur dessa två regeringsalternativ skulle komma att sköta sig i händelse av valseger 1988. Samma intervjufrågor ställdes också vid valet 1985 (se figur 12.3).

De socialdemokratiska regeringsinsatserna under mandatperioden 1982–1988 fick betydligt bättre vitsord än de borgerliga insatserna under de sex åren 1976–1982 (medeltal +1.45 mot -0.77). Också väljarnas bedömningarna av hur partierna förväntades sköta sig i regeringsställning vid en eventuell valseger var till socialdemokraternas fördel, om än inte lika påtagligt (+1.46 mot +0.25). Förändringarna jämfört med valet 1985 var små men gick även de i för socialdemokraterna positiv riktning – främst vad gäller de bakåtblickande bedömningarna. Avståndet på betygsskalan mellan de

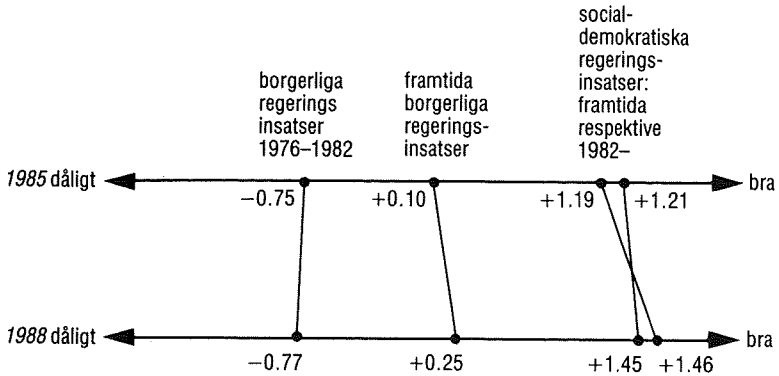
²⁷ Achen (1979:24).

²⁸ "We reject that distinction, stemming as it does from a negative view of political parties" (Granberg and Holmberg, 1988:11 och 218, citat s.11).

²⁹ Key (1966:xiv).

³⁰ Bland miljöpartiväljarna var det hela 22 procent som förklarade sitt röstmotstånd med hänvisning till kompetens och trovärdighet. Dessa förklaringar handlade dock om missnöje med blockpolitiken och de etablerade partierna samt om att mp-företrädarna hade gräsrotsanknytning och inte var "proffspolitiker".

Figur 12.3 Väljarnas bedömningar av borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser på en skala från -5 (dåligt) till +5 (bra) – medeltal för samtliga intervjuade i förvalsstudierna 1985 och 1988

borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatserna under de senaste 10–15 åren var 1.96 enheter 1985 och 2.22 enheter 1988. Vid valet 1985 var 57 procent av de tillfrågade mer positiva till socialdemokraternas än till de borgerliga partiernas senaste regeringsinsatser medan endast 27 intog motsatt ståndpunkt. Vid valet 1988 var skillnaden hela 63 procent mot 22 i socialdemokratisk fövör.³¹

Bedömningarna av de olika regeringarna är starkt kopplade till valet av parti: Väljarna tenderar att "hålla på de sina". Men det finns ett viktigt undantag från det allmänna mönstret. Många borgerliga väljare är fortfarande missnöjda med de borgerliga partiernas regeringsinsatser under åren 1976–1982 (se tabellerna 12.7 och 12.8).

De borgerliga väljarnas relativt kritiska inställning till de egna regeringarna 1976–1982 innebär att det främst är de framåtblickande (prospektiva) bedömningarna och inte de bakåtblickande (retrospektiva) bedömningarna som är starkast kopplade till valet av politiskt block. Men – väl att märka – i en multivariat analysmodell med blockval som beroende variabel och relativa bakåtblickande och relativa framåtblickande bedömningar som oberoende variabler framstår de *retrospektiva* bedömningarna som den viktigaste förklaringsfaktorn. Slutsatsen förutsätter dock att modellen är specificerad med de retrospektiva bedömningarna som en orsaksfaktor bakom de prospektiva bedömningarna (se figur 12.4).

³¹ Motsvarande siffror för de framåtblickande regeringsbedömningarna var 47 procent för socialdemokraterna och 39 procent för de borgerliga 1985 och 48 procent mot 32 1988.

Tabell 12.7 Väljarnas bedömningar av de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982 och socialdemokraternas regeringsinsatser 1982–1988. Andel väljare 1988 som ger högre poäng till s-reg., andel som ger samma poäng till s-reg. och b-reg. och andel som ger högst poäng till b-reg. (procent och balansmått)

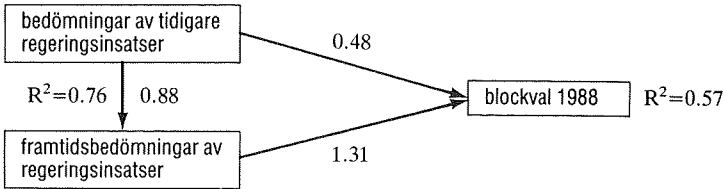
	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kds</i>	<i>mp</i>	<i>s/vpk</i>	<i>c/fp/m</i>	sam- liga inter- vjuade
<i>s > b</i>	94	92	30	39	27	52	55	92	32	63
<i>s = b</i>	4	7	20	18	20	26	22	7	19	15
<i>s < b</i>	2	1	50	43	53	22	23	1	49	22
summa										
procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
balans- mått	+92	+91	-20	-4	-26	+30	+32	+91	-17	+41
antal inter- vjuade	47	407	106	126	164	27	62	454	396	1060

Tabell 12.8 Väljarnas bedömningar av de borgerliga partiernas och socialdemokraternas eventuella framtida regeringsinsatser. Andel väljare 1988 som ger högre poäng till s-reg., andel som ger samma poäng till s-reg. och b-reg. och andel som ger högre poäng till b-reg. (procent och balansmått)

	<i>vpk</i>	<i>s</i>	<i>c</i>	<i>fp</i>	<i>m</i>	<i>kds</i>	<i>mp</i>	<i>s/vpk</i>	<i>c/fp/m</i>	sam- liga inter- vjuade
<i>s > b</i>	94	87	13	8	3	32	49	88	8	48
<i>s = b</i>	4	11	26	27	22	32	20	10	24	20
<i>s < b</i>	2	2	61	65	75	36	31	2	68	32
summa										
procent	100	100	100	100	100	100	100	100	100	100
balans- mått	+92	+85	-48	-57	-72	-4	+18	+86	-60	+16
antal inter- vjuade	49	417	114	133	171	28	65	466	418	1111

Den direkta effekten av de prospektiva regeringsbedömningarna är mer än dubbelt så stor som den direkta effekten av de retrospektiva bedömningarna (1.31 mot 0.48). Men om vi accepterar modellens specifikation, och därmed tar hänsyn till de retrospektiva bedömningarnas indirekta effekter *via* de prospektiva bedömningarna, ökar effekten av de retrospektiva bedömningarna till 1.63 (0.48 + 0.88 × 1.31). Resultaten givet vår modell indikerar sålunda att det är de bakåtblickande och inte de framåtblickande

Figur 12.4 Bakåtblickande och framåtblickande bedömningar av borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser som förklaringar till valet av politiskt block (regressionskoefficienter)

Kommentar: De oberoende variabelerna utgörs av väljarnas bedömningar av socialdemokratiska regeringsinsatser minus borgerliga regeringsinsatser och kan variera mellan -10 och $+10$. Avståndet mellan den beroende variabelns två värden är också 20 enheter (röstning på s eller vpk = 1, röstning på c, fp eller m = 21). Koefficienterna är ostandardiserade regressionskoefficienter. De standardiserade regressionskoefficienterna uppgår till 0.87 (i stället för 0.88), 0.21 (i stället för 0.48) och 0.57 (i stället för 1.31). Analysen omfattar 829 intervjupersoner.

regeringsbedömningarna som betyder mest för väljarnas blockval.³²

* * *

I boken *Väljare och val i Sverige* drivs – i polemik med forskningsresultat från USA – tesen att det är väljarnas prospektiva och inte de retrospektiva regeringsbedömningarna som spelar störst roll för svenska väljares röstning. Slutsatsen grundas på en analys som i stora drag motsvarar den i figur 12.4 ovan, men med den viktiga skillnaden att det kausala förhållandet mellan de retrospektiva och de prospektiva bedömningarna inte är specificerat. Det blir med andra ord de prospektiva bedömningarnas större *direkta* effekter som faller avgörandet.³³

Antagandet i modellen i figur 12.4, att de retrospektiva bedömningarna är en förklaring till de prospektiva bedömningarna, är naturligtvis inte invändningsfritt. Det är dock mer i linje med ”rationell åsiktsbildning” om uppfattningar om tidigare händelser och skeenden påverkar framtidsbedömningarna än tvärtom.

Den som trots allt inte vill acceptera de retrospektiva bedömningarnas primat måste övervinna ytterligare ett ”teoretiskt hinder”. Orsakspilen från de retrospektiva bedömningarna till valet

³² Motsvarande analys vid valet 1985 leder till samma slutsats. Effekten av de framåtblickande regeringsbedömningarna var då 1.29 medan den *totala* effekten av de bakåtblickande bedömningarna var 1.51 ($0.25 + 0.98 \times 1.29$).

³³ Se Holmberg och Gilljam (1987:154–5).

av block förefaller *relativt* oproblematiskt; uppfattningar om borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser har sannolikt funnits i många väljares medvetande långt innan "arbetet" med beslutsalkylen inför 1988 års val tog sin början. De prospektiva bedömningarna torde i många fall vara av betydligt senare datum. Kanske to m så sena att de tillkommit efter det att röstningsbeslutet redan var fattade.

Partiledareffekter

Partiledarna var enligt väljarnas egna motiveringar en förhållandevis oviktig förklaring till valet av parti 1988. Endast 3 procent av samtliga väljare uppgav spontant att partiledaren var ett viktigt skäl bakom röstningsbeslutet. Alf Svensson (10 procent) och Bengt Westerberg (9 procent) var de partiledare som fick flest omnämnanden av sina respektive väljare.

En ofta framförd "finrumsuppfattning" är att man både kan och bör göra åtskillnad mellan sak och person. Det är därför inte omöjligt att en del väljare upplevde ett motstånd mot att nämna partiledarna som motiv för partivalet. En "objektiv" analys av eventuella partiledareffekter i 1988 års val är med andra ord på sin plats.

Valundersökningens svars personer ombads att placera ut partierna och partiledarna på en sk gillar/ogillar-skala från -5 till +5.³⁴ De väljare som gav ett högre betyg till den egna partiledaren än till det egna partiet kan antas vara de som i första hand influerades av partiledarna. Vid valen 1979, 1982 och 1985 var det i samtliga fall 17 procent av de fem riksdagspartiernas väljare som gav en högre poäng till sin partiledare än till sitt parti. Vid valet 1988 hade den andelen minskat till 13 procent. Partiledareffekterna för de enskilda partierna vid valen 1979-1988 redovisas i tabell 12.9.

De partiledare som betydde mest för sina respektive partier 1988 var i tur och ordning Alf Svensson (22 procent), Bengt Westerberg (20 procent) och Lars Werner (18 procent).³⁵ Ingvar Carlsson (14 procent) och Olof Johansson (12 procent) ligger steget därefter, medan Carl Bildt (7 procent) uppvisar det sämsta resulta-

³⁴ En utförlig analys av partiledarnas popularitet i samband med valet 1988 återfinns i kapitel 8.

³⁵ Resultaten för Alf Svensson och Lars Werner har tagits fram på ett annorlunda sätt. Alf Svenssons procentsiffra 1988 är hämtad från en separat brevenkätundersökning (SOM 1988) och är justerad från 27 till 22 procent eftersom övriga partiledareffekter var i genomsnitt 5 enheter högre i SOM-enkäten än i valundersökningen. I Lars Werners siffror ingår inte de väljare som gav en högre poäng till Werner än till vpk men samtidigt en högre poäng till socialdemokraterna än till vpk (förmodade taktikröstare).

Tabell 12.9 Partiledareffekter vid valen 1979, 1982, 1985 och 1988. Andel väljare inom de olika partierna som uppskattade den egna partiledaren mer än det egna partiet (procent)

partival	valår			
	1979	1982	1985	1988
vpk	17	14	20	18
s	12	15	12	14
c	10	21	14	12
fp	22	13	27	20
m	31	17	18	7
kds	–	–	12	22*

Kommentar: I siffrorna för vpk ingår inte de väljare som gav en högre poäng till Lars Werner än till vpk men också en högre poäng till socialdemokraterna än till vpk (förmodade taktikröstare). Om dessa väljare inkluderas stiger Werners partiledareffekt till 32 1982, 35 1985 och 28 1988. Effekten för 1979 förändras däremot inte. Andelen taktikröstare bland de vpk-väljare som gav en högre poäng till Werner än till vpk var 0 procent 1979, 56 procent 1982, 43 procent 1985 och 35 procent 1988. Siffran för kds 1988 har försetts med en asterisk eftersom den bygger på en separat enkätundersökning genomförd under senhösten 1988 (SOM 1988). I enkätundersökningen var det 27 procent av kds-väljarna som gav en högre poäng till Alf Svensson än till kds, men siffran har justeras till 22 eftersom övriga partiledareffekter var i genomsnitt 5 enheter högre i enkäten än i valundersökningsurvalet. I 1979 och 1982 års undersökningar ingick inte någon intervjufråga om kds-ledaren.

tet av samtliga partiledare sedan mätserien inleddes 1979. Alf Svenssons lyckade framträdande i TV:s partiledarutfrågning tycks ha bidragit till kds:s valframgång, medan däremot den omtalade "Johansson-effekten" verkar ha varit mer blygsam. Bengt Westerberg var en tillgång för folkpartiet även 1988, men partiledareffekten var inte av samma storleksordning som vid Westerberg-valet 1985.³⁶

Väljarnas betygsättning av partier och partiledare kan också användas för att söka efter eventuella partiledareffekter bland 1988 års partibytare. För att en partibytare skall antas ha påverkats av vad han tycker om partiledarna krävs här att två villkor är uppfyllda. För det första måste partibytaren tycka bättre om partiledaren i det parti han byter till än i det parti han lämnar; om han tycker lika bra om det parti han lämnar som det parti han går till, eller t o m bättre om det parti han överger, är detta krav tillräckligt. Om partibytaren tycker bättre om det nya än det gamla partiet – vilket är det normala – måste han, för det andra, ge ett högre betyg till den nya partiledaren än till det nya partiet. I tabell 12.10 redovisas

³⁶ Andelen väljare som gav ett högre betyg till den egna partiledaren än till det egna partiet i SOM-88 var 27 procent för Svensson, 24 procent för Werner (30 procent om de förmodade taktikröstarna inkluderas), 23 procent för Westerberg, 20 procent för Carlsson, 18 procent för Johansson, 12 procent för Bildt och endast 2 procent för miljöpartiets dåvarande språkrör Birger Schlaug.

andelen väljare som uppfyller de två kraven inom några av de större partitytargrupperna.³⁷

Tabell 12.10 Partiledareffekter bland partitytarna vid valet 1988 (procent)

partitytar-grupp	andel i respektive grupp som kan ha påverkats av någon partiledare	antal intervjuade
m → fp	24	71
fp → m	5	37
m → c	19	32
fp → c	6	47
fp → s	20	51
s → vpk	25	68
vpk → s	15	34

Kommentar: Resultaten bygger på en sammanslagning av valundersökningens besöksintervjuer och valrörelsestudiens telefonintervjuer. Siffran för bytarna från s till vpk har justerats enligt samma metod som i tabell 12.9 (från 40 till 25 procent).

Partitytaranalysen visar på en negativ Carl Bildt-effekt i 1988 års val. Bland bytarna från moderaterna till folkpartiet var det en av fyra som antingen kan ha dragits till folkpartiet på grund av Bengt Westerberg och/eller stötts bort från moderaterna på grund av Carl Bildt. Motsvarande andel för de betydligt färre bytarna från folkpartiet till moderaterna var endast 5 procent. Till dessa siffror skall också läggas att var femte bytare från moderaterna till centerpartiet kan ha påverkats av partiledarna.³⁸ Ingvar Carlsson kan ha haft en viss dragningskraft på bytarna från folkpartiet till socialdemokraterna, men i väljarutbytet mellan socialdemokraterna och vpk var det Lars Werner och inte Ingvar Carlsson som var den största tillgången för sitt parti.

* * *

Partiledareffekterna – mätt som andel väljare som tycker bättre om den egna partiledaren än om det egna partiet – var aningen mindre 1988 än vid de närmast föregående valen. I ett längre historiskt perspektiv tyder dock det mesta på att partiledarröstning är ett vanligare fenomen i dag än för 30–40 år sedan, då partiledarna ännu saknade möjlighet att var och varannan dag se väljarna i ögonen via televisionen. Resultaten från en Gallupundersökning

³⁷ Tabellen bygger på väljarundersökningens besöksintervjuer och valrörelsestudiens telefonintervjuer. Resultaten grundas på få personer och skall därför läsas med försiktighet.

³⁸ Av analysens nio partitytare från centerpartiet till moderaterna var det ingen enda som uppfyllde de två kraven för "partiledareffekt".

vid valet 1952 visar exempelvis att endast 1 procent av svarspersonerna motiverade sitt röstningsbeslut i 1952 års andrakammarval med hänvisning till "personliga kvalifikationer".³⁹ Väljarnas kännedom om partiledarna var dessutom betydligt sämre före televisionens genombrott på 1960-talet: Mellan valen 1956 och 1968 mer än fördubblades andelen väljare som kände till de olika partiledarna.⁴⁰ Att de svenska väljarnas känsla av anhängarskap med partierna är på tillbakagång behöver inte nödvändigtvis innebära att politikens *aktörer* har blivit mindre viktiga som referenspunkter och beslutsunderlag. Den sjunkande partiidentifikationsröstningen tycks ha ersatts av en ökad partiledarröstning.

En långt ifrån ovanlig uppfattning är att det skulle vara "dumt" eller i vart fall irrationellt att låta partivalet påverkas av vad man tycker om partiledarna.⁴¹ Påståendet rimmar dock illa med det faktum att både partiledarröstningen och väljarnas politiska kunskaper tycks ha ökat sedan televisionens genombrott.⁴²

Partiledarröstningen "frias" också av forskningsresultat från USA som visar att uppfattningar om kandidatgenskaper är en lika viktig förklaring till röstningen bland högutbildade som bland lågutbildade väljare.⁴³ Och den slutsatsen gäller även för det svenska valet 1988. Andelen väljare som då gav ett högre betyg till den egna partiledaren än till det egna partiet var i stort sett densamma bland både högutbildade och lågutbildade väljare och bland såväl väljare med goda som med mindre goda politiska kunskaper.⁴⁴ Det möter heller inga större hinder att ge partiledarröstningen en rationell tolkning: Om partiernas olika idéer och förslag framstår som en ogenomtränglig grå massa, kan det vara väl så rationellt att lägga sin röst på en kompetent och trovärdig partiledare.⁴⁵

³⁹ Se kapitel 11, tabell 11.3.

⁴⁰ Se Särilvik (1970b:101-3) och Esaiaason (1985:61-4).

⁴¹ "The election would lose much of its importance in classical democratic theory, since voting would appear to be little more serious than selection of a favorite sports star" (Niemi and Weisberg, 1976:162).

⁴² Ökningen av väljarnas politiska kunskaper under de senaste decennierna diskuteras i Holmberg och Gilljam (1987:299-300).

⁴³ "In most of the elections (four of the seven) attitudes on personal attributes have an equal effect on the vote of those with college degrees and those with an eight-grade education" (Glass, 1985:530; se även Miller et al., 1986).

⁴⁴ Andelen "partiledarröstare" 1988 var 12 procent bland väljare med enbart obligatorisk utbildning, 14 procent med väljare med påbyggnadsutbildning men ej treårigt gymnasium och 14 procent bland väljare med treårigt gymnasium eller universitetsutbildning. Motsvarande andelar bland väljare med låg, medelhög respektive hög politisk kunskap var 12, 15 respektive 13 procent. (Kunskapsvariabeln är en trikotomisering av ett kunskapsindex som kan variera mellan 0 och 15 med cirka en tredjedel av svarspersonerna i varje kategori; kunskapsindexet presenteras mer utförligt i kapitel 5.)

⁴⁵ "... the rational response of intelligent political observers to a political system in which policy positions are often cloudy and candidate attributes are far more concrete" (Glass, 1985:531).

Taktisk röstning

En procent av 1988 års väljare motiverade sitt partival med hänvisning till taktiska överväganden. Samtliga dessa "subjektiva" taktikröstare lade sin röst på vänsterpartiet kommunisterna, där de tillsammans utgjorde 17 procent av partiets väljare. Så många som hälften av de väljare som bytte parti från socialdemokraterna till vpk förklarade sin övergång med taktiska skäl.

En "objektiv" möjlighet att studera fenomenet taktisk röstning är att fokusera analysen till de väljare som röstar på ett annat parti än det de tycker bäst om. De väljare som uppger att de är starka anhängare av, svaga anhängare av eller står närmare ett visst parti (partisympati), men ändå *röstar* på ett annat parti, kan antas ha taktiska motiv för sitt partival. Vid valet 1988 röstade 85 procent av väljarna på sitt bästa parti, 8 procent uppgav inte någon partisympati och 7 procent tyckte bättre om ett annat parti än det de röstade på.⁴⁶

Bland vänsterpartiet kommunisternas väljare 1988 var det hela 25 procent som uppgav att de sympatiserade med socialdemokraterna. Det är den näst högsta andelen taktikröstare för vpk sedan fyra-procentspärren infördes i samband med övergången till enkammersystemet 1970. Vid valet 1982 var andelen "socialdemokratiska" vpk-väljare som högst – hela 35 procent – och vid valet 1985 i det närmaste lika hög som 1988 – 23 procent. Vid valen på 1970-talet var "kamrat fyra procent" inte lika pålitlig. Andelen vpk-väljare som sympatiserade med socialdemokraterna var 16 procent 1970, 13 procent 1973, 14 procent 1976 och 4 procent 1979.⁴⁷ Om samtliga dessa taktikväljare hade röstat på socialdemokraterna hade vpk hamnat utanför riksdagen 1982 men med knapp nöd lyckats klamra sig kvar vid övriga sex valtillfällen.

Fram till och med valet 1985 har det i stort sett gått att sätta likhetstecken mellan taktikröstare och socialdemokratiska vpk-väljare. Men nu är det inte lika enkelt längre. Bland miljöpartiväl-

⁴⁶ Resultaten bygger på de 1172 personer i eftervalsundersökningen som uppgav att de röstade på något av de sju stora partierna och som fick intervjufrågorna om partisympati. De personer som intervjuades före valet fick också frågan om partisympati, men uppgiften om partival inhämtades här via en brevenkät efter valet. De personer i förvalsurvalet, som efter valet uppgav att de hade röstat på ett annat parti än det de tyckte bäst om före valet, kan med andra ord ha bytt partisympati under valrörelsen. Intervjupersonerna i eftervalsurvalet besvarade frågorna om partival och partisympati vid samma tillfälle, men det kan naturligtvis inte uteslutas att det även här finns ett antal personer som bytte partisympati mellan valdagen och intervjutillfället. De första opinionsundersökningarna efter valet visade dock inte på några större förändringar jämfört med valresultetet.

⁴⁷ Se Holmberg (1984:41–5). Resultaten bygger på få intervjupersoner (mellan 48 och 94) och skall därför läsas med försiktighet.

jarna 1988 var det nämligen hela 25 procent som sympatiserade med ett annat parti. Merparten av dessa mp-väljare – 14 procent – uppgav att de tyckte bäst om socialdemokraterna, vardera 3 procent föredrog centerpartiet, moderaterna respektive kds medan 2 procent sympatiserade med vpk. Utan dessa taktikröstare hade miljöpartiet endast med minsta möjliga marginal tagit sig över fyra-procentspärren.⁴⁸

Taktikröstarna inom vpk och miljöpartiet har det gemensamt att de röstade på ett annat parti än det de tyckte bäst om. Men det finns också en viktig skillnad mellan de två grupperna. Många av de taktiska vpk-väljarna är sannolikt *partitaktikväljare* – de röstade på vpk för att stödja socialdemokraterna och den socialdemokratiska politiken. De taktiska miljöpartiväljarna är däremot att betrakta som *saktaktikväljare* – de röstade på miljöpartiet för att ge sitt stöd till en viss politik i en enskild sakfråga, inte för att stödja sitt bästa parti och dess politik.⁴⁹

En helt annan typ av taktisk röstning är att avstå från att rösta på sitt bästa parti av rädsla för att "slänga bort" sin röst. Röstningsbeslutet fattas under devisen hellre stödja det näst bästa partiet än att slösa bort sin röst på ett parti som saknar reella möjligheter att klara fyra-procentspärren.

Kds och senare också miljöpartiet har i val efter val haft att kämpa mot talet om "bortslängda" röster. I valet 1988 kröntes dock småpartiernas "kamp" med framgång. Endast 10 procent av miljöpartisympatisörerna och 11 procent av kds-sympatisörerna röstade då på ett annat parti än det egna.⁵⁰ Motsvarande andel för de andra partierna låg mellan 5 och 15 procent. Vid tidigare val tillfällen har kds haft betydligt svårare att övertyga de egna sympatisörerna – särskilt vid regimskiftesvalet 1976 då kommittén *Rösta borgerligt* inriktade stora delar av sin kampanj mot de "bortslängda" kds-rösterna.⁵¹ Andelen kds-sympatisörer som röstade på ett annat parti än det egna var 18 procent 1970, 14 procent 1973, 30

⁴⁸ Andelen väljare inom de olika partierna 1988 som sympatiserade med det egna partiet, som inte uppgav partisympati respektive som sympatiserade med ett annat parti var för vpk 68, 6 och 26 procent, för s 91, 5 och 4 procent, för c 84, 10 och 6 procent, för fp 81, 12 och 7 procent, för m 85, 9 och 6 procent, för kds 94, 3 och 3 procent och för mp 56, 19 och 25 procent. Observera att siffrorna sannolikt rymmer ett antal väljare som bytte partisympati mellan valdagen och intervju tillfället.

⁴⁹ De vpk-väljare som tyckte bäst om socialdemokraterna men som röstade på vpk med avsikten att exempelvis driva den socialdemokratiska politiken åt vänster eller för att lägga större kraft bakom kravet på slopad matmoms bör naturligtvis också klassificeras under epitetet saktaktikväljare.

⁵⁰ Resultaten bygger på 40 respektive 37 intervjupersoner och måste därför läsas med försiktighet.

⁵¹ Se Esaiasson (1990).

procent 1976, 11 procent 1979, 21 procent 1982 och 25 procent 1985. Miljöpartiet har också haft problem med att övertyga de egna sympatisörerna. Andelen miljöpartisympatisörer som röstade på ett annat parti än det egna var 24 procent 1982 och hela 48 procent 1985.

* * *

Taktikröstning kan betraktas som rationellt väljarbeteende i dubbel bemärkelse. En taktikröstare funderar inte enbart över de mål han vill uppnå (sakkalkyl) utan också över vilka medel som bäst leder till de uppställda målen (strategisk/taktisk kalkyl). Ett närmare studium av gruppen socialdemokratiska vpk-väljare motsäger på intet sätt tesen om taktikröstning som rationellt väljarbeteende. Resultat från 1980-talets väljarundersökningar visar nämligen att socialdemokratiska sympatisörer som röstar på vpk är mer politiskt kunniga, har högre utbildning och är mer politiskt intresserade än de socialdemokratiska väljarna.

Tesen att vänsterpartiet kommunisternas taktikväljare i betydande utsträckning motiveras av vad som ovan kallades *partitaktiska* skäl (att stödja socialdemokraterna och dess politik) kan även den underbyggas med empirisk evidens: Andelen partiidentifierade s-sympatisörer bland vpk:s taktikväljare ligger på samma nivå som andelen partiidentifierade vpk-sympatisörer bland icke taktikröstande vpk-väljare. Andelen partiidentifierade s-sympatisörer bland de socialdemokratiska väljarna är dock klart högre.⁵²

Det går dock inte att avvisa tanken att socialdemokratisk taktikröstning på vpk även innehåller inslag av *saktaktikröstning* (exempelvis att försöka driva politiken åt vänster). Taktikröstarna befinner sig visserligen åsiktsmässigt till höger om övriga vpk-väljare men samtidigt något till vänster om de socialdemokratiska väljarna.⁵³

⁵² Andelen starka respektive svaga s-anshängare 1988 var 42 och 25 procent bland s-väljarna och 18 och 59 procent bland vpk:s taktikväljare. Andelen starka respektive svaga vpk-anshängare bland vpk:s övriga väljare var 24 och 26 procent. Samma mönster återfinns i 1982 och 1985 års väljarundersökningar.

⁵³ Medelvärden av väljarnas placeringar av sig själva på en vänster-höggerskala 1988 (0=långt till vänster, 10=långt till höger) var 2.16 för övriga vpk-väljare, 3.00 för taktikröstarna och 3.75 för s-väljarna. Motsvarande medelvärden 1982 och 1985 var 2.00, 2.78 och 3.39 respektive 2.35, 3.07 och 3.58. Taktikröstarnas större åsiktsmässiga närhet till s-väljarna blir mer påtaglig om vi i stället utgår från intervjufrågorna om inställningen till att i framtiden satsa på ett socialistiskt samhälle och ett samhälle med mer privat företagsamhet och marknadsekonomi (0=mycket dåligt förslag, 10=mycket bra förslag): 7.21, 5.12 och 5.00 respektive 3.02, 4.33 och 4.82 (1988).

Därför röstade väljarna som de gjorde 1988

En undersökning av olika förklaringsfaktorerers betydelse för någon form av mänskligt beteende eller mänskliga handlingar brukar traditionellt avslutas med en multivariat analys. Efter de föregående avsnitten om klassröstning, partiidentifikationsröstning, åsiktsröstning, regeringsfrågeröstning, partiledarröstning och taktisk röstning, känns det därför påkallat att försöka säga någonting om dessa sex förklaringsfaktorerers *relativa* betydelse för de svenska väljarnas val av parti i 1988 års riksdagsval.

Att i det här sammanhanget använda statistiska tekniker för multivariat orsaksanalys – som t ex regressionstekniken – ställer stora krav på utövaren. Tillvägagångssättet kräver nämligen – för att vara meningsfullt – att det finns en klart specificerad teori om det kausala förhållandet mellan de olika orsaksfaktorerna. Och trots mycket omfattande forskarmödor finns ännu ingen sådan teori till stades. I en sentida lägesrapport om väljarforskningen konstateras helt frankt att "there is no Newton on the voting literature horizon".⁵⁴

En statistisk multivariat kausalanalys kräver också en någorlunda lätthanterlig beroende variabel. Sverige och svensk valforskning är i detta avseende svårt handikappade jämfört med exempelvis disciplinens moderland USA. I ett tvåpartisystem som det amerikanska kan ju ett motiv för att rösta på den ena av presidentkandidaterna samtidigt betraktas som motiv för att inte rösta på den andra.

I ett sjupartisystem är situationen betydligt mer komplicerad. Beslutsalkylen bakom den genomsnittlige svenske väljarens partival måste logiskt att döma innehålla flera olika delbeslut. En väljare som efter moget övervägande har bestämt sig för att rösta på t ex folkpartiet kan – för att ge ett enkelt exempel – ha valt bort moderaterna på grund av partiledaren, centerpartiet på grund av familjepolitiken, socialdemokraterna på grund av skattepolitiken, vpk på grund av den socialistiska ideologin, kds på grund av abortfrågan och miljöpartiet på grund av inställningen i EG-frågan. Vilken eller vilka av dessa sex faktorer som var den *viktigaste* förklaringen till att just folkpartiet fick väljarens förtroende är minsann ingen lätt fråga att svara på.⁵⁵

⁵⁴ Kinder and Sears (1985:695). När det saknas en klart specificerad modell är det visserligen långt ifrån ovanligt att analysen genomförs utan antaganden om det inbördes förhållandet mellan de oberoende variablerna. Men eftersom förklaringsfaktorerna ofta är starkt korrelerade med varandra (och dessutom allt som oftast mätta längs olika skalor) bidrar inte en sådan analys med särskilt mycket information om de olika faktorernas relativa förklaringskraft.

⁵⁵ För att komplicera läget ytterligare antar vi att personen i fråga avstod från att inte rösta därför att han ville visa sitt stöd för den svenska demokratin.

En "subjektiv" möjlighet att börja bena ut det intrikata problemet med väljarnas olika delbeslut skulle kunna vara att använda djupintervjuer – eller, om vi skall hålla oss till massdataundersökningar, i vart fall frågebatterier som täcker in hela beslutsalkylen. Valundersökningarnas svarspersoner skulle då få svara på en serie intervjufrågor av typen "varför röstade Du på parti X och inte på parti Y", "varför röstade Du på parti X och inte på parti Z" osv. En motsvarande "objektiv" analys skulle kunna bestå i att använda varje *par* av partiväljare som beroende variabel (fp-väljare/m-väljare, fp-väljare/c-väljare osv), vilket i ett sjupartisystem skulle innebära 21 olika analyser. Dessa två tillvägagångssätt får dock anstå till ett senare tillfälle.

Det här kapitlet skall i stället avslutas genom att med ord och breda penseldrag försöka måla en bild av hur det gick till när 1988 års väljare bestämde sig för hur de skulle rösta. Framställningen utgår från resultaten i föreliggande och närmast föregående kapitel men kompletteras också med uppgifter om vad de olika partiernas väljare tyckte var "dålig politik" hos några av de partier som de *inte* röstade på. (Den senare informationen bygger på väljarundersökningens öppna partibedömningsfrågor, där svarspersonerna ombads nämna partier med bra respektive dålig politik i nio olika sakfrågor.⁵⁶)

I sökandet efter förklaringar till väljarnas partival har vi skilt mellan olika typer av "röstning" (klassintresseröstning, partiledarröstning, taktisk röstning osv). Innan vi går vidare är det därför värt att än en gång poängtera att en väljare kan styras av flera *olika* motiv och att de olika "röstnings"-begreppen syftar på tankeelement i beslutsalkyler och inte på enskilda individer.

Om vi till att börja med anlägger ett historiskt helhetsperspektiv (varmed avses de senaste 30–35 åren och samtliga partiers väljare) kan följande sju utvecklingslinjer skisseras:

- Klassgruppröstning (gruppnormer och grupstryck): mindre viktig i dag
- Klassintresseröstning (grupp- och egenintressen): mindre viktig i dag
- Partiidentifikationsröstning (partiloyalitet): mindre viktig i dag
- Allmänintresseröstning (åsiktsröstning som ej är klassintresseröstning): viktigare i dag
- Regeringsfrågeröstning (regeringsförmåga/svårt för koalitions-partier att hålla sams): varierar med det politiska läget
- Partiledarröstning: något viktigare i dag

⁵⁶ Intervjufrågan presenteras i samband med tabell 12.5 ovan.

- Taktisk röstning: varierar med partiernas opinionssiffror inför valen men tycks samtidigt vara något viktigare i dag

* * *

Ett försök att förklara varför 1988 års svenska väljare röstade som de gjorde kan med fördel genomföras steg för steg längs den i svensk politik dominerande vänster-högerskalan. Det var sannolikt få väljare som stod i "valet och kvalet" mellan samtliga partier. Röstningskalkylerarnas största mödor ägnades förmodligen åt att upprätta balansräkningen mellan ett antal ideologiskt närstående partier.

Vänsterpartiet kommunisternas väljare befinner sig långt till vänster när det gäller frågor om statens och samhällets förhållande till det privata näringslivet och åt det gröna hållet när det gäller frågor om miljö och tillväxt. Vpk-väljarnas egna förklaringar till partivalet 1988 handlade i stor utsträckning om miljön, partiets ideologiska vänsterposition, fördelningspolitiken och kravet på slopad matmoms. Partiets väljarkår innehåller relativt få klassröstare och relativt få starka anhängare som kan förväntas rösta på partiet "i alla väder". Partiledaren Lars Werner är en tillgång för partiet. Taktisk röstning är en annan betydelsefull faktor för vänsterpartiet kommunisterna; uppemot en fjärdedel av partiets väljare och cirka hälften av bytarna från socialdemokraterna kan definieras som taktikröstare.⁵⁷

Vpk-väljare som övervägde att rösta på miljöpartiet kan – enligt väljarundersökningens partibedömningsfrågor – ha avhållits på grund av mp:s profil i traditionella frågor som ekonomi och sysselsättning, medan vpk-väljare som funderade på att lägga sin röst på socialdemokraterna kan ha avhållits på grund av den socialdemokratiska politiken i frågorna om miljö, kärnkraft och rättssäkerhet (affärer).⁵⁸

Den genomsnittlige socialdemokratiska väljaren står till höger om vpk-väljarna men klart till vänster om de tre borgerliga partiernas väljare; s-väljarna uppvisar dock samtidigt en ganska betydan-

⁵⁷ Sannolikt vinner vänsterpartiet kommunisterna också ett mindre antal taktiska röster från andra kommunistiska partiets sympatisörer som inte vill "slänga bort" sina röster. Dessa förmodade taktikröstare är dock allt för få för att "synas" i valundersökningens urval av svarspersoner.

⁵⁸ Vpk-väljarna var mest kritiska till miljöpartiets politik i frågorna om Sveriges ekonomi (12 procent dålig politik) och sysselsättningsfrågor (8 procent dålig politik). Vpk-väljarna tyckte sämst om den socialdemokratiska politiken i frågorna om energi och kärnkraft (22 procent dålig politik), miljö (17 procent dålig politik) och rättssäkerhet (15 procent dålig politik).

de åsiktsmässig spridning längs vänster-högerskalan.⁵⁹ Den socialdemokratiska väljarkåren finns representerad utmed i stort sett hela tillväxt-miljöskalan men med tyndpunkten åt det tillväxt-orienterade hållet. Viktiga partivalsfrågor för de socialdemokratiska väljarna var – precis som många gånger tidigare – den sociala välfärden och tryggheten, sysselsättningen och landets ekonomi; 1988 års s-väljare nämnde också familjepolitiken och partiets löfte om utbyggd föräldraförsäkring. Miljön och skatterna – två av valrörelsens stora teman – tycks däremot ha motiverat relativt få s-väljare. (Det skall här påpekas att de socialdemokratiska väljarna i mindre utsträckning än andra väljare förklarade sitt partival med hänvisning till ideologi och sakfrågor.) Socialdemokraterna vinner röster på sin ”regeringsduglighet” och på väljarnas rädsla för att en borgerlig regering inte kommer att kunna hålla sams och styra landet. Socialdemokraterna är vidare det parti som har flest starka anhängare och som därmed har mest att förlora på att väljarnas identifikation med partierna är i avtagande. S-väljarna var dessutom de som i störst utsträckning motiverade partivalet med hänvisning till klasspolitik (partiet är bra för arbetarna), men – väl att märka – socialdemokraterna får stöd från *färre* klassröstare än de borgerliga partierna. Socialdemokraterna har slutligen också en potential på motsvarande en dryg procent av hela valmanskåren som av taktiska skäl röstar på vänsterpartiet kommunisterna.

Socialdemokratiska väljare som till äventyrs funderade på att rösta på folkpartiet eller to m på moderaterna 1988 var, enligt partibedömningsfrågorna, främst missnöjda med dessa två partiers politik i skattefrågan och frågan om social trygghet. Det är svårare att utifrån valundersökningsmaterialet avgöra varför s-väljare som övervägde att rösta på något av de andra partierna trots allt röstade socialdemokratiskt. Det tycks dock som om s-väljarna hade invändningar mot i första hand miljöpartiets politik i frågor om ekonomi och sysselsättning, centerpartiets ekonomiska politik och vänsterpartiet kommunisternas politik i utrikespolitiska och ekonomiska frågor.⁶⁰

⁵⁹ Av de etablerade riksdagspartiernas väljare uppvisar s-väljarna, med något enstaka undantag, den lägsta åsiktskongruensen (den högsta standardavvikelsen) i olika vänster-högerfrågor som exempelvis inställningen till socialism, marknads-ekonomi, löntagarfonder och privatiseringar.

⁶⁰ Bland s-väljarna 1988 var det 44 procent som nämnde moderaterna som ett parti med dålig skattepolitik medan 38 procent tyckte att moderaterna var ett parti med dålig politik i sociala trygghetsfrågor. Motsvarande siffror för s-väljarnas syn på folkpartiets politik var 16 respektive 23 procent. S-väljarna var mest kritiska till mp:s politik i frågor om ekonomi och sysselsättning (8 procent dålig politik vardera), till centerpartiets ekonomiska politik (9 procent dålig politik) och till vpk:s utrikespolitik och ekonomiska politik (4 procent dålig politik vardera).

Miljöpartiets väljare befinner sig kring mitten eller något till vänster i vänster-högerdimensionen och – föga överraskande – längst ut mot den gröna polen i tillväxt-miljödimensionen. Miljöpartiväljarnas egna förklaringar till partivalet 1988 handlade nästan uteslutande om miljön. En annan men långt ifrån lika vanlig motivering var tröttheten på blockpolitiken och behovet av ett "nytt" parti i riksdagen. En tiondel av de mp-väljare som vanns från socialdemokraterna förklarade partibytet med de socialdemokratiska affärerna. Miljöpartiet vann *saktaktiska* väljare från de andra partierna; en fjärdedel av partiets väljare tyckte bättre om något annat parti men valde ändå att lägga sin röst på miljöfrågan. Miljöfrågans primat för miljöpartiets valframgång understryks av analyserna av övriga förklaringsfaktorer. Begreppet klassröstning är svårt att applicera på miljöpartiväljarna. Partiet har – åtminstone ännu så länge – ingen större skara starka anhängare. När miljöpartiväljarna skulle tala väl om det egna partiets politik nämndes i stort sett bara miljöfrågan och i någon mån kärnkraftsfrågan. "Språkrörseffekterna", slutligen, var också de försumbara.

Miljöpartiväljare som övervägde att rösta på något annat parti hölls, enligt svaren på partibedömningsfrågorna, tillbaka av vpk:s ekonomiska politik, socialdemokraternas politik i frågorna om miljö, kärnkraft och rättssäkerhet (affärer), folkpartiets skatte-, miljö- och kärnkraftspolitik samt moderaternas politik i frågorna om miljö, kärnkraft och social trygghet.⁶¹ Varför miljöpartiväljarna inte röstade på centerpartiet kan inte utläsas ur analysen.⁶²

Kristdemokratiska samhällspartiets väljare ligger kring mitten eller något till höger i vänster-högerdimensionen och åt det gröna hållet i frågor om tillväxt och miljö. Kds-väljarnas främsta kännetecken är dock den relativa isoleringen i den religiösa/moraliska dimensionen.⁶³ Kds-väljarnas vanligaste motiveringar till valet av parti 1988 var religiösa och moraliska frågor, familjepolitiken och miljön. Partiledaren Alf Svensson var en stor tillgång för partiet i 1988 års val; enligt analysen av partiledareffekterna var Svensson

⁶¹ Andelen omnämmanden för "dålig politik" var 8 procent för vpk, 20, 18 respektive 16 procent för socialdemokraterna, 16, 14 respektive 12 procent för folkpartiet och 56, 48 respektive 37 procent för moderaterna.

⁶² Två viktiga ledtrådar för förståelsen av skillnaden mellan miljöpartiets och centerpartiets väljare är dels att 54 procent av mp-väljarna mot endast 31 procent av c-väljarna är bosatta i städer eller större tätorter, dels att c-väljarna i genomsnitt är åtta år äldre än mp-väljarna (48 år mot 40).

⁶³ Valundersökningen 1988 innehåller inget bra mått på den religiösa/moraliska dimensionen. I 1985 års undersökning ingick däremot en intervjufråga om inställningen till att "satsa på ett samhälle där kristna värden spelar en större roll" (0=mycket dåligt förslag, 10=mycket bra förslag). Medelvärdet för de olika partiernas väljare var 8.80 för kds, 6.17 för c, 5.48 för fp, 5.10 för m, 4.84 för mp, 4.00 för s, och 2.94 för vpk.

en relativt sett större tillgång för kds än vad Bengt Westerberg var för folkpartiet. Kds brukar gå miste om motsvarande cirka en halv procent av valmanskåren på grund av rädslan för "bortkastade" röster. I valet 1988 var dock partiet relativt framgångsrikt när det gällde mobiliseringen av de egna (endast en tiondel av kds-sympatisörerna röstade på något annat parti).

Kds-väljare i valet och kvalet att rösta på något annat parti kan – enligt batteriet av partibedömningsfrågor, som tyvärr inte innehåller någon fråga med religiösa eller moraliska förtecken – ha påverkats av missnöje med socialdemokraternas politik i frågorna om barnomsorg och skatter, folkpartiets inställning till kärnkraften, moderaternas politik i frågorna om miljö, kärnkraft och social trygghet och miljöpartiets framtoning i ekonomi- och sysselsättningsfrågor.⁶⁴ Kds-väljarna framförde däremot ingen nämnvärd kritik mot centerpartiets politik i de olika frågorna.

Centerpartiväljarna befinner sig på den högra halvan av vänsterhögerskalan men till vänster om folkpartiets och framför allt moderata samlingspartiets väljare. Samtidigt ingår c-väljarna i vad som kan kallas det gröna väljarblocket, även om de som grupp betraktad är mindre miljöorienterade än såväl mp-väljarna som vpk- och kds-väljarna. Miljöfrågorna var centerpartiväljarnas klart vanligaste motivering till partivalet 1988, men också familjepolitiken med förslaget till vårdnadsbidrag samt jordbruks- och regionalpolitiken nämndes relativt ofta; partiet tycks också ha vunnit röster på sina gamla paradfrågor om energi och kärnkraft. De "tungta" frågorna om ekonomi, sysselsättning och skatter hörde däremot *inte* till c-väljarnas viktigaste partivalsfrågor. Invandrarfrågan och den kommunala folkomröstningen om flyktingmottagning i Sjöbo tycks varken ha gynnat eller missgynnat centerpartiet på riksplanet. Centerpartiet är vidare böndernas parti; hela 65 procent av jordbrukarna röstade på centerpartiet 1988, vilket motsvarar en femtedel av partiets väljarkår. Den omtalade "Johansson-effekten" verkar ha varit mindre än sitt rykte; den nye partiledaren lockade dock över en icke obetydlig skara väljare från moderata samlingspartiet.⁶⁵

Centerpartiväljare som övervägde att rösta på något annat parti avstod – enligt partibedömningsfrågorna – av i huvudsak följande skäl: socialdemokraternas politik när det gäller rättssäkerhet (affärer), barnomsorg och skatter, folkpartiets skatte- och energipoli-

⁶⁴ Andelen omnämmanden för "dålig politik" var 38 respektive 30 procent för socialdemokraterna, 7 procent för folkpartiet, 35, 32 respektive 32 procent för moderaterna och 15 respektive 7 procent för miljöpartiet.

⁶⁵ Här liksom tidigare görs inget försök att upprätthålla distinktionen mellan "tilldragande" och "frånstötande" partiledareffekter.

tik, moderaternas miljö-, energi- och socialpolitik samt miljöpartiets politik i frågorna om ekonomi och sysselsättning.⁶⁶

Folkpartiets väljare ligger klart till höger om mittlinjen i svensk politik; åsiktsavståndet till moderata samlingspartiets väljare är dock fullt skönjbart. Näst efter moderaterna har folkpartiet den mest tillväxtorienterade väljarkåren. När 1988 års folkpartiväljare förklarade varför de röstade som de gjorde hänvisade de i stor utsträckning till den liberala ideologin, sociala välfärdsfrågor, skatterna och familjepolitiken. Analyserna av sambandet mellan väljarnas yrkesgruppstillhörighet och partival visar att uppemot tre fjärdedelar av folkpartiväljarna kan definieras som klassröstare; folkpartiet är dessutom det enda parti som inte uppvisar en sjunkande andel klassröstare. Bengt Westerberg var en viktig tillgång för partiet även i 1988 års val – om än inte lika viktig som vid Westerberg-valet 1985; partiledaren tycks ha haft sin största betydelse i "väljarkriget" med moderaterna. Ett utmärkande drag för folkpartiet är att väljarkåren innehåller mycket få starka anhängare som går att lita till även i motgångens stund.

Folkpartiväljare som hade funderingar på att lägga sin röst på något annat parti men trots allt valde folkpartiet kan, enligt svaren på partibedömningsfrågorna, ha påverkats av socialdemokraternas politik när det gäller skatter och rättssäkerhet, moderaternas framtoning i frågorna om social trygghet och miljö samt miljöpartiets profil i frågorna om ekonomi och sysselsättning.⁶⁷ Analysen ger däremot inget bestämt svar på varför folkpartiväljarna inte röstade på centerpartiet.⁶⁸

Moderata samlingspartiets väljare, slutligen, befinner sig långt till höger när det gäller synen på statens och samhällets förhållande till näringsliv och marknad.⁶⁹ Samtidigt är moderaterna det parti som har den klart mest tillväxtorienterade väljarkåren. Moderatväljarna i 1988 års val förklarade i stor utsträckning sina röstnings-

⁶⁶ Andelen omnämningen för "dålig politik" i de olika frågorna var 23, 21 respektive 19 procent för socialdemokraterna, 15 respektive 8 procent för folkpartiet, 33, 33 respektive 23 procent för moderaterna och 9 respektive 9 procent för miljöpartiet. Viss reservation dock för folkpartiet och skatterna där 15 procent av c-väljarna visserligen tyckte partiet hade en dålig politik men där lika många tyckte fp-politiken var bra.

⁶⁷ Andelen omnämningen för "dålig politik" var 35 respektive 29 procent för socialdemokraterna, 25 respektive 23 procent för moderaterna och 23 respektive 11 procent för miljöpartiet.

⁶⁸ En viktig informationsbit i sammanhanget är naturligtvis att hela 66 procent av fp-väljarna mot endast 31 procent av c-väljarna är bosatta i städer eller större tätorter.

⁶⁹ Att moderaterna står till höger om broderpartierna i de nordiska grannländerna brukar framhållas som en av förklaringarna till att väljarna längst ut till höger ännu inte har haft anledning att rösta fram ett svenskt missnöjesparti (se tex Pierre, 1989).

beslut med sakpolitiska ställningstaganden (sakfrågor och ideologi). De uppgav dock påtagligt *annorlunda* sakfrågemotiveringar än de andra partiernas väljare. M-väljarnas mest nämnda partivalfrågor 1988 var skatterna och ekonomin, försvars- och utrikespolitiken inklusive EG-frågan samt frågorna om den offentliga sektorns storlek, statens inflytande över näringslivet och privatiseringar; partiet verkar också ha vunnit röster på kärnkraften och på frågorna om rättssäkerhet och lag och ordning. Få m-väljare förklarade däremot partivalet genom att hänvisa till miljön, sysselsättningen, välfärden eller pensionerna. Den nye partiledaren tycks inte ha varit någon stor tillgång för partiet; i en analys av partiledareffekterna vid de senaste fyra valen framstår Carl Bildt som den minst "tilldragande" partiledaren av samtliga. Uppemot tre fjärdedelar av moderaternas väljarkår ryms under beteckningen klassröstare; i valet 1988 röstade endast 6 procent av arbetarna mot 32 procent av företagarna och de högre tjänstemännen på moderata samlingspartiet. I likhet med tidigare val hade moderaterna betydligt respektive aningen fler starka anhängare än folkpartiet och centerpartiet; moderaterna hotar dock på intet sätt socialdemokraternas ställning som partiet med den största andelen starka anhängare.⁷⁰

M-väljare som övervägde att rösta på andra partier hölls, enligt partibedömningsfrågorna, tillbaka av centerpartiets hållning i kärnkraftsfrågan, miljöpartiets politik i frågorna om kärnkraft, ekonomi och sysselsättning och socialdemokraternas skattepolitik och framtoning i rättssäkerhetsfrågor.⁷¹ Moderaternas väljare var däremot mycket sparsamma med kritiken mot folkpartiet.

⁷⁰ Det är än en gång värt att påpeka att om socialdemokratisk identifikation i stället jämfördes med *allmänborgerlig* identifikation skulle resultatet sannolikt bli något annorlunda.

⁷¹ Andelen omnämmande för "dålig politik" var 28 procent för centerpartiet, 31, 22 respektive 16 procent för miljöpartiet och 46 respektive 37 procent för socialdemokraterna.

13 Inför nittioalet

Mikael Gilljam och Sören Holmberg

Bertrand de Jouvenel, fransk ädling och en av den moderna framtidsforskningens pionjärer, betonar vikten av att först se bakåt när man vill kunna se framåt. Hans tes är att ju bättre vi känner det förflutna, desto bättre kan vi förutse framtiden.¹

Vi är inte lika optimistiska som de Jouvenel när det gäller framtidsforskningens möjligheter. Men hans påpekande att man först bör slå fast varifrån man kommit innan man försöker gissa vart man är på väg förefaller vara ett gott råd. Även om man är skeptisk till samhällsvetenskapernas möjligheter att förutse framtiden kan det inte skada att ha goda kunskaper om det förflutna. Om inte annat blir framtidspekulationerna mer intresseväckande om de är fotade i kunskap om samtiden och historien.

Vi tog fasta på de Jouvenels råd när vi funderade på hur vi skulle utforma detta kapitel. Rubriken *Inför nittioalet* förespeglar att vi skall säga någonting om framtiden. Alltså bestämde vi oss för att i de jouvenelsk anda först undersöka var vi står i dag och var vi stod i går. I dag syftar på vad som hände i valet 1988 medan i går handlar om hur svenskt väljarbeteende har förändrats under de senaste decennierna och vilka olika opinionsvindar som har blåst bland väljarna.

Väl framme vid den stora utmaningen – själva framtidsskådandet – insåg vi snabbt, efter några fåfänga försök, att vi var ute på mycket djupt vatten. I all blygsamhet prövade vi oss fram med några av framtidsforskarnas standardredskap. Vi förlängde trender, skissade på olika framtidsscenarioer och lekte med Delfitekniken (expertpaneler).²

Men resultaten blev inte vad vi hade hoppats. Vi blev varse att framtidssiande är en mycket subjektiv verksamhet. Vi blev inte överens om hur trender skulle dras eller scenarier skrivas, och våra ”experter” uppnådde långt ifrån någon konsensus när de försökte

¹ Bertrand de Jouvenels pionjärverk heter *L'Art de la conjecture* (1964). För en svensk introduktion till de Jouvenels bok, se Asplund (1979:112–130).

² Delfitekniken utvecklades vid RAND Corporation i USA. Se Asplund (1979:58–85).

förutspå vad som skulle hända under 1990-talet. Svårigheterna berodde kanske delvis på vår inkompetens på området. Men inte bara på det.

Det stora problemet, som vi ser det, ligger i att applicera framtidsforskning på politikvetenskap. Det är möjligt att det är lättare att sia om framtiden i andra samhällsvetenskaper. Ekonomer tex avhåller sig inte från att tala om hur det kommer att gå nästa och nästnästa år. Statsvetare brukar vara försiktigare. Om man exempelvis försöker gissa hur det kommer att gå i valet 1991 – om socialdemokraterna skall lyckas behålla makten, om miljöpartiet förblir ett riksdagsparti, om kds kommer över fyraprocentspärren, eller om valdeltagandet skall fortsätta att gå ned – inser man snart varför statsvetarna är så försiktiga. Valforskningen och politikvetenskapen överhuvud är helt enkelt inte så utvecklad – varken teoretiskt eller empiriskt – att vi med hedern i behåll kan pretendera på att kunna säga någonting så när säkert om framtiden. Personligen tror vi inte att den politiska vetenskapen någonsin kommer att kunna användas för att skåda in i framtiden med någon större grad av säkerhet. Vi får vara glada om politikvetenskapen kan säga något meningsfullt om nutiden och det förflutna.

Under kapitlets avslutningsrubrik *I morgon* kommer läsaren därför inte att finna några gissningar om framtiden. I försiktighetens tecken kommer vi bara att resonera om framtiden, inte spå om den. Vi nöjer oss med att diskutera kring några av de spekulationer som finns i dagens debatt om vad som kan hända under nittioalet när det gäller väljare och val i Sverige. De mest intressanta spekulationerna gäller naturligtvis politikens hästkapplopningsaspekt: Hur kommer det att gå för de olika partierna? Vilka kommer att gå fram och vilka kommer att gå tillbaka?

I dag

De etablerade riksdagspartierna har anledning att vara missnöjda med 1988 års valrörelse. Den borgerliga oppositionen hade på ett tidigt stadium sökt lägga grunden för ett maktövertagande genom gemensamma utspel om införande av vårdnadsbidrag, avskaffande av löntagarfonderna och privatisering av statliga företag. Socialdemokraterna å sin sida hade satt stor tillit till det välskötta fögderiet med full sysselsättning och en ekonomi på högvarv. Händelseutvecklingen och valdebatten tog emellertid helt andra vägar.

Valrörelsen 1988 kom i stor utsträckning att handla om miljöfrågan, politiska affärer, sifferexercis i skattefrågan och den kommunala folkomröstningen om flyktingmottagning i Sjöbo. Rapporter

om säldöd, giftig algblomning och nedsmutsat badvatten drog igång en miljödebatt som trängde undan mycket av den ekonomiska politiken och de ideologiska vänster-högerfrågorna. Ebbe Carlssons och Anna-Greta Leijons privata mordspaning, Stig Malms lägenhetsbestyr och Birger Schlaugs obetalda bilskatt är exempel på de många politiska affärer som kom i dagen och spädde på diskussionen om bristande politiker moral och tilltagande politikermisstro. Marginalskattetabletter och konsekvenser av olika skatteförslag fick stort utrymme i TV:s utfrågningsprogram med partiledarna. Skattedebatten slog effektivt sönder den borgerliga enigheten genom det "mittengräl" om skattearättsvisor som blossade upp mellan Olof Johansson och Bengt Westerberg. Flyktingfrågan i Sjöbo fick stor rikspolitisk uppmärksamhet genom de interna centerpartimötsättningarna mellan de kommunala flyktingmotståndarna och partiledningen i Stockholm.

Valnatten den 18 september blev inte särskilt spännande. Socialdemokraterna vann kampen om regeringsmakten trots en röstförlust på en och en halv procentenhet (43.2 procent röststöd). De tre borgerliga partierna gjorde nämligen samtidigt sitt sämsta val någonsin (tillsammans 41.8 procent). Visserligen ökade centerpartiet en dryg procentenhet jämfört med valet 1985 (11.3 procent), men moderaterna förlorade hela tre procentenheter (18.3 procent) och folkpartiet tappade överraskande två (12.2 procent). Valets stora och egentligen enda segrare blev i stället miljöpartiet som med god marginal tog sig över fyra-procentspärren och in i riksdagen (5.5 procent); miljöpartiet uppnådde dock inte den vågmästarställning mellan blocken som många hade förutspått. Vänsterpartiet kommunisterna gjorde sitt bästa val sedan 1940-talet trots – eller kanske tack vare – sviktande opinionssiffror under hela valåret (5.9 procent). Kristdemokratiska samhällspartiet, slutligen, noterade sitt fjärde framgångsval i rad, men röststödet räckte ändå bara till knappt tre fjärdedelar av en riksdagsbiljett (2.9 procent).

Valdeltagandet 1988 sjönk för andra valet i rad – nu med nästan fyra procentenheter. Andelen väljare som gick till valurnorna var 86.0 procent, vilket är den lägsta noteringen sedan valet 1964. Samtidigt slog blankröstningen nytt rekord (1.2 procent).

Valutgången 1988 avspeglar flera av valrörelsens viktigaste inslag. Samtliga partier med en mer eller mindre grön miljöprofil – dvs miljöpartiet, vpk, centerpartiet och kds – gick framåt. De mer tillväxtorienterade partierna moderaterna, folkpartiet och socialdemokraterna gick tillbaka med sammanlagt 6.5 procentenheter. Valrörelsens många politiska affärer var sannolikt en av förklaringarna till det fortsatt sjunkande valdeltagandet; som illustration kan nämnas att hela 45 procent av väljarundersökningens svarsper-

soner uppgav att deras förtroende för "politiker i allmänhet" hade minskat som en följd av Ebbe Carlsson-affären. Skattegrälet mellan folkpartiet och centerpartiet sänkte trovärdigheten för det borgerliga regeringsalternativet och bidrog till folkpartiets oväntade valbakslag. Händelserna kring folkkomröstningen i Sjöbo tycks däremot inte ha avsatt några märkbara spår på riksplanet.

Socialdemokraterna förlorade röster för andra valet i rad - från 45.6 procent 1982 till 43.2 procent 1988. I absoluta siffror har partiet förlorat närmare 180 000 väljare på sex år.

Det finns många tänkbara förklaringar till väljarflykten från socialdemokraterna. Bland mer generella faktorer återfinns åttiotalets högervind och den påfrestning som ett regeringsinnehav i sig brukar föra med sig; i Sverige har det eller de regerande partierna förlorat röster i samtliga riksdagsval sedan 1970. Det minskande väljarstödet faller dessutom väl in i mönstret med krympande socialdemokratiska partier i våra närmaste grannländer. Trots tillbakagången skall man emellertid komma ihåg att socialdemokraterna i Sverige alltjämt är ett internationellt sett stort parti.

Den socialdemokratiska röstförlusten 1988 hänger givetvis också samman med den särpräglade valrörelsen. Väljarundersökningens resultat visar att partiet förlorade röster både på miljöfrågan och på de många politiska affärerna. Merparten av socialdemokraternas röstförluster till miljöpartiet och i viss mån även övergångarna till vänsterpartiet kommunisterna och centerpartiet kan noteras på miljöfrågans konto. De socialdemokratiska affärerna förorsakade röstavgångar till de borgerliga partierna och till miljöpartiet. Ebbe Carlsson-affären nämndes som förklaring till partibyten av hela 13 procent av de väljare som övergav socialdemokraterna för ett annat parti; nästan 30 procent av bytarna från socialdemokraterna till det borgerliga blocket och var tionde bytare från s till mp motiverade sitt partibyte med hänvisning till "affärerna". Taktikröstning på grund av vänsterpartiet kommunisternas dåliga opinionssiffror är en viktig förklaring till socialdemokraternas röstförluster åt vänster.

Socialdemokraternas potentiellt mest röstvinnande frågor 1988 var ekonomin, sysselsättningen och den sociala tryggheten; på dessa områden fick partiet mer väljarberöm för sin politik än vid de närmast föregående valen. Kruket var bara att valdebatten i så liten utsträckning handlade om dessa socialdemokratiska "hemmaplansfrågor". Socialdemokraterna klarade sig också helskinna från den borgerliga offensiven när det gällde familjepolitiken; våra resultat visar att s-förslaget om utbyggd föräldraförsäkring fick ett mer positivt mottagande bland väljarna än det borgerliga vårdnadsbidragsförslaget. Valdeltagandeminskningen, slutligen,

slog något *mindre* hårt mot socialdemokraterna än mot de tre borgerliga partierna.

Miljöpartiet kan utan tvekan utses till valets stora segrare. Mellan 1985 och 1988 ökade partiet sin andel av väljarkåren med fantastiska 267 procent (från 1.5 till 5.5 procent); några problem att ta sig över fyra-procentspärren förelåg egentligen aldrig. Miljöpartiet vann röster från samtliga partier och var också framgångsrikt när det gällde mobilisering av tidigare röstkolkare. Partiet vann ungefär lika många röster från det socialistiska som från det borgerliga blocket. Socialdemokraterna var det enskilda parti som fick släppa till flest väljare till miljöpartiet.

Miljöpartiets intåg i riksdagen kan tolkas som det svenska resultatet av den gröna vind som dragit fram över Västeuropa. Gröna partier finns numera företrädna i många västeuropeiska parlament med Die Grünen i Väst-Tyskland som det största och mest kända exemplet.

Men miljöpartiets stora valframgång 1988 går självfallet inte att förklara utan den unika händelseutvecklingen under den långdragna valrörelsen. Döda sälar, miljödebatt och politiska affärer var precis de ingredienser partiet behövde för att få luft under vingarna. I det närmaste nio av tio miljöpartiväljare motiverade sitt parti-val med hänvisning till miljöproblem och miljöpolitik. Omkring en femtedel av mp-väljarna uttryckte samtidigt missnöje med blockpolitiken och de etablerade partierna.

De tre borgerliga partierna gick tillbaka med sammanlagt 3.8 procentenheter 1988 och förlorade i runda tal 300 000 väljare. Centerpartiet gick visserligen något framåt, men röstvinsterna hämtades till största delen från de två tilltänkta koalitionsbröderna. Alla tre partierna förlorade väljare till miljöpartiet. Folkpartiet tappade också röster till socialdemokraterna.

Mycket av det som hände under 1988 års valrörelse gick de borgerliga partierna emot. Moderaterna och folkpartiet förlorade väljare på miljöfrågan. Skattegrälet mellan mittenpartierna blev en ordentlig black om foten; merparten av de väljare som bytte från folkpartiet till socialdemokraterna förklarade övergången med den borgerliga oenigheten och/eller med hänvisning till skattefrågan. Väljarna uppfattade också att folkpartiet stod längre till höger och hade en mindre socialliberal profil än vid valet 1985. Det borgerliga blocket gick dessutom till val med en ledning bestående av två nykomlingar (Carl Bildt och Olof Johansson) och en före detta valrörelsekomet vars smekmånad med journalisterna nu var överstånden (Bengt Westerberg).

De tre borgerliga oppositionspartierna vann naturligtvis inte heller några röster på den enligt väljarnas bedömning väl funge-

rande ekonomin eller på den fulla sysselsättningen. Viljan att slå mynt av de många socialdemokratiska affärerna var också mindre påtaglig än vid regimskiftesvalet 1976. Löntagarfondsfrågans "död" och avsaknaden av en liknande anti-socialistisk symbolfråga var säkerligen en annan minuspost.

Till råga på allt borgerligt elände var det inte socialdemokraterna utan i stället moderaterna och folkpartiet som förlorade mest på det sjunkande valdeltagandet. Kanske medförde frånvaron av "konfrontationspolitikern" Olof Palme att en och annan borgerligt sinnad väljare inte längre tyckte det var mödan värt att gå och rösta. En liten tröst för folkpartiet och moderaterna kan dock vara att de gjorde ett förhållandevis bra val bland de yngsta väljarna. Den som har stöd av ungdomen kan alltid hoppas på framtiden.

I går

Backspegeln är nu vårt arbetsredskap. Vi kommer att se bakåt i tiden och leta efter trender och utvecklingslinjer i svenskt väljarbeteende. Syftet är begränsat. Några försök att förklara olika förändringar kommer inte att göras. Vi nöjer oss med att spåra trender och avstår från att spekulera om orsaker. Spårandet koncentreras till tre områden som är centrala för utvecklingen av det svenska partisystemet och för förståelsen av varför väljarna röstar som de gör. De tre områdena är partiernas grepp om väljarna, opinionsutvecklingen i viktiga ideologiska frågor samt kopplingen mellan olika socioekonomiska strukturfaktorer och väljarnas röstning.

När det gäller partiernas grepp om väljarna är det inget tvivel om att det har lossnat något sedan 1950- och 1960-talen. Om det har lossnat mycket eller lite och hur mycket grepp som finns kvar är svårare att säga. Det beror på vad vi jämför med och vilka förändringar vi studerar.

Ett av de viktigaste tecknen på att greppet har försvagats är den ökade väljarrörligheten mellan partierna. På 1950-talet när de första valundersökningarna genomfördes var partibyten en sällsynthet. De allra flesta väljare stödde samma parti som de gjort i tidigare val. Andelen partibytare vid valen 1956 och 1960 var endast 7 procent. Sedan dess har andelen partibytare ökat. Vid valet 1988 uppnåddes den högsta andelen partibytare sedan valundersökningarna inleddes. Hela 20,2 procent av de väljare som deltog i både 1985 och 1988 års val röstade på olika partier.

Byten till miljöpartiet och i viss mån till kds spelade en stor roll för den rekordhöga andelen partibytare 1988. Det framgår tydligt om man ser till andelen bytare mellan det socialistiska och det

borgerliga blocket. Andelen blockbytare var *inte* rekordstor 1988; snarare tvärtom. Andelen väljare som bytte parti över blockgränsen minskade för fjärde valet i rad 1988. Endast 4.3 procent av väljarna bytte mellan vpk/s och c/fp/m. Den högsta andelen blockbytare vi har uppmätt i valundersökningarna är 6.8 procent. Det var i valet 1976. Den ökade rörligheten bland väljarna har alltså inte inneburit att det blivit lättare att ta sig över blockgränsen i svensk politik. Blocken har bibehållit greppet över sina väljare i den meningen att de sällan släpper till bytare direkt över till det andra blocket.

Ett annat viktigt tecken på att partiernas grepp har försvagats är utvecklingen när det gäller väljarnas känslomässiga koppling till partierna. Andelen väljare som identifierar sig med ett parti och betraktar sig som partianhängare har minskat markant under de senaste tjugo åren. Vid valet 1968 betraktade sig 65 procent av väljarna som anhängare av något parti. Den andelen hade sjunkit till 51 procent 1988. Bland unga förstagångsväljare var den bara 34 procent.³

Nedåtgående siffror för andelen väljare som känner sig som partianhängare är inte något som partierna kan ta lätt på. Väljarnas känsla av anhängarskap med det egna partiet har ett starkt samband med viktiga politiska fenomen som exempelvis graden av missnöje med det egna partiets politik och tendensen att byta parti. Sjunkande partiidentifikation signalerar minskad stabilitet i partisystemet.

Ytterligare ett tecken som kan tolkas som bekymmersamt för de etablerade partierna är väljarnas växande misstro mot allt vad partier och politiker heter. Politikerföraktet, som det ibland kallas i massmedierna, har ökat mycket starkt i valundersökningarnas mätningar sedan den första undersökningen gjordes 1968. Andelen människor som instämmer i påståenden som "partierna är bara intresserade av folks röster men inte av deras åsikter" var exempelvis 37 procent 1968 mot hela 65 procent 1988.

Resultaten är naturligtvis dyster läsning för politiker, men vi tror inte siffrorna är så allvarliga som de ser ut. De minskande förtroendesiffrorna visar på en ökad skepticism och kanske också på en tilltagande cynism gentemot partier och politiker. Men nå-

³ Rösträttsåldern var högre 1968 (21 år) än 1988, men det är ingen viktig orsak bakom nedgången i andelen subjektiva partianhängare. Minskningen i andelen partianhängare återfinns i alla åldersgrupper, även om den är minst bland de allra äldsta väljarna. I åldersgruppen 22-30 år har andelen subjektiva partianhängare minskat från 50 procent 1968 till 38 procent 1988. För en mer utförlig analys av sambandet mellan ålder och graden av partiidentifikation i Sverige, se Holmberg och Gilljam (1987:249-253).

gon minskning i den mer grundläggande tilliten visar de knappast. Då skulle den politiska misstro som vi mäter i valundersökningarna haft mer lättfunna orsaker och mer påtagliga konsekvenser än vad vi kunnat notera. Vi finner exempelvis förhållandevis svaga samband mellan valundersökningarnas misstroendemått och konsekvenser som valskolk eller partibyte.

Det tilltagande politikerföraktet, alternativt den ökande cynismen inför partier och politiker, är ett tecken på att partiernas grepp om väljarna har försvagats. Men det är inte ett av de allvarligaste tecknen. Den sjunkande graden av partiidentifikation är ett mer allvarligt tecken. Partiidentifikationen gäller väljarnas relation till det egna partiet, inte till politiker i allmänhet.

Partiidentifikation och förtroende är viktiga politiska fenomen trots att de inte direkt berör politikens innehåll. Om man är intresserad av mer innehållsliga fenomen är ideologiska förändringar och opinionsutvecklingen i olika sakfrågor mer centrala. Det är en sanning som är mer sann i dag än för tjugo-trettio år sedan. Orsaken är att åsiktsröstningen har ökat bland svenska väljare. Väljarnas åsikter i olika sakfrågor har ett klarare samband med partivalet i dag än på 1950- och 1960-talen. Massmedieutvecklingen (TV:s genombrott) och den ökade utbildningsnivån är viktiga bakomliggande faktorer. Människors kunskaper om politik har ökat. Känslomässigheten om vad partierna står för har blivit bättre.

En viktig konsekvens av den ökade åsiktsröstningen är att olika opinionsvindar har blivit viktigare i politiken. Åsiktsförändringar får snabbare och tydligare effekter på partivalet än tidigare. De viktigaste opinionsförändringar vi har kunnat iaktta i valundersökningarna gäller väljarnas ideologiska vänster-högeråsikter. Ryktet om vänster-högerdimensionens död är betydligt överdrivet. Dimensionen lever i högönsklig välmåga och är fortfarande den viktigaste faktorn som är klart starkast kopplad till väljarnas partival. Och det trots att konkurrensen från nya konfliktdimensioner har ökat – speciellt från den nya gröna dimensionen.

Valundersökningarnas åsiktsmätningar visar att svenska folkets ideologiska vänster-högeruppfattningar har förändrats relativt mycket under den senaste trettioårsperioden. Vindarna har blåst både åt vänster och åt höger. I slutet av 1960-talet blåste det västervind. "1968" var inte bara ett fenomen som drabbade studenter. De nya vindarna märktes också bland vanliga väljare. Opinionsförsköts åt vänster – både när det gällde sociala fördelningsfrågor och ekonomiska maktfrågor.

Men västervinden blev inte långvarig. Redan i början av 1970-talet började den mojna. Det märktes först när det gällde åsikterna

i olika sociala frågor. Väljarna blev mer negativa till jämlikhetsreformer och sociala bidrag. I ekonomiska och maktpolitiska vänster-högerfrågor märktes den begynnande högervinden mindre eller inte alls. Väljarna blev inte mer negativa till samhällets inflytande över bankerna och industrin under 1970-talet. Så sent som 1979 var tex hela 42 procent av socialdemokraternas väljare positiva till en socialisering av stora företag.

Högerförskjutningen i de ekonomiska och maktpolitiska vänster-högerfrågorna inträffade först i början av 1980-talet. Väljarnas åsikter i en mängd olika vänster-högerfrågor försköts klart åt höger mellan 1979 och 1982. Utvecklingen fortsatte mellan 1982 och 1985. Förändringen innebar att opinionen blev mer positiv till marknadsekonomi och privata företag samtidigt som den blev mer negativ till sådana saker som löntagarfonder och socialisering av stora företag. Bland socialdemokratiska väljare 1985 var det tex endast 15 procent som var positiva till en socialisering av stora företag.

Opinionsutvecklingen efter 1985 är inte lika lättolkad. Så mycket är dock klart att det tidiga åttiotalets högervind har mojnät. Väljarnas åsikter i många centrala vänster-högerfrågor försköts inte ytterligare åt höger mellan 1985 och 1988. Åsikterna förändrades i stället något åt vänster. Mönstret kan även iakttagas när det gäller väljarnas subjektiva uppfattningar om var de själva befinner sig på vänster-högerekalan. Genomsnittet för väljarnas egna placeringar har förskjutits något åt vänster mellan 1985 och 1988. Men bilden är inte helt entydig. Socialdemokratiska väljare tex placerade sig inte mer till vänster 1988 än 1985. De placerade sig snarare mer till höger. Det finns också ett antal viktiga sakfrågor där opinionen fortsatt att förändras åt höger efter 1985. Skattefrågan och försvarsfrågan är två exempel. En försiktig slutsats kunde vara att högervinden avtagit men ännu inte ersatts av någon klar vänstervind. Vindflöjeln svänger lite obestämt fram och tillbaka.⁴

När det gäller sociala fördelningsfrågor har vindarna blåst något annorlunda. Sjuttioalets klara högervind i sociala frågor förändrades redan i början av 1980-talet till en svag vänstervind, som sedan har fortsatt att blåsa under resten av åttiotalet. Vänster-högerbegreppet är dock inte självklart i sammanhanget. Det är nämligen åsikter om makt och ekonomi som för väljarna bäst definierar vad som är vänster och höger, inte fördelningspolitik och sociala frågor. Det är åsikter om löntagarfonder, socialism, statens inflytande över näringslivet och privatiseringsfrågor som är starkast kopp-

⁴ För en analys av åttiotalets högervind, se Holmberg och Gilljam (1987:kap 11) och Holmberg (1989b).

lade till människors självuppskattade vänster-högerpositioner. Väljarnas åsikter om sociala bidrag, vårdnadsersättning, barndaghem och inkomstskillnader har också klara samband med de subjektiva vänster-högerplaceringarna. Men sambanden är inte lika starka som för åsikterna i de ekonomiska och maktpolitiska frågorna.

Svensk politik på 1980-talet handlar dock inte bara om vänster-högerfrågor. Nya frågor av annat slag har politiserats. Miljöfrågorna är det bästa exemplet. Miljöns ökade betydelse är utan tvivel den viktigaste politiska förändringen i den svenska opinionen under 1980-talet. Andelen väljare som utpekar miljöfrågorna som viktiga för partivalet har ökat från endast 6 procent 1979 till hela 46 procent 1988.

Valet 1988 blev ett grönt genombrott. Miljöpartiet valdes in i riksdagen. När det gäller den gröna dimensionen blev det dock knappast ett genombrott. Svenska folkets uppfattningar i olika miljöfrågor hänger inte så entydigt samman att det ännu så länge går att tala om en grön ideologisk dimension i valmanskåren. Som en sammanhållen attityddimension existerar den nya gröna dimensionen endast bland högutbildade människor med stort politiskt intresse och bland aktiva partirepresentanter som tex bland riksdagsledamöterna. Men inte ens i dessa engagerade och välinformerade grupper är de åsiktsmässiga kopplingarna mellan olika gröna frågor tillnärmelsevis lika starka som motsvarande kopplingar mellan olika vänster-högerfrågor.

Den framväxande gröna dimensionen är inte åsiktsmässigt helt utan samband med den gamla vänster-högerdimensionen – varken bland väljarna eller riksdagsmännen. Den koppling som finns är inte särskilt stark, men den har blivit tydligare under senare år. Mönstret är att vänsteråsikter och gröna åsikter har en tendens att gå hand i hand. Kopplingen är speciellt tydlig bland riksdagsledamöterna. Om utvecklingen fortsätter riskerar den nya gröna dimensionen att förlora sitt oberoende och sammanfalla med vänster-högerdimensionen.

Det är kanske en materialistisk förvillelse, men det känns alltid som om resonemang om väljarbeteende hänger lite i tomma luften om de enbart kopplas till sådana mentalitetsfenomen som åsikter, kunskaper och känslor. Politikermisstro, opinionsvindar och åsiktsdimensioner i all ära, men väljarnas partival måste också relateras till olika socioekonomiska strukturfaktorer – speciellt i Sverige där människors röstning alltid haft ett klart samband med social grupp-tillhörighet.⁵

Den viktigaste socioekonomiska faktorn bakom valet av parti är

vilket yrke människor har. Det är den bakgrundsfaktor som har det klart starkaste sambandet med hur svenska väljare röstar. Men det är också den faktor vars betydelse har förändrats mest sedan 1950-talet.

Sambandet mellan yrke och röstning har försvagats i Sverige. Större delen av nedgången inträffade under 1960-talet, men vi kan också notera en klar minskning mellan 1985 och 1988. Andelen arbetare som röstar socialistiskt har minskat från 79 procent 1960 till 66 procent 1988. Samtidigt har andelen medelklassväljare som stödjer socialdemokraterna eller vpk ökat från 26 procent 1960 till 37 procent 1988.⁶

Arbetare röstar alltså mindre socialistiskt i dag än för trettio år sedan samtidigt som medelklassen (framför allt tjänstemännen) röstar mer socialistiskt. Det är resultat av detta slag som ligger till grund för resonemanget om en minskad klassröstning i Sverige. Minskningen har varit markant, men inte större än att nivån på klassröstningen fortfarande är bland de högsta i västvärlden.

Nedgången i klassröstningen har inneburit att arbetare och medelklassväljare kommit att rösta mindre olika. En motsvarande utjämning mellan klasserna har dock inte inträffat när det gäller valdeltagandet. Medelklassen i Sverige har alltid haft ett något högre valdeltagande än arbetarklassen. Skillnaden har ökat ytterligare under 1980-talet, inte minskat, jämfört med läget under 1960- och 1970-talen. Skillnaden i valdeltagande mellan arbetare och medelklassväljare var i själva verket större 1988 (83.6 procent mot 88.2) än i något annat riksdagsval sedan 1956.

En av de viktigaste förklaringarna till den minskade klassröstningen är de förändringar som inträffat i olika yrkesgruppers storlek. Inom medelklassen har tjänstemännen blivit fler medan framför allt jordbrukarna blivit färre. Bland arbetare har industriarbetarna minskat i antal samtidigt som arbetarna inom offentlig service blivit fler. Dessa strukturella förändringar är betydelsefulla därför att yrkesgrupper med en traditionellt hög grad av klassröstning har minskat i antal (jordbrukare och industriarbetare) samtidigt som grupper med en lägre klassröstningstendens har ökat i storlek (tjänstemän och servicearbetare).

De strukturella storleksförändringarna kan dock inte förklara hela nedgången i klassröstningen. Tendensen att rösta efter klass-

⁵ En mer utförlig redovisning av sambanden mellan väljarnas partival och sociala gruppstillhörighet återfinns i Gilljam och Holmberg (1990).

⁶ Klasserna har definierats på samma sätt som i Holmberg och Gilljam (1987:184). Siffrorna har korrigerats med hänsyn tagen till överskattningen av andelen s-röstande i framför allt de äldre valundersökningarna.

titthörighet har också minskat inom de olika yrkesgrupperna. Industriarbetare röstar något mindre socialistiskt i dag än för trettio år sedan samtidigt som högre tjänstemän tenderar att rösta mer socialistiskt.

En annan förklaring till det minskade klassröstandet skulle kunna vara att nya strukturella motsättningar vuxit fram på tvärs mot den gamla klasskonflikten. Tänkbara nya konfliktlinjer är kampen mellan offentlig och privat sektor, kampen mellan män och kvinnor och kampen mellan olika generationer. För dem som trots eller hoppats att motsättningar av detta slag skulle manifesteras sig i väljarnas röstande är resultaten nedslående. De samband som finns är svaga och har inte förstärkts under senare år.

Tendensen till sektorsröstning – att offentligt anställda röstar mer socialistiskt än privatanställda – har alltid varit förhållandevis svag i Sverige och den förstärktes inte 1988. Vid valet 1982 och 1985 stödde 54 respektive 52 procent av offentligt anställda väljare s eller vpk mot 46 procent bland väljare i den privata sektorn – en skillnad på 8 respektive 6 procentenheter. Motsvarande siffror 1988 var 50 respektive 47 procent och en skillnad på endast 3 procentenheter.⁷ Sektorsröstning är alltså ett relativt obetydligt fenomen i Sverige även om det i vissa grupper, t ex bland tjänstemännen, finns något klarare tecken.

Generationsmotsättningar har aldrig spelat någon större roll när det gäller partival i Sverige. Och det förhållandet har inte ändrat sig under 1980-talet. De svaga samband mellan ålder och röstning som alltid funnits var fortfarande svaga 1988. Men det är värt att notera att det delvis nya sambandsmönster som vuxit fram under 1980-talet höll i sig även 1988: socialdemokraterna och centerpartiet är starkast bland de äldsta väljarna, vpk bland väljare i yngre medelåldern medan folkpartiet och moderaterna får mest stöd bland de yngsta väljarna.

Inte heller kön är någon viktigare faktor när det gäller svenskt väljarbeteende. Kvinnor och män har alltid röstat mycket lika i Sverige. När de första väljarstudierna genomfördes på 1940- och 1950-talen röstade kvinnorna något mer borgerligt än männen. Under 1980-talet har mönstret blivit det omvända. Kvinnorna har börjat rösta något mer socialistiskt än männen. Skillnaden är dock liten. Vid valet 1988 stödde 53 procent av kvinnorna socialdemokraterna eller vpk mot 48 procent bland männen. Under 1950-talet var skillnaden lika liten (kring 5 procentenheter), fast då var det männen som röstade mer socialistiskt än kvinnorna.

⁷ Uppgifterna om sektorstillhörighet bygger på en intervjufråga där väljarna själva fick ange i vilken sektor de arbetar. Resultaten gäller enbart förvärsarbetande.

Kön, ålder och anställningssektor är alltså ännu inte några allvarliga konkurrenter till klass när det gäller vad som styr svensken när han röstar. Det finns andra sociala faktorer som är större konkurrenter, men de representerar inga nya samhällsmotsättningar. De är tvärtom motsättningar som spelat en viktig roll för väljarnas röstande så långt tillbaka som vi känner till. Den faktor vi främst tänker på är konflikten mellan stad och landsbygd men också på en annan faktor som har att göra med boende – om man bor i villa eller lägenhet. Båda faktorerna är exempel på gamla socioekonomiska skiljelinjer som inte har förlorat sin relevans när det gäller väljarnas partival.

Villaboendet har ökat i Sverige. Men det har inte lett till att de gamla sambanden mellan boendeform och röstning har suddats ut. Den partipolitiska betydelsen av villa- eller lägenhetsboende är nästan lika stor i slutet av 1980-talet som under 1970-talet. Männskor som bor i villa eller småhus har en större tendens att rösta borgerligt än väljare som bor i lägenhet – och det oberoende av vilken yrkesgrupp de tillhör. Under 1970-talet ökade villaboendet sannolikheten för borgerligt röstande med 11–14 procentenheter. Motsvarande siffra för valet 1988 var 10 procentenheter. Socialdemokraterna och vpk fick 59 procent av rösterna bland boende i lägenheter mot endast 49 procent bland väljare i villor eller radhus i småhusområden. Slutsatsen är tämligen entydig. Det ökande villaboendet i Sverige är en faktor som har gynnat det borgerliga blocket under 1980-talet.⁸

När det gäller betydelsen av den gamla stad-landmotsättningen har den snarare ökat än minskat under 1980-talet. Gamla skillnader har förstärkts. Moderaterna och vpk är ännu mer av storstadspartier i dag än på sjuttioalet. Det motsatta gäller för centerpartiet. Det har återgått till att vara mer av ett landsbygdsparti efter uppsvinget och inbrytningen i städerna under sjuttioalet. Framgången i 1988 års val innebar inte att centerpartiet lyckades återvinna några större väljarskaror i storstäderna. Partiet fick under 5 procent av rösterna i såväl Stockholm och Göteborg som i Malmö. Det skall jämföras med att centerpartiet fick cirka en tredjedel av alla röster på ren landsbygd. Socialdemokraterna gick tillbaka mest i storstäderna 1988 (–4.4 procentenheter i Stockholm till rekordlåga 33.6 procent), vilket ytterligare förstärkte den gamla tendensen att partiet har starkast stöd i mindre och medelstora tätorter och städer. På landsbygden har socialdemokraterna ett något svagare stöd än i storstäderna.

⁸ Man kan visa att byte av bostad från lägenhet till villa påverkar partivalet. Tendensen att rösta borgerligt ökar, se Holmberg (1984:109–111).

Allt tal om den gamla stad-landdimensionens minskade betydelse är alltså felaktigt. Dimensionen har inte förlorat sin betydelse när det gäller hur svenska väljare röstar.

I morgon

När vi om femtio år ser tillbaka på 1988 års val kommer vi främst att minnas miljöpartiets seger över fyra-procentspärran. Betraktat med historiska ögon var det en mycket ovanlig tilldragelse: Ett nytt parti i riksdagen för första gången på sjuttio år!

Miljöpartiets status som riksdagsparti kan mycket väl vara en dagslända. Den särpräglade valrörelsen 1988 passade partiet som hand i handske, och det relativt skonsamma bemötandet från konkurrenter och massmedier var sannolikt ett "premiärerbjudande". Det kommer nog inte att gå lika lätt 1991.

Men det gröna genombrottet 1988 kan också vara den första riktigt påtagliga konsekvensen av att de etablerade partierna undan för undan håller på att förlora greppet om väljarna. När händelser och politiska utspel under valrörelserna blir allt viktigare för väljarnas röstning, samtidigt som tidigare partilojaliteter gröps ur och försvinner, får också nya och oprövade partier en chans att vinna röster i valen. Om miljöfrågan förblir viktig för väljarna, om kärnkraften repolitiserar, om politikerförtroendet fortsätter att minska samtidigt som väljarnas känslomässiga bindningar till de etablerade partierna sjunker ytterligare – ja då sitter miljöpartiet säkert i sadeln under nittioalet.

Om utvecklingen mot allt mer självständiga väljare fortsätter kanske också andra nykomlingar kommer att kunna ta sig in genom den dörr som miljöpartiet efter trekvarts sekel lyckades öppna. Kristdemokratiska samhällspartiet framstår i dagsläget som den hetaste aspiranten. Partiet har gått fram i de fyra senaste valen, och det återstår nu endast 1.1 procentenheter innan riksdagsporten öppnas. Om kds fortsätter profilförändringen i "icke-kyrklig" riktning, om Alf Svensson gör lika bra ifrån sig som 1988, om tillräckligt många borgerliga väljare kan lära sig "finessen" med taktikröstning – ja då får Sverige och svenskarna snart sitt sjunde riksdagsparti.

Finns det därutöver plats för ytterligare ett parti i riksdagen – t ex ett missnöjesparti på högerkanten? Förebilder finns i våra nordiska grannländer. Kanske är det bara en karismatisk person som Mogens Glistrup eller Carl I Hagen som saknas? Nej, vi tror inte det. Moderata samlingspartiet i Sverige anses allmänt stå till höger om sina broderpartier i Norge och Danmark. Det ideologiska utrymmet är med andra ord mindre i Sverige. Svenska väljare på

högerkanten har heller inte upplevt "högerregeringar som för socialdemokratisk politik". Det moderata alternativet är hittills oprövat i Sverige. Om de etablerade partierna dessutom lyckas bedriva en framgångsrik politik och opinionsbildning i invandrar- och flyktingfrågor, försämras jordmånen för ett missnöjesparti ytterligare.

Vänsterpartiet kommunisterna tillhör de gamla rävarna i riksdagsgrytet. Partiet ligger dock endast en knapp procentenhet längre ifrån fyra-procentgränsen än kds – om än på "rätt" sida. Det verkar emellertid som om vpk vinner röster i valen i omvänd proportion till stödet i opinionsmätningarna: När faran är som störst tycks kamrat fyra procent vara som närmast. Till vpk:s pluskonto kan kanske också räknas *glasnost* och *perestrojka* i Östeuropa, en svensk socialdemokrati på väg åt höger och ett eventuellt namnbyte i "icke-kommunistisk" riktning.

Antalet småpartier i riksdagen är naturligtvis av stor betydelse för vem som kommer att regera landet under nittioalet. Fyra procent kds-röster i 1991 års val kan bli tungan på vågen för en borgerlig riksdagsmajoritet. I synnerhet om vpk eller miljöpartiet skulle snubbla på mållinjen. Hur miljöpartiet kommer att agera i en eventuell vågmästarposition mellan blocken är dessutom fortfarande höljt i dunkel, även om partiet – åtminstone enligt väljarna – har förskjutits klart åt vänster under de senaste åren.

De stora partierna har förstås möjligheter att avväpna småpartierna genom att bilda en koalition över blockgränsen. En röd-grön koalition framstår i dag som en möjlig om än inte särskilt trolig lösning. Det samma gäller även andra koalitioner över blockgränsen – som tex en s/m-koalition som i Finland eller en s/fp-koalition i skatteöverenskommelsens efterföljd. De är dock inga troliga lösningar eftersom blockgränsen fortfarande är mycket viktig och svåröverstiglig för många väljare. Och de historiska spåren förskräcker. De borgerliga partier som kommit socialdemokraterna alltför nära har straffats av sina anhängare (tex bondeförbundet 1952 och 1956 och folkpartiet 1973 och 1982).

Men tiotusenkronorsfrågan när det gäller regeringsfrågan under nittioalet är naturligtvis vad som kommer att hända med socialdemokraterna. Spekulationerna handlar om huruvida partiet likt broderpartierna i flera grannländer skall minska till ett 35–40 procent parti, eller om det även under 1990-talet skall lyckas bevara sin internationellt sett höga nivå kring 43–45 procent.

Så mycket är dock klart att socialdemokraterna inte kan vila på sina lagrar. Även socialdemokratiska väljare har börjat bli mindre partitrogna och mer rörliga. Och miljöpartiets uppdykande på scenen har gjort det möjligt för s-väljare att byta parti åt höger utan

att gå över blockgränsen. Dalauppropets förvandling till ett eventuellt nytt parti via den sk arbetarlistan är ytterligare en komplikation för partiet. Det skulle göra det möjligt att byta till vänster utan att bli "kommunist". Socialdemokraterna har m a o en tuff försvarsstrid framför sig. Internationellt sett mycket höga röstsiffror skall försvaras i en allt rörligare valmanskår. Om partiet lyckas bibehålla nuvarande nivå är det en framgång. Få tror att det är möjligt för socialdemokraterna att vinna ytterligare väljarandelar och komma tillbaka till 1950- och 1960-talens siffror kring 46-48 procent.

På den borgerliga kanten lever centerpartiet farligt trots den lilla valframgången 1988. Partiet är som svagast där Sverige växer som mest, dvs i storstäderna. Centerpartiet har lång väg kvar innan det återvunnit sjuttioalets styrka i storstadsområdena. Och vpk och miljöpartiet kommer inte godvilligt att släppa ifrån sig storstädernas gröna väljare under nittioalet.

Folkpartiet har alltid haft de mest lättroliga väljarna bland de fyra stora partierna. Partiet har varit något av partipolitikens Hallsberg - en väntsal för partibytare. Den svagheten kommer att vara mindre bekymmersam under nittioalet när även andra partiers väljare kan förväntas bli mer lättroliga. Folkpartiets framtoning som ett idéparti kan visa sig vara en fördel bland allt mer åsiktsröstande väljare.

Folkpartiet och moderaterna har ofta visat sig vara kommunicerande kärn när det kommer till val i Sverige. Den enes förluster är den andres vinster. Det betyder att moderaterna svårligen kan bli det 25-30 procentparti man talat om utan att det går ut över folkpartiet. Det som ibland rubriceras som socialdemokraternas största problem - röstutvecklingen i storstäderna - är moderaternas största möjlighet. Moderaterna är starkast i det som ibland kallas tillväxt-Sverige, dvs storstäderna och universitetsorterna. Det ger ett bra utgångsläge inför nittioalet.

Ett "parti" som kan bli stort under nittioalet är soffliggarna. Det kanske to m kan bli Sveriges näst största parti. Valdeltagandet minskade både 1985 och 1988 och många tecken tyder på att det kan komma att fortsätta att sjunka under nittioalet. Svenskarnas intresse för politik har minskat successivt sedan mitten av sjuttioalet. Förtroendet för de folkvalda politikerna blir allt mindre. Blankröstningen - som definitivt hör till samma familj som icke-röstandet - visar en uppåtgående trend. Det enda som egentligen talar för ett bibehållet eller kanske to m något ökande valdeltagande under nittioalet är att 1988 var ett mycket speciellt val. Färre politiska affärer och mer av ideologisk debatt kan vara den politiska medicin som den svenska väljarkåren behöver.

Det är dags att avsluta diskussionen. Vi kommer knappast längre. Alltför mycket spekulationer blir en tunn soppa i längden. Den stora frågan om i vilken riktning svensk politik kommer att utvecklas kvarstår obesvarad. Om nittioalet blir Rött, Blått eller Grönt vet vi inte. Vi kan bara gissa. Svaret finns i backspegeln först år 2000.

Litteratur

- Aardal, B. og Valen, H. (1989). *Velgere, partier og politisk avstand*. Oslo: Statistisk sentralbyrå.
- Abelson, R.P., Kinder D.R., Peters, M.D. and Fiske, S.T. (1982). Affective and Semantic Components in Political Person Perception. *Journal of Personality and Social Psychology* 42:619–30.
- Ahrne, G., Ekerwald, H. och Leiufrud, H. (1985). *Klassamhällets förändring*. Lund: Arkiv förlag.
- Alford, R.A. (1963). *Party and Society. The Anglo-American Democracies*. Chicago: Rand McNally.
- Allmänna valen 1988, Del 1 (SOS)* (1989). Stockholm: Liber.
- Andersson, L-G. och Sollander, S. (1988). Visst klassröstar vi. *Välfärdsbulletinen* nr 3.
- Arbetet*, ledare, 1988-09-02.
- Arter, D. (1989). A Tale of Two Carlssons: The Swedish General Election of 1988. *Parliamentary Affairs* 42:84–101.
- Asp, K. (1982). Väljarna och massmediernas partiskhet. I *Väljare Partier Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm: Liber.
- Asp, K. (1983). The Struggle for the Agenda. Party Agenda, Media Agenda, and Voter Agenda in the 1979 Swedish Election Campaign. *Communication Research* 10:333–55.
- Asp, K. (1985). Journalisternas inflytande i valkampen. I *Makten från folket. 12 uppsatser om folkstyrelsen*. Stockholm: Folkstyrelsekommittén/Liber.
- Asp, K. (1986). *Mäktiga massmedier. Studier i politisk opinionsbildning*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Asp, K. (1987). Rikspolitik och kommunalpolitik. Valrörelsernas utrymme i svensk dagspress 1956–1985. I *Folkstyrelsens villkor*. Stockholm: SOU 1987:6.
- Asp, K. (1988a). Politisk journalistik. Studier i mediernas partiskhet och makt. I Ulla Carlsson (red) *Forskning om journalistik*. Göteborgs universitet: Nordicom-Nytt/Sverige 4.
- Asp, K. (1988b). Ekonomin – den glömda valfrågan. *Dagens Nyheter* 1988-09-18.
- Asp, K. (1988c). Därför har vi fått ett nytt parti i riksdagen. *Expressen* 1988–09–20.
- Asp, K. (1988d). *Sveriges Radios nyhetsbevakning av 1988 års val*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Asp, K. och Hedberg P. (1989). *Massmediaundersökning. Valet 1988. Teknisk rapport*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1988:1.
- Asp, K. Hedberg, P. och Esaiasson, P. (1985a). *Massmediaundersökning. Valet 1979. Teknisk rapport*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1985:1.

- Asp, K., Hedberg, P. och Esaiasson, P. (1985b). *Massmedieundersökning. Valet 1982. Teknisk rapport*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1985:3.
- Asp, K., Hedberg, P. och Esaiasson, P. (1988). *Massmedieundersökning. Valet 1985. Teknisk rapport*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1988:1.
- Asplund, J. (1979). *Teorier om framtiden*. Stockholm: Liber.
- Baker, K.L., Dalton, R.J. and Hildebrandt, K. (1981). *Germany Transformed. Political Culture and the New Politics*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Barnes, S. and Kaase, M. (eds) (1979). *Political Action. Mass Participation in Five Western Democracies*. Beverly Hills: Sage.
- Barry, B. (1970). *Sociologists, Economists & Democracy*. London: Collier-Macmillan.
- Bennulf, M. (1988). *Post-materialism och klassröstning i Sverige. En analys av riksdagsvalet 1985*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Berelson, B. (1952). Democratic Theory and Public Opinion. *Public Opinion Quarterly* 25:313-30.
- Berelson, B., Lazarsfeld, P.F. and McPhee, W.N. (1954). *Voting. A Study of Opinion Formation in a Presidential Campaign*. Chicago: University of Chicago Press.
- Bergström, H. (1988). Televisionens val. *Näringslivets MediaInstitut*, rapport 8:88.
- Birgersson, B.O. och Westerståhl, J. (1983). *Den svenska folkstyrelsen*. Stockholm: Liber.
- Björklund, T. (1986). Kvinnors og menns partipreferense. *Tidskrift for samfunnsforskning* 27:417-43.
- Blumentahl, S. (1982). *The Permanent Campaign*. Boston: Beacon.
- Bohman, G. (1983). *Så var det*. Stockholm: Bonniers.
- Borre, O. (1984). Critical Electoral Change in Scandinavia. I Dalton, R.J., Flanagan, S.C. and Beck, P.A. (eds) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?*. Princeton: Princeton University Press.
- Budge, I., Crewe, I. and Farlie, D. (eds) (1976). *Party Identification and Beyond*. London: John Wiley and Sons.
- Butler, D. and Stokes, D. (1974). *Political Change in Britain. The Evolution of Electoral Choice*. Second edition. London: MacMillan.
- Campbell, A., Converse, P.E., Miller, W.E. and Stokes, D.E. (1960). *The American Voter*. New York: John Wiley and Sons.
- Carlström, V. och Lundström, S. (1988). *De gröna. Ett verkligt alternativ?*. Stockholm: Norstedts.
- Compston, H. (1989). *The 1988 Swedish Election: Realignment or Temporary Deviation?*. Canberra: The Australian National University.
- Converse, P.E. and Pierce, R. (1985). Measuring Partisanship. *Political Methodology* 11:143-66.
- Crewe, I. (1982). 'Improving, but Could Do Better': the Media and the Polls in the 1979 General Election. I Worcester, R.M. and Harrop, M.

- (eds) *Political Communications. The General Election of 1979*. London: Allen & Unwin.
- Dagens Nyheter*, ledare, 1988-09-02.
- Dagens Nyheter* 1988-09-12.
- Djerf, M. (1988). *Massmedier och politiskt deltagande*. Uppsala: Maktutredningen, rapport 22.
- Elklit, J. (1989). Opinionsmätningar og valresultater. I Elklit, J. og Tonsgaard, O. (red) *To folketingsvalg*. Aarhus: Politica.
- Elklit, J. og Tonsgaard, O. (red) *To folketingsvalg*. Aarhus: Politica.
- Erikson, R. och Åberg, R. (red) (1984). *Välfärd i förändring. Levnadsvillkor i Sverige*. Stockholm: Prisma.
- Esaiasson P. (1985). *Partiledarna inför väljarna. Partiledarnas popularitet och betydelse för valresultatet*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rapportserie 1985:4.
- Esaiasson, P. (1986). Gammalt och nytt i västtysk efterkrigsolitik. *Bokbox* nr 88:7-20.
- Esaiasson, P. (1989). Partiledarna sitter säkert?. I Holmberg, S. och Weibull, L. (red) *Åttioital*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 4.
- Esaiasson, P. (1990). *Svenska valkampanjer 1866-1988. Studier i opinionsbildningens historia*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Esaiasson, P. och Gilljam, M. (1985). Forskning kring parlament och parlamentariker. *Statsvetenskaplig Tidskrift* 88:331-41.
- Esaiasson, P. och Holmberg, S. (1989). *Hur trivs riksdagsledamöterna på jobbet?*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Esaiasson, P., Holmberg, S. och Särilvik, B. (1988). *Riksdagsenkät 1988. Frågeformulär*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Fatahi, N. (1985). *Svenska röstberättigade*. Lunds universitet: Sociologiska institutionen.
- Friberg, M. och Galtung, J. (red) (1984). *Alternativen*. Stockholm: Akademilitteratur.
- Gahrton, P. (1980). *Det behövs ett framtidsparti*. Stockholm: Prisma.
- Gahrton, P. (1988). *Vad vill de gröna?*. Göteborg: Korpen.
- Galbraith, J.W. and Rae, N.C. (1989). A Test of the Importance of Tactical Voting: Great Britain, 1987. *British Journal of Political Science* 19:126-36.
- Gergils, H. och Widén, L. (1986). *Överraskningarnas val. En studie i valrörelsen 1985*. Stockholm: Timbro förlag.
- Gidlund, G. och Gidlund, J. (1989). *Storstadens partier och valdeltagande 1948-88*. Storstadsutredningen, SOU 1989:68.
- Gilljam, M. (1988). *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning*. Lund: Studentlitteratur.
- Gilljam, M. och Holmberg, S. (1990). Miljövalet 1988. I *Allmänna valen 1988, Del 3, (SOS)*. Stockholm: Liber.
- Gilljam, M., Holmberg, S. och Bennulf, M. (1990). *Valundersökning 1988. Teknisk rapport*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Gilljam, M. och Nilsson, L. (1984). *Svenska folket och den offentliga sektorn*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionens rap-

- portserie 1984:2.
- Glass, D.P. (1985). Evaluating Presidential Candidates: Who Focuses on Their Personal Attributes?. *Public Opinion Quarterly* 49:517-34.
- Goul Andersen, J. (1984). Klasslöse vælgere?. I Elklit, J. og Tonsgaard, O. (red) *Valg og vælgeradfærd. Studier i dansk politik*. Aarhus: Politica.
- Goul Andersen, J. (1984). *Kvinder og politik*. Aarhus: Politica.
- Goul Andersen, J. (1989). Social klasse og parti. I Elklit, J. og Tonsgaard, O. *To folketingsvalg*. Aarhus: Politica.
- Granberg, D. and Brown, T. (1989). On Affect and Cognition in Politics. *Social Psychology Quarterly* 52:171-82.
- Granberg, D. and Holmberg, S. (1988). *The Political System Matters: Social Psychology and Voting Behavior in Sweden and the United States*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hadenius, A. (1984). Att belägga motiv. I Hadenius, A., Henning, R. och Holmström, B. *Tre studier i politiskt beslutsfattande*. Stockholm: Almqvist & Wiksell International.
- Hinnfors, J. (1988). *Vårdnadsbidragsdebatten 1960-1973*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmberg, S. (1974). *Riksdagen representerar svenska folket'. Empiriska studier i representativ demokrati*. Lund: Studentlitteratur.
- Holmberg, S. (1981). *Svenska väljare*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. (1984). *Väljare i förändring*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. (1986). Politiska opinionsmätningar i Sverige. I *Makten över opinionen*. Stockholm: FRN, Källa 23.
- Holmberg, S. (1987). Röstsplittring i Sverige. I *Folkstyrelsens villkor*. Stockholm: SOU 1987:6
- Holmberg, S. (1988). Väljaropinionen ett år före 1988 års val. I Holmberg, S. och Weibull, L. (red) *SOM-undersökningen 1987*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 2.
- Holmberg, S. (1989a). Kärnkraftsopinionen. I Holmberg, S. och Weibull, L. (red) *Åttiototal*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 4.
- Holmberg, S. (1989b). Åttioalets högervind. I Holmberg, S. och Weibull, L. (red) *Åttiototal*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 4.
- Holmberg, S. och Asp, K. (1984). *Kampen om kärnkraften. En bok om väljare, massmedier och folkomröstningen 1980*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. och Esaiasson, P. (1988). *De folkvalda. En bok om riksdagsledamöterna och den representativa demokratin i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, S. och Gilljam, M. (1987). *Väljare och val i Sverige*. Stockholm: Bonniers.
- Holmberg, S. och Petersson, O. (1980). *Inom felmarginalen. En bok om politiska opinionsmätningar*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S. och Weibull, L. (red) (1987). *SOM-undersökningen 1986*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 1.
- Holmberg, S. och Weibull, L. (red) (1988). *SOM-undersökningen 1987*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 2.

- Holmberg, S. och Weibull, L. (red) (1989). *Åttiotal*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen, SOM-rapport 4.
- Holmberg, S., Westerståhl, J. och Branzén, K. (1977). *Väljarna och kärnkraften*. Stockholm: Liber.
- Holmberg, S., Asp, K., Bennulf, M. och Hedberg, P. (1989). *Kärnkraften i samhället. Intervjuformulär*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Holmqvist, H-E. och Pettersson, L-E. (1985). *Svenska folket tycker om offentliga sektorn*. Stockholm: LO.
- Håstad, E. (red) (1950). *'Gallup' och den svenska väljarkåren*. Uppsala: Hugo Gebers Förlag.
- Häll, L. (1982). *Politiska resurser. Levnadsförhållanden 1978*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Häll, L. (1986). *Politiska resurser. Preliminära resultat från 1984 års undersökning av levnadsförhållandena*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Inglehart, R. (1977). *The Silent Revolution. Changing Values and Political Style Among Western Publics*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1984). The Changing Structure of Political Cleavages in Western Society. I Dalton, R.J., Flanagan, S.C. and Beck, P.A. (eds) *Electoral Change in Advanced Industrial Democracies. Realignment or Dealignment?*. Princeton: Princeton University Press.
- Inglehart, R. (1989). Observation on Cultural Change and Postmodernism. I Gibbins, J.R. (ed) *Contemporary Political Culture. Politics in a Postmodern Age*. London: Sage.
- Jewell, M. (1983). Legislator-Constituency Relations and the Representative Process. *Legislative Studies Quarterly* 8:303-37.
- Johansson, S. (1971). *Politiska resurser. Om den vuxna befolkningens deltagande i de politiska beslutsprocesserna*. Stockholm: Allmänna förlaget.
- Johansson, F. (1987). Delad röstning. I *Folkstyrelsens villkor*. Stockholm: SOU 1987:6.
- Jönsson, C. (1975). *The Soviet Union and the Test Ban: A Study in Soviet Negotiating Behavior*. Lund: Studentlitteratur.
- Key, Jr. V.O. (1966). *The Responsible Electorate*. Cambridge, MA: Harvard University Press.
- Kinder, D.R. (1986). Presidential Character Revisited. I Lau, R.R. and Sears, D.O. (eds) *Political Cognition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Kinder, D.R. and Fiske, S.T. (1986). Presidents in the Public Mind. I Herman, M.G. (ed) *Political Psychology*. London: Jossey-Bass Publishers.
- Kinder, D.R. and Sears, D.O. (1985). Public Opinion and Political Action. I Lindzey, G. and Aronson, E. (eds) *Handbook of Social Psychology. Vol II*. New York: Newbery Award Records.
- Kirchheimer, O. (1966). The Transformation of Western European Party Systems. I LaPalombara, J. and Weiner, M. (eds). *Political Parties and Political Development*. Princeton: Princeton University Press.

- Korpi, W. (1972). Some Problems in the Measurement of Class Voting. *American Journal of Sociology* 78:627-42.
- Korpi, W. (1980). Kärnkraften och politikens dimensioner. *Sociologisk forskning* 17:15-25.
- Korpi, W. (1981). *Den demokratiska klasskampen*. Stockholm: Tidens förlag.
- Kvinnor och män på arbetsmarknaden (1986). *Information om arbetsmarknaden*, nr 2. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Lane, R.E. (1959). *Political Life: Why People Get Involved in Politics*. Glencoe, IL: The Free Press.
- Lau, R.R. and Sears, D.D. (eds) (1986). *Political Cognition*. Hillsdale, NJ: Lawrence Erlbaum Publishers.
- Lazarsfeld, P.F., Berelson, B. and Gaudet, H. (1944). *The People's Choice: How the Voter Makes up His Mind in a Presidential Campaign*. New York: Columbia University Press.
- Lembert, J.B. (1986). Picking the Winners: Politician vs. Voter Predictions of Two Controversial Ballot Measures. *Public Opinion Quarterly* 50:208-21.
- Lewin, L. (1970). *Folket och eliterna*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lewin, L. (1988a). *Det gemensamma bästa. Om egenintresset och allmänintresset i västerländsk politik*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Lewin, L. (1988b). Jag förstår soffliggarna. *Svenska Dagbladet* 1988-09-23.
- Lewis-Beck, M.S. and Skalaban, A. (1989). Citizen Forecasting: Can Voters See into the Future?. *British Journal of Political Science* 19:146-53.
- Lichter, R., Amundsen, D. and Noyes, R. (1989). Media Coverage. *Public Opinion* Jan/Feb.
- Lilla gröna* (1987). Mjölafors: Börja Nu förlaget.
- Lipset, S.M. and Rokkan, S. (eds) (1967). *Party Systems and Voter Alignments*. New York: Free Press.
- Listhaug, O., Miller, A.H. and Valen, H. (1985). The Gender Gap in Norwegian Voting Behaviour. *Scandinavian Political Studies* 8:187-206.
- Mellin, L. (1988). Säljar är viktigare än Leijon. *Aftonbladet* 1988-09-19.
- Milbrath, L.W. (1965). *Political Participation*. Chicago: Rand McNally.
- Milbrath, L.W. and Goel, M.L. (1977). *Political Participation: How and Why Do People Get Involved in Politics?*. Second edition. Lanham: University Press of America.
- Miller, A. (1983). Is Confidence Rebounding?. *Public Opinion* June/July.
- Miller, A.H., Wattenberg, M.P. and Malanchuk, O. (1986). Schematic Assessments of Presidential Candidates. *American Political Science Review* 80:521-40.
- Moon, M. (red) (1989). *Gröna läseboken*. Lund: Miljöpartiet de gröna.
- Mugham, A. (1986). *Party and Participation in British Elections*. London: Francis Pinter Publishers.
- Müller-Rommel, F. (1982). Ecology parties in Western Europe. *West European Politics* 5:68-74.
- Müller-Rommel, F. (1985). The Greens in Western Europe: Similar But Different. *International Political Science Review* 6:483-99.
- Müller-Rommel, F. (ed) (1989). *New Politics in Western Europe*. Colora-

- do: Westview Press.
- Månsson, L. (1968). *Rikspolitiska attityder – kommunalpolitik*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Næss, A. (1981). *Ekologi, samhälle och livsstil*. Stockholm: LTS förlag.
- Niemi, R.G. and Weisberg, H.F. (eds) (1976). *Controversies in American Voting Behavior*. San Francisco: W.H. Freeman and Company.
- Nordlöf, H. (1982). *Valdeltagandenivå och valresultat*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Norris, P. (1986). Conservative Attitudes in Recent British Elections: An Emerging Gender Gap?. *Political Studies* 34:120–8.
- Nu kommer miljöpartiet!* (1982). Stockholm: Timo Förlag.
- Oscarsson, V. (1974). *Politiskt deltagande*. Göteborg: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oskarson, M. (1987). Tillförlitlighet i valundersökningarnas yrkesklassificeringar. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Oskarson, M. (1990). Sweden. I Franklin, M., Mackie, T.K. and Valen, H. *Electoral Change: Responses to Evolving Social and Attitudinal Structures in Seventeen Democracies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Parkin, S. (1989). *Green Parties. An International Guide*. London: Heretic Books.
- Patterson, T.E. (1980). *The Mass Media Election*. New York: Praeger.
- Petersson, O. (1977). *Väljarna och valet 1976*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Petersson, O. (1982). Klassidentifikation. I *Väljare Partier Massmedia. Empiriska studier i svensk demokrati*. Stockholm: Liber.
- Petersson, O. och Särllvik, B. (1975). Valet 1973. I *Allmänna valen 1973, Del 3 (SOS)*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Petersson, O., Westholm, A. och Blomberg, G. (1989). *Medborgarnas makt*. Stockholm: Carlssons Bokförlag.
- Petersson, T. (1988). *Bakom dubbla läs*. Stockholm: Institutet för framtidsstudier.
- Pierre, J. (1989). Politisk protestbrygd lockar väljare. *Svenska Dagbladet* 1989-09-23.
- Poguntke, T. (1977). *The 'New Politics' and Green Parties in Western Europe: A Typological Analysis*. Paper presented at the PSA Conference, University of Warwick.
- Powell, B.G. (1980). Voting Turnout in Thirty Democracies: Partisan, Legal and Socio-Economic Influences. I Rose, R. (ed) *Electoral Participation. A Comparative Analysis*. Beverly Hills: Sage.
- Powell, B.G. (1986). American Voter Turnout in Comparative Perspective. *American Political Science Review* 80:17–43.
- Pressens Tidning* (1988) nr 12–13.
- Przeworski, A. and Sprague, J. (1986). *Paper Stones. A History of Electoral Socialism*. Chicago: University of Chicago Press.
- Rae, D.W. and Taylor, M. (1970). *The Analysis of Political Cleavages*. New Haven: Yale University Press.
- Reimer, B. (1988). No Values – New Values? Youth and Postmaterialism.

- Scandinavian Political Studies* 11:347-59.
- Reimer, B. (1989). Postmodern Structures of Feeling. Values and Life Styles in the Postmodern Age. I Gibbins, J.R. (ed) *Contemporary Political Culture. Politics in a Postmodern Age*. London: Sage.
- Robinson, M. (1985). The Media Campaign 1984: Part II Wingless, Toothless, and Hopeless. *Public Opinion* Feb/March.
- Robinson, M. and Clancey, M. (1985). General Election Coverage: Part I. *Public Opinion* Dec/Jan.
- Rokkan, S. (1970). *Citizens Elections Parties*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Rose, R. and McAllister, I. (1986). *Voters Begin to Choose. From Closed-Class to Open Elections in Britain*. London: Sage.
- Sainsbury, D. (1987). Class Voting and Left Voting in Scandinavia: The Impact of Different Operationalizations of the Working Class. *European Journal of Political Research* 15:507-26.
- Sainsbury, D. (1989). The 1988 Swedish Election: The Breakthrough of the Greens. *West European Politics* 9:140-2.
- Schlaug, B. (1988). Bekämpa kapitalismen!. *Dagens Nyheter* 1989-07-26.
- Sifo indikator* (1985) nr 3.
- Sifo pressmeddelande*, juni 1980. Miljöparti i Sverige?.
- Sjöblom, G. (1968). *Party Strategies in a Multiparty System*. Lund: Studentlitteratur.
- Sjöström, A. (1989). *Valet 1988. Ovisst in i det sista*. Stockholm: Sifo Opinion AB.
- Sollander, S. (1989). Partibytare i riksdagsvalet 1988. *Välfärdsbulletinen* nr 1. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Svenska Dagbladet*, ledare, 1988-09-19.
- Svenska Dagbladet* 1988-09-20.
- Zulkin, R. (1984). Politiska resurser. I Eriksson, R. och Åberg, R. (red) *Välfärd i förändring*. Stockholm: Prisma.
- Särilvik B. (1959). *Opinionsbildningen vid folkomröstningen 1957*. Stockholm: SOU 1959:10.
- Särilvik, B. (1967). Party Politics and Electoral Opinion Formation: A Study of Issues in Swedish Politics 1956-1960. I *Scandinavian Political Studies*. Vol 2. Helsingfors: The Academic Book Store.
- Särilvik, B. (1969). *Representationsundersökningens forskningsprogram*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Särilvik, B. (1970a). *Electoral Behavior in the Swedish Multiparty System*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Särilvik, B. (1970b). Intervjuundersökningen rörande valet till andra kammaren 1968. *Riksdagsmannavalen 1965-1968. Del 2 (SOS)*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Särilvik, B. och Petersson, O. (1976). *Rikspolitik och lokalpolitik i valet 1973*. Stockholm: Statistiska centralbyrån.
- Thomas, J.C. (1980). Ideological Trends in Western Political Parties. I Merkl, P.H. (ed) *Western European Party Systems*. London: Collier-McMillan.
- Togeb, L. (1989). Politiseringen af kvinder og af kvindespørgsmålet. I Elklit, J. og Tonsgaard, O. *To folketingsvalg*. Aarhus: Politica.

- Vedung, E. (1981). Tillväxt-ekologi dimensionen igen. *Sociologisk Forskning* 18:48-51.
- Vedung, E. (1988a). The Swedish Five-Party Syndrome and the Environmentalists. I Lawson, K. and Merkl, P.H. (eds). *When Parties Fail. Emerging Alternative Organizations*. Princeton: Princeton University Press.
- Vedung, E. (1988b). *The Swedish Greens. Opinion Success and Electoral Failure*. Paper presented at the XIVth World Congress of the IPSA, Washington D.C.
- Vedung, E. (1989). Grönt för miljöpartiet. *Politica* 20:432-47.
- Weir, B.T. (1985). The American Tradition of the Experimental Treatment of Elections: A Review Essay. *Electoral Studies* 4:125-33.
- Verba, S. and Nie, N.H. (1972). *Participation in America. Political Democracies and Social Equality*. New York: Harper and Row.
- Verba, S., Nie, N.H. and Kim, J. (1978). *Participation and Political Equality: A Seven-Nation Comparison*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Westerståhl, J. (1988). Riksdagen blir en parentes. *Dagens Nyheter* 1988-11-25.
- Westerståhl, J. och Johansson, F. (1981). *Medborgarna och kommunen. Studier av medborgerlig aktivitet och representativ folkstyrelse*. Rapport 5 från kommunaldemokratiska forskningsgruppen. Ds Kn 1981:12.
- Westerståhl, J. och Särilvik, B. (1955a). *Svensk valrörelse 1954. Två lokala studier. Arbetsrapport I*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Westerståhl, J. och Särilvik, B. (1955b). *Svensk valrörelse 1954. Ickeröstning och Mediastudier. Arbetsrapport II*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Westerståhl, J. och Särilvik, B. (1957). *Svensk valrörelse 1956. Arbetsrapport I. Intervjuundersökningen*. Göteborgs universitet: Statsvetenskapliga institutionen.
- Wolfinger, R. and Rosenstone, S. (1980). *Who Votes?*. New Haven: Yale University Press.
- Wörlund, I. (1989). The Election to the Swedish Riksdag 1988. *Scandinavian Political Studies* 12:77-82.
- Zetterberg, H.L. (1986). Om opinionsjournalistik. I *Makten över opinionen*. Stockholm: FRN, Källa 23.
- Österman, T. (1986). *Lärobok för politiker*. Stockholm: Tidens förlag.
- Österman T. (1989). *FSI:s lilla valbibel 1988*. Stockholm: FSI.

Tabeller och figurer

- 1.1 Partifördelningen i 1988 års valundersökning och valrörelsestudie samt i valmanskåren vid valet 1988 **17**
 - 2.1 Resultat av riksdagsvalen 1985 och 1988 **28**
 - 2.2 Väljarnas bedömningar av 1985 och 1988 års valrörelser. Andel intervjupersoner som instämde i respektive påstående **29**
 - 2.3 Väljarnas bedömningar av partiledarnas insatser i TV:s utfrågningsprogram inför valet 1988 **31**
 - 2.4 Viktiga frågor för väljarnas partival 1979, 1982, 1985 och 1988. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive sakfråga **33**
 - 2.5 Väljarnas kontakter med partierna i 1982, 1985 och 1988 års valrörelser **34**
 - 2.6 Väljarnas förväntningar om vem som skall bilda regering efter valen 1985 och 1988 **36**
 - 2.7 Väljarnas förväntningar om partiernas valresultat 1988 – bland samtliga och efter partisympati **37**
 - 2.8 Förändringar av väljarnas förväntningar om partiernas valresultat under 1988 års valrörelse **40**
 - 3.1 Partipolitiska aktörers exponering som agerande och omtalad aktör i nyhetsrapporteringen sista månaden före valen 1979, 1982, 1985 och 1988 **48**
- Figur 3.1 Behandlingen av socialdemokraterna och det borgerliga blocket i 1979, 1982, 1985 och 1988 års val **51**
- Figur 3.2 Mediernas bild av borgerlig sammanhållning **54**
- 3.2 Det politiska innehållet i nyhetsmediernas valbevakning den sista månaden före valdagen 1988 **58**
 - 3.3 Sakfrågor, idéfrågor och maktfrågor i nyhetsmedierna, i televisionens partiledarutfrågningar och i partiledarnas valupptaktstal **61**
 - 3.4 Sakfrågor i nyhetsrapporteringen under 1979, 1982, 1985 och 1988 års valrörelser **63**
 - 3.5 Överensstämmelsen mellan partiernas egna sakfrågeprofiler och partiernas sakfrågeprofiler i nyhetsprogrammen Rapport och Aktuellt inför valet 1988 **67**
 - 3.6A Väljarnas uppfattning om vilka partier som har gynnats eller missgynnats i TV:s samlade utbud inför 1988 års valrörelse **69**
 - 3.6B Väljarnas uppfattning om det egna partiet har gynnats eller

- missgynnats i TV:s samlade utbud inför 1988 års valrörelse **69**
- 3.7 Väljarnas uppfattning om vilka partier som har gynnats eller missgynnats i TV:s samlade utbud under 1982, 1985 och 1988 års valrörelser **70**
- 3.8A Riksdagsledamöternas uppfattning om vilka partier som gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud inför 1988 års val **71**
- 3.8B Riksdagsledamöternas uppfattning om det egna partiet gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud inför 1988 års val **71**
- 3.9 Riksdagsledamöternas uppfattning om vilka partier som gynnades eller missgynnades i TV:s samlade utbud inför 1985 och 1988 års val **72**
- 3.10 Riksdagsledamöternas uppfattning om det egna partiets behandling i enskilda nyhetsmedier under 1988 års valrörelse (procentuell andel som anser att nyhetsmediet ger "en helt eller till största delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning") **73**
- 3.11 Förändringar i riksdagsledamöternas uppfattningar om det egna partiets behandling i Sveriges radios tre nyhetsredaktioner mellan 1985 och 1988 (procentuell andel som anser att nyhetsmediet ger "en helt eller till största delen rättvis och balanserad nyhetsbevakning") **74**
- 3.12 Riksdagsledamöternas uppfattning om vilka frågor som fick för stor respektive för liten uppmärksamhet i massmedierna under 1988 års valrörelse **76**
- 4.1 Partiprofilernas skärpa vid valen 1982, 1985 och 1988. Andel intervjupersoner som nämner minst en valfråga för de olika partierna **86**
- 4.2 Partiprofilernas innehåll vid valen 1982, 1985 och 1988 **87**
- 4.3 Väljarna bedömer partiernas politik i ett antal frågor 1988 **90**
- Figur 4.1 Väljarnas placeringar av partierna på vänster-högerskalan 1979-1988 **94**
- Figur 4.2 Riksdagsmän och väljare placerar partierna på en vänster-högerskala 1988 **95**
- Figur 4.3 Riksdagsmännen placerar partierna på en vänster-högerskala och i den gröna dimensionen **98**
- 5.1 Förändringar i väljarkårens sammansättning 1985-1988. Effekter på partiernas röstandelar 1988 **102**
- 5.2 Unga förstagångsväljares partival 1982-1988 **103**
- 5.3 Individuella förändringar i valdeltagandet mellan 1985 och 1988. Effekter på partiernas röstandelar **104**

- Figur 5.1 Andel partibytare vid valen 1956–1988 **106**
- Figur 5.2 Partibytten inom, mellan och utom de politiska blocken vid valen 1960–1988 **106**
- 5.4 Röstförändringar 1985–1988: Vart gick 1985 års väljare? **108**
- 5.5 Röstförändringar 1985–1988: Varifrån kom 1988 års väljare? **108**
- 5.6 Partiernas nettovinster eller nettoförluster till följd av partibyttena mellan valen 1985 och 1988 **110**
- Figur 5.3 Röstsplittring vid valen 1970–1988 **111**
- 5.7 Andel av partiernas väljare i riksdagsvalet som röstade med ett annat parti i kommunfullmäktigevalen 1970–1988 **111**
- Figur 5.4 Olika slags röstsplittring mellan riksdags- och kommunfullmäktigevalen 1979–1988 **112**
- Figur 5.5 Misstro mot partier och politiker 1968–1988 **114**
- 5.8 Förtroende för politiker 1988 **115**
- Figur 5.6 Misstroligan. Genomsnittlig andel som uttrycker misstro mot politiker på fyra intervjufrågor 1988 **117**
- Figur 5.7 Andel subjektiva partianhängare 1968–1988 **119**
- Figur 5.8 Andel subjektiva partianhängare bland de olika partiernas sympatisörer 1968–1988 **120**
- Figur 6.1 Andel väljare som uppgav att de bestämde sitt partival under valrörelsen 1964–1988 **126**
- Figur 6.2 Partibytten under valrörelserna 1956–1988 **127**
- Figur 6.3 Andel partibytare vid olika tidpunkter under valåret 1988 **128**
- Figur 6.4 Partisympatiförändringar valåret 1988 **131**
- 6.1 Miljöpartiets nettovinster och nettoförluster i partibytten med de andra partierna valåret 1988 **132**
- 6.2 Väljarströmmar under valrörelsen 1988 – från augustimätningen till valet i september **133**
- 6.3 Partiernas nettovinster och nettoförluster till följd av partibytten under valrörelsen 1988 **134**
- 6.4 Storleken på partiets kärna och periferi vid valet 1988 **136**
- 6.5 Partiernas maximala och minimala väljarstöd bland partiröstande 1988 **137**
- Figur 6.5 Politisk kunskapsnivå och partibyte under valrörelsen 1988 **139**
- 7.1 Miljöpartiets socioekonomiska förankring **147–148**
- 7.2 Miljöpartiets socioekonomiska profil jämförd med övriga riksdagspartier (ÖK) **150**
- Figur 7.1 Inställning i politiska sakfrågor och partival **153**
- 7.3 Misstroende mot politiker, miljöattsning, miljöviktighet och partival **156**
- 7.4 Andel miljöpartiröstande efter misstroende mot politiker

- och åsikt om miljösatning **157**
- 7.5 Den gröna dimensionen och vänster-högerdimensionen bland väljarna 1980–1988 **159**
- 7.6 Sambandet mellan gröna frågor i olika grupper 1988 **160**
- Figur 8.1 Partiledarnas popularitet bland samtliga väljare och inom det egna partiet 1979–1988 **168**
- 8.1 Partiledarnas popularitetsställning efter 1988 års riksdagsval – väljarnas förstapreferenser **170**
- Figur 8.2 Partiledarnas popularitetsutveckling före och efter 1988 års val **175**
- Figur 8.3 Partiledarnas popularitetsutveckling före och efter 1985 års val **177**
- 8.2 Partiledarnas image – väljarnas uppfattningar om i vilken utsträckning olika egenskaper stämmer in på partiledarna **180**
- 8.3 Påverkar partiledarnas personliga image deras popularitet? Väljarnas bedömning av partiledarnas personliga egenskaper och värderingen av partierna förklarar popularitetsvärderingen av partiledarna **182**
- Figur 9.1 Valdeltagandet i de svenska riksdagsvalen 1921–1988 **187**
- 9.1 Valdeltagandet i olika befolkningsgrupper vid riksdagsvalen 1982, 1985 och 1988 **194**
- 9.2 Socioekonomisk position som orsak till valskolk 1988 **196**
- 9.3 Valskolk 1988 som en följd av politikermissstro, politiskt ointresse eller partipolitisk indifferens **197**
- 9.4 Politiska motiv bakom röstskolkning. En analys av fyra olika röstskolkningsgruppers åsikter och bedömningar 1988 **200**
- 9.5 Valdeltagande 1988 och partikontakter under valrörelsen **201**
- Figur 9.2 En politisk-sociologisk modell för valdeltagande **204**
- Figur 9.3 Ökade skillnader i valdeltagandet mellan olika socioekonomiska grupper under 1980-talet **207**
- Figur 9.4 Valdeltagandet i medelklassen och arbetarklassen vid riksdagsvalen 1956–1988 **208**
- 9.6 Valdeltagandet i riksdagsvalen bland företagare, jordbrukare, tjänstemän, arbetare och studerande **209**
- 9.7 Valskolkarnas partisympatier 1979–1988 **211**
- Figur 9.5 Åsiktsöverensstämmelse mellan valskolkares och rösta- res ideologiska vänster-högerpositioner vid valen 1982, 1985 och 1988 **213**
- 9.8 Vänster-högerpositioner bland valskolkare och röstare vid valen 1982, 1985 och 1988 **214**

- 10.1 Klassröstning i Sverige 1956–1988. Röstning på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna inom arbetarklassen respektive medelklassen **218**
- 10.2 Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna i fyra yrkesgrupper 1956–1988 **220**
- 10.3 Maximerad klassröstning. Andel röstande på socialdemokraterna eller vänsterpartiet kommunisterna bland industriarbetare respektive företagare **220**
- 10.4 Klassröstning i de grupper som kan klassrösta under perioden 1956–1988. Arbetares röstning på det socialistiska blocket, jordbrukares röstning på centerpartiet och företagens röstning på det borgerliga blocket **222**
- 10.5 Andel "faktiskt" klassröstande 1956–1988. Klassröstning bland arbetare, jordbrukare och företagare **223**
- 10.6 Partival i sju yrkesgrupper vid valen 1956, 1968, 1979 och 1988 **225**
- 10.7 Estimering av det socialistiska blockets andel av rösterna med kontroll för förändringar i yrkesgruppernas andel och för förändringar i yrkesgruppernas blockröstningstendenser **230**
- 10.8 Partival bland personer verksamma i offentlig respektive privat sektor vid valen 1964 till 1988. Endast förvärvsarbetande **235**
- 10.9 Skillnader mellan offentligt och privat anställdas partival 1964 till 1988 bland arbetare och tjänstemän **238**
- 10.10 Skillnader mellan mäns och kvinnors partival 1956–1988 **241**
- 10.11 Effekt av kön och yrke på röstning på det socialistiska blocket 1956, 1968, 1979 och 1988 **242**
- 11.1 Väljarnas subjektiva förklaringar till partivalet 1988. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive förklaring **249**
- 11.2 Väljarnas subjektiva förklaringar till partivalet 1988. Andel väljare som på en sluten intervjufråga nämnde respektive skäl som ett av de absolut viktigaste för valet av parti **250**
- 11.3 Väljarnas subjektiva förklaringar till partivalet 1952. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive förklaring **254**
- 11.4 Väljarnas subjektiva sakfrågeförklaringar till partivalet 1988. Andel väljare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive sakfråga **255**
- 11.5 Subjektiva förklaringar till partityte vid riksdagsvalen 1982, 1985 och 1988. Andel partitytare som på en öppen intervjufråga nämnde respektive förklaring **260**
- 12.1 Andel klassröstare vid valen 1956–1988. Andel arbetarklass

- bland socialdemokraternas och vpk:s väljare och andel medelklass bland de tre borgerliga partiernas väljare **269**
- 12.2 Andel klassröstare enligt ett subjektivt klasskriterium vid valen 1968, 1973, 1976 och 1988. Andel som säger sig tillhöra arbetarklassen bland socialdemokraternas och vpk:s väljare och andel som säger sig tillhöra medelklassen bland de tre borgerliga partiernas väljare **270**
- 12.3 Andel starkt partiidentifierade väljare vid valen 1968–1988 **272**
- Figur 12.1 Åsiktsröstning i Sverige 1956–1988 **275**
- Figur 12.2 Väljarnas inställning till att satsa på ett marknadsekonomiskt respektive miljövänligt samhälle vid valet 1988 **277**
- 12.4 Vänster-högeråsikternas och miljöåsikternas betydelse för valet av parti 1988. Par av partier där vänster-högerfrågorna respektive miljöfrågorna var viktigast för beslutet **278**
- 12.5 Nio sakfrågors betydelse för väljarnas partival 1988. Andel väljare som enbart nämnde att det egna partiet har en bra politik inom respektive område **280**
- 12.6 Partitytare 1985–1988 bedömer partiernas politik inom olika områden **281**
- Figur 12.3 Väljarnas bedömningar av borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser på en skala från –5 (dåligt) till +5 (bra) – medeltal för samtliga intervjuade i förvalsstudierna 1985 och 1988 **283**
- 12.7 Väljarnas bedömningar av de borgerliga partiernas regeringsinsatser 1976–1982 och socialdemokraternas regeringsinsatser 1982–1988. Andel väljare 1988 som ger högre poäng till s-reg., andel som ger samma poäng till s-reg. och b-reg. och andel som ger högst poäng till b-reg. **284**
- 12.8 Väljarnas bedömningar av de borgerliga partiernas och socialdemokraternas eventuella framtida regeringsinsatser. Andel väljare 1988 som ger högre poäng till s-reg., andel som ger samma poäng till s-reg. och b-reg. och andel som ger högre poäng till b-reg. **284**
- Figur 12.4 Bakåtblickande och framåtblickande bedömningar av borgerliga och socialdemokratiska regeringsinsatser som förklaringar till valet av politiskt block **285**
- 12.9 Partiledareffekter vid valen 1979, 1982, 1985 och 1988. Andel väljare inom de olika partierna som uppskattade den egna partiledaren mer än det egna partiet **287**
- 12.10 Partiledareffekter bland partitytarna vid valet 1988 **288**

Författarna

Kent Asp är docent vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Hans forskning är inriktad på journalistik och politisk opinionsbildning. Han har bland annat skrivit boken *Mäktiga massmedier*.

Martin Bennulf, forskningsassistent, verksam vid valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende, miljöpartiet de gröna och opinionsbildning i miljöfrågor.

Peter Esaiasson, fil lic, forskar om partiledare, politisk opinionsbildning och riksdagen. Han har tidigare skrivit boken *Partiledarna inför väljarna* och varit medförfattare till boken *De folkvalda*. Våren 1990 utkommer hans doktorsavhandling *Svenska valkampanjer 1866–1988*.

Mikael Gilljam är fil dr i statskunskap och innehar en tjänst som forskarassistent vid statsvetenskapliga institutionen i Göteborg. Han har tidigare skrivit boken *Svenska folket och löntagarfonderna. En studie i politisk åsiktsbildning* och varit medförfattare till boken *Väljare och val i Sverige*.

Sören Holmberg, docent, forskare vid Humanistisk-Samhällsvetenskapliga forskningsrådet, ledare för valforskningsprogrammet i Göteborg. Hans forskning är inriktad på väljarbeteende och representativ demokrati.

Maria Oskarson är doktorand och verksam inom valforskningsprogrammet vid statsvetenskapliga institutionen. Hennes forskning är inriktad på väljarbeteende och opinionen i kärnkraftsfrågan.

